3259 AMMA VANNO JANAKI RAMAN
031.3N25
14
32109



MUL
288569

MADRAS UNIVERSITY LIBRARY

Call Number

Accession Number

Available for loan from

This book should be returned on or
the date last marked below.

14 JUL 1978
14 JUL 1978
7 DEC 1981
7 FEB 1982
9 APR 1982
5 MAY 1997

അമ്മ വന്നു

(Malayalam)

Amma Vannu

Tamil Novel

By T. JANAKI RAMAN

Translated by

C. A. BALAN

First Published January 1969

Printed at

INDIA PRESS, KOTTAYAM

Price Rs. 4.00

Rights Reserved

Publishers:

Sahitya Pravarthaka Co-operative Society Ltd., Kottayam, Kerala State

Sales Department:

NATIONAL BOOK STALL

Kottayam Kerala State India

അമ്മ വന്നു

(നോവൽ)

ജാനകീരാമൻ

വിവർത്തനം

സി. എ. ബാലൻ



പ്രസാധകന്മാർ

സാഹിത്യപ്രവർത്തക സഹകരണസംഘം

നാഷനൽ ബുക്ക് സ്റ്റാൾ

കോട്ടയം

വില ക. 4.00

University Grants Commission

സി. എ. ബാലന്റെ കൃതികൾ

ഇക്കുമരത്തിന്റെ നിഴലിൽ
അമ്മ വന്നു (തർജ്ജമ)
പൊന്മലർ ,,

2885-69
031:3N25:19
32K9

S2189 B1378 88/68--69 1-2000 JK 118

ഗ്രന്ഥകാരനെക്കുറിച്ച്

സുപ്രസിദ്ധ തമിഴ് സാഹിത്യകാരനായ ശ്രീ തി. ജാനകിരാമൻ തഞ്ചാവൂർജില്ലയിലുള്ള ദേവങ്കുടി എന്ന ഗ്രാമത്തിൽ 1921–ൽ ജനിച്ചു. തഞ്ചാവൂരിലും കുംഭകോണത്തിലുമായാണ് അദ്ദേഹം തന്റെ വിദ്യാഭ്യാസം നിർവ്വഹിച്ചതു്. 1940–ൽ ബി. എ. ബിരുദം നേടിയ ജാനകിരാമൻ അദ്ധ്യാപകപരിശീലനം കഴിച്ചു് 1943–ൽ അദ്ധ്യാപകവൃത്തി സ്വീകരിച്ചു. 1954 വരെ ഒരദ്ധ്യാപകനെന്ന നിലയ്ക്കു് പ്രശസ്തസേവനമനുഷ്ഠിച്ചു. പിന്നീടു് 1954 മുതൽ മദിരാശിയിലെ 'വാനൊലി'യിൽ വിദ്യാഭ്യാസവകുപ്പിന്റെ ചുമതലയേറ്റെടുത്തു പ്രവർത്തിച്ചുപോന്നു. ഇപ്പോഴും ഉയർന്പദവിയിൽ ഡൽഹി അഖിലേന്ത്യാ റേഡിയോവിൽ സേവനമനുഷ്ഠിച്ചുവരികയാണു്.

'മണിക്കൊടി' എഴുത്തുകാരുടെ കൂട്ടത്തിൽ ചേർന്നയാളാണു് ശ്രീ ജാനകിരാമൻ. (സാഹിത്യമൂല്യമുള്ള കഥകളും, കവിതകളും, ലേഖനങ്ങളും മുതലായവ പ്രസിദ്ധീകരിച്ചുകൊണ്ടിരുന്ന, തമിഴിലെ ഒരു ആനുകാലികപ്രസിദ്ധീകരണമായിരുന്നു 'മണിക്കൊടി'. അസാമാന്യമായ പാണ്ഡിത്യമുള്ളവർക്കും, പ്രശസ്ത സാഹിത്യകാരന്മാർക്കും മാത്രമേ മണിക്കൊടിയിൽ എഴുതുവാനുള്ള സന്ദർഭം ലഭിച്ചിരുന്നുള്ളു. അങ്ങനെയുള്ള ഭാഗ്യം സിദ്ധിച്ചവരിലൊരാളാണു് ജാനകിരാമൻ. 'മണിക്കൊടിയെഴുത്തുകാരൻ' എന്നാൽ അതു് ആ എഴുത്തുകാരനെ സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം ഒരു ബഹുമാന്യപദവിയായിട്ടാണു് അന്നും ഇന്നും പരിഗണിച്ചുപോരുന്നതു്—വിവ:) സംഗീത–നാടകാദി കലകളിൽ തികഞ്ഞൊരു രസികനാണദ്ദേഹം. ഇന്നത്തെ ചെറുകഥാകൃത്തുകളുടെകൂട്ടത്തിൽ പ്രഥമഗണനീയനാണെന്നും പറയാതെ നിർവ്വാഹമില്ല. തമിഴകത്തിലുള്ള

ആധുനികസാഹിത്യകാരന്മാരെല്ലാവരുംതന്നെ അദ്ദേഹത്തെ തലമുതിർന്ന, പാകതവന്ന, ഒരു സാഹിത്യകാരൻ എന്നനിലയ്ക്കു ബഹുമാനിച്ചുപോരുന്നു.

= കൊട്ടമേളം, ചിവപ്പുറിക്ഷാ, അക്ബർശാസ്ത്രി, കമലം, ശിവജ്ഞാനം എന്നീ ചെറുകഥാസമാഹാരങ്ങളും; മോഹമുഖം, മലർമഞ്ചം, അൻപേ ആരമുതേ, അമിർതം, ഉയിർത്തേൻ, അമ്മാ വന്താൾ, ചെമ്പരുത്തി എന്നീ സുപ്രസിദ്ധ സാമൂഹ്യനോവലുകളും; നാലുവേലി നിലം, വടിവേലുവാദ്ധ്യാർ—എന്നിങ്ങനെ നാടകരംഗത്തു് വളരെയധികം പ്രശസ്തിയാർജ്ജിച്ച നാടകങ്ങളും ആണു് ശ്രീ ജാനകിരാമന്റെ ഏറ്റവും നല്ല കൃതികൾ.

ഏറ്റവും നല്ല നാടകകൃത്തിനുള്ള സംഗീതനാടക അക്കാദമിയുടെ അവാർഡും അദ്ദേഹത്തിനു ലഭിച്ചിട്ടുണ്ടു്. ജാനകിരാമന്റെ കഥകളിൽ തഞ്ചാവൂരിലെ ചെന്തമിഴിന്റെ സുഗന്ധം വീശുന്നതായിക്കാണാം. തി. ജാ.യുടെ കഥാപാത്രങ്ങളെല്ലാംതന്നെ ഒരു പ്രത്യേകതരം സൃഷ്ടികളാണു്. മാറ്റുകുറയാത്ത തനിത്തങ്കനാണയങ്ങളാണവ. കഥാപാത്രങ്ങളുടെ സംഭാഷണശൈലി, ഹാസ്യ–നർമ്മോക്തികൾ, വ്യാജസ്തുതി, വ്യാജനിന്ദ, പാത്രസൃഷ്ടി മുതലായവ ജാനകിരാമന്റേതു മാത്രമായിട്ടുള്ള ചില സവിശേഷതകളാണു്. അടുത്തകാലത്തു പ്രസിദ്ധീകരിച്ചിട്ടുള്ള അദ്ദേഹത്തിന്റെ നോവലുകളിൽ 'അമ്മാ വന്താൾ' എന്ന നോവൽ തമിഴ്വായനക്കാരുടെയിടയിൽ വല്ലാത്തൊരു കോളിളക്കംതന്നെ സൃഷ്ടിച്ചിട്ടുണ്ടു്. പ്രസ്തുത നോവലിലെ കഥാപാത്രങ്ങൾ, മറേറതു തമിഴ്നോവലിലെ കഥാപാത്രങ്ങളേക്കാട്ടിലും തമിഴ്വായനക്കാരുടെ തീവ്രമായ വിമർശനത്തിനു ശരവ്യമായിത്തീർന്നിട്ടുണ്ടു്.

സ്വന്തം സാഹിത്യരചനമാത്രമല്ലാതെ, ഇംഗ്ലീഷിൽനിന്നും പല നല്ല പുസ്തകങ്ങൾ ജാനകിരാമൻ തമിഴിലേക്കു വിവർത്തനംചെയ്തിട്ടുണ്ടു്. അവയിൽ

ചിലതു ശാസ്ത്രീയകാര്യങ്ങളെക്കുറിച്ചു പ്രതിപാദിക്കുന്നവയാണു്.

ഇംഗ്ലീഷിലും സംസ്കൃതത്തിലും തികഞ്ഞ പാണ്ഡിത്യമുള്ള ശ്രീ ജാനകിരാമനുമായിട്ടു് അടുത്തിടപഴകുവാനിടവരുന്ന ഏതൊരാളും, അദ്ദേഹത്തിന്റെ പൂപോലെ മൃദുവായ സ്വഭാവത്താൽ ആകൃഷ്ടനാകും. അതുകൊണ്ടുതന്നെയാണു് ശ്രീ ജാനകിരാമൻ തമിഴു് എഴുത്തുകാരുടെ സ്നേഹാദരബഹുമാനങ്ങൾക്കു് പാത്രീഭൂതനായി പരിലസിക്കുന്നതു്.

ജാനകിരാമൻ ഇരിക്കുന്നിടമെല്ലാം താംബൂല മണവും, സാഹിത്യചച്ചകളും, കണ്ണാടകസംഗീതവും ഉയർന്നു മുഴങ്ങുന്നുണ്ടാകും.

മദിരാശി
5-8-1968

നാ. പാർത്ഥസാരഥി

ഭാഗം ഒന്ന്

ഒന്ന്

സരസ്വതിപൂജാദിവസമാണ്. പുസ്തകം വായിക്കാൻപാടില്ലെന്നാണ് എല്ലാവരും പറയുന്നത്. എന്നാൽ ഇതിനുമുമ്പ് ഒരിക്കലും ഉണ്ടാകാത്ത അത്യാസക്തിയാണ് അപ്പുവിനു പുസ്തകവായനയിൽ തോന്നിയത്. താഴെ കിടക്കുന്ന പൽപ്പൊടിപൊതിഞ്ഞ കടലാസുകഷണമായാലും തരക്കേടില്ല—എടുത്തു വായിക്കണമെന്ന ആഗ്രഹം. എന്നാലും അതു നിഷിദ്ധമാണ്. അതുകൊണ്ടാണ്, അയാൾ കാവേരിനദീതീരത്തിലേക്കു നടന്നത്. കാവേരിപ്പുഴയെ നോക്കിയിരിക്കാനും അത്തരത്തിലുള്ള ഒരു മോഹമാണ് ഇന്നയാൾക്ക്.

അങ്ങനെയാണെന്നും പറയുകവയ്യ. അപ്പു സ്വയം തിരുത്തി. കാണാത്ത വസ്തുവിനെ കാണുന്നതുപോലെയാണ് ഇന്ന് അയാൾ കാവേരിയെ നോക്കിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നത്. പതിനാറുകൊല്ലക്കാലമായിട്ട്, എന്നും ഉദിക്കുമ്പോൾ, അസ്തമിക്കുമ്പോൾ, നോക്കിക്കാണാറുള്ളതാണ് ഈ കാവേരിനദി.

മൂന്നുമുഴം നീളമുള്ള ഈരിഴത്തോർത്തുമുണ്ട് ഉടുത്ത്, പിൻകുടുമ പിന്നോക്കം പിന്നിയിട്ട് പിതാവിന്റെകൂടെ ഈ ഗ്രാമത്തിലേക്കു വന്ന അന്നുമുതൽ, ഒരു ദിവസമെ

ങ്കിലും അപ്പു കാവേരിയെ കാണാതിരിക്കാറില്ല. പാഠ ശാലയിൽ ചേക്കാനാണു് അച്ഛൻ അപ്പുവിനെ ഇങ്ങോട്ടു കൂട്ടിക്കൊണ്ടുവന്നതു്. രാത്രി മുഴുവനും തീവണ്ടിയിലാ യിരുന്നു യാത്ര. തിരുച്ചി ജംഗ്ഷനിൽ വന്നു വണ്ടി മാറിക്കയറിയാൽ വീണ്ടുമൊരു നാലുമണിക്കൂർനേര ത്തോളം യാത്രചെയ്യണം. ചുട്ടുപൊള്ളിക്കുന്ന വെളുത്ത വെയിൽ ഉഗ്രമാകാൻതുടങ്ങിയപ്പോഴാണു് അച്ഛനും മക നും റെയിൽവേസ്റ്റേഷനിൽ വന്നിറങ്ങിയതു്. റെയിൽ പ്പാതയരികിലൂടെ പോകുന്ന റോട്ടിലൂടെ ഒരുമൈൽ ദൂരം നടന്നുവന്നാണു് അവർ ഈ ഗ്രാമത്തിൽ പ്രവേശിച്ചതു്.

അപ്പുവിനെ പാഠശാലയിൽ ചേർത്തു. അന്നു രാത്രി അച്ഛൻ മകനെ കെട്ടിപ്പിടിച്ചാണു കിടന്നുറങ്ങിയതു്. രാത്രിയിൽ വളരെനേരംവരെ അച്ഛൻ മകന്റെ കൈയും പുറവും തലോടിക്കൊണ്ടിരുന്നു. പിറേറന്നു് അതി രാവിലെ ഉണർന്നെഴുന്നേറ്റു് ഈ കാവേരിപ്പുഴയിലേക്കു്, ഈ പുഴക്കടവിലേക്കു് അച്ഛൻതന്നെയാണു് അപ്പുവിനെ കൂട്ടിക്കൊണ്ടുവന്നതു്. കുയിൽ കൂവി. പുള്ള് ചിലച്ചു. കാവേരി കരകവിഞ്ഞൊഴുകുന്നു. ആറ്റുവെള്ളത്തിൽ ഒരു പെരുമ്പാമ്പു ചീറ്റിക്കൊണ്ടു പുളഞ്ഞൊഴുകിപ്പോ കുന്നതുപോലെ തോന്നി. മറിഞ്ഞുമറിഞ്ഞു നീങ്ങുന്ന ഒരാനയെപ്പോലെ. അപ്പുവിനു ഭയമായി. കരയിൽ ത്തന്നെ നിന്നു. മുട്ടോളം വെള്ളത്തിലേക്കു് അപ്പുവിനെ അച്ഛൻ കൈപിടിച്ചു് ഇറക്കിനിർത്തി. ദേഹമാസകലം തേച്ചുകുളിപ്പിച്ചു. തോർത്തിക്കൊടുത്തു. മുണ്ടു് അടിച്ചു നനച്ചു പിഴിഞ്ഞുകൊടുത്തു. കോണവും തിരുമ്മിയലമ്പി ക്കൊടുത്തു. കുളിരുകൊണ്ടു് അപ്പുവിന്റെ തൊണ്ട കിട്ട കിട്ടാതു്തു. ചുണ്ടുകൾ സ്പന്ദിച്ചു. കൈയുംകെട്ടി നഗ്നനായി തണുത്തുവിറച്ചു നില്ക്കുകയാണു്.

ഒരു പൊന്മാൻ കിഴക്കാമ്പുക്കായി പറന്നുവന്നു വെള്ളത്തിലേക്കു മുങ്ങാങ്കുഴിയിട്ടു. കൊക്കുകൊണ്ട് എന്തോ കൊത്തിയെടുത്തു. ജലവിതാനത്തിനു മുകളിലൂടെ, തൊട്ടുതൊട്ടില്ലെന്ന മട്ടിൽ, ഊക്കിൽ വലിച്ചെറിഞ്ഞ ഒരു പരന്ന കല്ലു പാഞ്ഞുപോകുന്നതുപോലെ ആ പക്ഷി പറന്നുപോയി. പടപട പടപട...

ഈറൻമുണ്ട് നല്ലപോലെ ഉതറിക്കുടഞ്ഞു്, ഉട്ടുക്കാൻ പറഞ്ഞു്, അച്ഛൻ അപ്പുവിന്റെ കൈയിൽ കൊടുത്തു. എന്നാൽ അപ്പുവിനു മുണ്ടുടുക്കാനറിഞ്ഞുകൂടാ. അച്ഛൻതന്നെ ഉടുപ്പിച്ചുകൊടുത്തു. ഭസ്മം കുഴച്ചു നെറ്റിയിൽ പൂശിക്കൊടുത്തു. മാറിലും കൈകളിലും കുഴച്ച ഭസ്മം വിരലുകൊണ്ടു വരച്ചു. നോക്കിക്കൊണ്ടിരിക്കുമ്പോൾത്തന്നെ അതു വെളുത്തുവന്നു, കൺകെട്ടുവിദ്യപോലെ, ആകാശത്തിൽ നക്ഷത്രജാലങ്ങൾ പ്രത്യക്ഷപ്പെടുന്നതുപോലെ. ആ ഭസ്മത്തിന്റെ ധവളിമപോലെതന്നെ, ഓരോ സംഭവവും അപ്പുവിന്റെ ചിന്താമണ്ഡലത്തിൽ ഇപ്പോഴും കട്ടപിടിച്ചുനില്ക്കുന്നു. അന്നു് ഉച്ചയ്ക്കു ഭക്ഷണംകഴിഞ്ഞു് അച്ഛൻ യാത്രപറഞ്ഞുപിരിഞ്ഞതും ഓർമ്മയിൽ പച്ചപിടിച്ചുനില്ക്കുന്നു.

"സുന്ദരശാസ്ത്രികളേ, എനിക്കധികമൊന്നും പറയാനില്ല. ഇനിമുതൽ നിങ്ങളുടെ മകനാണു് അപ്പു..." അച്ഛൻ വാദ്ധ്യാരോടു പറഞ്ഞു.

"നോക്കു്,...മിടുക്കനാവണം! ഞാൻ പോകട്ടേ." അപ്പുവിനോടും യാത്രപറഞ്ഞു.

"എനിക്കു നിങ്ങളോടൊന്നും പ്രത്യേകിച്ചു പറയാനില്ല. വിദ്യാർത്ഥികളെല്ലാം നിങ്ങളുടെ പേരക്കിടാങ്ങൾ പോലെയാണല്ലോ ഇവിടെ പഠിച്ചു വളർന്നുവരുന്നതു്..."

യാത്രപുറപ്പെട്ടപ്പോൾ ഭവാനിയമ്മാളോട്ടും പറയുവാൻ അദ്ദേഹം മറന്നില്ല.

"ഇങ്ങനെയുള്ള കുട്ടികൾ ഇവിടെവന്നു പഠിക്കുവാൻ ഞങ്ങൾ ഭാഗ്യംചെയ്യണം. ആഹാരത്തിനുപോലും വഴിയില്ലാത്ത നിസ്സഹായരായ എത്രപേരാണ് വേദാദ്ധ്യയനത്തിനെന്നുംപറഞ്ഞു് ഇവിടെ വരുന്നതെന്നറിയാമോ? നിങ്ങൾ വിചാരിച്ചാൽ അപ്പുവിനെ ബി. എ., എം. എ.വരെ പഠിപ്പിക്കാൻ കഴിയുമല്ലോ! വേദമാണു പരമാത്മാവെന്ന അചഞ്ചലവിശ്വാസത്തോടെ, അനുഭവത്തിലൂടെ മനസ്സിലാക്കിയാണല്ലോ നിങ്ങൾ ഇവനെ ഇവിടെപഠിപ്പിക്കാൻ കൊണ്ടുവന്നാക്കിയിട്ടുള്ളതു്. ഒന്നുകൊണ്ടും വിഷമിക്കണ്ട. സ്വമാതാവിന്റെ സംരക്ഷണത്തിൽ കഴിയുന്ന ഒരു മകനെപ്പോലെ ഇവൻ ഇവിടെ പഠിച്ചുവളരും. ഇതിലധികം എനിക്കും ഒന്നും പറയാനില്ല." ഭവാനിയമ്മാൾ ശിരസ്സു മറച്ചിരുന്ന ചേലയെടുത്തു മാറി. അവരുടെ മുഖത്തു് ശോകാത്മകമായൊരു പുഞ്ചിരിപരന്നു. അവർ അദ്ദേഹത്തെ യാത്രയാക്കി.

അദ്ദേഹത്തെ റെയിൽവേസ്റ്റേഷൻവരെ അനുഗമിക്കുന്നതിനു പാഠശാലയിലെ മറ്റുള്ള അന്തേവാസികളോടൊപ്പം അപ്പുവും ചെന്നിരുന്നു.

"അമ്മാമാ, നിങ്ങളൊന്നുകൊണ്ടും ക്ലേശിക്കണ്ട. ഞങ്ങൾ അപ്പുവിനെ നല്ലപോലെ നോക്കിക്കൊള്ളാം." അച്ഛന്റെ മുഖത്തുനിന്നും കണ്ണെടുക്കാതിരുന്ന ജഗദീശൻ പറഞ്ഞു. കേശവഭട്ടൻ അതിനെ പിൻതാങ്ങി. തീവണ്ടി ചൂളംവിളിച്ചു.

ചായമുള്ള മുണ്ടുകളാണു് അവർ ഉടുത്തിരുന്നതു്. അതിന്മേൽ ഈരിഴത്തോർത്തുകൊണ്ടു് അരയിൽ ചുറ്റിക്കെട്ടിയിരുന്നു. എല്ലാവക്കും പിൻകുടുമയുണ്ടു്. ആ അന്തേ

വാസികൾ, തീവണ്ടി വളവിൽച്ചെന്നു മറയുന്നതുവരെ നോക്കിനിന്നു. ആ രംഗവും അപ്പുവിന്റെ സ്മരണയിൽ പൊങ്ങിവന്നു...

അപ്പോൾ അപ്പുവിന്നു കരയണമെന്നു തോന്നി. പക്ഷേ, കരഞ്ഞില്ല. പാഠശാലയിലേക്കു മടങ്ങിച്ചെന്നതിനുശേഷവും കരഞ്ഞില്ല. വൈകുന്നേരം സന്ധ്യാവന്ദനത്തിനു് അന്തേവാസികളെല്ലാവരും കാവേരിനദിയിലേക്കു ചെന്നു. നദിക്കരയിൽ കടലാവണക്കുചെടികൾ വളന്നുനില്പുണ്ടു്. ഓരോ അന്തേവാസിയും ഓരോ ചെടിയുടേയും പിന്നിൽ മറഞ്ഞിരുന്നു. അപ്പോഴാണു് അപ്പു ചുണ്ടുകടിച്ചുതേങ്ങിക്കരയാൻതുടങ്ങിയതു്. ആരും കാണാതെ അയാൾ അവിടെയിരുന്നു പൊട്ടിക്കരഞ്ഞുതീർത്തു.

അന്നുമുതൽ ദിവസേന കാണുന്ന കാവേരിപ്പുഴയാണിതു്; പതിനാറുകൊല്ലമായിക്കാണുന്ന കാവേരിയാറാണു്.

അപ്പു കണക്കുകൂട്ടി നോക്കി. ഓരോ കൊല്ലവും അയാൾ വീട്ടിലേക്കു ചെന്നാൽ ഇരുപതോ മുപ്പതോ ദിവസങ്ങൾ മാത്രമേ അവിടെ താമസിക്കാറുള്ളു. ഈ പാഠശാലയുടെ പരിസരത്തിൽനിന്നും മുപ്പതുദിവസത്തിൽക്കൂടുതൽ അയാൾ എവിടെയും പോയി താമസിച്ചിട്ടില്ല. അങ്ങനെ നോക്കിയപ്പോൾ ഏതാണ്ടു നാലായിരമോ അയ്യായിരമോ തവണ അപ്പു ഈ പുഴയിൽ കുളിച്ചിട്ടുണ്ടാകുമെന്നു പെരുക്കപ്പട്ടിക ചൊല്ലി കണക്കുകൂട്ടിനോക്കി.

പതിനാറുസംവത്സരങ്ങൾ! ആശ്ചര്യംതന്നെ. ഇന്നലെ വന്നതുപോലെയല്ലേ തോന്നുന്നതു്!

ഇനി മൂന്നോ നാലോ ദിവസം മാത്രം. ഭവാനി

യമ്മാൾ മടങ്ങിവന്നാൽ ഉടനേ യാത്രതിരിക്കുകയാണു്. നാട്ടിൽ ചെന്നാലും എന്താണു ചെയ്യാനുള്ളതു്? ദർഭയും ചമതയും എടുത്തുകൊണ്ടു് ഒരു പുരോഹിതനായിട്ടു് അങ്ങോട്ടുമിങ്ങോട്ടും അലഞ്ഞുനടക്കേണ്ടതായിവരും. അല്ലെങ്കിൽ ഏതെങ്കിലും പാഠശാലയിൽ വേദംപഠിപ്പിക്കുന്ന ഘനപാഠിയായിട്ടു കാലം കഴിച്ചുകൂട്ടേണ്ടിവരും. അച്ഛന്റെ മനസ്സിൽ എന്താണിരിക്കുന്നതെന്നറിഞ്ഞുകൂടാ. ഉപരിപഠനത്തിനു വേറെ ഏതെങ്കിലും സംസ്കൃത കലാശാലയിലേക്കു് അയയ്ക്കുമോ എന്തോ?

സന്ധ്യ മയങ്ങുന്നു. ഇരുട്ടു പരക്കുന്നു. അവസാനത്തെ കാക്കക്കൂട്ടം അക്കരെ തോപ്പിലേക്കു പറന്നുപോയി. നദിയുടെ ഇരുപാർശ്വങ്ങളിലുമുള്ള മരങ്ങളും തോപ്പുകളും കൂരിരുട്ടു കട്ടപിടിച്ചുനില്ക്കുന്നതുപോലെ തോന്നി. ദൂരത്തുനിന്നും ഒരു കാലൻകോഴി കൂവി. ആ കൂവൽ നദീജലപ്പരപ്പിലെങ്ങും മാറ്റൊലിക്കൊണ്ടു.

ആ കൂവലിലും കൂരിരുട്ടിലും ഭയത്തിന്റെ നിഴൽ വീശിയിരുന്നതുകൊണ്ടോ എന്തോ—ആ ഗ്രാമക്കാരാരും തന്നെ—പുഴക്കരയിലുള്ള അമ്പലത്തിലേക്കു പതിവായി വരാറുള്ള രണ്ടുമൂന്നു പാട്ടിമാരും* വാദ്ധ്യാന്മാരുമൊഴികെ—ആറ്റുവക്കത്തേക്കു് എത്തിനോക്കുകപോലും ചെയ്യാറില്ല. എന്നാൽ ഈ കൂരിരുട്ടിലും, കൊള്ളിക്കൊറവന്റെ കൂവലിലും, തില്ലികളുടെ തങ്കാരത്തിലും, ഇതിനെയെല്ലാം കഴച്ചുരുട്ടിത്തിന്നു് ഏമ്പക്കമിടുന്ന ശ്മശാനനിശ്ശബ്ദതയിലും സ്വല്പനേരത്തേക്കെങ്കിലും ലയിച്ചിരിക്കാൻ കഴിയാതെവന്നാൽ വല്ലാത്ത ഒരു അസ്വസ്ഥതയാണു് അപ്പുവിനു് അനുഭവപ്പെടാറുള്ളതു്; ഊണുകഴി

---

* മുത്തശ്ശിമാർ

ക്കാതെ ഉറങ്ങാൻകിടന്നാലുണ്ടാകാവുന്ന ഒരു അവസ്ഥാ വിശേഷമാണു് സംജാതമാകാറുള്ളതു്.

ഇന്നു് എന്തോ ഒരു ഭയം അയാളെ ബാധിച്ചിട്ടുണ്ടു്. കുരിശുട്ടിനെ കണ്ടതുകൊണ്ടല്ല; കാലൻകോഴിയുടെ കൂവൽ കേട്ടതുകൊണ്ടല്ല. പിന്നെയോ? ഇതിനോടെല്ലാം അയാൾ യാത്രപറഞ്ഞു പിരിയാൻപോവുകയാണു്. നാട്ടിലുമുണ്ടല്ലോ കാലൻകോഴികൾ; ചീവീടുകളും; സന്ധ്യ മയങ്ങുമ്പോൾ, ഇരുട്ടു വ്യാപിക്കുമ്പോൾ നിശ്ശബ്ദതയും! എന്നാൽ ഇത്രയും വിസ്തൃതമായ, ഒരു നാഴികയോളം വീതിയുള്ള കാവേരിപ്പുഴ അവിടെയുണ്ടോ? ഇത്രത്തോളമുള്ള നിശ്ശബ്ദതയുടെ കാരണകർത്താ താനാണെന്നു വിളിച്ചോതുന്ന വിസ്തൃതമായ കാവേരിനദി അവിടെയുണ്ടോ? ഇത്രയും പരന്ന ജലാശയത്തിനു മുകളിൽ അലതല്ലുന്ന നിശ്ശബ്ദത അവിടെയുണ്ടോ?

അക്കരെ ദൂരത്തില്ലുള്ള, ഇരുട്ടു കട്ടപിടിച്ചുനില്ക്കുന്ന, മരക്കൂട്ടങ്ങളിലേക്കു് അപ്പു കണ്ണോടിച്ചുനോക്കി. ശാഖകളുടെ വിടവിലൂടെ കണ്ടിരുന്ന മങ്ങിയ വെള്ളനിറം പോലും മറഞ്ഞുകഴിഞ്ഞിരുന്നു.

നാട്ടിൽ അപ്പുവിനെ പ്രതീക്ഷിച്ചു കാത്തിരിക്കാൻ ആരുണ്ടു്? ഒരു ജ്യേഷ്ഠൻ, രണ്ടു് അനുജന്മാർ, ഒരു ജ്യേഷ്ഠത്തി, രണ്ടു് അനുജത്തിമാർ. ജ്യേഷ്ഠനും ഒരു അനുജനും ഉദ്യോഗമുണ്ടു്. കനിഷ്ഠസഹോദരൻ കോളേജിൽ മൂന്നാംകൊല്ലം പഠിക്കുകയാണു്. സഹോദരിമാരിൽ രണ്ടുപേരുടെ കല്യാണം കഴിഞ്ഞു. കനിഷ്ഠസഹോദരി സ്കൂളിൽ പഠിക്കുന്നു. എന്നാൽ ഇവരാരും തന്നെ അപ്പുവിനു് ഒരു കത്തുപോലും എഴുതാറില്ല. അച്ഛൻ വളരെ പണിപ്പെട്ടു് രണ്ടു മാസത്തിൽ ഒരിക്കലെങ്കിലും ഒരു കത്തെഴുതിയാലായി. എഴുതുമ്പോൾ

ഒരുപാടുകാര്യങ്ങൾ കുത്തിക്കുറിച്ച് എഴുതി അയയ്ക്കാറുണ്ട്. മറ്റുള്ള ആറു മക്കളോട് അച്ഛനു സംസാരിക്കാൻപോലും നേരം കിട്ടാറില്ലത്രേ. അപ്പുവിനോടു മാത്രമാണു കത്തുമൂലം സംസാരിക്കുന്നതു്. ദേഹാരോഗ്യം, ശീതോഷ്ണാവസ്ഥ, ശങ്കരാചാര്യരെ ചെന്നു ദർശിച്ചതു്, ക്ഷേത്രത്തിൽ നടന്ന ചന്ദനക്കാപ്പുത്സവം, ജാമാതാക്കൾ വന്നതും പോയതും—ഇത്യാദി പല വിഷയങ്ങളെക്കുറിച്ചും ആ കത്തിൽ പ്രതിപാദിച്ചിട്ടുണ്ടാകും. ഒരൊറ്റ പോസ്റ്റ്കാർഡിലാണു് ഇത്രയും കാര്യങ്ങൾ തിക്കിത്തിരുകിക്കുത്തിനിറച്ച് എഴുതാറുള്ളതു്...

എന്തിനാണു് അച്ഛൻ ഇതെല്ലാം എഴുതിയയയ്ക്കുന്നതു്? താനും ആ കുടുംബത്തിലെ അംഗമാണെന്നു് ഓർമ്മപ്പെടുത്തുന്നതിനുവേണ്ടിയാണോ? പതിനാറുകൊല്ലക്കാലം കണ്ണെത്താത്ത ഒരു പ്രദേശത്തിലേക്കു പറഞ്ഞയച്ചിരിക്കുകയാണെന്നു കരുതി വ്യസനിക്കണ്ട; അപ്പുവും അദ്ദേഹത്തിന്റെ പുത്രൻതന്നെയാണു്—എന്നു് അപ്പുവിനെ, അല്ലെങ്കിൽ അദ്ദേഹത്തെത്തന്നെ സമാധാനപ്പെടുത്തുകയായിരിക്കാം.

"അമ്മയ്ക്കു നിന്നെ കാണണമെന്നു് അതിയായ ആഗ്രഹമുണ്ടു്. അവൾ നിറഞ്ഞമനസ്സോടെ നിന്നെ ആശീർവ്വദിക്കുന്നു." ഓരോ കത്തിന്റെയും അവസാന വാചകങ്ങൾ ഇവയാണു്.

അച്ഛനമ്മമാർ അപ്പുവിനെ ഉൽക്കണ്ഠയോടെ പ്രതീക്ഷിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുകയാണു്. വീട്ടുവാതിൽപ്പുറം വന്നു നില്ക്കുമ്പോൾ, 'അപ്പൂ!' എന്നു വിളിക്കുന്ന അമ്മയുടെ മുഖമൊന്നു കാണേണ്ടതുതന്നെയാണു്. അതൊരു പുതിയ മുഖമായിരിക്കും. അപ്പുവിനുവേണ്ടി സജ്ജമാക്കിവെച്ചിരിക്കുന്ന ആ മുഖം പെട്ടെന്നൊട്ടുള്ള കഴുത്തിനു

മുകളിൽ കെട്ടിയുറപ്പിച്ചുവെയ്ക്കുന്നതുപോലെയാണു തോന്നുക. ജ്യേഷ്ഠനും അനുജന്മാക്കും സഹോദരികൾക്കും ഇങ്ങനെയുള്ള മുഖങ്ങൾ ഉണ്ടോ, എന്തോ? വിരഹദുഃഖത്തിന്റെ ശമനത്തിനുവേണ്ടി പ്രദർശിപ്പിക്കുന്ന സന്തോഷമായിരിക്കാം അതു്. ഈ സന്തോഷം തന്നെ കാണുമ്പോൾമാത്രം സംജാതമാകുന്ന ഒന്നാണു്. കൊല്ലത്തിൽ ഒരിക്കൽമാത്രമേ അതു പ്രദർശിപ്പിക്കാനുള്ള സന്ദർഭം ലഭിക്കുന്നുള്ളുവെന്നു തോന്നുന്നു.

ആ പ്രസന്നമായ മുഖം ഈ കൂരിരുട്ടിലും നിശ്ശബ്ദതയിലും അപ്പുവിന്റെ മുമ്പിൽ പ്രകാശിച്ചുനിന്നു. കുറച്ചുനേരം അയാൾ കണ്ണടച്ചിരുന്നു. അന്തർദൃഷ്ടിയാൽ അമ്മയെ കാണാൻ ശ്രമിച്ചു. എന്നാൽ വേണ്ടതു ഏകാഗ്രതപാലിക്കാൻ അതിനു കഴിഞ്ഞുവോ? ആ മാതൃരൂപം അങ്ങനെതന്നെ മുമ്പിൽ പ്രത്യക്ഷപ്പെട്ടുനില്ക്കുന്നതിനു് അപ്പു വല്ല മഹർഷിയോ മറ്റോ ആണോ? പ്രത്യക്ഷപ്പെടുന്നു; മറയുന്നു. അത്രമാത്രം. അപ്പു ഉൾപ്പുളകംകൊണ്ടു. അമ്മയുടെ മുഖം അമൃതസുരഭിയാണു്. എന്തൊരു പൂർണ്ണതയാണു് അതിൽ കളിയാടുന്നതു്! അകത്തും പുറത്തും പുളകംചാർത്തിക്കാൻ ആ വദനത്തിനുള്ള വശ്യതയും ശക്തിയും ഒന്നു വേറെതന്നെയാണു്.

"അപ്പുവാണോ?"—ഒരു ശബ്ദം.

അപ്പു തിരിഞ്ഞുനോക്കി. അമ്പലത്തിലെ ശാന്തിക്കാരൻ. അയാൾ പുഴയിൽനിന്നും കുടത്തിൽ വെള്ളം എടുക്കുകയാണു്.

"അതേ!" അപ്പു മറുപടിപറഞ്ഞു.

"ജപം അവസാനിച്ചില്ലേ?" ശാന്തിക്കാരൻ ചോദിച്ചു. അയാൾ മറുപടി പ്രതീക്ഷിച്ചില്ല; നിന്നുപോയ ഏതോ ഒരു രാഗാലാപനം തുടർന്നു മൂളുവാൻതുടങ്ങി.

ശാന്തിക്കാരന്റെ നെഞ്ചിനകത്തു സംഗീതം എപ്പോഴും നിറഞ്ഞുനില്ക്കും. നാഗസ്വരവിദ്വാൻ രാജരത്നത്തിന്റെ തോടിരാഗം, കിട്ടപ്പയുടെ ശുദ്ധ സാവേരിരാഗം—

*"കോടൈയിലേ ഇളൈപ്പാറിക്കൊള്ളും..."

എന്നവേണ്ട, എത്രയെത്ര രാഗങ്ങളും ഗീതങ്ങളും ഫോട്ടോപിടിച്ചുവെച്ചിരിക്കുന്നതുപോലെ അയാൾക്കു ഹൃദിസ്ഥമാണെന്നോ! അയാളുടെ കണ്ഠത്തിൽനിന്നും സദാ സംഗീതധാരാപ്രവാഹമാണ്. വഴക്കിനും വയ്യാവേലിക്കും ഒന്നും പോകാത്ത ഒരാളാണ്. സംഗീതം, അമ്പലം—ഇതു രണ്ടുമല്ലാതെ അയാൾക്കു വേറൊരു ചിന്തയുമില്ല. നിത്യച്ചെലവിനു നാട്ടുകാർ എന്തെങ്കിലും ഒക്കെ സംഭാവനനല്കും. കാതു കുറച്ചു മന്ദമാണ്. അതു കൊണ്ടു വേണ്ടാത്തതൊന്നും അയാളുടെ കാതിൽവീഴുകയുമില്ല. ചോദ്യം ചോദിക്കുമെന്നല്ലാതെ, ഉത്തരം ലഭിക്കണമെന്ന നിർബ്ബന്ധമൊന്നും അയാൾക്കില്ല.

"നേരം വല്ലാതെ ഇരുട്ടിയല്ലോ. പോകാറായില്ലേ?" മറുപടി പ്രതീക്ഷിക്കാതെതന്നെ കൂടുമെടുത്തുകൊണ്ട് അയാൾ അവിടെനിന്നും പോയി.

അപ്പുവിനു പരിഭ്രമമായി. ഇന്നു തനിച്ചല്ലേ?

'എവിടെ പോയാലും അസ്തമിക്കുന്നതിനുമുൻപു വീട്ടിൽ മടങ്ങിയെത്തണം. സന്ധ്യാവന്ദനം, ജപം എന്നിവയെല്ലാം വീട്ടിൽവെച്ചുതന്നെ നടത്തിയാൽ മതി.' തീവണ്ടി ചൂളംവിളിച്ചു നീങ്ങിയപ്പോൾ ഭവാനിയമ്മാൾ തന്നോട് ഇപ്രകാരമല്ലേ പറഞ്ഞുപോയതു? തുടക്കത്തിൽത്തന്നെ ആ വാക്കു പാലിക്കുന്നതു് ഇങ്ങനെയാണോ?

---

* വേനല്ക്കാലത്തു ക്ഷീണം മാറുന്നു....

അപ്പു തട്ടിപ്പിടഞ്ഞെഴുന്നേറ്റു. കുറച്ചുനേരം അമ്പലനടയ്ക്കൽ കൈകൂപ്പിനിന്നുകൊണ്ട് ശിവനെ ധ്യാനിച്ചു. പിന്നീട് അവിടെനിന്നും കാല് വലിച്ചുനീട്ടി നടക്കുവാൻതുടങ്ങി. ഭൂസ്പർശത്തിനെ, ചുഴിഞ്ഞിറങ്ങിച്ചെന്നു വലിച്ചെടുത്തു് ആകാശം അളന്നെടുക്കാനെന്നപോലെ നീണ്ടുനിവർന്നു നില്ക്കുന്ന കാറ്റാടിമരക്കൂട്ടങ്ങൾക്കിടയിലൂടെ അപ്പു നടന്നു. അന്ധകാരം ഘനീഭവിച്ചുനിന്നിരുന്നു. റെയിൽപ്പാതയെ മുറിച്ചുകടന്നു റോഡിലേക്കു ചാടിയിറങ്ങി. റോഡിനിരുവശത്തുമുള്ള പീടികവിളക്കുകൾ പ്രകാശിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. ആകാശത്തിലും അസംഖ്യം വിളക്കുകൾ പ്രകാശിക്കാൻതുടങ്ങി. ചുറുചുറുക്കോടെയാണു് അയാൾ നടന്നുപോകുന്നതു്. പാതവക്കിൽ തവളകൾ 'ക്രോ ക്രോ' ശബ്ദം പുറപ്പെടുവിക്കുന്നുണ്ടു്. ക്ഷേത്രമണികൾ സാന്ദ്രനാദം മുഴക്കുന്നുണ്ടു്.

'ഭവാനിയമ്മാളുടെ കല്പനയെ അവർ പോയദിവസംതന്നെ ലംഘിച്ചുവല്ലോ.'

ക്ഷേത്രമണികൾ, ദീപങ്ങൾ, തവളകൾ, പണികഴിഞ്ഞു വീട്ടിലേക്കു മടങ്ങുന്ന കൃഷകരുടെ സംഭാഷണങ്ങൾ—എന്നിവയെല്ലാംതന്നെ അപ്പുവിനെ കുത്തിയിടിച്ചുകാട്ടുന്നതുപോലെ തോന്നി.

രണ്ടു്

ചില സമയങ്ങളിൽ അപ്പു ആശ്ചര്യപ്പെടാറുണ്ടു്. ഏകാന്തതയിൽ മനസ്സും ചെവിയും ഏകാഗ്രമായിരിക്കും. ഒരു നേരിയ മർമ്മരംപോലും ഹൃദയത്തിൽ വന്നലയ്ക്കും. ഇല്ലാത്ത ശബ്ദമെല്ലാം മാറ്റൊലിക്കൊള്ളുന്നതുപോലെ

തോന്നും. എന്നാൽ ഇന്നു്, ആദ്യമായിട്ടാണു താൻ തെരുവിലേക്കിറങ്ങിയതെന്നൊരു തോന്നൽ. പതിനാറു കൊല്ലക്കാലമായി പരിചയിച്ചതെല്ലാം ഇന്നു പുതിയതായിക്കാണുന്നതുപോലെ തോന്നുന്നു. ആ തെരുവിൽ ഇരുന്നൂററിപ്പത്തു വീടുകൾ ഉണ്ടു്. തെരുവിന്റെ ഏതാണ്ടു മദ്ധ്യഭാഗത്തിന്നരികിലാണു് പാഠശാലക്കെട്ടിടം. അതിനോടു തൊട്ടതന്നെയാണു് ഭവാനിയമ്മാളുടെ വീടും.

ഇന്നു് ആ കെട്ടിടവും വീടും ദൂരത്തുനിന്നും നോക്കിയപ്പോൾ, അപ്പുവിന്നു് അവ ഏറ്റവും പാവനമായി തോന്നി. പാവനത്വത്തിന്റെ പരിവേഷമണിഞ്ഞു് പ്രത്യക്ഷപ്പെടുന്നതായാണു് അയാൾ കരുതുന്നതു്. ഈശ്വരന്മാരുടെ ചിത്രങ്ങളുടെ മുഖത്തിന്നു ചുറ്റും പ്രഭാപടലത്തിന്റെ പരിവേഷമണിഞ്ഞു കാണാറുള്ളതുപോലെ.

വീടുകളുടെ മുൻഭാഗത്തെല്ലാം ചാണകവെള്ളം തളിച്ചിട്ടുണ്ടു്. ശ്രീദേവിയെ സ്വീകരിക്കുന്നതിന്നു വ്യത്തിയായി അടിച്ചുവാരി മുറ്റത്തു കോലംവരച്ചുവെച്ചിട്ടുണ്ടു്. തിണ്ണച്ചിരാതുകളെല്ലാം തിരിയിട്ടു കൊളുത്തിവെച്ചിട്ടുണ്ടു്. എന്നാലും പാഠശാലയ്ക്കും, ഭവാനിയമ്മാളുടെ വീട്ടിന്നും മാത്രമായുള്ള പ്രത്യേകതയും പരിപാവനത്വവും, ആ വീട്ടുമുറ്റത്തിൽത്തന്നെ പരിലസിക്കുന്നതായി അപ്പുവിന്നു തോന്നി. ഓരോന്നിന്റെ മുൻപിലും ഓരോ പതിന്നാലാംനമ്പ്രു് വിളക്കു് തൂക്കിയിട്ടിട്ടുണ്ടു്. രാത്രി മുഴുവനും അവ കത്തിക്കൊണ്ടിരിക്കും. എന്നാൽ ആ രണ്ടു കെട്ടിടങ്ങളും അപ്പുവിന്റെ കണ്ണുകളിൽ രണ്ടു മുനിവരന്മാരാണു്. മുപ്പതുകൊല്ലങ്ങളോളമായി, രാത്രിയും പകലും ഇടവിടാതെ വേദമന്ത്രങ്ങൾ മുഴങ്ങുന്ന രണ്ടു കെട്ടിടങ്ങളാണവ. അവയുടെ തൂണുകൾ, ചുവരുകൾ, നടക്കല്ലുകൾ, മേൽക്കൂരകൾ, അലമാരികൾ, ആസന

ങ്ങൾ തുടങ്ങിയ വയെല്ലാം വേദമന്ത്രസ്വരങ്ങളെ സദാപി
ശ്രവണംചെയ്യുകൊണ്ടിരിക്കുന്നതുകൊണ്ട് പരിപൂതങ്ങ
ളായിച്ചമഞ്ഞതുപോലെയാണ് അയാൾക്കു തോന്നിയ
ത്...ഇനി ഒരു രണ്ടുമൂന്നു ദിവസത്തേക്കു മാത്രമല്ലേ? പി
ന്നീട്? എല്ലാറ്റിനേയും വിട്ടുപിരിഞ്ഞു പോകേണ്ടിവരു
മല്ലോ എന്ന വേദനയാണ് തന്റെ ചക്ഷുഃശ്രവണേന്ദ്രിയ
ങ്ങളെ ഇത്രമാത്രം ഏകാഗ്രമാക്കിത്തീർത്തതെന്നു തോന്ന
ലാണ് അയാളിലുളവായതു്. ഋഷിവര്യന്മാരെ സമീ
പിക്കുന്നതുപോലെ അപ്പു പതുക്കെ നടന്നുവന്നു.

പാഠശാലയുടെ മുമ്പിലുള്ള വിളക്കു കത്തുന്നുണ്ടാ
യിരുന്നു. എന്നാൽ വാതിൽ മൂടിയിരുന്നു. അകത്തുനി
ന്നും സാക്ഷയിട്ടിരുന്നതുപോലെ തോന്നി. അതുംകടന്ന്
അപ്പു വീട്ടുമുറ്റത്തു വന്നു.

"ഓ, സാമി വന്നല്ലോ." അപ്പു ശബ്ദംകേട്ട സ്ഥല
ത്തേക്കു തിരിയുന്നതിനുമുമ്പുതന്നെ താന്തോണിഗൗണ്ടൻ
അടുത്തു വന്നുകഴിഞ്ഞു:

"സാമി വരട്ടേന്നു കാത്തിരിക്ക്യായിരുന്നു. സാമി
വന്നിട്ടു പോയാ മതീന്നാ ആ പെങ്കൊച്ചു പറഞ്ഞതു്.
അതുകൊണ്ടാ പോവാഞ്ഞേ."

"പശുവിനെക്കറന്നോ?"

"അന്തി മയങ്ങണേനു മുമ്പുതന്നെ കറന്നുവെച്ചു.
പശുനു തീനീം ഇട്ടുകൊടുത്തു. പിൻവാതിലും പൂട്ടി.
പിന്നെ, ആ പെങ്കൊച്ചു പറഞ്ഞേനേക്കൊണ്ടാ ഇത്ര
നേരോം കാത്തിരുന്നതു്...ഇനി ഞാൻ പോട്ടേ സാമീ?
എന്റെ പേരക്കിടാവിനു പനിയാ. വൈദ്യനെ കാണി
ക്കണോന്നു നിശ്ചയോല്യ. എന്നാ ഞാൻ ഇറങ്ങട്ടേ?"

"ഏതു പേരക്കിടാവിനാണു പനി?"

"ഊഞ്ചലൂരിൽനിന്നും മകളു വന്നിട്ടൊണ്ടു്. വന്നിട്ടു് ഒരാഴ്ചയായി. ഇന്നുതന്നെ മടങ്ങിപ്പോണംന്നാ നിരീച്ചിരുന്നതു്. ഇന്നലെ രാത്രീലാണു കൊച്ചിനു പനിച്ചതു്. ഇന്നെങ്ങനേരിക്കണ്ടൊന്നറിഞ്ഞിട്ടു, പോയാ മതീന്നാ ഞാൻ പറഞ്ഞേ."

"അയ്യോ, അതു കഷ്ടമായല്ലോ! എനിക്കുവേണ്ടിയാണോ കാത്തിരുന്നതു്? എന്നാൽ ഇനി താമസിക്കണ്ട. പൊയ്ക്കോളൂ," അപ്പു പറഞ്ഞു.

താത്തോണിഗൗണ്ടൻ പോയി. പേടിച്ചുപേടിച്ചാണു് അപ്പു വീട്ടിലേക്കു കടന്നുചെന്നതു്. നാലുകെട്ടിനു മുമ്പിൽവന്നു നിന്നപ്പോൾത്തന്നെ ഊഞ്ഞാലാട്ടന്ന ശബ്ദം കേൾക്കാറായി. അപ്പു അവിടെ നിന്നുകൊണ്ടു് ഒന്നു ചുമച്ചു. പതുക്കെ നാലുകെട്ടിനകത്തേക്കു കടന്നുചെന്നു.

ഇന്ദു പെട്ടെന്നു കാലുകൾ നിലത്തുന്നി. ഊഞ്ഞാലാട്ടം നിന്നു. അവൾ എഴുന്നേറ്റുനിന്നു:

"താത്തോണി വീട്ടിലേക്കു പോയോ?"

"പാവം. ഇപ്പോഴാണയാൾ പോകുന്നതു്. എന്റെ വരവും കാത്തിരുന്നുവത്രേ. അയാളുടെ പേരക്കിടാവിനു പനി. പോകണമെന്നു പറഞ്ഞു. ഞാൻ പൊയ്ക്കോള്ളാനും പറഞ്ഞു."

"നിങ്ങൾ വന്നിട്ടു പോയാൽ മതിയെന്നു ഞാനാണു പറഞ്ഞു നിർത്തിയതു്."

"ഞാൻ നേരത്തേ വരേണ്ടതായിരുന്നു. എന്തെല്ലാമോ വിചാരിച്ചുകൊണ്ടു പുഴക്കരയിലിരുന്നുപോയി."

"നേരം ഇത്രയായിട്ടും വരുന്നതു കാണാതിരുന്നപ്പോൾ, റെയിൽവേസ്റ്റേഷനടുത്തുള്ള കാപ്പിക്ലബ്ബിലേക്കെങ്ങാനും പോയിട്ടുണ്ടാകുമെന്നു കരുതി."

"കാപ്പിക്ലബ്ബിലേക്കോ? എന്തിനാണു്?"

"ദിവസേന പഴഞ്ചോറും പുളിച്ചുനാറുന്ന മോരും പുഴു നുലയ്ക്കുന്ന നാരങ്ങാക്കറിയുമാണല്ലോ ഇവിടെ? ഇന്നെങ്കിലും എന്തെങ്കിലും ചൂടോടേ വാങ്ങിക്കഴിക്കാമെന്നു കരുതി..."

അപ്പുവിന്നു ചിരിയാണു വന്നതു്. എന്തിനാണു് ഇന്നു ഇങ്ങനെയൊക്കെ പറയുന്നതെന്നു മനസ്സിൽ ഒരു വല്ലായ്മയും. അവളുടെ മുഖത്തേക്കൊന്നു നോക്കണമെന്നു് അയാൾക്കു തോന്നി. എന്നാൽ അവളെ അഭിമുഖീകരിക്കാൻ അപ്പുവിന്നു വല്ലാത്ത ഒരു സങ്കോചം.

"ഞാൻ ചിലപ്പോൾ ക്ലബ്ബിൽ പോയി വല്ലതും കഴിക്കാറുണ്ടു്. എന്നാൽ, ഇവിടെനിന്നും തരുന്ന മോരു പുളിച്ചുനാറുന്നതാണെന്നോ, നാരങ്ങ പുഴു നുലയ്ക്കുന്നതാണെന്നോ എനിക്കറിയില്ല." ഉത്തരത്തിൽ ഘടിപ്പിച്ച വൈദ്യുതവിളക്കിനെ നോക്കിക്കൊണ്ടു ചിരിച്ച മുഖത്തോടെ അപ്പു പറഞ്ഞു.

"അറിയുന്നുണ്ടെങ്കിലും അതു പുറത്തു പറയുകയില്ലല്ലോ."

"അറിഞ്ഞാലല്ലേ?"

"ദീപത്തെ നോക്കിക്കൊണ്ടു നുണപറയരുതു് കേട്ടോ."

അപ്പു പൊട്ടിച്ചിരിച്ചുപോയി. അയാൾ ഇന്ദുവിന്റെ മുഖത്തേക്കു നോക്കി.

"എന്നോടു വെറുതേ വഴക്കിനൊന്നും വരണ്ട. എന്തിനാടാ തടിയാ, ഇത്രനേരം വൈകിവന്നതെന്നു നേരേചൊവ്വേ അങ്ങു ചോദിച്ചാൽ പോരായിരുന്നോ?" അപ്പു വീണ്ടും ചിരിച്ചു.

അപ്പുവിന്റെ കൺമുമ്പിൽ—

ഹാ! എത്ര സുന്ദരമായ വദനം! എന്തൊരു മനോഹാരിത! പ്രസന്നത! കാതിന്റെ മുൻഭാഗത്തു കറഞ്ഞൊന്നു് ഇറങ്ങിക്കിടക്കുന്ന കുന്തൽ. വെണ്ണക്കൽപ്രതിമ! കുത്ത പരുത്തിനൂൽപ്പുടവ; വെളുത്ത ജാക്കറ്റ്; മുഖം പോലെ വെണ്മയാർന്ന പാദങ്ങൾ; പാണികൾ; അവയിൽ നനുനനുത്ത ചെറിയ നീലരോമങ്ങൾ; അവ ആ വെണ്മയ്ക്കു മാറ്റുകൂട്ടുന്നു. തലമുടി ചുരുട്ടിപ്പിരിച്ചു ശംഖാകൃതിയിൽ വളച്ചു വട്ടത്തിൽ കെട്ടിവച്ചിട്ടുണ്ടു്. നെറ്റിയിൽ കുങ്കുമവും കൈകളിൽ വളകളുംകൂടി അണിഞ്ഞിരുന്നെങ്കിൽ!...

പരശു ഇവ രണ്ടും എന്നോട്ട തട്ടിപ്പറിച്ചു വലിച്ചെറിഞ്ഞുകളഞ്ഞു.

വൈകുന്നേരമാണു് ആ മനുഷ്യൻ മരിച്ചതു്. അയാൾ ഉച്ചയ്ക്കു ഭവാനിയമ്മാളെ വിളിച്ചുപറഞ്ഞു വത്രേ:

"അമ്മായീ, നിങ്ങൾ ഈ പാഠശാല സ്ഥാപിച്ചു നടത്തിവരുന്നു. ആചാരം, ധർമ്മം എന്നിവയെല്ലാം സംരക്ഷിച്ചുപോരുന്നതും യുക്തംതന്നെ. മാത്രമല്ല, എത്രയോ പുണ്യകർമ്മങ്ങൾ അനുഷ്ഠിച്ചുവരുന്നുണ്ടെന്നതും വാസ്തവമാണു്. നിങ്ങളുടെ പേരുംപറഞ്ഞു് എത്രയോ കുടുംബങ്ങൾ അഹോവൃത്തി നടത്തിവരികയും ചെയ്യുന്നുണ്ടു്. എല്ലാം ശരിതന്നെ. പക്ഷേ, എനിക്കുവേണ്ടി മാത്രമായിട്ടു നിങ്ങൾ ഒരു പാപകർമ്മം ചെയ്യണം. ഇന്നുവിനെ വികൃതമാക്കരുതു്." പരശു ഭവാനിയമ്മാളോടു യാചിച്ച വരമാണിതു്.

ആ മനുഷ്യൻ ഇന്നു് ഏതോ വിദൂരമായ അന്തരീക്ഷത്തിൽ നിന്നുകൊണ്ടു് ഇവളുടെ കേശഭാരത്തിന്റെ

സൗന്ദര്യത്തെ നിരീക്ഷിക്കുന്നുണ്ടാകും; ഇതരസ്ത്രീകളിൽ നിന്നും വ്യത്യസ്തമായി ഇവളുടെ കവിൾത്തടംവരെ ഇടതൂർന്ന് ഇറങ്ങി വ്യാപിച്ച് അതിനെ കൂടുതൽ വെണ്മയേറിയതാക്കുന്ന സ്ഥിതിവിശേഷത്തെ നോക്കിക്കാണുന്നുണ്ടാകും; കറുത്ത പുടവ അവളുടെ മേനിയുടെ ശ്വേത സുഭഗതയെ ഇരട്ടിപ്പിച്ചു പ്രദർശിപ്പിക്കുന്ന ആശ്ചര്യകരമായ പ്രക്രിയയെ ദർശിക്കുന്നുണ്ടാകും. ആ നിർഭാഗ്യവാൻ കാലേകൂട്ടിത്തന്നെ ഇവയെല്ലാം മനസ്സിൽ കണ്ടിരുന്നോ, എന്തോ?

ആചാരമര്യാദകളെ അതിലംഘിച്ചുകൊണ്ട് തല മുടി വളരാൻ അനുവദിച്ചു. ദേഹത്തിന്നു് എന്തൊരു സൗഷ്ഠവമാണു്! പുറമേ നഗ്നമായിക്കാണുന്ന പാണിപാദങ്ങളും ഉദരവും ആചാരഭ്രംശങ്ങളല്ലേ? അപ്പു പെട്ടെന്നു മുഖംതിരിച്ചുകളഞ്ഞു. ഇങ്ങനെ തനിച്ചു്, ഇത്രയടുത്തു്, ഇന്ദുവിനെ അപ്പു ഇതിന്നുമുമ്പു് ഒരിക്കലും കണ്ടിട്ടില്ല.

"ചോദിക്കാം. എന്നാൽ അത്രത്തോളം സ്വാധീനശക്തി എനിക്കു നിങ്ങളിൽ ചെലുത്തുവാൻകഴിഞ്ഞിരുന്നെങ്കിൽ, നിങ്ങൾ ഇത്രനേരം വൈകി വരില്ലായിരുന്നുവല്ലോ. ഞാൻ തനിച്ചാണു് ഇവിടെയെന്നതെല്ലിടനിങ്ങൾ ചിന്തിച്ചിരുന്നുവെങ്കിൽ, ഇത്രനേരം താമസിച്ചുവരുമായിരുന്നില്ല."

അപ്പു തലകുനിച്ചു നിന്നു.

"ഞാൻ ഇത്രയുംനേരം താമസിച്ചുവന്നതു തെറ്റുതന്നെ. ഇന്നു് ഈ പ്രദേശത്തു കാണുന്നതെല്ലാം എനിക്കു പുതിയതായിത്തോന്നുന്നു. ഇനി, ഏറിവന്നാൽ രണ്ടോ

മുന്നോ ദിവസങ്ങളല്ലേ ഉള്ളൂ? ഇനി എപ്പോഴാണു് ഇവിടെയെല്ലാം വന്നു കാണുവാൻ കഴിയുകയെന്നു കരുതി കാവേരിപ്പുഴയെ കുറേനേരം അങ്ങനെ നോക്കിയിരുന്നുപോയി."

"കാവേരിയെ മാത്രമേ പുതിയതായി തോന്നിയുള്ളോ?"

"അങ്ങനെയല്ല, ഇന്ദു. എന്തു കണ്ടാലും എനിക്കു് ഇന്നു് അങ്ങനെയാണു തോന്നുന്നതു്. കാവേരിയിൽനിന്നും ഗ്രാമത്തെരുവിലേക്കു വന്നപ്പോഴും എനിക്കു് അങ്ങനെയാണു തോന്നിയതു്. ഈ വിളക്കിന്റെ വെളിച്ചത്തിൽ കണ്ണുംചിമ്മിക്കൊണ്ടു് ഈ നാലുകെട്ടിന്നകത്തേക്കു കടന്നുവന്ന ഞാൻ ഇവിടെ നില്ക്കുന്നവല്ലോ— എല്ലാംതന്നെ എനിക്കു പുതിയതായി തോന്നുന്നു."

"നാട്ടിലേക്കു മടങ്ങിപ്പോകാൻതന്നെ തീരുമാനിച്ചുകഴിഞ്ഞു, അല്ലേ?"

"അതേ; തീച്ചയായും എനിക്കു പോകണം. എത്ര നാളാണിങ്ങനെ പാഠശാലാവിദ്യാർത്ഥിയായി കഴിച്ചുകൂട്ടുക? വേദം ഒരു സമുദ്രമാണു്. എത്ര ജന്മമെടുത്താലും പഠിച്ചെത്തിക്കാൻ സാദ്ധ്യമല്ല. അതിന്നുവേണ്ടി ഒരു പുരുഷായുസ്സു മുഴുവനും നീക്കിവെയ്ക്കാൻ സാധിക്കുമോ? വേറേയും ചില കടമകളില്ലേ? അവയെല്ലാം ഇനിയെപ്പോഴാണു ചെയ്തു തീർക്കുക? അതുകൊണ്ടാണു് ഒരു പരിധിയോടെ നിത്തിയിട്ടു വരാൻ പറഞ്ഞതെന്നു തോന്നുന്നു." അപ്പു തലയുയർത്താതെയാണത്രയും പറഞ്ഞു തീർത്തതു്.

"വേറേയും കടമകൾ— എന്നുവെച്ചാൽ?"

"ഇന്ദു എന്താണിങ്ങനെയെല്ലാം ചോദിക്കുന്നതു്? മൈസൂറിൽ ഞാൻ പരീക്ഷയ്ക്കുവേണ്ടി പോയിരുന്നു.

അവിടെ ചോദിച്ച ചോദ്യങ്ങൾക്കെല്ലാം ഞാൻ സമുചിതമായി മറുപടി പറഞ്ഞു. അതു പോരാഞ്ഞിട്ടാണോ, നിങ്ങളിപ്പോൾ ആരംഭിച്ചിരിക്കുന്നതു്?"

"മൈസൂറിൽ നിങ്ങൾ വലിയ വലിയ പണ്ഡിതന്മാരുടെ ചോദ്യങ്ങൾക്കാണു മറുപടി പറഞ്ഞതു്. ഇപ്പോൾ പാവപ്പെട്ട ഒരു പെണ്ണാണു ചോദിക്കുന്നതു്. എന്നോടു മറുപടി പറയൂ!"

"എന്താണു നിങ്ങൾ ചോദിക്കുന്നതു്? ഞാനെന്തു മറുപടിയാണു പറയേണ്ടതു്?"

"വേറേയും കടമകൾ ചെയ്യുതീക്കാനുണ്ടെന്നു പറഞ്ഞല്ലോ. അവയെന്താണെന്നാണു ഞാൻ ചോദിക്കുന്നതു്."

"അച്ഛനമ്മമാരെ സംരക്ഷിക്കേണ്ടതുണ്ടു്. കുറച്ചു തെങ്കിലും സമ്പാദിക്കണമെന്നുണ്ടു്. അനുജത്തിയെ കല്യാണംചെയ്തു കൊടുക്കേണ്ടതുണ്ടു്. ഇങ്ങനെയുള്ള കടമകളാണു്."

"അച്ഛൻ, അമ്മ, അനുജത്തി—ഇവരല്ലാതെ വേറെ നിങ്ങൾക്കാരുമില്ലെന്നു തോന്നുന്നല്ലോ."

"അതിന്നിപ്പോൾ എന്തിനു ധൃതിപ്പെടണം? സമ്പാദിക്കാൻതുടങ്ങിയാൽ..." ഇനിയങ്ങോട്ടെന്താണു സംസാരിക്കേണ്ടതെന്നറിയാതെ അപ്പു അദ്ധ്യാകുലതയിൽ നിന്ത്തിക്കളഞ്ഞു.

"...ആ ഒരു കാര്യം മറന്നുപോയി. ഞാനിന്നു സന്ധ്യാവന്ദനംകഴിച്ചിട്ടില്ല. സംസാരത്തിലങ്ങു ലയിച്ചുപോയി." അയാൾ ഇടനാഴിയിലൂടെ പിൻഭാഗത്തുള്ള വാതിലിന്നടുത്തേക്കു തിരിഞ്ഞു.

"പിന്നെ പുഴയിലേക്കെന്തിനാണു പോയതു്?"

"കടവിലുള്ള ചവിട്ടുകല്ലിന്മേൽ ഇരിക്കുകയായിരുന്നു. അപ്പോഴാണ് അമ്പലത്തിലെ ശാന്തിക്കാരൻ അവിടെ വന്നതു്. അദ്ദേഹം വെള്ളം മുക്കിക്കൊണ്ടുപോകാൻ വന്നതാണു്. നേരം ഇരുട്ടിക്കഴിഞ്ഞെന്നു് എന്നോടു പറഞ്ഞപ്പോഴാണു് എനിക്കു് ഓർമ്മവന്നതു്. തട്ടിപ്പിടഞ്ഞെഴുന്നേറ്റു് ഇങ്ങോട്ടു വരികയാണുണ്ടായതു്." അപ്പു പിൻഭാഗത്തുള്ള വാതിലിന്റെ സാക്ഷനീക്കിക്കഴിഞ്ഞു. വാതിലിന്നടുത്തു ചുമരിന്മേൽ ആണിയടിച്ചു തൂക്കിയിട്ടിരുന്ന റാന്തൽവിളക്കു കൈയിലെടുത്തു് വാതിൽതുറന്നു മുറ്റത്തേക്കിറങ്ങി. കിണറ്റിൽനിന്നും വെള്ളം വലിച്ചെടുക്കുമ്പോൾ പൂജാപാത്രവും ഭസ്മവും എടുത്തുകൊണ്ടു് ഇന്ദു ഓടിയെത്തി:

"വേഗം വരില്ലേ? ഊണിന്നു് ഇലവെയ്ക്കട്ടേ?"

"ജപം കഴിഞ്ഞതും ഊണുകഴിക്കാം."

ഇന്ദു അകത്തേക്കു പോയി.

അപ്പുവിന്റെ മനസ്സു സന്ധ്യാവന്ദനത്തിൽ ലയിക്കുന്നില്ല.

അപ്പുവിന്റെ സ്മൃതിപഥത്തിൽ—

പാഠശാലയിൽ പലരും വന്നു പാചകവേല ചെയ്തിട്ടുണ്ടു്. ഒരു കിഴവി ഇവിടെ പാചകിയായുണ്ടായിരുന്നു. അവൾ സാമാനങ്ങൾ മോഷ്ടിച്ചു വിറ്റപ്പോൾ കൈയും കളവുമായി പിടിപെട്ടു. അവളെ ജോലിയിൽനിന്നും പിരിച്ചുവിട്ടു. എത്രയോ പാചകന്മാർ ഇവിടെവന്നു പണിയെടുത്തിട്ടുണ്ടു്. അവർ അന്തേവാസികളെ ഭീഷണിപ്പെടുത്താറുണ്ടു്. അപ്പുവും ചിലരുടെ ഭീഷണികൾക്കു പാത്രമായിട്ടുണ്ടു്.

രാവിലെ അന്തേവാസികൾക്കു ചോറു വിളമ്പിക്കൊടുക്കുന്നതിന്നു് ഇന്ദു ഓടിവരുമായിരുന്നു. അന്നു്

അവൾക്കു പത്തുവയസ്സു പ്രായമായിരുന്നു. രാവിലെ എഴുന്നേറ്റു ദൈനന്ദിനകൃത്യങ്ങൾ നിർവ്വഹിച്ചുവന്നാൽ, ഒരുമണിക്കൂർനേരം അദ്ധ്യയനംനടക്കും. കഴുകി ശുദ്ധം വരുത്തിയ കൈ പാവാടയിൽ തുടച്ചുകൊണ്ടാണ് ഇന്ദു ഓടിവരിക.

"മതി; അമ്മാവാ. അവർ എന്തെങ്കിലും കഴിക്കട്ടെ. എന്നിട്ടു പറഞ്ഞുകൊടുത്താൽ പോരെ?" അവൾ ചോദിക്കും.

സുന്ദരശാസ്ത്രികൾ ചിരിക്കും:

"അങ്ങനെയോ? ദാ, ഒരു വാക്യം പാതിയിൽ നില്ക്കുന്നു. ഇതൊന്നങ്ങു കഴിഞ്ഞോട്ടെ. അല്ലെങ്കിൽ പാതിയിൽത്തന്നെ നിൽക്കട്ടേ?" ശാസ്ത്രികൾ അവളോടു ചോദിക്കും.

"വലിയ വാക്യമാണെങ്കിൽ പദച്ഛേദംചെയ്തു പറഞ്ഞുകൊടുക്കാൻ കാൽമണിക്കൂർനേരം പിടിക്കുമല്ലോ." ഇന്ദുവിന്റെ മറുപടിയാണിതു്.

"എന്താ കുട്ടീ, നീയിങ്ങനെ പറയുന്നതു്? സാമ്പാറുകൂട്ടി ഊണുകഴിക്കുമ്പോൾ ഒരാൾ വന്നു വിളിച്ചാൽ ആരെങ്കിലും കൈയും കൂടഞ്ഞു് എഴുന്നേറ്റുപോകുമോ? രസം, മോരു്—എല്ലാം കൂട്ടിഊണുകഴിച്ചതിനുശേഷമല്ലേ നീ പോവുകയുള്ളൂ?"

"ആട്ടെ, ഇപ്പോൾ പാഠം ഏതു സ്ഥലത്തു വന്നു നില്ക്കുന്നു? സാമ്പാറിലോ, രസത്തിലോ?"

"ഓ—ഇതു വല്ലാത്തൊരു ചോദ്യമാണല്ലോ! എന്റെ ഭരദേവതേ! നിന്നോടു് ആക്കെങ്കിലും സംസാരിച്ചു ജയിക്കാൻകഴിയുമോ? ഇപ്പോൾ അവസാനിക്കും. പാഠം മോരിൽവന്നു നില്ക്കുകയാണു്." ശാസ്ത്രികൾ ബാക്കിയുള്ള പാഠം ധൃതിയിൽ പറഞ്ഞുകൊടുത്തവസാനിപ്പിക്കും.

"പിള്ളേരെല്ലാം എഴുന്നേറ്റുചെല്ല്!' അതാ, ദേവി അന്നപൂർണ്ണി ചോറും കറികളുമായി നിങ്ങളെ എല്ലാവരേയും വിളിക്കുന്നു. ഭക്ഷണത്തിനുശേഷമല്ലേ, വേദാദ്ധ്യയനമുള്ളൂ?" ശാസ്ത്രികൾ എല്ലാവരേയും പറഞ്ഞയയ്ക്കും.

പതിന്നാലു് അന്തേവാസികൾക്കും അവിടെ ഇലവെച്ചിട്ടുണ്ടാകും. നല്ല ഘനമുള്ള ഒരു അരിക്കഞ്ഞിച്ചട്ടിയെ രണ്ടുകൈകൊണ്ടും താങ്ങിപ്പിടിച്ചു് ഇന്ദു അവിടെ കൊണ്ടുവന്നുവെയ്ക്കും. മരികയിൽത്തന്നെ ഇരുന്നു് ഉണങ്ങിവരണ്ട നാരങ്ങക്കഷണങ്ങൾ അവൾ ഓരോ ഇലയിലും വിളമ്പിവെച്ചിട്ടുണ്ടായിരിക്കും. പിന്നെ പഴഞ്ചോറു വിളമ്പാനുള്ള പുറപ്പാടായി. ചട്ടി നിലത്തിലൂടെ വലിച്ചിഴച്ചു് ഓരോ അന്തേവാസിയുടേയും വയറിന്റെ വലുപ്പമനുസരിച്ചു് അവൾ ചോറു വിളമ്പും. ഇതു കണ്ടുകൊണ്ടുനില്ക്കുന്ന ഭവാനിയമ്മാൾ ഏറ്റവും സന്തോഷിക്കും. ആ മുഖത്തിൽ, നൈസർഗ്ഗികമായ സൗന്ദര്യത്തിന്മേൽ പടർന്നുപിടിച്ച ശോകാത്മകതയുടെ നടുവിൽ ഒരു പുഞ്ചിരി, കാർമുകിൽനിറഞ്ഞ വാനത്തിൽ എപ്പോഴെങ്കിലും ദൃശ്യമാകുന്ന സൂര്യപ്രഭപോലെ പ്രകാശംപരത്തും. ഇന്ദുവിന്റെ നെറ്റിയിലുള്ള ചാന്തുപൊട്ടു്, ഭംഗിയായി പിന്നിയിട്ട തലമുടി, പച്ചഞരമ്പുകൾ തെളിഞ്ഞുകാണുന്ന പിഞ്ചുവാഴയിലപോലുള്ള മേനി—എന്നിവയെ ശാസ്ത്രികളും ഭവാനിയമ്മാളും നോക്കിനില്ക്കും.

"ഈ കുട്ടിയെ ഈനിലയിൽ കാണാനുള്ള ഭാഗ്യം പോലും എന്റെ അനുജനുണ്ടായില്ലല്ലോ. കുട്ടിയുടെ അമ്മ മരിച്ചു; താനെന്തിനിനി ജീവിച്ചിരിക്കണമെന്നു കരുതി അവനും അവളെ പിന്തുടർന്നു. എല്ലാം എന്റെ നിർഭാഗ്യംതന്നെ." ദുസ്സഹമായ ദുഃഖംനിമിത്തം ഭവാനിയമ്മാൾ ഒരുദിവസം ഇങ്ങനെ പറഞ്ഞു പൊട്ടിക്കരഞ്ഞു.

ആദ്യം അവൾ ഇത്രയും നിർഭാഗ്യവതിയായിരുന്നില്ല. അവൾ വിവാഹിതയായി. സമ്പത്സമൃദ്ധമായ ഒരു തറവാട്ടിലാണു ദാമ്പത്യജീവിതം നയിച്ചുപോന്നതു്. അവൾ കായ്ക്കാത്ത മരമായിരുന്നു. മുപ്പതാംവയസ്സിൽ വിധവയുമായി. ആ ഏകാന്തജീവിതം, മരുഭൂമിയായിത്തീർന്ന ജീവിതം അവൾക്കു മടുത്തു. ഭർത്താവു മരിച്ച ഒരുമാസത്തിനുശേഷം മുപ്പത്തിരണ്ടു് ഏക്കർ നിലം എഴുതിറെഡ്ഡിച്ചിട്ടാണു് ഈ പാഠശാലയാരംഭിച്ചതു്. വീടും അഞ്ചേക്കർ പുരയിടവും തനിക്കുവേണ്ടി നീക്കിവെച്ചിട്ടു്, അടുത്ത വീട്ടു വിലയ്ക്കുവാങ്ങിയാണു് അതിൽ പാഠശാല നടത്തിവരുന്നതു്. പാഠശാലയും അതിന്റെ സ്വത്തുക്കളും പരിപാലിച്ചു നടത്തേണ്ടിയിരിക്കുന്നതിന്റെ അനുജൻ മധുരയിലുള്ള ഒരു കോടതിയിലെ ഗുമസ്തനായിരുന്നു. ഭവാനിയമ്മാൾ അനുജനോടു് ആ പണി രാജിവെച്ചു് ഇങ്ങോട്ടു വരണമെന്നാവശ്യപ്പെട്ടു. അയാൾ അതു സമ്മതിച്ചു. അനുജനെ തന്നോടൊപ്പം താമസിപ്പിച്ചു. അയാളെക്കൊണ്ടു് ഒരു കല്യാണവും കഴിപ്പിച്ചു. അഞ്ചുകൊല്ലത്തിനുശേഷമാണു് ഇന്ദു പിറന്നതു്. ഇന്ദുവിനു രണ്ടുവയസ്സായപ്പോൾ അമ്മ എന്നെന്നേക്കുമായി കണ്ണടച്ചുകളഞ്ഞു. ഭാര്യയുടെ ചിതയ്ക്കു തീകൊളുത്തിപ്പോന്ന അനുജനു പിന്നീടു പതിമൂന്നു ദിവസങ്ങൾ മാത്രമേ അവളുടെ മരണക്രിയകൾ നിർവ്വഹിച്ചുവരുവാൻ കഴിഞ്ഞുള്ളു. പതിനാലാംദിവസം അയാൾ കിടപ്പിലായി. ആറുമാസക്കാലം അതേ കിടപ്പിൽത്തന്നെ കിടന്നു. ഇഹലോകവും പരലോകവും അയാളെ മാറിമാറി സമീപിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. ആ സുഖക്കേടു് അയാളെ അത്തരത്തിലിട്ടു പന്തുരുട്ടി. അവസാനം ഒരുദിവസം പരലോകം ആ മനുഷ്യനെ ആവാഹിച്ചെടുത്തു.

മൂന്ന്

"എന്താ, ജപമെല്ലാം മറന്നുപോയോ അപ്പൂ? തൊണ്ടയിലെന്തോ തടഞ്ഞിരിക്കുന്നതുപോലെ തോന്നുന്നല്ലോ."

അപ്പു തിരിഞ്ഞുനോക്കി. കിടക്കറവിളക്കിന്റെ വെളിച്ചം അവളുടെ ഇടത്തേ കവിളിൽ മഞ്ഞളരച്ചു പൂശി. കാതിലിട്ടിരുന്ന വൈരക്കമ്മൽ, ആ മഞ്ഞച്ചായത്തിന്മേലും ചുരുണ്ടുരുണ്ട്, കവിൾത്തടത്തിൽ വീണുകിടക്കുന്ന കാർകൂന്തളത്തിന്മേലും നേരിയ നീലച്ചായം തളിച്ചു.

"എന്താണിത്ര വലിയ ആലോചന?"

"ഒന്നുമില്ല, ഇന്ദൂ."

അപ്പുവിന്നു സഹോദരിമാർ ഉണ്ട്. അവരിൽ ആരോടുംതന്നെ ഒരു നിമിഷംപോലും അയാൾ അഭിമുഖമായിനിന്നു സംസാരിച്ചിട്ടില്ല. നേരാംവണ്ണം അവരെ കണ്ടിട്ടപോലുമില്ല.

താൻ ഒക്കത്തുനിന്നും വഴുതി ഊർന്നിറങ്ങാൻ ശ്രമിക്കുന്ന മങ്ങിയ ഒരു കാഴ്ച മാത്രമേ, ശൈശവത്തെപ്പറ്റി സ്മരിക്കുമ്പോൾ അപ്പുവിന്റെ മുമ്പിൽ വരുന്നുള്ളു. ആരുടെ ഒക്കത്താണെന്നുപോലും ഓർമ്മിക്കാൻ കഴിയുന്നില്ല. ആ ശിശു താൻതന്നെയാണോ എന്നുപോലും നല്ല നിശ്ചയമില്ല. തങ്ങൾക്കിഷ്ടമില്ലെങ്കിൽ എല്ലാ ശിശുക്കളും ഒക്കത്തുനിന്നും ഊർന്നിറങ്ങാറുണ്ട്. അങ്ങനെ ഇറങ്ങുന്നതു കാണാൻതന്നെ ഒരു പ്രത്യേകതയുണ്ട്. കുട്ടികൾ ഒക്കത്തുനിന്നും ഊർന്നിറങ്ങുന്നതു് അപ്പു പലപ്പോഴും കണ്ടിട്ടുണ്ട്. താനും അങ്ങനെ ഊർന്നിറങ്ങിയിരിക്കാനിടയുണ്ടെന്ന ഒരു അനുമാനം മാത്രമാണോ ഇതു്?

ജ്യേഷ്ഠത്തിയുടെ കല്യാണത്തിന്നു് അപ്പു വീട്ടിലേക്കു

പോയിരുന്നു. അവിടെ വന്നിരുന്ന അപ്പുവിന്റെ ചിറ്റമ്മ ഓടിവന്നു് അയാളെ കെട്ടിപ്പിടിച്ചു:

"വാടാ, അപ്പൂ!"

ചിറ്റമ്മയ്ക്കു് അത്ഭുതവും സന്തോഷവും വേദനയും ഉണ്ടു്. അവർ അപ്പുവിന്റെ പുറം തലോടി. വലിയ സങ്കോചം! അപ്പു കുനിഞ്ഞുനിന്നു. ഇത്രയാളുകൾ കൂടിയിരിക്കുമ്പോൾ... ഇതെന്തൊരു ലാളിക്കലാണു്... താൻ എന്താ ചെറിയ കുട്ടിയോ മറ്റോ ആണോ? അപ്പു തുറന്നുപറഞ്ഞില്ല. അവളുടെ കൈ തട്ടിമാറ്റുവാൻ മനസ്സു വന്നില്ല. ഞെളിഞ്ഞുപിരിഞ്ഞു് സ്വല്പം ദൂരെ മാറി നിന്നു.

കുടപ്പിറപ്പുകളെപ്പറ്റി ചിന്തിച്ചുനോക്കുവാൻ അപ്പുവിന്നു് അധികമൊന്നുമുണ്ടായിരുന്നില്ല. ജ്യേഷ്ഠത്തിയോ അനുജത്തിയോ—നല്ല ഓമ്മയില്ല—ഒരു ദിവസം തുണം ചാരിനിന്നു കണ്ണു തുടയ്ക്കുന്നതു് അയാൾ കണ്ടിട്ടുണ്ടു്. വളന്നു വലിയവനായതിൽപ്പിന്നീടു് സഹോദരിമാരെ പലപ്പോഴും കണ്ടിട്ടുണ്ടു്. അവർ അപ്പുവിനോടു ചിരിച്ചു സംസാരിച്ചിട്ടുമുണ്ടു്. ജ്യേഷ്ഠത്തി ചിരിക്കുന്ന ശബ്ദം ഇടയ്ക്കിടയ്ക്കു് അപ്പുവിന്റെ കാതുകളിൽ മാറ്റൊലിക്കാറുണ്ടു്. അവൾ ചിരിക്കുമ്പോൾ ആ വലിയ മുഖത്തു മുഴുവനും ചിരിപരക്കും.

എന്നാൽ അതെല്ലാം ഇന്നു വളരെ വിദൂരത്തിലാണു്. ദൂരത്തുനിന്നും കേൾക്കുന്ന ഒരു വണ്ടിന്റെ ഝങ്കാരം പോലെ അവ്യക്തമാണു്. ശ്രദ്ധിച്ചാൽ മാത്രമേ അതു കാതുകളിൽ നിപതിക്കുന്നുള്ളു. അരികിൽ ഒരു രൂപം മാത്രമേയുള്ളു. ഇന്നു് സൂര്യനുദിച്ചാൽ, ഉയർന്നുപൊങ്ങിയാൽ, പടിഞ്ഞാറോട്ടു ചാഞ്ഞാൽ, നേരം ഇരുട്ടിക്കഴി

ഞാൻ, അപ്പുവിനെ വലയംചെയ്യുകൊണ്ടിരിക്കുന്നതു് ഈ ഒരേയൊരു രൂപം മാത്രമാണു്. ഇന്ദു!

"അപ്പൂ!..." ഇന്ദുവിന്റെ ക്ഷമ നശിച്ചു. കോപം കലർന്ന ശബ്ദമായിരുന്നു അതു്.

"ദാ, വന്നു."

"ഇന്നു് അമ്മായി ഇവിടെയില്ല. വേലക്കാരനില്ല. അന്തേവാസികളുമില്ല. പാഠശാലയ്ക്കു് ഇന്നു ലീവു വിട്ടിരിക്കുകയാണു്. അതു പൂട്ടിക്കിടക്കുന്നു. ഈ ഭാഗത്തു വേറെ വീടുകളുമില്ല. വാഴത്തോട്ടം മാത്രം. പിന്നെ, എന്തിനെക്കുറിച്ചാണു് ഇത്രയധികം ആലോചിക്കുന്നതു്? പറയൂ! ആരാണു കേൾക്കാനുള്ളതു്? ഇങ്ങനെയിരിക്കുന്നതു് എന്തിനാണെന്നു പറഞ്ഞില്ലെങ്കിൽ, നോക്കുന്നതെല്ലാം രണ്ടായിക്കാണുന്നമാതിരി ഞാനും നോക്കിക്കൊണ്ടിരിക്കും. പിന്നെ ചോറു വിളമ്പിത്തരണമെങ്കിൽ, സമാധിനിഷ്ഠയിൽനിന്നും എഴുന്നേല്പിക്കുന്നതുപോലെ, എന്നെ എഴുന്നേല്പിക്കേണ്ടിവരും."

അപ്പു പാത്രത്തിലുണ്ടായിരുന്ന വെള്ളം മുറ്റത്തൊഴിച്ചു. പാത്രവുംകൊണ്ടു നാലുകെട്ടിന്നകത്തേക്കു കയറിവന്നു. അപ്പുവിനു പോകാൻ വഴിയുണ്ടാക്കുന്നതിനു് ഇന്ദു ഒഴിഞ്ഞുമാറി ചുമരിനോടു ചേർന്നുനിന്നു. അയാളെ അവൾ അനുഗമിച്ചു.

"പറഞ്ഞില്ലെങ്കിൽ വേണ്ട. ഏതായാലും ഞാൻ ഇലവെച്ചു ചോറും വിളമ്പിത്തരാം. ഊണുംകഴിഞ്ഞു് ഉത്തരം നോക്കിക്കൊണ്ടിരുന്നോളൂ."

"ഇന്ദു, ദേഷ്യപ്പെടേണ്ട. നിങ്ങളുടെ മനസ്സു വേദനിപ്പിക്കേണ്ടെന്നു കരുതിയാണു് ഞാൻ മിണ്ടാതിരുന്നതു്."

"നിങ്ങളിനി പുതിയതായിട്ട് എന്നെ എന്തു പറഞ്ഞാണു വേദനിപ്പിക്കാനുള്ളതു്?"

"ഓർമ്മിപ്പിക്കുന്നതുതന്നെ വേദനിപ്പിക്കലാണു്."

"സാരമില്ല; പറയൂ."

"പരശുവിനെക്കുറിച്ചു് ഓർത്തുപോയി."

സ്വല്പനേരത്തേക്കു് അവളൊന്നും മിണ്ടിയില്ല.

"എനിക്കങ്ങനെയൊരു ഓർമ്മതന്നെയുണ്ടാവുന്നില്ല." അവൾ പറഞ്ഞു.

അപ്പു വല്ലാതെ കുഴങ്ങിവശായി.

"ആ ഓർമ്മ പുതിയതായി എവിടെനിന്നെങ്കിലും ഉണ്ടാകേണ്ടതുണ്ടോ? ശരീരത്തോടും മനസ്സോടും ചേർത്തു തുന്നിപ്പിടിപ്പിച്ചുവെച്ചിരിക്കുന്ന ഒന്നല്ലേ അതു്? അതിനുവേണ്ടി വേറെ സമയം ചെലവാക്കേണ്ടതുണ്ടോ?" അവൾ അടുക്കളയിലേക്കു കടന്നു. ഇലക്കെട്ടഴിച്ചു. ഇല യിട്ടതു വടക്കിനിയിലല്ല. അടുക്കളയ്ക്കകത്തുതന്നെയാണു്. ഇലയ്ക്കടിയിൽ ഒരു റാന്തൽവിളക്കും കൊണ്ടുവന്നു വെച്ചു. അപ്പു മരവിച്ചു നിന്നുപോയി.

അവൾതന്നെയാണു് വെള്ളം ഇലയിൽ തളിച്ചു തുടച്ചു വൃത്തിയാക്കിയതു്.

"ഇരിക്കൂ!" ഇന്ദു ക്ഷണിച്ചു.

അപ്പു മറുപടിയൊന്നും പറഞ്ഞില്ല. പതിനാറു കൊല്ലക്കാലം അവിടെ കഴിച്ചുകൂട്ടിയിട്ടും ഇതുവരെ പ്രവേശിക്കാത്ത സ്ഥലമാണു് ആ അടുക്കള. ഇന്നാണു് അയാൾ ആദ്യമായി അതിനകത്തു പ്രവേശിക്കുന്നതു്. പാഠശാലാ അന്തേവാസികൾ ദിവസേന വന്നു ഭവാനി യമ്മാളെ നമസ്കരിക്കാറുണ്ടു്. പാഠശാലയിലേക്കും ഈ വീട്ടിലേക്കും ഉള്ള ഗതാഗതത്തിനുവേണ്ടി ഒരു നടപ്പുര യുണ്ടു്. അതിലൂടെ എല്ലാവരും ദിനംപ്രതി ഒരു നൂറു

വട്ടം അങ്ങോട്ടും ഇങ്ങോട്ടും പോകാറുണ്ട്. എന്നാൽ ഇതുവരെ ആരും അടുക്കളയിലേക്കു പ്രവേശിക്കുന്നതു് അപ്പു കണ്ടിട്ടില്ല. താനും പ്രവേശിച്ചിട്ടില്ല; എത്തിനോക്കുകപോലും ചെയ്തിട്ടില്ല. എല്ലാ ഗ്രാമഭവനങ്ങളിലുമുള്ളതുപോലെതന്നെയാണു് ഈ അടുക്കളയും. ഇതിനകത്തു് ഇരുപതുപേർക്കു് ഒന്നിച്ചിരുന്നു് ഊണുകഴിക്കാനുള്ള സ്ഥലസൗകര്യമുണ്ടു്. തൊട്ടു പടിഞ്ഞാറുഭാഗത്തു മുറ്റമാണു്. മേൽക്കൂരയിലെ മൂന്നാലു് ഓട്ടകൾ തുറന്നു പൊക്കിവെച്ചിട്ടുണ്ടു്. അടുത്തുതന്നെ നാലു് അടുപ്പുകൾ, രണ്ടു് അലമാരികൾ, ഒരു പത്തായം എന്നിവയുമുണ്ടു്. മുറ്റത്തിന്റെ മറുഭാഗത്തുള്ള ഇറയത്തു ചെറിയ ഒരു പൂജാ അലമാരി വെച്ചിട്ടുണ്ടു്. അതു ഭവാനിയമ്മാൾക്കു വേണ്ടിയുള്ളതാണെന്നു തോന്നുന്നു. നാലുകെട്ടിനകത്തു് ഊഞ്ഞാലിന്നരികിൽ ഒരു വലിയ പൂജാഅലമാരിയുണ്ടു്. അതിൽ രണ്ടു ചെറിയ പടങ്ങൾ മാത്രമേയുള്ളു. ചെറിയ ഒരു നിലവിളക്കു് അതിൽ എപ്പോഴും ഇരുന്നുകത്തും.

മുള്ളിന്മേൽ ഇരിക്കുന്നതുപോലെയാണു് അപ്പു ഇലയുടെ മുമ്പിലിരുന്നതു്. എന്നിട്ടു ചുറ്റുമൊന്നു കണ്ണോടിച്ചു.

"അതുകൊണ്ടാണു് എനിക്കു് ആ ഓമ്മപോലുമില്ലാത്തതു്." സംസാരിച്ചുകൊണ്ടുതന്നെ അവൾ ചോറു വിളമ്പാൻതുടങ്ങി. അടുപ്പിന്നടുത്തേക്കും, ഇലയ്ക്കരികിലേക്കും അവൾ നടന്നുകൊണ്ടിരുന്നു. അവളുടെ ശ്വേതപാദങ്ങൾ മാറുന്നിനടക്കുന്ന വെൺപ്രാവുകൾപോലെ കാണപ്പെട്ടു. പാദത്തിന്നു മുകളിലുള്ള പുല്ലുവരിയിന്മേലും, അതിന്റെ പിന്നിലുള്ള മാംസളഭാഗത്തിന്മേലും നന്നുനനേയുള്ള നേരിയ നീലരോമങ്ങൾ മിന്നിത്തിളങ്ങു

ന്നതു കാണാം. പൊതുവിൽ സ്ത്രീകളിലധികംപേർക്കും ഇങ്ങനെ രോമങ്ങൾ ഉണ്ടാവുക പതിവില്ല. ഇതുകൊണ്ടായിരിക്കുമോ പരശു നേരത്തെ പരലോകംഗമിച്ചതു്!

ഈ പാദത്തെപ്പിടിച്ചാണു്, ഈ പാദത്തിന്റെ പെരുവിരൽ പിടിച്ചാണു്, കല്യാണദിവസം പരശു ഇന്ദുവിനെ അമ്മിചവിട്ടാൻ കയറ്റിനിറുത്തിയതു്. ആ കല്യാണം ഈ നാലുകെട്ടിന്നകത്തുവെച്ചാണു നടന്നതു്. ഇന്ദുവിന്നു് അന്നു പന്ത്രണ്ടുവയസ്സു്. ഭവാനിയമ്മാൾ വാങ്ങിക്കൊട്ടത്ത, സേലം 'കുണ്ടഞ്ചുമുണ്ടു'മുട്ടത്താണു് പാഠശാലാ അന്തേവാസികൾ വീട്ടിന്നകത്തേക്കും പുറത്തേക്കും പിൻഭാഗത്തേക്കുമെല്ലാം തിരക്കിട്ടു നടന്നുകൊണ്ടിരുന്നതു്. ഇടയ്ക്കിടെ അവർ കല്യാണച്ചടങ്ങുകൾ നോക്കിനിന്നുകൊണ്ടു വിനോദിക്കും; വൈദികർ ജപിക്കുന്ന മന്ത്രങ്ങളിൽ തങ്ങൾക്കു മനഃപാഠമായിട്ടുള്ളവ ചൊല്ലുമ്പോൾ, നേരിയ ശബ്ദത്തിൽ അതിനോടു കൂടിച്ചേർന്നു ചൊല്ലും. അപ്പുതുണിന്നരികിൽനിന്നു് ഇതെല്ലാം നോക്കിക്കണ്ടു. പരശു വളരെ പണിപ്പെട്ടാണു് ഇന്ദുവിന്റെ കാൽപ്പെരുവിരൽ പിടിച്ചു കാലു കയറ്റിവെച്ചതെന്നു് അപ്പുവിന്നു തോന്നി. മെലിഞ്ഞ ശരീരമാണു പരശുവിന്റേതു്. ഇന്ദുവിന്റെ മുഖച്ഛായപോലും അയാൾക്കു സാദൃശ്യമുണ്ടു്. അവളുടെ അകന്ന ഒരു അമ്മാവന്റെ മകനാണു പരശു. ആ അമ്മാവൻ അവളുടെ അമ്മയുടെ ചിറ്റമ്മയുടെ മകനാണു്. കുട്ടംബച്ഛായ രണ്ടുപേരുടേയും മുഖത്തു തെളിഞ്ഞുകാണാം. എന്നാൽ പരശു എന്തുകൊണ്ടാണിങ്ങനെ മെലിഞ്ഞുപോയതു്?

ഇന്ദുവിന്റെ അമ്മ ഇഹലോകവാസം വെടിഞ്ഞതു

ങ്കിലും, ആ കുടുംബത്തിനോടുള്ള ബന്ധമറുത്തെറിഞ്ഞു കളയാൻ ഭവാനിയമ്മാൾക്കു മനസ്സില്ലായിരുന്നെന്നു കരുതേണ്ടിയിരിക്കുന്നു. അവർ അവിടെ പോയിവരാറുണ്ട്. അങ്ങനെ ശിഥിലമായ ആ ബന്ധത്തെ അവർ ഉറപ്പിച്ചുനിർത്തി.

സ്കൂൾവിദ്യാഭ്യാസം പൂർത്തിയാക്കിയ പരശു കോളേജിൽ ചേർന്നു പഠിക്കാൻതുടങ്ങി. അപ്പോഴാണു് അയാളെ ഇന്ദുവിന്റെ വരനായി നിശ്ചയിച്ചതു്. ഇന്ദുവിനെപ്പോലെതന്നെ പരശുവും ഉയരംകൂടിയ ശരീരപ്രകൃതിയുള്ളയാളാണു്. അവളേക്കാൾ ഉയരമുണ്ടു്. പരശുവിന്റെ ആ നീണ്ട ആകൃതിയിൽ കുടുംബഗൗരവം നിഴലിച്ചിരുന്നു. എന്നാൽ കല്യാണദിവസം ഇന്ദുവിന്റെ കാൽപ്പെരുവിരൽ പിടിച്ചു് അമ്മിചവുട്ടിക്കാൻ പരശു കുനിഞ്ഞപ്പോൾ, അയാളുടെ വാരിയെല്ലുകൾ വിമ്മിഷ്ടപ്പെടുന്നതായി തോന്നി. അതു കണ്ടു് അപ്പുവിന്റെ മനസ്സിൽ വല്ലാത്ത വേദനയുണ്ടായി.

അന്നു വൈകുന്നേരം നടക്കുനടന്നപ്പോൾ പരശു ഇന്ദുവിന്റെ കാലിന്മേൽ മഞ്ഞൾ പൂശി. കാണാൻ ചന്തമുള്ള ജോഡി. എന്നാൽ അവളുടെ കൈവിരലുകൾക്കിടയിലമർന്ന വെറിലച്ചുരുളിനെ തട്ടിപ്പറിച്ചെടുക്കുവാൻ പരശുവിനു കഴിഞ്ഞില്ല. അയാൾ നഖംവെച്ചു് അമർത്തി കിള്ളിനോക്കി. അവളുടെ വെളുത്ത കൈയിന്മേൽ ലേശം രക്തം പൊടിഞ്ഞുകാണാറായി എന്നുമാത്രം. എന്നിട്ടും അവളുടെ പക്കൽനിന്നും ഒന്നും തട്ടിപ്പറിച്ചെടുക്കാൻ പരശുവിനു കഴിഞ്ഞില്ല.

അപ്പു ഒക്കത്തു രണ്ടുകൈയും കുത്തിനിന്നുകൊണ്ടു് ഈ നേരമ്പോക്കുകളെല്ലാം കണ്ടുകൊണ്ടിരുന്നു. വല്ലാത്ത ചിരിയാണവിടെ മുഴങ്ങിക്കേട്ടതു്. എന്നാൽ അപ്പുവി

ന്നു പരശുവിനോടു ദേഷ്യമാണു തോന്നിയതു്. പരശുവിനെ ദൂരെ വലിച്ചുമാററി, താൻതന്നെ ഒരൊററപ്പിടിയിൽ എല്ലാം തട്ടിപ്പറിച്ചെടുത്താലെന്തെന്നു് അയാൾക്കു തോന്നാഞ്ഞിയില്ല.

പരശുവിനോടോ, ഇന്ദുവിനോടോ—ആരോടാണു ദേഷ്യംതോന്നിയതെന്നു് അപ്പുവിനു് അറിഞ്ഞുകൂടാ. എന്നാൽ പരശു ചിരിച്ചുകൊണ്ടു് എല്ലാം വിട്ടുകൊടുത്തുകൊണ്ടിരുന്നു.

വൈകുന്നേരം തുണക്കാരനൊന്നിച്ചു പരശു പുഴക്കരയിലേക്കു പോയി. അപ്പുവും ഒപ്പമുണ്ടായിരുന്നു.

"നേരമ്പോക്കെന്നുകരുതി ഇങ്ങനെ വിട്ടുകൊടുക്കാമോ, പരശു? ഇതിലെല്ലാം വിട്ടുവീഴ്ചചെയ്തുകൊടുത്താൽ പെണ്ണു നിന്നെ കുരങ്ങുകളിപ്പിക്കും." നടന്നുപോകുമ്പോൾ തുണക്കാരൻ പരശുവിനെ ഉപദേശിക്കുന്നതു് അപ്പു കേട്ടു.

പിറ്റേന്നു നടന്ന നലങ്കു് ഉരുട്ടലിലും തുണക്കാരന്റെ ഉപദേശം ഫലിച്ചില്ല. അവസാനം, നാലാംദിവസം ഇന്ദുവാണു ചിരിച്ചുകൊണ്ടു വിട്ടുവീഴ്ചചെയ്തുകൊടുത്തതു്.

അന്നു് ഉച്ചയ്ക്കു് അവൾ കലവറമുറിയിൽ തനിച്ചു് ഇരിക്കുകയായിരുന്നു. തുണക്കാരന്റെ ഉപദേശത്തെക്കുറിച്ചു് അപ്പു അവളെ ധരിപ്പിച്ചു. അതുകൊണ്ടാണു് ആ വിട്ടുവീഴ്ചയെന്നു് അപ്പുവിനു തോന്നി. അയാൾക്കു് അന്നു് ഇന്ദുവിനോടു് അതിരററ ദേഷ്യംതോന്നി. ഇപ്പോൾ, ആ സംഭവത്തെക്കുറിച്ചു സ്മരിക്കുമ്പോൾ, അപ്പുവിനു് ആദ്യദിവസമുണ്ടായ ദേഷ്യം പരശുവിനോടായിരുന്നെന്നു സ്പഷ്ടമായി.

അപ്പു നന്നായാസ്വദിച്ചാണ് അന്ന് ഊണുകഴിച്ചത്. പാചകൻ പാകംചെയ്തതരുന്ന ഭക്ഷണം ഇന്നലെയോടേ അവസാനിച്ചു. അയാളുടെ പാചകത്തിന്നു തന്നെ ഒരു പ്രത്യേകതയുണ്ട്. അയാൾക്ക് പാചകകലയിൽ പ്രാവീണ്യമില്ലാത്തതുകൊണ്ടോ, അതോ ഈ പാഠശാലാവിദ്യാർത്ഥികൾക്ക് ഇങ്ങനെ പാകംചെയ്യുകൊട്ടത്താൽ മതിയെന്ന അഭിപ്രായംവെച്ചുകൊണ്ടോ എന്തോ, അയാൾ പാകംചെയ്യുന്ന കറിയാകട്ടേ, രസമാകട്ടേ— എല്ലാറ്റിന്നും പുളിരസം വളരെ കൂട്ടലാണ്. പാചകന്റെ കൈതന്നെ പുളിയുരുട്ടിയുണ്ടാക്കിയതാണോ എന്തോ? അയാൾ തൊട്ടതിനെല്ലാം പുളിയാണ്. മുളകു്, മഞ്ഞപ്പൊടി, ഉപ്പു്, കൊത്തമല്ലി മുതലായ കട്ടപ്പൊട്ടിസാമാനങ്ങളെല്ലാം ഈട്ടംകൂടിക്കിടക്കുന്ന ഈ പരന്നലോകത്തിൽ, എങ്ങനെയാണയാൾ ഈ പുളിരസം മാത്രം മുന്തിനില്ക്കുന്ന വിഭവങ്ങൾ ചമച്ചുണ്ടാക്കുന്നതു്? പാഠശാലയിലല്ലാതെ വേറെ എവിടെപ്പോയി ഊണുകഴിച്ചാലും, അതു് അന്തേവാസികൾക്കു വളരെയേറെ പ്രിയങ്കരമാണു്.

ഇന്നാണെങ്കിൽ ഇന്നു പാകംചെയ്ത വിഭവങ്ങളാണ്. മുഖം ചുളിപ്പിക്കുന്ന പാതിവെന്ത പുളിരസമെവിടെ? ഇന്നു പാകംചെയ്ത ഈ വിഭവങ്ങളെവിടെ? വേറൊരു ലോകത്തിൽ വന്നിറങ്ങിയതുപോലെ തോന്നി, അപ്പുവിന്നു്. മാതാപിതാക്കളും സഹോദരീസഹോദരന്മാരും ചുറ്റും കൂടിനില്ക്കുന്ന ഒരു നൂതനലോകത്തിലേക്കു കാലെടുത്തുവെച്ചതുപോലെ തോന്നി.

ഇത്തരത്തിൽ, ഇന്നു പാകംചെയ്ത വിഭവങ്ങൾ അനുഭവിച്ചാസ്വദിച്ചിട്ടപോല്യും, പരശുവിന്റെ ശരീരം നന്നായില്ലല്ലോ; തടിച്ചില്ലല്ലോ.

ഈ പാദത്തെ അമ്മിചവുട്ടിച്ചു് അഞ്ചുസംവത്സരങ്ങൾക്കു ശേഷമാണു്, ഇന്ദുവിനെ ഈ റോട്ടിലുള്ള സ്വഭവനത്തിലേക്കു് പരശു കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയതു്. മൂന്നു കൊല്ലം മുഴുവനുമായും ആ വീട്ടിൽ ഒരുമിച്ചു താമസിച്ചുവോ എന്തോ, നാലാംകൊല്ലം മുഴുവനും പെരുന്തുറയിലുള്ള ക്ഷയരോഗാസ്പത്രിയിൽ മറഞ്ഞുകിടന്നു കഴിച്ചുകൂട്ടുകയായിരുന്നു പരശു.

വീട്ടിലായിരുന്നപ്പോൾ, ഭക്ഷണവേളയിൽ, അടുപ്പിന്നരികിലേക്കും, ഇലയ്ക്കരികിലേക്കും പലതവണ നടന്നു നടന്നു്, അവസാനം തന്റെ അരികിൽ വന്നു നില്ക്കുന്ന ഈ പാദങ്ങളെ പരശു എത്രയെത്ര പ്രാവശ്യം കണ്ടിട്ടില്ല!

"സാമ്പാറിലെ വെണ്ടയ്ക്ക വെന്തിട്ടുണ്ടോ, എന്തോ?" പെട്ടെന്നാണു് ആ ചോദ്യം പുറപ്പെട്ടതു്. സ്വരം കേട്ട അപ്പുവിന്നു് അപ്പോഴാണു സ്വബോധമുണ്ടായതു്.

"ഉം. നല്ലപോലെ വെന്തിട്ടുണ്ടല്ലോ." അപ്പു മറുപടി പറഞ്ഞു.

"ഓ, വേദാഭ്യസനത്തിന്റെ ഫലം കൈയിൽക്കിട്ടിയല്ലോ." ഇന്ദുവിന്നു ചിരിവന്നു.

"എന്തു്?"

"ഉരുവിട്ടുരുവിട്ടു് മനഃപാഠമാക്കി തലയിൽ കയറുന്ന പൊരുളല്ലേ, വേദം? വഷ്ങ്ങളോളം വിശ്രമമെന്ന്യേ മനഃപാഠമാക്കുന്നതിൽ മാത്രം ബുദ്ധി ചെലവാക്കിയാൽ തലച്ചോറു പിന്നെയെന്തിനുകൊള്ളാം? എന്റെ അമ്മയുടെ മുത്തച്ഛൻ എപ്പോഴും പറയാറുണ്ടു്—ഉരുവിടാനല്ലാതെ ഈ വേദാദ്ധ്യയനംകൊണ്ടു് ഒരു ഫലവുമി

ല്ലെന്നു്. അദ്ദേഹം പറഞ്ഞതു സത്യമാണു്. ഞാൻ വിളമ്പിയതു സാമ്പാറുമല്ല; വെണ്ടയ്ക്കാക്കൂട്ടുമല്ല. വെറുമൊരു വഴുതിനങ്ങപ്പുളിങ്കറിയാണു്." ഇന്ദുവിന്റെ വാക്കുകളിൽ ഹാസ്യരസം തുളുമ്പി.

"ഞാൻ എന്തോ ആലോചിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. ശ്രദ്ധിച്ചില്ല. തീറ്റക്കൊതിയനായിരുന്നെങ്കിൽ പെട്ടെന്നു പറയുമായിരുന്നു." അപ്പു ചിരിച്ചു.

"അങ്ങനെയാണെങ്കിൽ അദ്ദേഹം തീറ്റക്കൊതിയനായിരുന്നുവോ?"

"ആരു്?"

"അദ്ദേഹംതന്നെ. കറിയിൽ ഒരുകൽ ഉപ്പു് അധികമായാൽ, ഒരു പത്തു സെക്കൻറിനു മുമ്പു കൂട്ടാൻ ഇറക്കിവെച്ചാൽ, പാവയ്ക്ക ഒരുതവണ കൂട്ടതലായൊന്നു പെരട്ടിയെടുത്താൽ അതു് അദ്ദേഹം ഉടനേ കണ്ടുപിടിച്ചു പറയും. അതുകൊണ്ടു് അദ്ദേഹം തീറ്റക്കൊതിയനായിരുന്നെന്നു പറയാമോ?"

"ഞാൻ പൊതുവായങ്ങനെ പറഞ്ഞുപോയെന്നേ ഉള്ളൂ. ദേഷ്യപ്പെടണ്ട."

"ഞാൻ ദേഷ്യപ്പെട്ടൊന്നും പറഞ്ഞില്ലല്ലോ. ഞാൻ എങ്ങനെയാണു സംസാരിക്കുന്നതെന്നുപോലും നോക്കാതെ ദേഷ്യപ്പെട്ടെന്നു പറഞ്ഞുകളഞ്ഞല്ലോ!"

എങ്ങനെ സംസാരിച്ചാലും ഇന്ദുവിൽനിന്നും തിരിച്ചടിയാണു കിട്ടുന്നതെന്നോർത്തു് അപ്പു കുറഞ്ഞൊന്നു് അസ്വസ്ഥനായി. അവളോടു് അടിച്ചുസംസാരിക്കുവാനും സാദ്ധ്യമല്ല. അങ്ങനെ സംസാരിച്ചു ശീലവുമില്ല. അവൾ ഭവാനിയമ്മാളുടെ മരുമകളാണു്. അവരെ എല്ലാവരും ബഹുമാനിക്കുന്നു. ആ ബഹുമാനത്തിന്റെ മുക്കാൽപങ്കും മരുമകൾക്കു് അവരെല്ലാം നല്കിവരുന്നു. ഇന്ദു

വിനെ നമസ്കരിക്കാറില്ലെന്ന കുറവുമാത്രം. ഭവാനിയമ്മാളോട് കാണിക്കാറുള്ള അടക്കവും ഒതുക്കവും വിനയവുമെല്ലാം ഇന്ദുവിനോടും പ്രദർശിപ്പിച്ചുപോന്നു.

"ഞാനൊന്നും ദേഷ്യപ്പെട്ടില്ല. ഒരു കാര്യം ചെയ്യുമ്പോൾ അതിൽത്തന്നെയാവണം ശ്രദ്ധമുഴുവനുമെന്നു് അറിയിക്കാൻവേണ്ടി മാത്രം പറഞ്ഞതാണു്. നിങ്ങളാണെങ്കിലോ ദേവദത്തനെപ്പോലെയാണു സംസാരിക്കാൻ തുടങ്ങിയതു്."

"ദേവദത്തനെപ്പോലെയോ? ആരാണതു്?"

"നിങ്ങളിവിടെ വന്നുചേരുന്നതിനു വളരെ മുമ്പു ദേവദത്തൻ എന്നൊരു അന്തേവാസി ഈ പാഠശാലയിൽ പഠിക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നു. പഠിപ്പിലല്ലാതെ വേറൊന്നിലും അയാൾക്കു ശ്രദ്ധയുണ്ടായിരുന്നില്ല. അയാൾ ഊണുകഴിക്കുമ്പോൾ നെയ്യിനുപകരം ദിവസേന ആവണക്കെണ്ണയാണത്രേ ഒഴിച്ചുകൊടുക്കാറുള്ളതു്. അതു നെയ്യാണെന്നു കരുതി കുഴച്ചുരുട്ടി ഉണ്ടിട്ടു പോകാറുണ്ടത്രേ. നാലഞ്ചുകൊല്ലം ഇങ്ങനെതന്നെ കഴിഞ്ഞുപോയി. ഒരുദിവസം ഊണുകഴിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നപ്പോൾ അയാൾ സ്വല്പം മുഖം ചുളിച്ചുവത്രേ. ഈ ചോറിലെന്താണു് ആവണക്കെണ്ണ ചുവയ്ക്കുന്നതെന്നു് അയാൾ ചോദിച്ചു. പരിചാരകൻ ഉടനെതന്നെ വാദ്ധ്യാരെ ചെന്നു് ഈ വിവരമറിയിച്ചു. വാദ്ധ്യാർ ദേവദത്തനെ വിളിച്ചുവരുത്തി, അയാളുടെ വിദ്യാഭ്യാസം പൂർത്തിയായെന്നും, ഇനി മേലിൽ അയാൾക്കു പഠിക്കുവാൻ കഴിയുകയില്ലെന്നും, വീട്ടിലേക്കു പോകാമെന്നും പറഞ്ഞുവത്രേ.''

"ഇതു് എത്രാമത്തെ ദേവദത്തനാണു്?" തലയുയർത്താതെ അപ്പു പുഞ്ചിരിയോടെ ചോദിച്ചു.

"എന്നുവെച്ചാൽ?"

"ആരുണി, ഉപമന്യു എന്നിവരുടെ കാലംതൊട്ട് ഇങ്ങനെയുള്ള ദേവദത്തന്മാർ ഓരോ പാഠശാലയിലും അദ്ധ്യയനം ചെയ്തിട്ടുണ്ടെന്നു പറയാറുണ്ട്. അതുകൊണ്ടാണ്, ഇതു് എത്രാമത്തെ ദേവദത്തനാണെന്നു് ഞാൻ ചോദിച്ചതു്."

"ഓഹോ!" ഇന്ദു ഒരു ദീർഘശ്വാസംവിടുന്നതുപോലെ പറഞ്ഞു ചിരിച്ചു.

"ഇന്ദു എന്തിനാണു ചിരിക്കുന്നതു്?"

"കായ്മണ്ടു നേരേചൊവ്വെ പറഞ്ഞല്ലോ എന്നു കരുതിയാണു ഞാൻ ചിരിച്ചതു്. വേദം ഉരുവിട്ടുരുവിട്ടു ബുദ്ധി മന്ദീഭവിച്ചുപോയോ എന്ന ഭയം എനിക്കുണ്ടായിരുന്നു. തരക്കേടില്ലല്ലോ!"

"വേദാദ്ധ്യയനംകൊണ്ടു ബുദ്ധിമന്ദീഭവിക്കുമെന്നു് ആരാണു പറഞ്ഞുതന്നതു്?" അപ്പു മോരൊഴിച്ചുകൂട്ടി ഊണുകഴിച്ചു. അയാൾ കൈകഴുകാനെഴുന്നേറ്റു.

നാലു്

"അപ്പൂ!" അപ്പു കൈകഴുകി വന്നപ്പോൾ ഇന്ദു വിളിച്ചു. അയാൾ അടുക്കളവാതില്പുൽ വന്നുനിന്നു.

"അവിടെ ഇരിക്കുന്നു്."

അപ്പുവിന്നു മടിതോന്നി.

"അവിടെ ഇരിക്കു! അല്ലെങ്കിൽ ഇങ്ങോട്ടു കയറിയിരിക്കു."

അടുക്കളയ്ക്കകത്തു്, കലവറവാതിലിന്നു മുമ്പിൽ അവൾ ഒരു പലകയെടുത്തിട്ടു.

"ഞാൻ ഇവിടെത്തന്നെയിരുന്നോളാം." അടുക്കളപ്പടിയിന്മേൽ അപ്പു ഇരുന്നു.

"ഒന്നുകിൽ ഇങ്ങോട്ടു കടന്നിരിക്കൂ. അല്ലെങ്കിൽ അപ്പുറത്തിരിക്കൂ. അടുക്കളപ്പടിയിന്മേൽ ഇരിക്കരുതു്."

"ഇതു് ഉമ്മറപ്പടിയല്ലല്ലോ."

"ശരി, നിങ്ങളുടെ ഇഷ്ടം." അവൾ ഒരു ഓട്ടക്കിണ്ണത്തിൽ എന്തോ വിളമ്പിയെടുത്തു്, അയാളിരിക്കുന്നതിന്റെ ഒരു അഞ്ചടിദൂരത്തിൽ വന്നിരുന്നു് ഊണു കഴിക്കാൻ ആരംഭിച്ചു.

"ഇതാണോ, ഇന്നത്തെ ഊണു്?"

"ഇതു മതിയല്ലോ. എന്തുവേണമെങ്കിലും എടുത്തു കഴിച്ചോളാനാണു് അമ്മായി പറഞ്ഞിട്ടുപോയതു്. എനിക്കു് ഇന്നെന്തോ ഒന്നും കഴിക്കുവാൻ തോന്നുന്നില്ല. രാവിലെമുതൽ ഈ വീട്ടിൽ ഒച്ചയും അനക്കവുമൊന്നുമില്ല. രണ്ടുമൂന്നു ദിവസത്തിനകം നിങ്ങളും ഇവിടെനിന്നു പോവുകയാണു്."

"നിങ്ങളും വന്നോളൂ. ഞങ്ങളുടെ ഗ്രാമത്തിലും വന്നു കുറച്ചുനാൾ താമസിച്ചുനോക്കൂ. അച്ഛനും അമ്മയും അനുജനും അനുജത്തിയും. എല്ലാവരുമുണ്ടു്. ജ്യേഷ്ഠനും ജ്യേഷ്ഠത്തിയമ്മയുമുണ്ടു്. നിങ്ങളുംകൂടിയായാൽ വീട്ടിൽ ഒരേ സന്തോഷമായിരിക്കും. ഒന്നുരണ്ടു മാസം അവിടെ വന്നു താമസിച്ചുനോക്കരുതോ?"

"പതിനാറുകൊല്ലം താമസിച്ചുപരിചയിച്ചതിനു ശേഷം നിങ്ങളിപ്പോൾ പിന്നിലെ പൊടിയുംതട്ടിക്കളഞ്ഞു പോകാൻപോവുകയാണു്. ഇത്രയും നാൾ അടുത്തു പരിചയിച്ചവരുമായുള്ള ബന്ധങ്ങളറുത്തുമുറിച്ചുപോകാൻ നിങ്ങൾക്കൊരു മനഃപ്രയാസവുമില്ല. ഇവിടെത്തന്നെ താമസിച്ചുകൊള്ളാമെന്നു പറയാൻ നിങ്ങളുടെ നാവുപൊന്തുന്നില്ലല്ലോ. പോരാഞ്ഞിട്ടു് ഇപ്പോൾ എന്നെയും അങ്ങോട്ടു പിടിച്ചുവലിക്കുകയാണോ?"

"അല്ലാതെ ഞാനെന്താണു ചെയ്യേണ്ടതു്?"

"നിങ്ങളുടെ നാട്ടിൽ ചെന്നിട്ടു നിങ്ങൾ എന്തു ചെയ്യാൻപോകുന്നു?"

"അറിഞ്ഞുകൂടാ."

"കാശിയാത്രപുറപ്പെടാനുള്ള ഭാവമുണ്ടോ എന്നാണു ചോദിക്കുന്നതു്. മുമ്പെല്ലാം വിദ്യാഭ്യാസം പൂർത്തിയാക്കിയാൽ ഉടനെ കാശിയാത്രപുറപ്പെടാറുണ്ടത്രേ. ആ സമയത്തു്, ഏതെങ്കിലും ഒരു പെണ്ണിന്റെ അച്ഛനമ്മാവൻ നിർഭാഗ്യംസിദ്ധിച്ച ഒരു മനുഷ്യൻ വന്നു കാശിയാത്രക്കാരനെ തടഞ്ഞുനിർത്തുമത്രേ. 'കാശിക്കു പോകണ്ട; എനിക്കൊരു മകളുണ്ടു്; സ്ത്രീധനവും ആഭരണങ്ങളുംസഹിതം നിനക്കു് അവളെ കല്യാണംചെയ്തുതരാം; കുടുംബഭാരമേറുകൊണ്ടു ഗാർഹസ്ഥ്യജീവിതം നയിക്കൂ,' എന്നു പറയുമത്രേ. അതുപോലെ നിങ്ങളും കാശിയാത്രപോകാൻ ഉദ്ദേശിക്കുന്നുണ്ടോ എന്നാണു് ഞാൻ ചോദിച്ചതു്."

"കാശിയാത്രപുറപ്പെടാൻ വിരോധമൊന്നുമില്ല. പക്ഷേ, ആരും വന്നു തടഞ്ഞുനിർത്തിയില്ലെങ്കിലോ? വേദാദ്ധ്യയനംകഴിഞ്ഞു വരുന്ന ഒരു മരമണ്ടനെ ആരാണു തടഞ്ഞുനിർത്താൻപോകുന്നതു്?"

"അങ്ങനെ വിചാരിച്ചു സങ്കടപ്പെടണമെന്നില്ല. ഏതെങ്കിലും ഒരു മണ്ഡൂകത്തിന്റെ വയറ്റിൽ ഒരു മണ്ഡോദരിവന്നു പിറന്നിട്ടുണ്ടാകും. അപ്പോൾ പിതാവായ മണ്ഡൂകം വന്നു കാശിയാത്ര തടയാതിരിക്കുകയില്ല."

"തടഞ്ഞാലും കൈനീട്ടിവാങ്ങാൻ കഴിയാത്ത പരുവമല്ലേ? ആ മണ്ഡൂകത്തിനു തീറ്റികൊടുത്തു സംരക്ഷിക്കേണ്ട ചുമതലയില്ലേ?"

"അങ്ങനത്തെ ചുമതലയൊന്നുമില്ലാത്ത ലോകമായിരുന്നു ഇതെങ്കിൽ, അമ്മായി ഇങ്ങനെയുള്ളോരു പാഠശാലതന്നെ സ്ഥാപിച്ചു നടത്തിവരുമായിരുന്നില്ല."

"അതെന്തോ? അമ്മായിക്കു വേദമെന്നാൽ ജീവനാണു്. വേദമാണു ദൈവം. അതിനുവേണ്ടിയാണിതു സ്ഥാപിച്ചു നടത്തിവരുന്നതു്."

സംഭാഷണം എങ്ങോട്ടെന്നില്ലാതെ പൊയ്ക്കൊണ്ടിരുന്നു. ഇന്ദുവിന്റെ ഊണുകഴിഞ്ഞു. എച്ചിൽ തുത്തുവാരിയിട്ട പാത്രങ്ങളെല്ലാം കഴുകി വൃത്തിയാക്കിവെച്ചു. അട്ടപ്പു മെഴുകി കോലംവരച്ചുകൊണ്ടിരുന്നപ്പോഴും അവളുടെ നാവു ചലിക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നു.

അടുക്കളപ്പടിയിൽനിന്നും എഴുന്നേറ്റുചെന്ന അപ്പു വടക്കിനിയിൽ ലാത്തിക്കൊണ്ടിരിക്കുകയാണു്. അവിടെനിന്നും പോകണമോ വേണ്ടയോ എന്നാണു് അയാളുടെ സംശയം. ഇന്ദുവിന്റെ സമ്മതമില്ലാതെ എങ്ങനെയാണു പോവുക?

പണിയെടുത്തതിന്റെ ക്ഷീണം ഇന്ദുവിന്റെ നെറ്റിയിലും മൂക്കിന്തുമ്പിലും മുത്തുകളായി പരിലസിക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നു. അവയെല്ലാം അവൾ ചേലത്തുമ്പുകൊണ്ടു് ഒപ്പിക്കളഞ്ഞു. ഊഞ്ഞാലിൽ വന്നിരുന്നു മെല്ലെ ആട്ടുവാൻതുടങ്ങി. അപ്പുവിനോടു തുണിനീരികിൽ ഇട്ടിരുന്ന ബഞ്ചിന്മേൽ ഇരിക്കുവാൻ അവൾ പറഞ്ഞു. അപ്പു ഇരുന്നു.

"നാളെ ഈ നേരത്തു്, വാദ്ധ്യാരുടെ പേരക്കിടാവിന്റെ വരനെ സ്വീകരിച്ചു് കല്യാണനിശ്ചയവും കഴിഞ്ഞു സദ്യയ്ക്കു് ഇലവെയ്ക്കും," ഇന്ദു പറഞ്ഞു.

"ശരിയാണു്."

"ഞാനും ഒപ്പം വരണമെന്നായിരുന്നു അമ്മായിയുടെ ആഗ്രഹം. വരാൻപറഞ്ഞു് എന്നെപ്പിടിച്ചുവലിച്ചതാണു്. അമ്മായിമാത്രം പോയാൽ മതി; രണ്ടുപേരും പോകേണ്ടതില്ലെന്നു ഞാൻ പറഞ്ഞു. ഇവിടെത്തന്നെ ഇരിക്കാൻ തീച്ചയാക്കി. വാദ്ധ്യാരും വന്നു നിർബ്ബന്ധിച്ചു. എന്റെ അച്ഛനെപ്പോലെയാണു് അദ്ദേഹം. അടുത്തതവണ വരാമെന്നാണു് ഞാൻ അദ്ദേഹത്തോടു പറഞ്ഞതച്ഛനു്. എനിക്കു തുണയായിട്ടു് ആരെ നിർത്തിയിട്ടു പോകണമെന്നാണു രണ്ടുപേരും ആലോചിച്ചതു്. ഞാനും ഒന്നും പറഞ്ഞില്ല. അതുകൊണ്ടാണു നിങ്ങളെ ഇവിടെ ആക്കിയിട്ടു പോയതു്."

അപ്പു മറുപടിയൊന്നും പറഞ്ഞില്ല. ഇന്നു പറയുന്നതു കേട്ടുകൊണ്ടിരുന്നു.

"ഉറക്കംവരുന്നുണ്ടോ, അപ്പൂ?"

"ഇല്ല."

"ഞാൻ പറയുന്നതു് ഒന്നു മൂളിക്കേൾക്കുകയെങ്കിലും ചെയ്യരുതോ?"

"ഇങ്ങനെയിരുന്നു കേട്ടാൽ പോരേ?"

"നിങ്ങൾ ഇങ്ങനെ പാവമാതിരി ഇരിക്കുന്നതു കാണുമ്പോൾ, നിങ്ങളുടെ ഹൃദയത്തിൽ സ്നേഹമെന്ന ഒന്നുണ്ടോ എന്നുപോലും എനിക്കു സംശയം തോന്നിപ്പോകുന്നു. അപ്പുവാണു തുണയ്ക്കിരിക്കാൻ വരുന്നതെന്നു് അറിഞ്ഞപ്പോൾ ഞാൻ സന്തോഷംകൊണ്ടു മതിമറന്നുപോയി. രോമാഞ്ചമാണുണ്ടായതു്. അതെല്ലാം പുറമേ കാണാതിരിക്കാൻ എനിക്കു വല്ലാതെ പണിപ്പെടേണ്ടിവന്നു. അവർ പറഞ്ഞതൊന്നും കേട്ടില്ലെന്നു ഭാവിച്ചു. ഇന്നലെ രാത്രി ഉറങ്ങിയതുപോലുമില്ല. നിങ്ങളാണെങ്കിലോ കല്ലുമാതിരി ഇരിക്കുന്നു."

"അമ്മായിയും നിങ്ങളുമാണ് എനിക്ക് അച്ഛനും അമ്മയും സഹോദരങ്ങളുമെല്ലാമായിട്ടുള്ളതെന്നു കരുതിയാണ് ഞാൻ കഴിച്ചുകൂട്ടുന്നതു്, ഇന്ദൂ."

"ഞാനങ്ങനെ കരുതുന്നില്ല. എനിക്കോർമ്മവയ്ക്കാത്ത കാലത്തു്, ലോകമെന്തെന്നറിയാത്തകാലത്തു്, എന്നോടൊന്നും ചോദിക്കാതെ, എന്നെ അമ്മായി വേറൊരു സ്ഥലത്തേക്കു പറഞ്ഞയച്ചു. താലി കഴുത്തിലണിഞ്ഞാണു ഞാൻ പോയതു്. അവിടെ ചെന്നപ്പോൾ അവിടെത്തന്നെ താമസിക്കണമെന്നെല്ലാവരും പറഞ്ഞു. ഞാനതു വായതുറക്കാതെ മൂളിക്കേട്ടു. എങ്ങനെയാണു് എന്നെയവിടെ കെട്ടിയിടാൻകഴിയുക? ഒരുനിമിഷംപോലും അവിടെ നില്ക്കണമെന്നു് എനിക്കു തോന്നിയില്ല. ഞാൻ ഇങ്ങോട്ടു തിരിച്ചുപോന്നു. അമ്മായിയെക്കരുതിയല്ല; നിങ്ങളെ കണ്ടുകൊണ്ടിരിക്കാമെന്നു കരുതിയാണിങ്ങോട്ടു പോന്നതു്."

ഇതു കേട്ടപ്പോൾ അപ്പുവിനു ദേഹമാസകലം കോരിത്തരിച്ചു. നിറുകന്തലയിലും ഉള്ളങ്കാലിലും വയറിനുള്ളിലും കുളിർവ്യാപിച്ചു. ഒരു മനുഷ്യജീവിയുടെ പ്രിയംനേടാൻ താനെന്തുചെയ്തു? ആ സ്നേഹത്തിനു പാത്രമാകാൻ താനാരാണു്? കലർപ്പില്ലാത്ത, പരിപൂർണ്ണമായ ആനന്ദാനുഭൂതിയിൽ ലയിച്ച അപ്പുവിനു ശ്വാസം മുട്ടിപ്പോയി. പതുക്കെ ഒന്നു പുറം ഞെളിച്ചു് ഉതറി. അന്നു്, അത്രയും ആളുകൾ കൂടിയിരിക്കുമ്പോൾ, ചിറ്റമ്മതന്നെ ഒരു ശിശുവിനെയെന്നപോലെ കെട്ടിപ്പിടിച്ചു ലാളിച്ചല്ലോ—ആ വികാരം ഇന്നു ബൃഹത്തായ ആകാരം പൂണ്ടു പ്രത്യക്ഷപ്പെട്ടിരിക്കുകയാണോ? ഇതു സഹിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കാൻ അയാൾക്കു ശക്തിയില്ലെന്നു തോന്നി.

"അപ്പൂ, നിങ്ങൾക്കിവിടെത്തന്നെ താമസിച്ചുകൂടേ?" ഇന്ദു ചോദിച്ചു.

"എത്രനാളാണ് ഒരു വിദ്യാർത്ഥിയായി കാലം കഴിച്ചുകൂട്ടുക?"

"വിദ്യാർത്ഥിയാകണ്ട. വാദ്ധ്യാരായാൽ മതി."

"സമുദ്രംപോലുള്ള ഒരു വാദ്ധ്യാരുള്ളപ്പോൾ..."

"അദ്ദേഹത്തിന്റെ വയസ്സ് അറുപത്തഞ്ചായി. ഇനി എത്ര കാലമാണ് അദ്ദേഹത്തിനിങ്ങനെ തൊണ്ടവെള്ളം വറ്റിക്കാൻകഴിയുക? ഇടയ്ക്കിടെ അദ്ദേഹം ക്ഷീണിച്ച് അവശനായിത്തീരുന്നു."

"അദ്ധ്യാപനവേളയിലോ ചർച്ചാവേളയിലോ ആ അവശത അദ്ദേഹത്തെ ബാധിക്കാറില്ല. അപ്പോഴെല്ലാം അദ്ദേഹത്തിന്റെ പുതിയ ഒരു ശക്തിയാണുണ്ടാവുക. ഒരു ചെറുപ്പക്കാരന്റെ ചുറുചുറുക്ക് അദ്ദേഹത്തിൽ കാണാൻ കഴിയും. ഇനിയും ഒരു ഇരുപതുകൊല്ലക്കാലമെങ്കിലും ആ വണ്ടി കേടുപാടുകൂടാതെ ഓടിക്കൊണ്ടിരിക്കും."

"ഇവിടെത്താമസിക്കാൻ നിങ്ങൾക്കിഷ്ടമില്ലെന്നു പറഞ്ഞാൽ മതിയല്ലോ."

"എന്നു ഞാൻ പറഞ്ഞില്ല. അച്ഛൻ എന്താണാവോ പറയുക? അദ്ദേഹത്തിന്റെ മനസ്സിലിരിക്കുന്നതെന്താണെന്നുകൂടി അറിഞ്ഞിരിക്കേണ്ടതല്ലേ?"

"അച്ഛൻ, അച്ഛൻ എന്നു പറഞ്ഞുകൊണ്ടിരിക്കുന്നല്ലോ. നിങ്ങൾക്കു സ്വന്തമായിട്ടൊരു തീരുമാനമെടുക്കുവാനുള്ള കഴിവില്ലേ? എത്ര വയസ്സായി?"

"അടുത്ത മാസത്തിൽ ഇരുപത്തിനാല് തികയും."

"നിങ്ങൾ എന്നേക്കാൾ നാലുമാസത്തിന്റെ മൂത്തതാണ്. വേദം മുഴുവനും അരച്ചുകലക്കിക്കുടിച്ച ആളാണ്. എല്ലാം നല്ലപോലെ മനസ്സിലാക്കിവെച്ചിട്ടുണ്ട്.

പ്രാവത്തികമാക്കേണ്ടതെങ്ങനെയെന്നുമറിയാം. നാലു തവണ മൈസൂരിൽ ചെന്നു പരീക്ഷകളിൽ വിജയം കൈവരിച്ചു് സാക്ഷ്യപത്രം, സാൽവകൾ, പണം, ബിരുദം എന്നിവയെല്ലാം സമ്പാദിച്ചിട്ടുണ്ടു്. ആറടി ഉയരം വളന്നിട്ടുമുണ്ടു്. എല്ലാം ഇവിടെവെച്ചുതന്നെയല്ലേ നടന്നതു്? അച്ഛൻ നിങ്ങളെ ഇവിടെ പാഠശാലയിൽ കൊണ്ടുവന്നു് ആക്കിയിട്ടു പോയതല്ലാതെ വന്നു മകനെ കാണുകപോലും ചെയ്യാറില്ല. എന്റെ കല്യാണത്തിനു വന്നു. പിന്നീടു് എന്റെ ജീവിതം വാടിക്കരിഞ്ഞപ്പോൾ വ്യസനം രേഖപ്പെടുത്താൻ വന്നു. വാദ്ധ്യാരുടെ രണ്ടാമത്തെ മകളുടെ കല്യാണത്തിനു പിന്നീടൊരു തവണകൂടി വന്നു...''

ഇന്നു പറയുന്നതു കുറെയൊക്കെ പരമാർത്ഥമാണു്. എന്നാൽ അച്ഛനെക്കുറിച്ചു്, അദ്ദേഹത്തിനു തന്നോടുള്ള സ്നേഹത്തെക്കുറിച്ചു് ഇവൾ വ്യക്തമായി മനസ്സിലാക്കിയതുപോലെയാണല്ലോ സംസാരിക്കുന്നതു്. അതു ശരിയല്ല. അങ്ങനെ പറഞ്ഞതിൽ അപ്പുവിനു ഖേദമുണ്ടു്. പതിനാറുകൊല്ലത്തോളമായി ഇവടെ താമസിച്ചു പഠിച്ചുവരുന്നവെന്നുള്ളതു നേരാണു്. അങ്ങനെ ഇവിടെ താമസിപ്പിച്ചതു് അദ്ദേഹമല്ലേ?

അപ്പു ആറടിയോളം വളന്നിട്ടുണ്ടെന്നതും ശരിയാണു്. ഈ പ്രദേശത്തിലുള്ള എല്ലാവരെക്കാളും ഉയരം കൂടിയ മനുഷ്യനാണയാൾ. അച്ഛനേക്കാൾ പൊക്കമുണ്ടു്. ബലശാലിയുമാണു്. ഊഞ്ഞാലിന്നങ്ങേപ്പുറത്തുള്ള കലവറമുറിയുടെ ചുമരിനോടു് അട്ടപ്പിച്ചുവെച്ചിട്ടുള്ള അലമാരിയിൽ പതിച്ചിട്ടുള്ള കൽക്കണ്ണാടിയുടെ മുമ്പിൽ, ആരുമില്ലാത്തപ്പോൾ, അങ്ങോട്ടുമിങ്ങോട്ടും പോയി വരുമ്പോൾ കിട്ടുന്നിടത്തുനിന്നു തന്നെ നോക്കിക്കാണാറുണ്ടു്.

ഇന്നു് ഉച്ചയ്ക്കുപോലും നോക്കി. ഇന്നു അങ്ങേപ്പുറത്തു് എന്തോ പണിയെടുത്തുകൊണ്ടിരിക്കുകയായിരുന്നു.

നല്ല ഉയരം. ഭവാനിയമ്മാളുടെ പുരയിടത്തിലും, പാഠശാലയുടെ പറമ്പിലും ഇന്നു കാണുന്ന കായ്കറിത്തോട്ടങ്ങളും, നന്ദ്യാർവട്ടം-പവിഴമല്ലി-തുളസിത്തോട്ടങ്ങളും, അപ്പു ദിവസേന കൊത്തിക്കിളച്ചു വിയത്തു് അദ്ധ്വാനിച്ചുണ്ടാക്കിയവയാണു്. ഉള്ളങ്കൈയിൽ തഴമ്പു മുറ്റിയിരിക്കുന്നതു കാണാം. തോൽത്തുണ്ടുമുട്ടുത്തുകൊണ്ടു്, കിളകഴിഞ്ഞു വിയത്തശരീരം തുടയ്ക്കുമ്പോൾ, നീണ്ടു രുണ്ട കൈത്തണ്ടകളുടെ മുഴച്ചുപൊങ്ങുന്ന മാംസളഭാഗങ്ങളിൽ തിരുമ്മുമ്പോൾ, അയാൾക്കു് അഭിമാനംതോന്നാറുണ്ടു്. പുഴവറ്റി പാതിയായൊഴുകുമ്പോൾ, മണൽത്തിണ്ടിൽ 'പളിഞ്ചഡുഗ്ഡു' കളിക്കാറുണ്ടു്. കൂടിയാനവന്മാരുടെ കുട്ടികളും കളിയിൽ പങ്കുകൊള്ളാറുണ്ടു്. അവരിൽ മൂന്നുനാലുപേർ ഇംഗ്ലീഷ് സ്കൂളിൽ പഠിക്കുന്നവരാണു്. അവർ അപ്പുവിനെ പേരുപറഞ്ഞാണു വിളിക്കാറു്. 'സാന്റോസാമി', 'പനമരസാമി', 'കൊടിക്കൽസാമി' എന്നെല്ലാം ഓമനപ്പേരുപറഞ്ഞു അപ്പുവിനെ സ്നേഹത്തോടെ പല കുട്ടികളും വിളിക്കാറുണ്ടു്. താൻ മറ്റുള്ളവരേക്കാൾ ബലിഷ്ഠനാണു്; പൊക്കമുള്ളവനാണു്—എന്നുള്ള അഭിമാനത്തോടെ, അങ്ങനെ വിളിക്കുമ്പോഴെല്ലാം അതിനെ നേരമ്പോക്കാക്കിക്കളയാറാണു പതിവു്. തന്റെ ഉയരത്തേയും ശരീരബലത്തേയും അവരെല്ലാം അംഗീകരിച്ചു മയ്യാദചെലുത്തുകയാണെന്നു വിചാരിക്കും. നാട്ടിൽ ചെന്നപ്പോൾ തന്റെ സഹോദരന്മാരേക്കാൾ പൊക്കത്തിലും നിറത്തിലും ആകൃതിയിലും താൻ സല്പം മികച്ചുനില്ക്കുന്നുണ്ടെന്നു് അപ്പു മനസ്സിലാക്കി. അയാൾക്കു ചിൻകുട്ടമയുണ്ടെന്ന ഒരു വ്യത്യാസം

മാത്രം. അവരെല്ലാം ക്രോപ്പുചെയ്തവരാണ്. പാഠശാലയിൽ പഠിക്കുമ്പോൾ തലമുടിക്കു വേണ്ട ആചാരോപചാരങ്ങളൊന്നും ചെയ്വാൻ പാട്ടുള്ളതല്ല. എന്നാൽ ആ ക്രോപ്പുകളേക്കാളെല്ലാം തന്റെ കുട്ടമയാണു നല്ലതെന്നു് അയാൾക്കു തോന്നി.

ഇന്ദു പറഞ്ഞതു കേട്ടപ്പോൾ അപ്പുവിനു ഖേദം തോന്നി. അതിൽ അല്പം ദേഷ്യവും കലർന്നിരുന്നു.

"അതേ, ഇന്ദു; അച്ഛൻ എന്നെ ഇവിടെക്കൊണ്ടു വന്നുവിട്ടപ്പോൾ ഞാൻ കാച്ചിയുരുക്കാത്ത വെറുംലോഹക്കട്ട മാത്രമായിരുന്നു. അതിനെ ഇവിടെ കാച്ചിയുരുക്കി കറകളഞ്ഞെടുത്തു് ആഭരണമാക്കി രൂപാന്തരപ്പെടുത്തിയെന്നതു നേരാണു്. അതുകൊണ്ടു് അതു് എപ്പോഴും തട്ടാന്റെ നെരിപ്പോടിന്നടുത്തുതന്നെ ഉണ്ടായിരിക്കണമെന്നു പറയുന്നതു ശരിയാണോ? അങ്ങനെയിരിക്കുവാൻ കഴിയുമോ?" അപ്പു ചോദിച്ചു.

"അതേ അപ്പു. നിങ്ങളൊരാഭരണംതന്നെയാണു്. ആഭരണം! സംശയമില്ല." അവളുടെ ഹൃദയത്തിന്റെ അടിത്തട്ടിൽനിന്നും ഉയർന്നവന്ന ശബ്ദമാണതു്. മെല്ലെ ആടിക്കൊണ്ടിരുന്ന ഊഞ്ഞാലിനെ അവൾ നിലത്തു ചവുട്ടിനിർത്തി; അപ്പുവിന്റെ അടുത്തേക്കു ചെന്നു; അഭിമുഖമായിനിന്നു; അയാളുടെ തോളിൽ കൈവെച്ചു; മാറിൽ തലോടി; ഇരുക്കിക്കെട്ടിപ്പിടിച്ചു.

"ഇന്ദു! ഇന്ദു!" അപ്പു പരിഭ്രാന്തനായി. കുതറിയോടാൻ ശ്രമിച്ചു; വാതിലുകളേക്കു നോക്കി.

"ഈ ജീവൻ നിങ്ങൾക്കുവേണ്ടിയാണു നിലനിർത്തിപ്പോരുന്നതു്. നാലുകൊല്ലക്കാലം ഞാനെവിടേയോ

പോയിത്താമസിച്ചു. വാസ്തവത്തിൽ അക്കാലമത്രയും ഞാനവിടെയായിരുന്നില്ല. നിങ്ങളുടെ അടുക്കൽത്തന്നെയായിരുന്നു.'' തളർന്നു കിടന്നിരുന്ന, അപ്പുവിന്റെ കൈകളെടുത്തു കക്ഷത്തിലൂടെ ഇന്ദു അവളുടെ പുറത്തുവെച്ചു. അടുത്ത ക്ഷണത്തിൽത്തന്നെ ആ കൈകൾ മുമ്പത്തെപ്പോലെ തളർന്നുവീണു. അപ്പു വാതിലുകളിലേക്കു വീണ്ടും നോക്കി.

''സാക്ഷയിട്ടിട്ടുണ്ട്,'' ഇന്ദു നേരിയസ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു.

അപ്പു മരംപോലെ നിന്നുപോയി. തലയിൽ ഊക്കേറിയ അടിയേറ്റതുപോലെ അയാളുടെ ബുദ്ധി മരവിച്ചുപോയി. ഉപരിതലത്തിൽ മാത്രം പ്രാണനുള്ളതുപോലെ തോന്നി. അതുകൊണ്ടാണു് ഇന്ദു തന്നെ കെട്ടിപ്പിടിച്ചുനില്ക്കുന്നുണ്ടെന്നു് അപ്പുവിനു് അറിയാൻകഴിഞ്ഞതു്. താടിയിന്മേൽ അവളുടെ തലമുടി ഉരയുന്നു. വാകപ്പൊടിയുടെ മണം അതിൽനിന്നും ഉയർന്നുപൊങ്ങുന്നുണ്ടു്. ഘ്രാണേന്ദ്രിയവും പ്രവർത്തിക്കുന്നുണ്ടെന്നു് അയാൾക്കു മനസ്സിലായി. ഇല്ലെങ്കിൽ ഇന്ദുവിന്റെ പുടവയുടേയും, വാകപ്പൊടിയുടേയും മണമറിയുന്നതെങ്ങനെയാണു്? അടുക്കളജോലി കഴിഞ്ഞു വെയിലത്തിട്ടു് ഉണക്കി മടക്കിവെച്ചിരുന്ന പുടവയും ജാക്കറ്റും ധരിച്ചാണു് അവൾ വന്നിരിക്കുന്നതെന്നു തോന്നുന്നു. ആ സ്പർശം മൃദുലവും ശീതളവുമായിരുന്നു. എന്നാൽ, വസ്ത്രങ്ങളിൽ പറ്റിപ്പിടിച്ചിരിക്കാറുള്ള പച്ചിലപ്പുഴവിനെ സ്പർശിച്ചാലുണ്ടാകുന്ന ഒരുതരം അറപ്പാണു് അപ്പുവിനു് അനുഭവപ്പെട്ടതു്.

''ഇവിടെ വന്നിരിക്കൂ!'' ഊഞ്ഞാൽ തൂങ്ങുന്നിടത്തേക്കു് അവളുടെ ദൃഷ്ടി തിരിഞ്ഞു.

ഇതുതന്നെയാണു സമയമെന്നു കരുതി അപ്പു ഇടനാഴിയുടെ വാതില്പുലേക്കു് ഓടിച്ചെന്നു. വാതിൽ തുറന്നു് ഓട്ടവും ചാട്ടവുമായി പാഠശാലാകെട്ടിടത്തിന്നകത്തേക്കു ചാടിവീണു. കുരിശുട്ടു്. തപ്പിത്തടഞ്ഞു നടന്നു. തൂണിന്നടുത്തിട്ടിരുന്ന ഗുമസ്തന്റെ മേശയുടെ മൂലമുനയിൽ ചെന്നിടിച്ചു. അങ്ങനെത്തന്നെ അവിടെ ഇരുന്നുപോയി. വേദത്തിൽ വണ്ണിച്ചിട്ടുള്ള രാത്രിദേവതയെ ധ്യാനിച്ചു നോക്കി:

"നിശാദേവത വന്നണഞ്ഞു.
കണ്ണുതുറന്നവൾ നാലുപാടും നോക്കി.
സർവ്വാഭരണവിഭൂഷിതഗാത്രി.
അഖണ്ഡസുരമണ്ഡലത്തേയും,
അഗാധഗർത്തങ്ങളേയും,
അത്യന്നതഭൂഭാഗങ്ങളേയും
സമനിരപ്പാക്കിക്കൊണ്ടു്, അവൾ വന്നണഞ്ഞു.
അന്ധതാമിസ്രം ഉജ്ജ്വലപ്രകാശത്തിന്നു വഴിമാറി നിന്നു.
സംരക്ഷണത്തിന്റെ ചുമതല ഉഷസ്സിങ്കൽനിന്നും ഏറ്റുവാങ്ങി.
കുരിശുട്ടു് എങ്ങോ പാഞ്ഞുപോയി.
മരക്കൊമ്പുകളിൽ കൂട്ടുകെട്ടിപ്പാർക്കുന്ന
ഇണക്കിളികളെപ്പോലെ,
നീ വന്നതും ഞങ്ങൾ വീട്ടിലേക്കു തിരിച്ചു.
മനുഷ്യർ, കന്നുകാലികൾ, പക്ഷികൾ—
സ്വാർത്ഥംനിറഞ്ഞ ഗൃദ്ധ്രങ്ങൾ ഉൾപ്പെടേ—
വീടുകളിലേക്കു മടങ്ങിക്കഴിഞ്ഞു.
തിരമാലകൾപോലെ തുള്ളിപ്പാഞ്ഞുവരുന്ന
നിശാദേവി!

ചെന്നായ്ക്കളെ ആട്ടിപ്പായിക്കൂ!
രാജപാതയിലൂടെ നിർഭയമായ്
ഞങ്ങൾക്കു യാത്രചെയ്യണം.
കറുത്ത വസ്ത്രങ്ങളണിഞ്ഞു കടംപോലെ
കയറിവന്ന ഇരുട്ടിനെ അകറ്റിത്തരൂ!
പാവപ്പെട്ടവന്റെ സ്തുതിഗീതങ്ങളെ
അംഗീകരിക്കൂ!
ഒരു വിജയവീരൻ സമർപ്പിക്കുന്ന,
ഭവതിയുടെ യശോഗാനങ്ങളായിട്ട്
ഈ ഗീതകങ്ങളെ സ്വീകരിക്കൂ!"

മേശപ്പുറത്തു കൈമുട്ടുകൾ ഊന്നിനിന്നുകൊണ്ട്, തലകുനിച്ചു കണ്ണടച്ചുകൊണ്ട്, പ്രസ്തുത വേദമൊഴികളെ അപ്പു ഉച്ചരിച്ചു.

അടഞ്ഞിരുന്ന കണ്ണിന്നകത്തു്, ഉരുണ്ടുരുണ്ടുവരുന്ന അലമാലകളെപ്പോലെ, ഇരുൾച്ചുരുളുകൾ നഴഞ്ഞുകയറിക്കൊണ്ടിരുന്നു.

'അമ്മ നിന്നെ നിറഞ്ഞ ഹൃദയത്തോടെ ആശീർവ്വദിക്കുന്നു.' അച്ഛൻ എഴുതാറുള്ള ആ വരികൾ ഇടിമിന്നൽപോലെ, ഒരുനിമിഷം അപ്പുവിന്റെ മുമ്പിൽ മിന്നിത്തിളങ്ങി. അച്ഛൻതന്നെ ആ വരികൾ ഉറക്കെ ഉച്ചരിക്കുന്നതുപോലെ തോന്നി. ശ്രവണപുടങ്ങളെ അടയ്ക്കുന്നതുപോലെ ഒരു രീങ്കാരം മുഴങ്ങി. അതു ക്രമേണ ക്രമേണ എവിടെയോചെന്നു ലയിച്ചു. ഇപ്പോൾ, വെള്ളിയാണികൊണ്ടു് ഇരുട്ടിനെ തുളയ്ക്കുന്നതുപോലെ, ഒരു ചീവീടിന്റെ സംഗീതധാര മാത്രമേയുള്ളു. കാവേരിപ്പുഴയിൽ ചെന്നിറങ്ങി, സ്വശരീരത്തിൽ ഒട്ടിപ്പിടിച്ചുകളങ്കത്തെ കഴുകിക്കളഞ്ഞാലെന്താണെന്നു് അയാൾക്കു തോന്നി. ചിലപ്പോൾ ചിരിയുംവരുന്നുണ്ടു്. അപ്പു മുഖം

മേശപ്പുറത്തു് അമത്തിവെച്ചു. ചുരുളുചുരുളുകളായി ഇര ച്ചുകയറിവരുന്ന ആ കുരിരുട്ടിൽ അകക്കണ്ണു തുറന്നു നോക്കിക്കൊണ്ടു്, നിന്നനില്പിൽത്തന്നെ അപ്പു മേശപ്പുറ ത്തേക്കു കമിഴ്ന്നുകിടന്നു.

അഞ്ചു്

പാഠശാലയിൽനിന്നും കിട്ടുന്ന ഭക്ഷണം മഹാ മോശമാണു്. രാവിലെ വിളമ്പുന്ന പഴഞ്ചോറിനു മാത്രം വേണ്ടി പ്രത്യേകതരത്തിലുള്ള ഒരു മോരാണു് പരിചാ രകൻ ഉണ്ടാക്കിത്തരുന്നതു്. അതു് എരുമപ്പാല്യ കാച്ചി ഉണ്ടാക്കുന്നതോ, അതോ, മറുവല്ല മൃഗങ്ങളുടേയും പാൽ കാച്ചിയുണ്ടാക്കുന്നതോ, എന്തോ? അത്തരത്തിലുള്ള വൃത്തി കെട്ട ഒരു നാറ്റമാണു് അതിൽനിന്നും പൊന്തിവരിക. അതുപോലെതന്നെയാണു് തൊട്ടുനക്കുന്ന ഉണങ്ങിവരണ്ട നാരങ്ങയും. ഒരു പുഴുവിനെയെങ്കിലും കാണാതിരിക്കുക യില്ല. ഭവാനിയമ്മാൾ ഇതെല്ലാം അറിയുന്നുണ്ടോ? അവർ അറിഞ്ഞിരിക്കുകയില്ല. രണ്ടുമൂന്നു കൊല്ലത്തിനുമുമ്പു് ഇന്ദുവാണു് അവരോടു ലഹളയ്ക്കുനിന്നതു്.

"അമ്മായീ, മുപ്പത്തിരണ്ടു് ഏക്കർ നിലം എഴുതി വെച്ചിട്ടവേണോ, ഈ മഹാപാപമെല്ലാം തലയിൽ വാരിച്ചുമക്കാൻ? ഇവിടെ പാചകം ചെയ്യുന്ന അന്തേവാസികൾ മനുഷ്യരോ കന്നുകാലികളോ? കാടിപ്പാത്രം കലക്കിയെടു ത്തതുപോലുള്ള ഒരുതരം മോരാണു് അവർക്കു കൊടുക്കു ന്നതു്. ഇതിനൊരു പരിഹാരമാർഗ്ഗം കണ്ടില്ലെങ്കിൽ ഇതിൻറെയെല്ലാം പാപം നിങ്ങളുടെ തലയിലാണു വന്നുവീഴാൻപോകുന്നതു്. ആ പാചകനെ പറഞ്ഞയ യ്ക്കൂ! ഞാനുണ്ടല്ലോ ഇവിടെ? എന്നാൽ കഴിയുന്നവിധ

ത്തിൽ ഞാൻ വെച്ചുവിളമ്പിക്കൊട്ടക്കാം. എന്തിനാണിങ്ങനെ കാശു ചെലവുചെയ്യു കാലേകൂട്ടി നരകത്തിലേക്കു് അച്ചാരംകൊടുത്തുവെയ്ക്കുന്നതു്?" അവൾ ഭവാനിയമ്മാളെ ഭീഷണിപ്പെടുത്തി.

"പഴഞ്ചോറും മറ്റും ഉണ്ടുനോക്കാൻ എന്നെക്കൊണ്ടു കഴിയുമോ, ഇന്നു? അതെല്ലാം നീതന്നെ അങ്ങോട്ടു ശ്രദ്ധിച്ചാലേ പറ്റൂ."

അവർ ആ പരിചാരകനെ അന്നുതന്നെ പിരിച്ചുവിട്ടു. പിന്നീടു് രണ്ടു പരിചാരകർ വന്നു പോയി. എന്നാലും പൂണ്ണുമായും അഴിമതി തടയാൻകഴിഞ്ഞില്ല.

ഇതെല്ലാം സഹിച്ചുകൊണ്ടു് അപ്പു എന്തിനാണു് ഈ പാഠശാലയിൽ കഴിച്ചുകൂട്ടിയതു്? എങ്ങനെയെങ്കിലും വിദ്യയഭ്യസിച്ചു പോകാൻവേണ്ടിയല്ലേ?

വേദം ഒരു സോപാനമാണു്. അതിലൂടെ കയറിച്ചെന്നാൽ മാത്രമേ അഗ്രഭാഗത്തിൽ നില്ക്കുന്ന വിരാടു് പുരുഷനെ ദർശിക്കുവാൻ സാധിക്കുകയുള്ളു. അതിനു വേണ്ടിയാണു് വേദാദ്ധ്യയനംചെയ്യുന്നതു്. അപ്പോൾ അക്കാലത്തുണ്ടാകുന്ന എല്ലാ ക്ലേശങ്ങളും സഹിക്കേണ്ടതല്ലേ? ശരീരവും മനസ്സും ആ ക്ലേശങ്ങളിൽ സ്ഫുടംചെയ്തെടുക്കണം. അവയിൽ ഒട്ടിപ്പിടിച്ച കളങ്കങ്ങളെല്ലാം കഴുകിക്കളയണം. എന്നാൽ മാത്രമേ ആ വിരാടു് പുരുഷനു് എഴുന്നള്ളിയിരുന്നരുളാൻ പറ്റിയ പീഠങ്ങളായി അവ പരിണമിക്കുകയുള്ളു.

യാഗാഗ്നി കത്തിക്കാളുമ്പോൾ, അതിനുകത്തുരക്തവും മാംസവും വേവിച്ചെടുക്കാൻ കൊണ്ടുവന്നുവെച്ചതുപോലെ, പെട്ടെന്നിങ്ങനെയൊരു ദശാസന്ധിയുണ്ടാകാൻ കാരണമെന്തു്? യാഗം വളർന്നു വികസിച്ചു ഫലപ്രദമാകാൻ തുടങ്ങുന്ന സന്ദർഭംവരെ അസുരഗണ

ങ്ങൾ കാത്തിരിക്കുമത്രേ! അവസാനം ഹവിർഹോമത്തിൽനിന്നും ഉയർന്നുവരുന്ന നീലജ്വാലകളാൽ, അഗ്നിഭഗവാൻ, ദേവഗണങ്ങളെ ഹവിസ്സിനെ ആദാനം ചെയ്‌വാൻ ക്ഷണിക്കുന്ന സന്ദർഭത്തിൽ മലിനവസ്തുക്കളെ നിക്ഷേപിച്ച് എല്ലാം നിഷ്ഫലമാക്കുമത്രേ.

അദ്ധ്യയനം അവസാനിച്ചു. അപ്പു സ്വന്തം നാട്ടിലേക്കു യാത്രതിരിക്കുകയാണ്. സ്വമാതാവിന്റെ ഹൃദയംനിറഞ്ഞ ആശീർവ്വാദം അപ്പുവിന്നു ഫലം പ്രദാനം ചെയ്തിട്ടില്ലേ? അമ്മയും അച്ഛനും അയാളെ സ്മരിച്ചില്ലേ? അവരുടെ സ്മരണ, പ്രാർത്ഥന, ആശീർവ്വാദം എന്നിവ ഹാർദ്ദവും സുശക്തവുമായിരുന്നെങ്കിൽ, അന്ത്യനിമിഷത്തിൽ രക്തവും മാംസവും മലിനവസ്തുക്കളും ഈ യാഗാഗ്നിയിൽ വന്നു നിപതിക്കുവാൻ കാരണമെന്തു്?

മാതാപിതാക്കൾ മകനെ സ്മരിക്കാതിരിക്കുകയില്ല. അമ്മ അപ്പുവിന്നുവേണ്ടി, പ്രസന്നമായ ഒരു മുഖംതന്നെ വാർത്തുവെച്ചിട്ടുണ്ടു്. അപ്പു വീട്ടിൽ ചെന്നാൽ അമ്മ അതെടുത്തണിയും; ഈ ഭൂമുഖത്തിൽ കാണാത്ത അവാച്യമായ ഒരാനന്ദം അതിൽ പ്രതിഫലിക്കും; അതു വീണ്ടും വികസിതമാകും. ആ അമ്മ അപ്പുവിനെ സ്മരിക്കാതിരിക്കുമോ? [illegible] ണരുമ്പോൾ ആദ്യം സ്മരിക്കുന്നതു് അ[illegible]തുദേവോ ഭവ' എന്ന ആദ്യപാഠ[illegible]ന്നെ, വാദ്ധ്യാർ പറഞ്ഞുതന്നതു് [illegible]ക്കണമെന്നല്ലേ? അമ്മ ആഗ്രഹിച്ചതുകൊണ്ടല്ലേ, അപ്പുവിന്നു് ഇവിടെ വരാൻ കഴിഞ്ഞതു്? അമ്മ പറഞ്ഞാൽ അതിനെ നിരസിക്കുന്ന സമ്പ്രദായംതന്നെ അച്ഛന്നില്ല. അമ്മയോടു് അത്രയും സ്നേഹവും ആദരവും ബഹുമാനവുമാണു് അച്ഛന്നു്. ആ അമ്മ മകനെക്കുറിച്ചു് ഓർക്കാതിരിക്കുക

MUL
288569
288569
031:3N25:1H
UNIVERSITY LIBRARY

യില്ല. അമ്മയുടെ ആശീർവ്വദിക്കുന്ന കരങ്ങൾ എപ്പോഴും മുമ്പിലേക്കു നീട്ടിയിരിക്കും. ആ കരത്തിന്നടുത്തേക്കു് ശിരസ്സു നീട്ടിക്കാണിക്കാൻ മകന്നാണു് ഉയരമില്ലാത്തതു്. അപ്പു ആറടി ഉയരം വളന്നിരിക്കുന്നവത്രേ!

ഇന്ദു എന്തിനാണിത്രത്തോളം വളന്നവലുതായതു്? പത്തു വയസ്സും, പിന്നിയിട്ട തലമുടിയും, പാവാടയുമായിട്ടവൾ കഴിഞ്ഞുകൂടിയാൽ പോരായിരുന്നുവോ? രാവിലെ മുട്ടമടക്കിക്കുത്തിയിരുന്ന പഴഞ്ചൊറു വിളമ്പിത്തന്നുകൊണ്ടിരുന്നെങ്കിൽ പോരായിരുന്നുവോ? അവൾ അന്തേവാസികളെ മുമ്പിലിരുത്തി അവരുടെ മുടി പിന്നിക്കൊട്ടിക്കാറുണ്ടു്; അങ്ങനെത്തന്നെ പിന്നിക്കൊട്ടുത്തുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന നിലയിൽ ഇരുന്നാൽ പോരായിരുന്നുവോ? പന്ത്രണ്ടു വയസ്സുവരെ അപ്പുവിന്റെ മുടി പിന്നിക്കൊട്ടുത്തുകൊണ്ടിരുന്നതു് അവളാണു്.

തകിലടി വെങ്കിട്ടരാമന്റെ ഭാര്യ രാജാമണി, ഇന്ദുവിന്നു ഹാർമ്മോണിയത്തിൽ സരളിവരിശ പഠിപ്പിച്ചുകൊടുത്തിട്ടുണ്ടു്; വണ്ണങ്ങളും. 'സീതാപതേ നാമനസുനാ' മുതലായ ചില കീർത്തനങ്ങളും പറഞ്ഞുകൊടുത്തിട്ടുണ്ടു്; മുടി പിന്നിയിടുന്നതിന്റെ ചില മാതൃകകൾ, ചില ചിത്രങ്ങൾ വരയ്ക്കുന്ന രീതികൾ—മുതലായവയും ചെയ്തു കാണിച്ചുകൊടുത്തിട്ടുണ്ടു്.

തലമുടി പിന്നിയിടുന്നതിൽ പരിശീലനം നേടുന്നതിന്നു് അന്തേവാസികളുടെ മുടിയേയാണു് ഇന്ദു ഉപയോഗിച്ചുവന്നതു്. കേശവട്ടേൻ, ജഗദീശൻ എന്നിവരുടെ തലമുടിയെന്നാൽ പേൻകൂട്ടു് എന്നാണർത്ഥം. അപ്പുവിന്റെ തലയിലേക്കു് ആ പേൻ പടന്നുകയറാൻ പാടില്ലെന്നു് അവൾക്കു നിർബ്ബന്ധമാണു്. അപ്പുവിന്റെ മുടിക്കു

മാത്രമായിട്ട് ഒരു ചീപ്പ് അവൾ പ്രത്യേകം കരുതിവെച്ചിരുന്നു. ഇന്നത്തെപ്പോലെ അന്നും അപ്പുവിന്റെ മുടി ഇടതൂർന്നു വളർന്നുനിന്നിരുന്നു. എണ്ണസ്സാനംചെയ്ത ദിവസമാണെങ്കിൽ, അയാളെ ശകാരിച്ചുംകൊണ്ടാണ് ഇന്ദു മുടി പിന്നിക്കൊട്ടുക്കാറ്.

"എന്താ അപ്പൂ, ഇതു? രാവിലെ കുളിച്ചതല്ലേ? ഇതൊന്നഴിച്ചിട്ട വീരലുകൊണ്ടോ പേനത്തുടികൊണ്ടോ കോതിയുണക്കാൻ പാടില്ലായിരുന്നോ? ജട വീട്ടുത്തുന്നതുപോലും ഞാൻതന്നെ ചെയ്യുതരണമോ?" എന്നിട്ട് കട്ടച്ചീപ്പു മുടിക്കുത്തിലേക്ക് ഇറക്കിവലിച്ചുചീകാൻ തുടങ്ങും. അപ്പുവിന്നു വല്ലാതെ വേദനിക്കും. അതു കണ്ടാൽ മാത്രമേ ഇന്ദുവിന്റെ ദേഷ്യത്തിന്നു ശമനമുണ്ടാവുകയുള്ളു.

ഇന്നും, അവൾ അങ്ങനെ ജടവിടുത്തി മുടിപിന്നിയിടുന്ന, പത്തുവയസ്സുപ്രായക്കാരിയായിരുന്നാൽ പോരായിരുന്നുവോ? ഭവാനിയമ്മാളുടെ ജടയിലും, പരശുവിന്റെ ജടയിലും കുടുങ്ങി ക്ലേശിക്കേണ്ട ഒരവസ്ഥ വന്നുചേർന്നുവല്ലോ!

ആരോ മുടിയിൽ തലോടുന്നതുപോലെ തോന്നി. അപ്പു കുറഞ്ഞൊന്നു പരിഭ്രമിച്ചു. അയാൾ മേശപ്പുറത്തുനിന്നും തലപൊക്കി. മേശയുടെ മുറുവശത്തു് ഇന്ദു കുനിഞ്ഞുനിന്നു നോക്കുന്നു. അവളുടെ മുഖത്തിന്റെ ഒരു വശത്തും, ചുമലിന്മേലും വെളിച്ചം വീശുന്നുണ്ടായിരുന്നു. ഏതാണ് ഈ വെളിച്ചമെന്നു് അപ്പുവിന്റെ കണ്ണുകൾ സ്വയം തിരിഞ്ഞുനോക്കി. നടപ്പുരയുടെ അറ്റത്തു് ഒരു റാന്തൽവിളക്കു് ഇരുന്നു കത്തുന്നു.

"ഇതു കുടിയ്ക്കൂ!"

"എന്താണതു്?"

"പശുവിൻപാൽ."

"പാലോ?"

"അതേ, കുടിക്കു."

അപ്പു വാദപ്രതിവാദത്തിന്നു് ഒരുങ്ങിയില്ല. പാല്വാങ്ങി കുടുകുടുന്നനെ കുടിച്ചുതീർത്തു.

"പറയാതെ ഓടിപ്പോണല്ലോ?"

"..."

"ഞാൻ പറഞ്ഞതു മനസ്സിനെ വേദനിപ്പിച്ചുവോ?"

"..."

"വായ തുറന്നു മറുപടിപറയൂ."

"അമ്മായി എന്നെ പതിനാറുകൊല്ലം പോറ്റിവളർത്തി. അവരെ സന്തോഷിപ്പിക്കാൻവേണ്ടി എന്തെങ്കിലും ഒന്നു് ഇതുവരെ എനിക്കു ചെയ്യാൻ കഴിഞ്ഞിട്ടില്ല. ഈ രീതിയിൽ കാര്യങ്ങൾ നടന്നാൽ അവരുടെ തലയിൽ വലിയൊരു കരിങ്കല്ലു് ഉരുട്ടിയിട്ടകയാവും അതു്."

"ഞാനും നിങ്ങൾക്കു ചോറുവിളമ്പിത്തന്നിട്ടുണ്ടു്." ഇന്ദു മന്ദഹസിച്ചു. "ആരുടെ തലയിൽ കല്ലുരുട്ടിയിട്ടാലാണു വലിയ പാപകർമ്മമാകാത്തതെന്നു് ആലോചിക്കുകയാണോ? എന്റെ തലയിൽ കല്ലുരുട്ടിയിട്ടാൽ അമ്മായിയുടെ മുമ്പിൽ നിങ്ങൾക്കു നല്ലപിള്ളചമയാൻ കഴിയും. ഞാൻ ചോറു വിളമ്പിത്തന്നിട്ടുണ്ടെങ്കിലും ചോറു് അവരുടെതാണല്ലോ. ഒരു പാപകൃത്യം നിർവ്വഹിക്കണമെന്നു ഞാൻ നിങ്ങളോടു് ആവശ്യപ്പെട്ടുന്നു. സാദ്ധ്യമല്ലെന്നു പറയുന്നതാണു ധർമ്മമെന്നു നിങ്ങൾ കരുതുന്നു; അല്ലേ?"

"ഇന്ദൂ!"

അപ്പു നടുങ്ങിപ്പോയി. അവൾ പറഞ്ഞ വാക്കുകൾ കേട്ടതുകൊണ്ടല്ല. അയാളുടെ ഇടതുഭാഗത്തു തൊട്ടരുമ്മി

ക്കൊണ്ട് അവൾ വന്നുനിന്നതുകൊണ്ടാണു്. അപ്പുവിന്റെ വലന്തോൾ അവളുടെ വലങ്കൈ ചുറ്റിവളച്ചുകഴിഞ്ഞിരുന്നു. അവളുടെ ഇടങ്കൈവിരലുകൾ അയാളുടെ വലങ്കൈവിരലുകൾക്കിടയിലിട്ടു പിന്നിക്കഴിഞ്ഞിരുന്നു. അപ്പു 'സാന്റോസാമി'യാണു്. ഒന്നു കുതറിയാൽ മതി, ഇന്നു ദൂരെത്തെറിച്ചു വീഴുമായിരുന്നു. എന്നാൽ അയാൾ കുതറിയില്ല. അനങ്ങാതെയിരുന്നു. കുതറുന്നതു് ഒരു മര്യാദകേടാണെന്നു് അയാൾക്കു തോന്നി.

"എന്നെ നോക്കൂ! ഞാൻ നുണപറയില്ല. ഞാൻ ഒരു വിധവയാണെന്ന ധാരണ ഇന്നും എനിക്കില്ല. വിവാഹിതയായിരുന്നെങ്കിലല്ലേ, വിധവയെന്നു പറയാനൊക്കൂ? എന്റെ വിവാഹംപോലും നടന്നിട്ടില്ല. എല്ലാവരുംചേർന്നു് ആരോ ഒരാളെ കൊണ്ടുവന്നു് എന്നെ കൈപിടിക്കാൻ പറഞ്ഞു; കഴുത്തിൽ ഒരു ചരടു കെട്ടുവാനും പറഞ്ഞു; എന്നെ ഇവിടെനിന്നും പറഞ്ഞയച്ചു. ഈ ശരീരം ഇവിടെനിന്നും പോയി. മൂന്നോ നാലോ കൊല്ലം അവിടെ താമസിച്ചു. ഞാൻ ആ മനുഷ്യന്റെ ഭാര്യയാണെന്നു് എല്ലാവരും പറഞ്ഞു. ആ മനുഷ്യൻ എന്റെ ശരീരത്തിന്മേൽ ആധിപത്യം ചെലുത്തിയെന്നുവച്ചു് ഞാൻ അയാളുടെ ഭാര്യയായിരുന്നെന്നു പറയാൻ കഴിയുമോ? ഞാൻ അങ്ങനെയായിരുന്നില്ല. എന്റെ കല്യാണം കഴിഞ്ഞിട്ടില്ല. എന്റെ ശരീരത്തിന്റെ കല്യാണം മാത്രമാണു കഴിഞ്ഞിട്ടുള്ളതു്. ആ മനുഷ്യൻ ഇനിയും ഒരു രണ്ടുകൊല്ലംകൂടി ജീവിച്ചിരുന്നെങ്കിൽ, ഞാൻ, ഒരു പക്ഷേ, ഒരു മാതാവുകൂടിയാകുമായിരുന്നു. എന്നാലും അതെന്റെ കല്യാണമായിരുന്നെന്നു പറയുക സാദ്ധ്യമല്ല. ഞാൻ ഒരു സുമംഗലിയായിരുന്നെന്നാണു പറഞ്ഞിരുന്നതു്. കല്യാണംനടക്കാതെ എങ്ങനെയാണു് സുമംഗ

ലിയാവുക? എന്നാലും ചിലപ്പോൾ ഞാൻ വിവാഹിതയാണെന്നു വിചാരിക്കാറുണ്ട്. നിങ്ങളൊന്നിച്ചു താമസിക്കുന്നെന്ന സങ്കല്പമാണ് ആ വിചാരത്തിന്റെ ഉറവിടം. എന്നാൽ ചിലപ്പോൾ ആ മനുഷ്യൻ നിങ്ങളായിരുന്നില്ലെന്നു് അറിയുമ്പോഴാണു് ഞാൻ ഇപ്പോഴും വിവാഹിതയല്ലെന്ന ബോധം ഉളവാകുന്നതു്. പിന്നീടു് ഒരുദിവസം എല്ലാവരും വന്നു് എന്റെ ചുറ്റുമിരുന്നു കരഞ്ഞു. എന്റെ തലമുടി പിടിച്ചു പലതവണ വലിച്ചിഴച്ചു. എന്നെ പടിവാതില്ക്കൽ കൊണ്ടുവന്നു തള്ളിയിട്ടിട്ടിയിട്ടു. എന്റെ ശരീരം തെരുവിൽ ചെന്നുവീണു. ആ മനുഷ്യൻ പെരുന്തുറ സാനിട്ടോറിയത്തിൽ കിടന്നിരുന്നപ്പോൾപ്പോലും അയാൾ നിങ്ങളാണെന്ന വിഭ്രാന്തി എനിക്കു് ഉണ്ടായിട്ടുണ്ടു്. അങ്ങനെയുള്ള വിഭ്രാന്തിയുണ്ടായിരുന്നില്ലെങ്കിൽ, അയാൾക്കു വേണ്ടപ്പോൾ വേണ്ടതു് ഉണ്ടാക്കിക്കൊടുക്കുമായിരുന്നില്ല. എല്ലാം ഒരുവിധം കഴിഞ്ഞുകൂടി. പിന്നീടു് അവിടെ എനിക്കു് ഇരിപ്പുറച്ചില്ല. മുൻപു് അവിടെ ഒരു വിഗ്രഹം ഉണ്ടായിരുന്നു. ആ വിഗ്രഹത്തിൽ നിങ്ങളെ ആവാഹിച്ചുപ്രതിഷ്ഠിച്ചാണു ദിവസങ്ങൾ കഴിച്ചുകൂട്ടിയതു്. ആ വിഗ്രഹം മണ്ണുടഞ്ഞപ്പോൾ, പിന്നീടു് അവിടെത്താമസിക്കാൻ എനിക്കു കഴിഞ്ഞില്ല. ഇങ്ങോട്ടു പോന്നു. ഞാൻ ഇപ്പോഴും വിവാഹിതയല്ലെന്നു നിങ്ങളോടു തുറന്നുപറയുവാൻ എന്റെ നാവു വെമ്പിത്തുടങ്ങിയിട്ടു് അഞ്ചുകൊല്ലമായി. നിങ്ങളോടല്ലാതെ വേറെ ആരോടാണു് എനിക്കതു പറയുവാൻകഴിയുക? അമ്മായിയോടു പറയുവാൻ കഴിയുമോ? അല്ലെങ്കിൽ വാദ്ധ്യാരോടു പറയുവാൻ കഴിയുമോ? ഈശ്വരനാണു് ഇന്നു് ഈയൊരവസരം ഉണ്ടാക്കിത്തന്നതു്. ഞാൻ എല്ലാം തുറന്നുപറഞ്ഞു. ഇനിയും ചിലതു

പറയാനുണ്ട്. എന്നെ നോക്കൂ! നിങ്ങൾ ഇവിടെനിന്നും പോകാൻപാടില്ലെന്നു ഞാനാണു പറയുന്നതു്. പോകാൻ തന്നെയാണു ഭാവമെങ്കിൽ എന്നേയും കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോകണം. അന്നു ഞാൻ മാലയിട്ടു. നിങ്ങളുടെ കഴുത്തിലാണെന്നായിരുന്നു എന്റെ വിശ്വാസം. എന്റെ കഴുത്തിൽ താലികെട്ടി. അതു നിങ്ങളുടെ കൈതന്നെയായിരുന്നെന്നാണു ഞാൻ കരുതിയതു്. ഭർത്തൃഗൃഹത്തിലേക്കെന്നുംപറഞ്ഞു് എന്നെ കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോകാൻ പുറപ്പെട്ട അന്നാണു്, അപ്പോഴാണു്, അതു നിങ്ങളുടെ കൈയും കഴുത്തുമായിരുന്നില്ലെന്നു് എനിക്കു വ്യക്തമായും മനസ്സിലായതു്. വണ്ടിയിൽ കയറിയപ്പോൾ, നിങ്ങൾ അവിടെ എവിടെയെങ്കിലും നില്ക്കുന്നുണ്ടോ എന്നു നോക്കി. അപ്പോഴും കണ്ടില്ല. എന്നെ കൊണ്ടുചെന്നാക്കിയതു് അമ്മായിയാണു്. അവർ, അവിടെനിന്നും മടങ്ങിപ്പോരുമ്പോൾ, എന്നോടു യാത്രചോദിച്ചപ്പോൾ, കരഞ്ഞു. ഞാനും കരഞ്ഞു. അമ്മായി എന്നെപ്പിരിഞ്ഞുപോകുന്നല്ലോ എന്നോർത്തു ഞാൻ കരഞ്ഞതല്ല. എന്നെ എവിടെയോ കൊണ്ടുവന്നാക്കിയിട്ടു പോവുകയാണല്ലോ എന്നു് ഓർത്താണു ഞാൻ കരഞ്ഞതു്. ഇവിടെ വന്നതിൽ പിന്നീടാണു്... പിന്നീടാണു്— പി... ന്നീ... ടാ... ണു്— എനിക്കു സംസാരിക്കുവാൻ കഴിയുന്നില്ല...”

നഖങ്ങളെല്ലാം മാംസത്തിൽ തറഞ്ഞുകയറുന്നതുപോലെ അവൾ രണ്ടു കൈകൊണ്ടും അയാളെ ഇറുക്കിപ്പിടിച്ചു.

അവളുടെ ഉള്ളുകയ്യിന്നു് എന്തൊരു ചൂടാണു്! മാംസളമായ പുറങ്കൈയോ മൃദുലവും ശീതളവും! ഇറുക്കിയടക്കിക്കെട്ടിയ ജമന്തിപ്പൂക്കൾപോലെ.

അവളുടെ കൈകൾ അയഞ്ഞു. അവ ചലിച്ചു.

അപ്പുവിന്റെ മാറിലും പുറത്തും സഞ്ചരിച്ചു. അയഞ്ഞ കൈകൾ വീണ്ടും ഇറുകി.

—ഭവാനിയമ്മാൾ, അച്ഛൻ, അമ്മ, ഭയം—എന്നിവയെല്ലാം അയാളുടെ കണ്ണുകളിൽനിന്നും മറഞ്ഞു.

തന്നെ ഓർമ്മിച്ചുകൊണ്ടോ? തന്നെത്തന്നെയോ? തനിക്കുവേണ്ടി ഒരുവൾ, തന്നെമാത്രം സ്മരിച്ചുകൊണ്ട് ഒരുവൾ കാത്തിരുന്നുവോ?

അതുണ്ടാകാനെന്തു സാദ്ധ്യത?

താനാരാണ്? തെരുവിൽ പോകുന്ന ഒരു അനാമധേയ സഞ്ചാരി. തന്നെ സ്മരിച്ചുകൊണ്ടോ?

അപ്പുവിന്റെ ഹൃദയാന്തർഭാഗത്തുനിന്നും ഉയർന്നുപൊങ്ങിയ ചോദ്യങ്ങൾ!

താനില്ലെങ്കിലും തന്നെ ഓർത്തുകൊണ്ട്;

താനടുത്തില്ലെങ്കിലും തന്നെ വിട്ടുപിരിയാതെ!...

ആശ്ചര്യവും സംഭ്രമവും കലർന്ന സന്തോഷം!

അയാളുടെ കഴുത്തുവരെ എന്തോ നിറഞ്ഞുതുളുമ്പുന്നതുപോലെ തോന്നി.

ഇന്ദുവിന്റെ കൂന്തൽ അപ്പുവിന്റെ കവിളിൽ ഉരസി. അവളുടെ പുരികമുയർന്നു; നെറ്റി ചുളിഞ്ഞു; ചുണ്ടു ചുണ്ടോടുരുമ്മി. സ്വേദകണങ്ങൾ പൊടിഞ്ഞു.

എങ്ങോനിന്നൊരു ഗൗളി ശബ്ദിച്ചു. അപ്പു പെട്ടെന്നു് അവളെ തള്ളിമാറ്റി. അവൾ അയാളുടെ തോളിൽനിന്നും പിടിവിട്ടില്ല.

"ഇന്ദൂ, അരുതു്!"

"എന്താണരുതാത്തതു്?"

"ഈ പാപകൃത്യത്തിനു മുതിരരുതു്! അമ്മായിയെ ഓർക്കുമ്പോൾ എന്റെ ഹൃദയം നടുങ്ങുന്നു!"

"ഇപ്പോഴും അമ്മായിയെക്കുറിച്ചാണോ വിചാരി

ക്കുന്നതു്? എന്നെക്കുറിച്ചു വിചാരിക്കാൻ നിങ്ങൾക്കു കഴിയുന്നില്ലേ? പാപകൃത്യമെന്നു പറഞ്ഞു നിലവിളിക്കുന്നല്ലോ?"

"അതേ; ഇതു പാപകൃത്യമാണു്!"

"എനിക്കങ്ങനെ തോന്നുന്നില്ല. അന്തരാത്മാവിനു്—മനസ്സാക്ഷിക്കു്—വിരോധമായിട്ടൊരു കായ്യം ചെയ്യുകയോ, പറയുകയോ ചെയ്താലല്ലേ അതു പാപകൃത്യമാവുക? ഞാൻ നിങ്ങളെമാത്രം സ്മരിച്ചുകൊണ്ടാണിത്രയും കാലം ചുട്ടനീറിക്കഴിഞ്ഞതു്. അതല്ലേ, ഞാൻ നിങ്ങളോടു പറഞ്ഞതു്? ആരെങ്കിലും ഒരാൾ വേണ്ടത്ര വീണ്ടുവിചാരമില്ലാതെ ഒരു കായ്യം ചെയ്താൽ, ഞാൻ അതു തെറ്റാണെന്നു കരുതുന്നുവെങ്കിൽ, ശരിയാണെന്നു വിശ്വസിക്കുന്ന കാര്യം ചെയ്യാനും, പറയാനും പാടില്ലെന്നാണോ, നിങ്ങൾ പറയുന്നതു്?"

"എനിക്കതു ശരിയാണെന്നു തോന്നുന്നില്ല, ഇന്ദു. ഞാൻ നിങ്ങളെ അമ്മായിയെപ്പോലെയാണു കരുതിവരുന്നതു്. അമ്മായി എന്നെ സമീപിക്കുന്നതുപോലെ..." അപ്പുവിന്നു് ആ വാചകം പൂർത്തിയാക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. അയാൾ കണ്ണടച്ചുകളഞ്ഞു.

"അമ്മായിയാണു വലുതെന്നു കരുതുന്നതുകൊണ്ടല്ലേ, നിങ്ങളിങ്ങനെ ചത്തപാമ്പിനെ ചവുട്ടിയതുപോലെ ഞെളിഞ്ഞുപിരിയുന്നതു്? ഞാനും ഒരു സ്ത്രീയാണെന്നു കരുതിയിരുന്നെങ്കിൽ... ആ മനോഭാവമാണു നിങ്ങൾക്കില്ലാത്തതു്."

"എന്റെ സഹോദരിമാരെക്കുറിച്ചുപോലും ഞാൻ അത്രയധികം ചിന്തിക്കാറില്ല. എന്നാൽ ഇന്ദു, നിങ്ങളെ ഞാനെന്റെ കൂടപ്പിറപ്പായിട്ടു കണക്കാക്കുന്നു..."

"ഇപ്പോഴെങ്കിലും ആ കണക്കുകൂട്ടൽ തെറ്റാണെന്നു മനസ്സിലായില്ലേ?"

"എന്റെ കണക്കുകൂട്ടൽ ശരിയാണു്. അതിനൊരു മാറ്റവുമില്ല!"

അപ്പൂ!"

"..."

"അപ്പൂ!"

"..."

"ഞാനിത്രയൊക്കെ പറഞ്ഞിട്ടും നിങ്ങളുടെ മനോഭാവമിതാണോ? ആലോചിക്കാതെയാണു നിങ്ങൾ സംസാരിക്കുന്നതു്. നിങ്ങൾ അദ്ധ്യയനംചെയ്ത വേദത്തെപ്പിടിച്ചാണയിട്ടു ഞാൻ പറയുന്നു: നിങ്ങളില്ലാത്ത എന്റെ ജീവിതം വ്യർത്ഥമാണു്!"

ചാട്ടവാറിന്റെ ആണി തോലിൽ കുത്തിത്തിരുകി വലിച്ച കാളയെപ്പോലെ അപ്പു പിടഞ്ഞു. വേദത്തെപ്പിടിച്ചാണയിട്ടു! ഈ ആണയെയാണു് അയാൾക്കു പൊറുക്കാൻകഴിയാഞ്ഞതു്. ചാട്ടവാറിന്റെ ആണി തോലിന്നകത്തു കയറിയാൽ, ഒന്നുകിൽ കാള ലക്ഷ്യലഗാനുമില്ലാതെ ഓട്ടം; അല്ലെങ്കിൽ ആ ചിത്രവധത്തിന്റെ വേദന സഹിക്കവയ്യാതെ, അതു് അവിടെ മയങ്ങിവീഴുകയോ, ചാവുകയോ ചെയ്യും.

"ഇന്നു, ഇനി മേലിൽ ഇങ്ങനെ സംസാരിക്കരുതു്."

"കാരണം?"

"വേദത്തെ വലിച്ചിഴച്ചു കൊണ്ടുവരരുതു്. വേദം എനിക്കു് എന്റെ അമ്മയെപ്പോലെയാണു്. അതാണു് എന്റെ ഈശ്വരൻ. എന്റെ അമ്മയെപ്പോലെ സ്നേഹം വെച്ചൊട്ടത്ത തങ്കമാണു് അതു്. മാറ്റു കുറയാത്ത തങ്കം.

പരശുവിനെ ഞാനറിയും. നിങ്ങൾ സംസാരിക്കുന്നതൊക്കെ കേട്ടുകൊണ്ടാണു് അയാളിരിക്കുന്നതു്. അയാളുടെ ആത്മാവു് ഇപ്പോൾ പുഴപോലെ കിടന്നു തുടിക്കുന്നുണ്ടാകും. നിങ്ങൾ അയാളെ സ്മരിക്കുന്നില്ല. സ്മരിക്കുന്നില്ലെന്നതോ പോകട്ടേ; അയാളെക്കുറിച്ചുള്ള സ്മരണപോലും നിസ്സാരമായിടാണു നിങ്ങൾ കണക്കാക്കുന്നതു്. സ്മരിക്കത്തക്ക ഒരാളാണെന്നുപോലും നിങ്ങൾ വിചാരിക്കുന്നില്ലെന്നു കരുതി ആ ആത്മാവു കിടന്നു പിടയുന്നുണ്ടാകും. അയാളെ ദൂരെത്തള്ളിത്തെറിപ്പിച്ചിട്ടു് എന്നോടിങ്ങനെ പിച്ചും പേയും പറയുന്നതു് എനിക്കു സഹിക്കുവാൻ കഴിയുന്നില്ല. നിങ്ങൾ വേദത്തെപ്പിടിച്ചുണയിട്ടവല്ലോ; അതു് എന്റെ അമ്മയുടെ കരണത്തു് ഓങ്ങിയടിച്ചതുപോലെയാണു് എനിക്കു തോന്നിയതു്. അവരുടെ മുഖത്തു ചളി വാരിയെറിഞ്ഞാലുണ്ടാകുന്ന ദേഷ്യമാണു് എനിക്കുണ്ടാകുന്നതു്. ഇങ്ങോട്ടു നോക്കൂ! നാളെക്കാലത്തു ഞാൻ എന്റെ നാട്ടിലേക്കു പോകും. ഇപ്പോൾ, അതുവരെ ഞാൻ ഇവിടെ ഇരിക്കുന്നതുപോലും അമ്മായിയെ ഓർത്തിട്ടാണു്...നിങ്ങളെക്കുറിച്ചു ചിന്തിക്കുമ്പോൾ, നിങ്ങളെ കാണുമ്പോൾ, ഒരു ഭാഗത്തു് എനിക്കു സന്തോഷവും, മറുഭാഗത്തു വ്യസനവുമാണു് ഉണ്ടാകുന്നതു്. എന്നാൽ...എന്നാൽ...നിങ്ങൾ എന്നോടു ദേഷ്യപ്പെടരുതു്. എന്റെ അമ്മയെ ഞാൻ ചെന്നു കാണുമ്പോൾ, എന്റെ ശരീരത്തിലോ മനസ്സിലോ ഒരു തരത്തിലുമുള്ള കശ്മലമോ കളങ്കമോ തീണ്ടിയിട്ടുണ്ടാകരുതു്. വേദാദ്ധ്യയനത്തിനു ചെന്നിട്ടു തലയിൽ ചളി വാരിത്തേച്ചിട്ടാണു വന്നിരിക്കുന്നതെന്നു വരരുതു്. കാവേരിയിൽ സ്നാനംചെയ്തു തിരിച്ചുവരുമ്പോൾ ഒരു കുടം കള്ളു വാങ്ങിക്കുടിച്ചു് വേച്ചുവേച്ചു നടന്നു വഴക്കി

വീണ മുഖത്തു ചേറു പൂശിക്കൊണ്ടു് എന്റെ അമ്മയുടെ മുമ്പിൽ ചെന്നു നില്ക്കുവാൻ പാടുള്ളതല്ല. നിങ്ങൾ എന്നെ നോക്കുമ്പോഴൊക്കെ അമ്മ എന്നെ നോക്കി നില്ക്കുന്നതുപോലെയാണു് എനിക്കു തോന്നാറുള്ളതു്. ആ നിലയ്ക്കുതന്നെ എന്നെ ഇവിടെനിന്നും നിങ്ങൾ യാത്രയയയ്ക്കണം." അപ്പു കുറച്ചുകൂടി മുന്നോട്ടു നീങ്ങിനിന്നു. എന്നാൽ വീണ്ടും ഇന്ദുവിന്റെ കൈ തന്റെ ചുമലിൽ വന്നു വീഴുമോ എന്ന ഭയംനിമിത്തം അയാൾ തിരിഞ്ഞു നിന്നു.

റാന്തലിന്റെ വെളിച്ചം തന്റെ ശരീരമാകെ വീഴത്തക്കവണ്ണം ഇന്ദു ചുമരിനോടു ചേർന്നുനിന്നു. അവൾ ചുമരിനെ നോക്കിയില്ല. ഒന്നിനേയും അവൾ നോക്കുന്നതായിത്തോന്നിയില്ല. മൂക്കിന്മേലുള്ള സ്വേദകണങ്ങൾ വെളിച്ചത്തിൽ തിളങ്ങി. കണ്ണുകൾ മഞ്ഞളിച്ചിരുന്നതുപോലെ തോന്നി. മുഖത്തു രക്തപ്രസാദമില്ല. അവളുടെ ആ നില കണ്ടാൽ, ജീവനില്ലാത്ത അവളുടെ ജഡത്തെ ആരോ എഴുന്നേല്പിച്ചുനിറുത്തിയതുപോലെ തോന്നും.

എത്ര നേരമാണു് അങ്ങനെ ഇന്ദു ജീവസ്സറ്റനിലയിൽ നിന്നുകൊണ്ടിരുന്നതെന്നു പറയുകവയ്യ. അവൾ സാവധാനം തലമുടി അഴിച്ചുകെട്ടി. കവിളത്തും ചുണ്ടിന്മേലും ഒന്നു ചൊറിഞ്ഞു. ശൂന്യതയിലേക്കുള്ള നോട്ടം മാത്രം അങ്ങനെതന്നെ നിന്നു. ആ ശരീരം ഒന്നനങ്ങി. അതു നടന്നുനീങ്ങാൻ തുടങ്ങി. നടപ്പുരയിലൂടെ നടന്നു ചെന്നു. റാന്തൽവിളക്കു കൈയിലെടുത്തു. ആ കുപം നാലുകെട്ടിനകത്തേക്കു കാലെടുത്തുവെച്ചു. തുണിന്നരികെ റാന്തൽവിളക്കു താഴെവെച്ചു. മറെറാരു തുണി

ന്നരികെ ചെന്നിരുന്നു. കുനിഞ്ഞു കാൽമുട്ടുകൾക്കിടയിൽ മുഖം അമർത്തിവെച്ചു.

അവൾ നാലുകെട്ടിന്നകത്തു കാലെടുത്തുവെയ്ക്കുന്നതുവരെ അപ്പു നോക്കിനിന്നു. അയാൾ പെട്ടെന്നു നടപ്പുരയിലൂടെ നടക്കാൻതുടങ്ങി. അവളുടെ അരികത്തു വന്നു നിന്നു. കാലടിയൊച്ച കേട്ടപ്പോൾ മുട്ടുകൾക്കിടയിൽ അമർന്നിരുന്ന മുഖം നിവർന്നു. അതു നിവർന്നതു പോലും അപ്പു ശ്രദ്ധിച്ചില്ല; നിലത്തു കമിഴ്ന്നടിച്ചുവീണു ദണ്ഡനമസ്കാരംചെയ്യുകയാണുണ്ടായതു്. എഴുന്നേറ്റു പാഠശാലയിലേക്കു വീണ്ടും ചെന്നു് നിലത്തു രണ്ടാംമുണ്ടു കുടഞ്ഞുവിരിച്ചു കിടന്നു.

തേങ്ങലും വിമ്മലും മൂക്കുചീറ്റലും നാലുകെട്ടിനകത്തുനിന്നും ഉയരുന്നതു കേൾക്കാമായിരുന്നു.

ഇതൊന്നും കേട്ടില്ലെന്നമട്ടിൽ ഇരുട്ടിൽ ഒരു പല്ലി ചിലച്ചു.

അമ്മയുടെ മുഖത്തേ ധ്യാനിച്ചുകൊണ്ടു് അപ്പു കണ്ണടച്ചുകിടന്നു.

ആറു്

അപ്പു നാട്ടിലേക്കു പുറപ്പെടുന്നതിനു ഭാണ്ഡം കെട്ടുകയായിരുന്നു. പതിനാറുസംവത്സരങ്ങൾക്കുമുമ്പു് ഒരു സഞ്ചിയുമായാണു് അയാൾ അവിടെ വന്നുകയറിയതു്. പിന്നീടു് അതു് ഒരു പഴയ പീഞ്ഞപ്പെട്ടിയായിമാറി. പിന്നീടു് ഒരു ടങ്കു്പെട്ടിയായി. രണ്ടാംപ്രാവശ്യം മൈസൂരിൽ ചെന്നു പരീക്ഷയ്ക്കിരുന്നു ജയിച്ചു്, സ്കോൾവയും മറ്റു സമ്മാനങ്ങളും നേടി വന്നപ്പോൾ, ഒരു നീലനിറത്തിലുള്ള ടങ്കുപെട്ടിയും അതിനോടുകൂടിച്ചേർന്നു.

തുണികൾ, സാൽവകൾ, കട്ടക്കമെഷികൊണ്ട് എഴുതി നിറച്ച നോട്ടപുസ്തകങ്ങൾ—മുതലായ സാധനങ്ങളെല്ലാം പൊടിതട്ടി മടക്കി പെട്ടിയിൽ അടുക്കിവെച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. വേദപുസ്തകങ്ങൾ, ഭാഷ്യങ്ങൾ, ഗൃഹ്യസൂത്രങ്ങൾ, ഉപനിഷത്തുകൾ, വ്യാഖ്യാനങ്ങൾ, സ്തോത്രങ്ങൾ, ഉത്തരേന്ത്യയിലേക്കു പോകുന്ന തീർത്ഥാടകർക്ക് ഉപയോഗിക്കത്തക്കവിധത്തിൽ വിരചിച്ചിട്ടുള്ള ഹിന്ദി—തമിഴ് സംഭാഷണപുസ്തകം (ഈ സംഭാഷണപുസ്തകം ഇവയ്ക്കിടയിലെങ്ങനെ കടന്നുകൂടി? അതേ—ഭവാനിയമ്മാൾ കാശിയാത്രപോയി മടങ്ങിവന്നപ്പോൾ നാലഞ്ചു പ്രതികൾ കൊണ്ടുവന്നിരുന്നു. രണ്ടുമൂന്നെണ്ണം മറ്റുള്ളവർക്കു ദാനംചെയ്തു.), മുണ്ടുകൾ, സമ്മാനംകിട്ടിയ സാൽവകൾ ആറെണ്ണം—പെട്ടിയിൽ ഓരോന്നായി അടുക്കിവെച്ചു. ഓ—എന്തിനാണ് അപ്പുവിന്നു് ആറു സാൽവകൾ? പച്ചസാൽവ രണ്ടു്; ചുവന്നതു നാലു്. ഓരോന്നും പല മാസങ്ങളോളം പണിപ്പാടുള്ളവയാണു്. അത്രത്തോളം കസവുനാരുകളാണവയിൽ ഇഴയോടിച്ചിട്ടുള്ളതു്! ധനു-മകരംമാസക്കാലത്തു് അപ്പു ഒരു പച്ച സാൽവ മാത്രമേ എടുത്തുപയോഗിക്കാറുള്ളു. മഞ്ഞു പടർന്നു വ്യാപിച്ചു നില്ക്കാറുള്ള അന്തിനേരങ്ങളിൽ, കാവേരിനദിക്കരയിൽ ആ സാൽവയും ധരിച്ചുകൊണ്ടാണു് അയാൾ ജപാദികർമ്മങ്ങൾ നിർവ്വഹിക്കാറുള്ളതു്. മറ്റുള്ളതെല്ലാം പുതിയതു മടക്കിവെച്ചനിലയിൽത്തന്നെയാണിരിക്കുന്നതു്.

"എന്താടാ അപ്പൂ, യാത്രയ്ക്കുള്ള ഒരുക്കമാണോ?" ഭവാനിയമ്മാളുടെ ശബ്ദംകേട്ടു് അയാൾ എഴുന്നേറ്റുനിന്നു.

"അതേ, അമ്മായീ."

"ഇരുന്നോളൂ; സാരമില്ല; ഇരുന്നോളൂ." ഭവാനി

യമ്മാൾ അടുത്തുള്ള തൂണും ചാരി ഇരുന്നു. "നീ നിന്റെ കാര്യം നോക്കൂ!"

അപ്പുവിന്റെ മനസ്സിൽ എന്തോ ഒരുവിധത്തിലുള്ള വേദനയനുഭവപ്പെട്ടു. മടക്കിയടുക്കിവെയ്ക്കുന്ന സാൽവയിൽ അയാൾ ഭവാനിയമ്മാളുടെ മുഖം കണ്ടു. ശരീരം മുഴുവൻ ആവരണംചെയ്യുന്നതരത്തിൽ സ്വർണ്ണവർണ്ണത്തിലുള്ള ഒരു പട്ടുനൂലുടവ അവർ ധരിച്ചിട്ടുണ്ട്. സാമാന്യമായ ഉയരം. വിസ്തൃതമായ മുഖം, കുറഞ്ഞൊന്നു ചതുരാകൃതിയിലുള്ളതാണ്. അതിൽ എപ്പോഴും ശാന്തിയും സമാധാനവും കളിയാടുന്നു. ഏതു വാത്സല്യവിചാരവും പെട്ടെന്നു ഭാവംമാറാത്ത പ്രകൃതമാണ് ആ മുഖത്തിനുള്ളതു്. എന്നാൽ അതിൽ നിത്യദുഃഖത്തിന്റെ രേഖകൾ അവിടവിടെ തെളിഞ്ഞുകാണാം. എപ്പോഴെങ്കിലും അവർ ഒന്നു മന്ദഹസിച്ചാൽ, അതിൽ കരച്ചിൽനിറുത്തിയ പൈതലിന്റെ മുഖത്തു തെളിയുന്ന പുഞ്ചിരിയാണു കാണാൻകഴിയുക. അധികാരംചെലുത്താൻമാത്രം അവതരിച്ച ആ മുഖത്തിനു മുമ്പിൽ, അപരിചിതർപോലും താഴ്ന്നസ്വരത്തിൽ മാത്രമേ സംസാരിക്കുകയുള്ളൂ. ആ വദനത്തിൽ നിഴലിക്കുന്ന അനുനയവും മാതൃസ്നേഹവുമാണ് അന്തേവാസികളെ നിയന്ത്രിച്ചുപോരുന്നതു്. അവിടെനിന്നും പരമവേദവിജ്ഞാനംനേടിയ എത്രയോ മനുഷ്യഹൃദയങ്ങളിൽ ആ മുഖം അധിവസിക്കുന്നു! അപ്പു പതിനാറുകൊല്ലത്തോളം ആ അനുനയത്തിന്റേയും സ്നേഹത്തിന്റേയും പരിലാളനമേറ്റു വളർന്നവനാണ്. അസുലഭമായ, ദുഷിപ്രോക്തമായ, തത്വങ്ങൾ അയാൾ അവിടെനിന്നും നേടി.

അപ്പുവിനു ലജ്ജ തോന്നി. അവിടെനിന്നും പൊടിയും തട്ടിക്കുടഞ്ഞു കടന്നുകളയുന്നതു തെറ്റാണെന്നു

പോലൊരു മനശ്ചാഞ്ചല്യം അയാളെ അലട്ടി. കുറച്ചു ദിവസം താമസിച്ച ഒരു സത്രത്തിൽനിന്നെന്നപോലെയാണോ, അവിടെനിന്നും യാത്രതിരിക്കുന്നതു്? അതിനെപ്പറ്റി ചിന്തിച്ചപ്പോൾ അയാളുടെ ശരീരമാകെയൊന്നു ചുരുങ്ങിപ്പോയി.

ഭവനിയമ്മാൾ തനിക്കുചെയ്ത ഉപകാരങ്ങൾക്കു് എന്തൊരു പ്രത്യുപകാരമാണു തന്നെക്കൊണ്ടു ചെയ്‌വാൻ കഴിയുക? ഒരു വലിയ മലയുടെ മുമ്പിൽനില്ക്കുന്ന ഒരു ചെറിയ മനുഷ്യന്റെ പ്രതീതിയാണു് അപ്പുവിന്നുണ്ടായതു്. എന്തുചെയ്യാം? എല്ലാ സാധനങ്ങളും അവരുടെ പാദങ്ങളിൽ സമർപ്പിച്ചു കരംകൂപ്പി നില്ക്കണമെന്നു് അയാൾക്കു തോന്നി. മിനിഞ്ഞാന്നു രാത്രി നടന്ന സംഭവം, താൻ അതിൽനിന്നും രക്ഷപ്രാപിച്ചതു്,—എല്ലാം അയാളുടെ കണ്മുമ്പിൽ വന്നുനിന്നു. ആ സമയത്തു്, തനിക്കെന്തെങ്കിലും ദൗർബ്ബല്യം സംഭവിച്ചിരുന്നെങ്കിൽ, ഇന്ദുവിന്റെപേരിൽ സ്വല്പമെങ്കിലും അലിവുതോന്നി വശംവദനായിപ്പോയിരുന്നെങ്കിൽ...? അയാളുടെ മുഖകെല്ലുപോലും വിറച്ചുപോയി.

തന്നെ അതിൽനിന്നും കരകയറ്റിയതാരാണു്? വാഴപ്പിഞ്ചിലപോലെ ശീതളമായ ആ മൃദുലകരതലം തന്റെ അധരപുടങ്ങളിൽ തൊട്ടുരുമ്മിയപ്പോൾ ശരീരം ആ ഭീഷണിക്കു വശംവദമായിപ്പോയെന്നു തോന്നിയതാണു്. എന്നാൽ, താൻ പെട്ടെന്നെഴുന്നേറ്റിട്ടില്ലായിരുന്നുവെങ്കിൽ? ആരാണു തന്നെ ആ സമയത്തു സംരക്ഷിച്ചതു്? ഈ അമ്മായിയാണു്. ഇവർ പ്രദാനംചെയ്ത വേദവിജ്ഞാനമാണു്; നിഷ്കാമമായ, നിഷ്കളങ്കമായ, വാത്സല്യയോടെ വിളമ്പിത്തന്നിട്ടുള്ള പഴഞ്ചോറാണു്! നിസ്സ്വാർത്ഥസ്നേഹമാണു്!

അപ്പുവിന്റെ ശരീരമാകെ രോമാഞ്ചമുണ്ടായി. അയാൾക്കു് അങ്ങനെതന്നെ ഇരിക്കുവാൻ കഴിയുന്നില്ല. ഒരു ചുവന്ന സാൽവയും കൈയിലെടുത്തുകൊണ്ടു് അയാൾ എഴുന്നേറ്റു.

"അമ്മായീ! അമ്മായീ!..."

"എന്താ അപ്പൂ?"

"ഇതു് അമ്മായിയുടെ പാദങ്ങളിൽ സമർപ്പിക്കണമെന്നുണ്ടു്. സ്വീകരിച്ചു് എന്നെ ആശീർവ്വദിക്കണം." ആ സാൽവ ഭവാനിയമ്മാളുടെ പാദങ്ങളിൽ സമർപ്പിച്ചു് അപ്പു ദണ്ഡനമസ്കാരംചെയ്തു. അയാൾ കുറച്ചുനേരം അങ്ങനെതന്നെ കിടന്നു. വിതുമ്പിവിമ്മുന്ന തന്റെ മുഖം അവർ കാണരുതെന്നുകരുതി വലത്തുഭാഗത്തേക്കു ചെരിഞ്ഞാണു് അയാൾ കിടന്നിരുന്നതു്.

"നിനക്കെന്തൊരു കുറവാണുള്ളതു് അപ്പൂ? പരമവിജ്ഞാനിയായി, ദീർഘായുഷ്മാനായി, വന്തിക്കു! ഇതെല്ലാം എന്തിനാണു്? കുറച്ചെങ്കാനുമാണോ നീ ഇവിടെ അദ്ധ്വാനിച്ചിട്ടുള്ളതു്? പിൻഭാഗത്തുള്ള ഈ തെങ്ങിൻതോപ്പു് നിന്റെ കൈകൊണ്ടു് അദ്ധ്വാനിച്ചു വളർത്തിയതല്ലേ? നീ വന്നതിന്നശേഷമല്ലേ, ഈ പറമ്പു പൂത്തുകായ്ക്കാൻ തുടങ്ങിയതു്?"

അപ്പു എഴുന്നേറ്റു.

"എത്രയോ വിദ്യാർത്ഥികൾ ഇവിടെ വന്നു വേദാദ്ധ്യയനം നടത്തിപ്പോയിട്ടുണ്ടു്. നിന്നെപ്പോലെ ബുദ്ധിയും സത്സ്വഭാവവുമുള്ളവരാരേയും ഞാൻ ഇതുവരെ കണ്ടിട്ടില്ല. സുന്ദരശാസ്ത്രികൾ എങ്ങനെയാണു നിന്നെപ്പിരിഞ്ഞിരിക്കാൻപോകുന്നതെന്നു് എനിക്കു് അറിയാൻപാടില്ല. മൂന്നു കൊല്ലമായിട്ടു് ശാസ്ത്രികളുടെ ജോലി ഒട്ടുമുക്കാലും നീതന്നെയല്ലേ നിർവ്വഹിച്ചുവരുന്നതു്? അതു് ഇനി

എങ്ങനെയാണാവോ നിവ്വഹിക്കാൻപോകുന്നതു്? ഇന്നലെ കല്യാണം നടക്കുന്ന സമയത്തുപോലും ഇതുതന്നെയാണു് അദ്ദേഹം പറഞ്ഞുകൊണ്ടിരുന്നതു്. ശാസ്ത്രികൾ തന്റെ മനോബലംകൊണ്ടങ്ങനെ കഴിഞ്ഞുകൂട്ടുന്നുവെന്നേയുള്ളു. ശരീരബലം തീരെയില്ല. പിടിച്ചു നില്ക്കാൻ കഴിയുന്നതുവരെ പിടിച്ചുനില്ക്കാമെന്നു മാത്രമേയുള്ളു. മുപ്പതുകൊല്ലം മുമ്പു് ഈ പാഠശാല അദ്ദേഹത്തിന്റെ അച്ഛനാണു് ആരംഭിച്ചുവെച്ചതു്. ഈ പാഠശാല നടത്തിക്കൊണ്ടു പോകാനുള്ള കഴിവു് ഒരു കൊല്ലത്തിന്നകം അദ്ദേഹം മകനുണ്ടാക്കിക്കൊടുത്തിട്ടു് എന്നെന്നേക്കുമായി ഞങ്ങളോടു യാത്രപറിയുകയാണുണ്ടായതു്. ഇരുപത്തൊമ്പതു കൊല്ലമായി. സുന്ദരശാസ്ത്രികൾക്കു് ഇതു നിവ്വഹിച്ചു നടത്തിച്ചെല്ലാൻ കഴിയാതെവരികയാണെങ്കിൽ, ഈ പാഠശാലയുടെ ഭാവിയെന്തെന്നു് ആലോചിക്കുകയാണു്. പ്രതിമ ഗോപുരത്തെ താങ്ങിനില്ക്കുന്നതുപോലെയാണു് എന്റെ നില. അതല്ലാതെ എന്നെക്കൊണ്ടു് എന്തു ചെയ്വാൻ കഴിയും? എല്ലാറ്റിനും ഈശ്വരനുണ്ടു്. എന്നാലും ഇങ്ങനെയുള്ളൊരു മനുഷ്യനെ ഇനി കിട്ടുമോ എന്നാണെന്റെ സംശയം. ഏതായാലും അപ്പു ഇപ്പോൾ നാട്ടിലേക്കു പൊയ്ക്കോള്ളു. എപ്പോഴെങ്കിലും ആവശ്യം നേരിട്ടാൽ, ഞാൻ വിളിച്ചാൽ ഇങ്ങോട്ടു വന്നു പാഠശാലയെ ഒന്നു ശ്രദ്ധിച്ചാൽ നന്നായിരിക്കുമെന്നാണു് എന്റെ ആഗ്രഹം."

"അങ്ങനെയാകട്ടേ അമ്മായീ. ഞാൻ എവിടെയിരുന്നാലും ഒരുവരി എഴുതിയയച്ചാൽ മതി. ഞാൻ ഓടിവന്നുകൊള്ളാം."

"മതി, സന്തോഷമായി അപ്പു. ഈ വാക്കു മതി എനിക്കു്. വായിൽ പാൽ പകർന്നുതരുന്നതുപോലെ

യാണു്... ഇത്രയും കാലം ഇതുവരെ ഇവിടെ നിന്നെപ്പോലെ ആരും താമസിച്ചിട്ടില്ല അപ്പു. അതുകൊണ്ടു് നീ ഇവിടെനിന്നും പോകാത്ത ഒരാളെന്ന തോന്നലാണെനിക്കുള്ളതു്. അതുകൊണ്ടാണു് എന്തെല്ലാമോ ഞാൻ പറഞ്ഞതു്... ഇന്ദൂ! ഇന്ദൂ!...'' ഭവാനിയമ്മാൾ വിളിച്ചു.

''ഇതു കൊണ്ടുപോയി സൂക്ഷിച്ചുവെയ്ക്കു! അപ്പു എനിക്കു തന്ന സമ്മാനമാണിതു്.''

''ഇന്ദുവിന്നും ഞാനൊരു സമ്മാനം തരുന്നുണ്ടു്.'' അപ്പു വേറൊരു സാൽവ കൈയിലെടുത്തു.

''ഇതു് ഇന്ദുവിന്നുള്ളതാണു്.'' ഭവാനിയമ്മാൾ ഇന്ദുവിന്റെ അടുത്തേക്കു നീട്ടിയ സാൽവയുടെ മുകളിൽ അപ്പു അതും വെച്ചു.

''എന്താ അപ്പു, ഈ കാണിക്കുന്നതു്? നിനക്കിനി കൊണ്ടുപോകാനെന്താണുള്ളതു്? അതു വേണ്ട; അതങ്ങെടുത്തുവെയ്ക്കു.''

''ഇരിക്കട്ടേ അമ്മായി, സാരമില്ല.''

''ഒരു സാൽവ തന്നിട്ടു പോയാൽ പിന്നെ കുളിരുണ്ടാവുകയില്ലെന്നു് അപ്പു കരുതുന്നതുപോലെ തോന്നുന്നല്ലോ.'' ഇന്ദു പറഞ്ഞതിന്റെ പൊരുൾ ഭവാനിയമ്മാൾക്കു മനസ്സിലായില്ല. അവർ അതിനെക്കുറിച്ചു് ആലോചിച്ചതുമില്ല.

''അമ്മായി അപ്പുവിനെ ഇവിടെത്താമസിപ്പിച്ചു കളയാമെന്നു കരുതി. അപ്പുവാണെങ്കിൽ നമുക്കോരോ സാൽവ തന്നിട്ടു കടന്നുകളയാനാണു ഭാവം.''

''അതേ ഇന്നു! പാമ്പു പടമൂരിക്കളഞ്ഞു പോകുന്നതുപോലെയാണു് അപ്പുവിന്റെ പോക്കു്. ദേഹവും ദേഹിയും ഇവിടെയുണ്ടാവില്ല. നീ പറഞ്ഞതു ശരിയാണു്, ഇന്നു. എപ്പോൾവേണമെങ്കിലും ഒരു കടലാസ്സെഴു

തിയാൽ വരാമെന്നു് അതുകൊണ്ടാണു് അവൻ പറയുന്നതു്."

— "അമ്മായി കടലാസ്സെഴുതുമ്പോൾ അപ്പു എവിടെയുണ്ടാകുമെന്നോ, ഏതു സ്ഥിതിയിലിരിക്കുമെന്നോ നമുക്കെങ്ങനെയാണറിയുവാൻ കഴിയുക?"

"അതു കൊള്ളാം! അപ്പുവിന്റെ നിലയും വിലയും നോക്കാതെ വരാൻപറഞ്ഞു നമുക്കു കത്തെഴുതുവാൻ കഴിയുമോ?"

യാതൊരു കല്യാണത്തിരക്കുംകാരണം ഭവാനിയമ്മാൾ നന്നേ ക്ഷീണിച്ചിരുന്നു. അതുകൊണ്ടു രാവിലെ എഴുന്നേറ്റതും ദൈനന്ദിനകൃത്യങ്ങൾ നിർവ്വഹിച്ചിരുന്നില്ല. ചൂടുവെള്ളത്തിൽ കുളിക്കുവാൻ അവർ പിൻഭാഗത്തേക്കു നടന്നു. ഇന്ദു അവരെ കുളിമുറിവരെ അനുഗമിച്ചു. അവർ കുളിമുറിയിലേക്കു കടന്നതും അവൾ തിരിച്ചുപോന്നു; ഇടനാഴിയിലൂടെ സാവധാനം നാലുകെട്ടിന്നകത്തേക്കു വീണ്ടും വന്നു.

"സാൽവ സമ്മാനിച്ചു് എന്റെ കുളിരു മാറിക്കുളയാമെന്നു കരുതി, അല്ലേ?"

"ഞാനങ്ങനെയൊന്നും കരുതിയിട്ടില്ല. നിങ്ങൾ എന്റെ അനുജത്തിയാണു്. അതുകൊണ്ടു തന്നെന്നു മാത്രം."

"ഇനിയൊരിക്കൽ നിങ്ങൾ എന്നോടിങ്ങനെ സംസാരിച്ചുപോകരുതു്. എന്റെ അച്ഛൻ ജീവിച്ചിരുന്നെങ്കിൽ, നിങ്ങളെ തടഞ്ഞുനിത്തി ഇപ്പോൾ കാശിക്കുപോകേണ്ടെന്നു പറയുമായിരുന്നു. അന്നു ഞാൻ മദംകൊണ്ടു പുലമ്പിയതാണെന്നു കരുതണ്ട. ഒരു സമത്ഥൻ

പറയുന്ന നുണയ്ക്കുപോലും എട്ടനാൾവരെ മാത്രമേ നില്ക്കുള്ളിയുള്ളു. എന്നാൽ എന്റെ മനസ്സിൽ എട്ടുകൊല്ലക്കാലമായി നിലനിന്നുവരുന്ന ഒരു സത്യമാണിതു്."

അവൾ വേഗം നടന്നു് അയാളുടെ അടുത്തു ചെന്നു; അയാളെ ഗാഢാലിംഗനംചെയ്തു. തികച്ചും അപ്രതീക്ഷിതമായിരുന്ന ഒരു പ്രവൃത്തിയാണിതു്. അപ്പു അന്ധാളിച്ചുപോയി. അയാൾക്കു ശ്വാസം നിലച്ചതുപോലെ തോന്നി. അയാൾ പിന്നിലേക്കു ചാഞ്ഞുപോയി. എന്നാൽ ഉടനെതന്നെ സ്വയം നിയന്ത്രിച്ചു പിടിച്ചുനില്ക്കാൻ കഴിഞ്ഞു.

"നിങ്ങളെന്തൊരു മയ്യാദകെട്ട പ്രവൃത്തിയാണു് ഈ കാണിക്കുന്നതു്? മാറിനിൽക്കു! എന്റെ അമ്മ വന്നു് എന്നെ കെട്ടിപ്പുണർന്നാലെന്നപോലെ എന്റെ മനസ്സു വേദനിക്കുന്നു." അപ്പു ഇന്ദുവിനെ ബലംപ്രയോഗിച്ചു തള്ളിമാറ്റി. അവൾ പിന്നിലേക്കു ചാഞ്ഞു; ചുമരോടു ചെന്നിടിക്കുമായിരുന്നു. അപ്പു പെട്ടെന്നു പാഞ്ഞുചെന്നു് അവളെ താങ്ങിപ്പിടിച്ചു.

"തലയിടിച്ചു ചാകണ്ട." അപ്പു അവളെ വിട്ടു.

"അമ്മയാണത്രേ! അമ്മ! നിങ്ങളുടെ അമ്മ അത്രവലിയ സത്യവതിയാണെന്നും മറ്റും കരുതണ്ട. ഞാൻ നിങ്ങളൊരാളെപ്പറ്റി മാത്രമാണു മനസ്സുകൊണ്ടു ചിന്തിക്കുന്നതു്. ആ ചിന്ത എന്നെ അംഗുലമംഗുലമായി കൊന്നുകൊണ്ടിരിക്കുകയാണു്. നിങ്ങളുടെ അമ്മയുടെ മനസ്സിൽ ആരെല്ലാമാണിരിക്കുന്നതെന്നു് ആക്കറിയാം! ഞാൻ നിങ്ങളുടെ അമ്മയല്ല. ഹേ മഹാപാപീ, ഞാൻ നിങ്ങളെയല്ലാതെ വേറെ ആരെക്കുറിച്ചും ചിന്തിക്കുന്നില്ല. അമ്മ, അമ്മ എന്നും പറഞ്ഞു് എന്നെ അവരെപ്പോലെ കരുതരുതു്."

"എന്തു പറഞ്ഞു?"

"പറഞ്ഞതു കേട്ടില്ലേ? നിങ്ങളുടെ അച്ഛൻ അവരെ വളരെ നല്ലവളാണെന്നു കരുതി ജീവിക്കുകയാണു്. നിങ്ങൾ എന്നെ പതിതയെന്നു കരുതി, വഞ്ചിതനായിരിക്കുകയാണു്."

അപ്പു കലികൊണ്ടു വിറച്ചു. തന്റെ അമ്മയെക്കുറിച്ചു് ഇവൾ എന്തെല്ലാം ധിക്കാരമാണു പറയുന്നതു്? എന്തിനാണു് ഇവൾ ഇതെല്ലാം പുലമ്പുന്നതെന്നു് അയാൾക്കു് ആലോചിച്ചുനില്ക്കാൻ കഴിയുന്നില്ല. ഭൂമിയെ പിളർക്കാൻ ശക്തിയുള്ള മേഘഗർജ്ജനത്തെ തടുക്കുവാൻ ശ്രമിക്കുന്നവനെപ്പോലെ അയാൾ കൈയുയർത്തി. അപ്പോഴും അപ്പു കിലുകിലനെ വിറയ്ക്കുകയായിരുന്നു.

"എന്തു പറഞ്ഞു?" അപ്പുവിന്റെ ചോദ്യം അവസാനിക്കുന്നതിനു മുമ്പുതന്നെ ഇന്ദു അവിടെനിന്നും കടന്നുകളഞ്ഞു.

അപ്പു തരിച്ചുനിന്നുപോയി. അയാളുടെ കണ്ണുകളിൽനിന്നും തീപ്പൊരി പറന്നു. ശ്വാസോച്ഛ്വാസത്തിനു വേഗത കൂടി. മാവ്വിടം പൊങ്ങിയും താണുമിരുന്നു. സ്വമാതാവിന്റെ സുന്ദരമുഖം—തന്നെക്കാണുമ്പോൾ പ്രത്യേകമായൊരു പ്രസന്നതയാർജ്ജിക്കുന്ന മുഖം—അയാളുടെ മുമ്പിൽ പ്രത്യക്ഷപ്പെട്ടു. ആ അമ്മയെക്കുറിച്ചല്ലേ അവൾ ഇങ്ങനെയെല്ലാം സംസാരിച്ചതു്? ഓടിച്ചെന്നു് അവളുടെ തലമുടി ചുറ്റിപ്പിടിച്ചു്, വലിച്ചിഴച്ചുകൊണ്ടുവന്നു തല ചുമരിന്മേലിട്ടിടിച്ചു്, കഴുത്തു ഞെക്കിപ്പിടിച്ചു്, രണ്ടുകൈയും പിടിച്ചൊടിച്ചു്...

"അമ്മായീ, ചെറുപയറുമ്പൊടി വേണോ?" ഇടനാഴിയിൽനിന്നു് ഇറങ്ങുന്ന സ്ഥലത്തുള്ള കിണറ്റിങ്കരയിൽ നിന്നുകൊണ്ടു് ഇന്ദു ചോദിച്ചു.

ഭവാനിയമ്മാളോട്ട ചെന്നു പറഞ്ഞാലെന്താ?... ഛീ!... യാത്രപുറപ്പെട്ടന്ന നേരത്തിൽ... ഛീ!... എന്താണിതു്?... നാക്കിനു ഞരമ്പില്ലാതെ സംസാരിക്കുന്നു! പുറത്തുകിടന്നിരുന്ന തുണികളെല്ലാം അപ്പു മടക്കി പെട്ടിയിലേക്കു വലിച്ചെറിഞ്ഞു. മനസ്സിൽനിന്നൊരു ചോദ്യം ഉയർന്നുപൊങ്ങി:

'അപ്പു, ഇന്നു നിനക്കു കഞ്ഞിയും ചോറും വിളമ്പിത്തന്നിട്ടില്ലേ? നീ പനിച്ചുകിടന്നപ്പോൾ നിന്റെ അരികത്തിരുന്നു നിന്നെ തലോടിയിട്ടില്ലേ? വേണ്ട: അവളെപ്പറ്റി പരാതിപറയണ്ട!"

അപ്പുവിന്റെ കണ്ണുകൾ താനേ അടഞ്ഞു.

വേറൊരു ശബ്ദം:

'അമ്മ!'

മനോമുകുരത്തിൽ പ്രതിബിംബിക്കുന്ന മന്ദഹാസമധുരമായ മുഖം!

തന്നെക്കാണുമ്പോൾ മാത്രം പ്രസന്നതയും വികാസവും ആർജ്ജിക്കുന്ന വദനം!

അതിലെ കണ്ണുകൾ ആരോ പിഴുതെറിഞ്ഞിരിക്കുന്നു!

കൈ അനങ്ങുന്നില്ല. അടഞ്ഞ കണ്ണുകൾ സ്വയം തുറന്നു. അവ ചെന്നു വീണതു പെട്ടിയിലാണു്. പെട്ടിയുടെ മൂലയിട്ടക്കിൽനിന്നും ഒരു പാറ അരിച്ചരിച്ചു പൊന്തിവരുന്നു. അതു തുണികളുടെ ഇടയിൽ ചെന്നൊളിച്ചു. അപ്പു പുസ്തകങ്ങളും തുണികളും നിലത്തുചൊരിഞ്ഞു. ഒഴിഞ്ഞ പെട്ടിയെ കമിഴ്ത്തിയിട്ട രണ്ടുമൂന്നു തട്ടു തട്ടി. സാധനങ്ങളെല്ലാം വീണ്ടും അടുക്കിവെയ്ക്കാൻ തുടങ്ങി.

ഭവാനിയമ്മാളുടെ കൂളി കഴിഞ്ഞു, ജപം കഴി

ഞ്ഞു. അപ്പുവിന്നു ചോറു വിളമ്പിക്കൊടുത്തതു് അവർ തന്നെയാണു്. കിണററിങ്കരയിൽ ഭവാനിയമ്മാളുടെ പുടവ അടിച്ചുനനയ്ക്കുന്ന ശബ്ദം കേൾക്കാം. അതു് ഇന്നു വാണു്. ഊണുകഴിഞ്ഞു കൈകഴുകാൻ ചെന്ന അപ്പുവിന്റെ മുമ്പിൽ വെള്ളം നിറച്ച ഒരു ചെമ്പുകുടം വന്നു വീണു.

അവളുടെ കണ്ണുകൾ കലങ്ങിമറിഞ്ഞിരുന്നു. അവളെ ഈ രൂപത്തിൽ അപ്പു ഇതിന്നുമുൻപൊരിക്കലും കണ്ടിട്ടില്ല. അശ്രുകണങ്ങൾ മിന്നിത്തിളങ്ങുന്ന കൺപീലികൾ; കരഞ്ഞുവീർത്ത കവിൾത്തടങ്ങൾ; കണ്ണുകളിൽ ഒരു അലക്ഷ്യഭാവം—ചെമ്പുകുടത്തിന്മേലാണവൾ പകപോക്കിയതു്.

ഇന്നത്തെ ഇന്ദു തികച്ചും പുതിയ ഇന്ദുവാണു്. അതിസുന്ദരിയാണവൾ; അതിരുകവിഞ്ഞു സ്നേഹിക്കുന്നവളാണവൾ; വാക്കിലും പ്രവൃത്തിയിലും ആ സ്നേഹം നിറഞ്ഞുതുളുമ്പും. അവൾ സ്നേഹിക്കുന്ന രീതി ഒന്നു വേറെതന്നെയാണു്. അപ്രകാരം സ്നേഹിക്കാൻ ആരാല്യും സാദ്ധ്യമല്ല; അവൾക്കു ദേഷ്യം വന്നാലോ? പെട്ടെന്നു്, ശ്രുതിമാറി വേദമുച്ചരിക്കുന്നതുപോലെ തോന്നും. ആദ്യം അതു് ഏവരേയും പരിഭ്രാന്തരാക്കും. പിന്നീടു് അതിൽ ഒരു മാധുര്യം ഉറുന്നതുകാണാം. ആ ദേഷ്യത്തിന്റെമുമ്പിൽ ആരും തലകുനിച്ചുപോകും.

ആ ഇന്ദുവാണു് ഇവിടെ നില്ക്കുന്നതു്! എന്തൊരു ലക്ഷ്യഭാവമാണു് അവളുടെ മുഖത്തു്! കൈ കഴുകി വേഗത്തിലങ്ങു പൊയ്ക്കളയുടെ എന്ന ഭാവമാണതിൽ സ്ഫുരിക്കുന്നതു്! അതിന്നുവേണ്ടി പുടവയടിച്ചുനനയ്ക്കുന്നതുപോലും അവൾ നിരുത്തിയിട്ട കാത്തുനിന്നു. ധർമ്മച്ചോറു തിന്നുകാണിയെപ്പോലെ, ഒരുനിമിഷനേരത്തേക്കു് അപ്പു ആ

നോട്ടത്തിന്റെമുമ്പിൽ കുഞ്ഞിക്കുടിനിന്നുപോയി. ക്രമേണ അയാളുടെ മുഖത്തും രൂക്ഷത പരന്നു.

—ചോറിന്നു വഴിയില്ലാതെ കയറിവന്ന ഒരന്യൻ! അവനെ ഒരു സ്ത്രീ കടന്നുപിടിക്കുന്നു! അവൻ അവളെ തള്ളിനീക്കുന്നു. ആ സംഭവം നടന്നിട്ട് അരമണിക്കൂർ നേരംപോലും ആയിട്ടില്ല. എന്നിട്ടും അവളുടെ ഒരു നോട്ടം...

അപ്പുവിന്റെ മനസ്സിൽ തിങ്ങിപ്പൊങ്ങിവന്ന ചേതോവികാരമാണിതു്! അയാളുടെ ശിരസ്സു താനേ ഉയർന്നു.

—ഛെ! ഇതു ശരിയല്ല; ഇതൊരല്പബുദ്ധിയാണു്! താൻ അങ്ങനെയുള്ള ഒരല്പനാകാൻ പാടില്ല...എങ്കിലും അപ്പു ഇന്ദുവിന്റെ മുഖത്തു നോക്കിയില്ല.

"വല്ലാത്ത വെയിലാണല്ലോ ഇന്നു? ഈ സമയത്തെന്തിനാണടിച്ചുനനയ്ക്കുന്നതു്?" ഭവാനിയമ്മാളുടെ പുടവ കല്ലിന്മേൽ ആഞ്ഞാഞ്ഞു വീഴുന ശബ്ദം മാത്രമായിരുന്നു അതിന്നു മറുപടി.

രണ്ടേകാൽ മണിക്കാണു തീവണ്ടി. അരമണിക്കൂറിന്നുമുമ്പുതന്നെ കാളവണ്ടി വീട്ടുവാതിൽക്കൽ വന്നുനിന്നു. മുറ്റത്തു പന്തലിന്റെ തൂണും ചാരി, ചാട്ടവാർ കൈയിൽ പിടിച്ചുകൊണ്ടു താന്തോണിഗൗണ്ടൻ നില്ക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നു.

"ഗൗണ്ടരേ, ആക്കാണീ വണ്ടി?"

"സ്റ്റേഷൻവരെ പോകണം ന്നു് അമ്മ കുട്ടിവരാൻ പറഞ്ഞു."

അപ്പുവിന്നൊരു സങ്കോചം. അയാൾ ഭവാനിയമ്മാളുടെ അടുത്തേക്കോടി.

"അമ്മായീ, താന്തോണി വണ്ടി കൊണ്ടുവന്നു നിറുത്തിയിരിക്കുന്നവല്ലോ. ഇതെല്ലാമെന്തിനാണ്?"

"നിനക്കുവേണ്ടിയല്ലെടാ. എനിക്കുവേണ്ടിയാണ്. എനിക്കൊന്നു സ്റ്റേഷൻവരെ വരണമെന്നുണ്ട്. കുറച്ചു കാറുകൊള്ളണമെന്നൊരു തോന്നൽ."

അപ്പു പിന്നീടൊന്നും സംസാരിച്ചില്ല.

തന്നെ യാത്രയയയ്ക്കുന്നതിനു ഭവാനിയമ്മാൾ റെയിൽവേസ്റ്റേഷനിലേക്കു വരുന്നു!

അപ്പുവിനു സ്വല്പം ലജ്ജതോന്നി.

ഭവാനിയമ്മാൾ വണ്ടിയിൽ കയറിയിരുന്നു. അപ്പുവിനോടു കയറിയിരിക്കാൻ പറഞ്ഞു നിർബ്ബന്ധിച്ചു. വല്ലാത്തൊരു സങ്കോചം. ശരീരത്തിനും മനസ്സിനും ആകെ ഒരു കോരിത്തരിപ്പ്. അപ്പു വണ്ടിയിൽ കയറി ഇരുന്നു. വണ്ടി നിരങ്ങിനീങ്ങി. അതു റെയിൽവേ സ്റ്റേഷനെ നോക്കിപ്പാഞ്ഞു.

"സാമി ഇനി എപ്പഴാ വര്ആ?" തെരുവു കടന്നു വണ്ടി പാതയിലെത്തിയപ്പോൾ ഗൗണ്ടൻ ചോദിച്ചു.

"സാമി എത്രകാലം പഠിച്ചുകൊണ്ടിരിക്ക്ആ? പഠിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നാൽ ഇനി എപ്പഴാ വല്ലതും സമ്പാദിക്കാൻ കഴിയ്ആ? ഒരു കൂട്ടംബോം ഒക്കെ ആയിട്ട ജീവിക്കണ്ടേ?" ഭവാനിയമ്മാൾ മറുചോദ്യം ചോദിച്ചു.

"അതു ശരിയാ അമ്മേ. സാമി കല്യാണംകഴിക്കുമ്പോ നമ്മളെയൊക്കെ അറീക്കില്ലേ? ഈ കിഴവനും നാല്യ സ്ഥലോക്കെ ചുറ്റിക്കണ്ടാക്കൊള്ളാം ന്ന് മോഹോണ്ട്."

"താന്തോണി പറയണതു കേട്ടോടാ അപ്പു? കല്യാണം നിശ്ചയിച്ചാൽ താന്തോണിക്കു കത്തെഴുതാൻ മറക്കരുതു് ട്ടോ?"

"സാമി മറക്കേംമറവുല്ല. സാമീ, വേഗം കല്യാണം കഴിക്കണം. എനിക്കാണെങ്കി ഇപ്പോ ഇടയ്ക്കിടയ്ക്കാക്കെ ഒരുമാതിരി മയക്കം വരാറുണ്ട്. ഒരു ശ്വാസംമുട്ടലും ണ്ട്."

"ഇതുംകൂടി മനസ്സിലു് കരുതിക്കോ അപ്പൂ."

"സാമി ഇന്നലെത്തന്നല്ലോ, അതാണ് ഞാനിപ്പോ ഉടത്തേക്കണതു്. കല്യാണത്തിന്നു വരുമ്പോ സേലം ചുമപ്പുക്കരമുണ്ടെന്നു വാങ്ങിത്തരണം."

"എന്തിനാ ചുമപ്പുക്കരയാക്കണതു്? ഗൗണ്ടന്നു് ഒരു കസവുകരമുണ്ടുതന്നെ..."

താന്തോണിക്കു ചിരിവന്നു. "അമ്മയല്ലേ സംസാരിക്കണതു്? സാമി വായതുറന്നൊരക്ഷരം മിണ്ടണില്ലല്ലോ."

"ഗൗണ്ടാ, നിനക്കാണിപ്പോൾ കല്യാണംനടക്കാൻ പോകുന്നതെന്നു വിചാരിച്ചുനോക്കു. വായതുറന്നു സംസാരിക്കാൻ നിനക്കും കുറേയൊക്കെ ലജ്ജയുണ്ടാവില്ലേ?"

വണ്ടി പാതയിൽ വന്നതും ഗൗണ്ടൻ വീണ്ടും സംസാരിക്കാൻ തുടങ്ങി.

"സാമി നന്നേ രാവിലേ എണീക്കാറുണ്ട്. കുളിയും ജപോക്കെ കഴിച്ചു വന്നാ തുമ്പായുമെട്ടത്തു പറമ്പിലേക്കങ്ങു വരും...ഇനി ആ തെങ്ങിൻതോപ്പും പച്ചക്കറിത്തോട്ടോമൊക്കെ ഞാൻതന്ന്യാ നോക്കാൻപോണതു്."

"വേറെ ആരാണുള്ളതു് അതെല്ലാം ശ്രദ്ധിക്കാൻ? നീതന്നെ വേണം ഇനി അതിനൊക്കെ." അപ്പു പറഞ്ഞു.

"ദേഹത്തിനു കെല്പുണ്ടെങ്കി എന്തു ജോലി വേണോങ്കിലും ഞാനെടുത്തോളും സാമീ."

"നിന്റെ ചേട്ടന്റെ മകനെ കൊണ്ടുവന്നു നിത്തി ക്കൂടേ?"

"അവൻ അവന്റെ പാട്ടനോക്കിപ്പോട്ടെ സാമീ. കുഴിമടിയൻ! ആനക്കള്ളൻ! ഞാൻതന്നെ എല്ലാം നോക്കിക്കോളാം. സാമി കിളയ്ക്കണതും കളപറിക്കണതു മെല്ലാം ഞാൻ നോക്കിക്കണ്ടിട്ടുണ്ട്. ഇവിടെ വരുമ്പോ സാമി ഒരു ചെറിയ കുഞ്ഞായിരുന്നു. അപ്പോ എനിക്കു വയസ്സു് അയ്മ്പതാ. ഇപ്പോ എനിക്കു് എത്ര വയസ്സാ ണ്ടാവും സാമീ?"

"ഒരു പതിനാറുംകൂടി കൂട്ടിപ്പറഞ്ഞോളൂ."

"അമ്മ ഞാനായിരുന്നെങ്കി..."

"മനസ്സിലായില്ലല്ലോ ഗൗണ്ടരേ."

"ഇല്ലാ... ഞാൻ അമ്മയായിരുന്നെങ്കി... കൊച്ച മ്മയെ സാമിക്കു കല്യാണംകഴിച്ചു തന്നേനേ."

"എന്താ ഗൗണ്ടാ നീയിങ്ങനെ അസഭ്യം പറയു ന്നതു്?" അപ്പു ചോദിച്ചു.

"ഞാൻ തെറ്റായിട്ടൊന്നും പറഞ്ഞില്ല സാമീ. ഞാനായിരുന്നെങ്കി അങ്ങന്ന്യാ ചെയ്യാന്ന് പറഞ്ഞെന്നേ യുള്ളൂ."

"ശരി; മിണ്ടാതിരുന്നാൽ മതി." അപ്പു സംഭാഷ ണത്തെ അവിടെവെച്ചു മുറിച്ചുകളഞ്ഞു.

ഭവാനിയമ്മാൾ ഒന്നും പറഞ്ഞില്ല. വിദൂരതയിലാ ണവരുടെ ദൃഷ്ടി. വല്ലപ്പോഴും ഉണ്ടാകാറുള്ള ആ പുഞ്ചി രി അവരുടെ മുഖത്തു പരന്നു. ഗൗണ്ടൻ പറഞ്ഞതു കേട്ട പ്പോൾ ആ പുഞ്ചിരി മാഞ്ഞുമറഞ്ഞു. പായൽ വന്നു മൂടിയതുപോലെ, പുഞ്ചിരിക്കു പകരം ഒരു ശോകഭാവ മാണു് അവിടെ ദൃശ്യമായതു്.

പിന്നീടു് ആരും ഒന്നും സംസാരിച്ചില്ല. അവർ

സ്റ്റേഷനിലെത്തി. ഭവാനിയമ്മാൾ ഒരു പത്തുരൂപാനോട്ടെടുത്ത് അപ്പുവിന്റെ കൈയിൽ കൊടുത്തിട്ട് ടിക്കറ്റ് വാങ്ങുവാൻ പറഞ്ഞു. അപ്പോഴും ആരും ഒന്നും സംസാരിച്ചില്ല.

"അമ്മയോടും അച്ഛനോടുമെല്ലാം എന്റെ അന്വേഷണം അറിയിക്കണം." ഭവാനിയമ്മാൾ ഔപചാരികമായി ഇത്രമാത്രം പറഞ്ഞു നിർത്തി.

തീവണ്ടി, സ്റ്റേഷനിൽ വന്നു നിന്നു. അപ്പു ഭവാനിയമ്മാളുടെ കാലുകൾ തൊട്ടു കണ്ണിലൊപ്പി. തല കുനിച്ചുകൊണ്ടുതന്നെയാണ് അയാൾ വണ്ടിക്കകത്തേക്കു കാലെടുത്തുവെച്ചതു്. വണ്ടി നീങ്ങി.

അതു കൈകാട്ടിമരത്തെ പിന്നിട്ടു. പാഞ്ഞുതുടങ്ങി. അതിലിരുന്നാൽ അരികിലുള്ള റോട്ടിൽ പോകുന്നവരെയും വരുന്നവരെയും വ്യക്തമായി കാണാം; അപ്പു താമസിച്ചിരുന്ന തെരുവും കാണാം.

ആരാണതു്? വെള്ളനിറം. കുത്തപുടവ! വെള്ള ജാക്കറ്റ്! റോഡിന്നും റെയിൽപ്പാതയ്ക്കുമിടയിലുള്ള സ്ഥലത്തു്! ഇന്ദുവാണോ? അതേ—ഇന്ദു!

അപ്പു ഇരുന്നിരുന്നിടത്തിൽനിന്നും എഴുന്നേറ്റു. ജന്നലിലൂടെ തല വെളിയിലേക്കു നീട്ടി; കൈ വീശിക്കാണിച്ചു. ഇന്ദു നില്ക്കുന്ന സ്ഥലം കടന്നുകഴിഞ്ഞപ്പോൾ വണ്ടിക്കു വീണ്ടും വേഗത കൂടി. ഇന്ദു ചിരിച്ചു. അവളുടെ കണ്ണുകൾ കലങ്ങിയിരുന്നതു് ഇത്ര ദൂരത്തിലും, വേഗതയിലും അപ്പുവിനു കാണാൻ കഴിഞ്ഞു. ചിരിക്കുകയാണോ? അതോ, കരയുകയോ?

അപ്പുവിന്നു രണ്ടുമാണെന്നു തോന്നി. ഇന്ദു ഒരു ബിന്ദുവായി രൂപാന്തരപ്പെട്ടുന്നു. വണ്ടി ഒരു വളവു തിരിഞ്ഞപ്പോൾ ആ ബിന്ദുവും അപ്രത്യക്ഷമായി.

ഏഴ്

എങ്ങോട്ടാണു പോകുന്നതു്? എന്തിനാണു പോകുന്നതു്? യാത്രചെയ്തിരുന്ന അപ്പുവിന്നു് ഒന്നും വ്യക്തമല്ല. വണ്ടിയുടെ ഓട്ടം, വട്ടംചുറ്റിവരുന്ന വയലുകൾ, കൂടെപ്പോരുന്ന, ചക്രവാളത്തിലേക്കു തലനീട്ടിനില്ക്കുന്ന മരങ്ങൾ, കയറുന്നവർ, ഇറങ്ങുന്നവർ, ഉള്ളിലിരുന്നുകൊണ്ടു് ഉറക്കെ സംസാരിക്കുന്നവർ—ഇവയെല്ലാം ഒരു ചെറിയ കുട്ടിയുടെ കൗതുകത്തോടേ, ഒരു വിദ്യാർത്ഥിയുടെ ജിജ്ഞാസയോടേ, അയാൾ നോക്കിക്കൊണ്ടിരുന്നു. ചില സമയങ്ങളിൽ അയാളുടെ മനസ്സിൽ എന്തെന്നില്ലാത്ത ഒരു വേദന അനുഭവപ്പെടുന്നു. ചിലർ വയലിലിറങ്ങി ഉഴുന്നതു കണ്ടു. ഉഴവുപണി സന്തോഷകരമാണു്. വായിക്കണമെന്നോ, കാണാപ്പാഠം പഠിക്കണമെന്നോ ഉള്ള ബുദ്ധിമുട്ടുകൾ ഒന്നുമില്ല. പണിയെടുത്താൽ കൂലികിട്ടും; ഇല്ലെങ്കിൽ ഫലം കിട്ടും. അനുഭവിക്കാം.

സ്റ്റേഷനിൽ വണ്ടി നില്ക്കുമ്പോൾ, ചൂരൽകൊണ്ടു് ഉണ്ടാക്കിയ ഒരു വട്ടച്ചട്ടത്തിന്നകത്തു താക്കോൽ വെച്ചു് ഒരാൾ ഡ്രൈവറുടെ കൈയിലേക്കു നീട്ടിക്കൊടുക്കുന്നു. വലിയ ബുദ്ധിമുട്ടൊന്നുമില്ലാത്ത പണിയാണതു്. ഇത്രയുംകാലം താൻ എന്തെല്ലാമോ മനഃപാഠംചെയ്തതുകൊണ്ടു് എന്തു പ്രയോജനമാണുള്ളതു്?

മുൻഭാഗത്തു്, ഒന്നുരണ്ടുവരികൾക്കു് അങ്ങേപ്പുറത്തു തിരുച്ചി കോളേജിൽ പഠിക്കുന്ന കുറെ വിദ്യാർത്ഥികൾ ഇരുന്നു സംസാരിക്കുന്നുണ്ടു്. എന്തൊക്കെയാണു് അവർ സംസാരിക്കുന്നതു്? പഠിത്തം കഴിഞ്ഞാൽ ഗുമസ്തനോ, ഉദ്യോഗസ്ഥനോ, അദ്ധ്യാപകനോ ആരാണു് ആകേണ്ടതു്? എങ്ങനെയെങ്കിലും ജീവിക്കണമല്ലോ.

താൻ എന്താണു ചെയ്യേണ്ടതു്? ദർഭയും ചമതയും

എടുത്തു്, കല്യാണം, വിനായകചതുർത്ഥി, ശ്രാദ്ധം എ
ന്നിങ്ങനെ ലൗകികജീവികൾക്കു പൗരോഹിത്യംചെയ്യു
വയറുനിറയ്ക്കുണമോ? അതിനുപോലും വീണ്ടും ഒരുകൊ
ല്ലമെങ്കിലും മന്ത്രങ്ങൾ മനഃപാഠംചെയ്യു പരിശീലനം
നേടേണ്ടതുണ്ടു്. മറുള്ള മക്കളെ ഇംഗ്ലീഷ് വിദ്യാഭ്യാസ
ത്തിനു് അയച്ച അച്ഛൻ തന്നെമാത്രം വേദങ്ങൾ കാണാ
പ്പാഠം പഠിക്കാൻ പറഞ്ഞയച്ചതു് എന്തിനാണു്?

വൈകുന്നേരമായാൽ വണ്ടിക്കാളയ്ക്കു വീട്ടിലെ
ത്താൻ ധൃതിയായി. എന്തെങ്കിലും തിന്നണമെന്ന അത്യാ
ത്തി. ചടഞ്ഞുകിടക്കണം. പതിനാറു കൊല്ലങ്ങൾക്കു
ശേഷം അച്ഛനമ്മമാരോടൊപ്പം ജീവിക്കാൻപോവുക
യാണു്. വണ്ടിക്കാളയുടെ മനോവേഗമാണു് അപ്പുവി
നു് ഇപ്പോൾ. എന്നാൽ പാഠശാലയേയും ഭവാനിയമ്മാ
ളേയുംകുറിച്ചു് ഓർക്കുമ്പോൾ അയാളുടെ മനസ്സിലൊരു
നൊമ്പരം. ഭവാനിയമ്മാളും ഇന്ദുവുമാണു് അയാളുടെ
അമ്മയും അനുജത്തിയും. വാദ്ധ്യാർ സുന്ദരശാസ്ത്രികളാ
ണു പിതാവു്. സഹപാഠികളാണു ജ്യേഷ്ഠാനുജന്മാർ.
പാഠശാലതന്നെയാണു വീടു്. പാഠശാലപ്പറമ്പിൽ തുമ്പ
യെടുത്തു കിളയ്ക്കുന്നതു തന്റെ കടമയാണു്. തനിക്കു
സ്വന്തമെന്നു പറയാവുന്നതു്, സ്വത്തെന്നു പറയാവുന്ന
തു്, സ്വജനങ്ങളെന്നു പറയാവുന്നതു്—എല്ലാം പാഠ
ശാലതന്നെയാണു്; ഭവാനിയമ്മാൾതന്നെയാണു്! ഉണ്ട
തും ഉടുത്തതുമെല്ലാം അവരുടെ കൈകൊണ്ടു തന്നതാണു്.
അവരാണു് അമ്മ. ഇങ്ങനെയുള്ള അവിഭാജ്യബന്ധങ്ങ
ളെല്ലാം ഉപേക്ഷിച്ചു താൻ എങ്ങോട്ടാണു പോകുന്നതു്?

അപ്പു സ്വല്പം പരിഭ്രമിച്ചു. ഭാവിയെപ്പറ്റി ഒന്നും
തന്നെ അയാളുടെ മനസ്സിലില്ല. ഇന്നലെ, മിനിഞ്ഞാ
ന്നാൾ, നാലാന്നാൾ—അതിനുമുമ്പുള്ള ആയിരക്കണക്കി

ള്ള ദിവസങ്ങൾ—ഇവയാണ് അയാളുടെ ഹൃദയാന്ത ർഭാഗത്തു് ഒട്ടിച്ചേർന്നു വേർപെടുത്താൻ കഴിയാത്തവിധ ത്തിൽ കിടക്കുന്നതു്.

ചിന്തിച്ചു ചിന്തിച്ചു മനസ്സു പുണ്ണാവുകയാണു്. തിരുച്ചിയിലെത്തിയപ്പോൾ, പുറപ്പെടുന്ന സമയത്തു്, ഭവാനിയമ്മാൾ തന്നയച്ചിരുന്ന 'രസ്താളി'പ്പടലയിൽ നിന്നും രണ്ടു പഴം ഇരിഞ്ഞെടുത്തു തിന്നു. പ്ലാറ്റ്ഫോ റത്തിൽനിന്നു് ഒരു ഉപ്പുമാവും കാപ്പിയും വാങ്ങിക്കഴിച്ചു. പിന്നീടു് പ്ലാറ്റ്ഫോറത്തിന്നപ്പുറത്തു് മദിരാശിക്കു പോകുന്ന വണ്ടിയോടു കൂട്ടിഘടിപ്പിക്കാൻ നിറുത്തിയിരു ന്ന പെട്ടികളിൽ ഒന്നിൽ കയറിക്കിടന്നു. ഉച്ചയ്ക്കുശേഷം വെയിലേറുനിമിത്തം ക്ഷീണിതനായി, ഉറക്കം കണ്ണിൽ ക്കയറി ഇമകൾ താനേ അടഞ്ഞു് ഉറങ്ങിപ്പോയി.

ശബ്ദം കേട്ടു കണ്ണുതുറന്നു നോക്കിയപ്പോൾ, താഴോട്ടു തള്ളിയിട്ടതുപോലെ തോന്നി. ഒരു വലിയ ശബ്ദ ത്തോടെ, കുലുങ്ങലോടെ വണ്ടി നിന്നു. ആരെല്ലാമോ അങ്ങോട്ടുമിങ്ങോട്ടും ഓടുന്ന ശബ്ദം കേട്ടു.

"ഏതു സ്റ്റേഷനാണു്, സാർ?"

"ശ്രീരംഗം." താഴത്തുനിന്നും ഒരാൾ മറുപടിപറ ഞ്ഞു.

ശ്രീരംഗം! അപ്പു തട്ടിപ്പിടഞ്ഞെഴുന്നേറ്റു. മുകളി ലത്തെ പലകയിൽനിന്നും താഴോട്ടിറങ്ങി. ജന്നലിലൂടെ വെളിയിലേക്കു നോക്കി.

"പൂവു്! പൂവു്!"

"ഏ, പൂവു്!" അപ്പു വിളിച്ചു. പൂക്കാരി വന്നു. എട്ടണയ്ക്കു 'കദംബ'വും, എട്ടണയ്ക്കു മുല്ലമാലയും വാങ്ങി അയാൾ സഞ്ചിയിൽ സൂക്ഷിച്ചു. വീണ്ടും മുകളിൽ കയറി. അച്ഛനു് ഇതു പൂജയ്ക്കുപകരിക്കും. അമ്മയ്ക്കും സഹോദ

രിക്കും ജ്യേഷ്ഠത്തിയമ്മയ്ക്കും മുടിയിൽ ചൂടാം. ശ്രീരംഗം മുല്ലപ്പൂവെന്നാൽ അതു് അമ്മയ്ക്കു വലിയ കായ്മാണു്. രണ്ടുകൊല്ലത്തിലൊരിക്കൽ അപ്പു നാട്ടിലേക്കു പോകുമ്പോഴെല്ലാം ശ്രീരംഗത്തുനിന്നും മുല്ലപ്പൂവു വാങ്ങിക്കൊണ്ടു പോകാറുണ്ടു്.

തലയ്ക്കലാണു് സഞ്ചി വെച്ചിരുന്നതു്. അവിടമെങ്ങും പൂമണം പരന്നിരുന്നു. നിശാദേവതയെ ആരാധിക്കുന്ന വേദമന്ത്രങ്ങളെ അപ്പു മനസ്സിൽ ധ്യാനിച്ചു:

—"പക്ഷി കൂട്ടുകയറാൻ പോകുന്നതുപോലെ ഞാൻ നാട്ടിലേക്കു മടങ്ങുന്നു.

ചെന്നായ്ക്കൾ വന്നു് എന്നെ ഹിംസിക്കാതെ എന്റെ വഴിയെ കാത്തുരക്ഷിക്കേണമേ!..."

അപ്പുവിന്റെ വഴിയിൽ ചെന്നായ്ക്കളുണ്ടോ? ഇന്നു ആരാണു്? ചെന്നായോ? മനുഷ്യസ്ത്രീയോ?

തീവണ്ടിയിൽ പോകുമ്പോൾ ഏതു ചെന്നായാണു് തന്റെ വഴിയിൽ വന്നുനിന്നു തന്നെ ഹിംസിക്കുവാൻ പോകുന്നതു്?

മന്ത്രങ്ങൾ അപ്പുവിന്നു പൂണ്ണമായും ഉച്ചരിക്കുവാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. മനസ്സു് എങ്ങോട്ടെല്ലാമോ പറന്നുചെല്ലുന്നു. ആദ്യംമുതൽ ഉച്ചരിക്കുവാൻ ഏഴെട്ടുതവണ അയാൾ പരിശ്രമിച്ചുനോക്കി. എഴുന്നേറ്റിരുന്നാൽ തല മുട്ടുന്ന ഉയരത്തിലാണു് വണ്ടിയുടെ മച്ചു്. എങ്കിലും അതിനേയും അതിക്രമിച്ചു് അപ്പുവിന്റെ ചിന്തകൾ ഉയർന്നുപൊങ്ങി. ഒരു ചുഴിയിൽ അകപ്പെട്ടു് ചുറ്റിവലിഞ്ഞു മുങ്ങിത്താഴുന്നതുപോലെ അയാൾ ഗാഢനിദ്രയിലാണ്ടു.

ഭാഗം രണ്ട്

ഒന്ന്

ദണ്ഡപാണിക്ക് രാവിലെ നാലുമണിയായാൽ പിന്നീട്ട് ഉറക്കംവരില്ല. ഉണർന്നുകഴിഞ്ഞാലും ഉടനെ എഴുന്നേറ്റു കിടക്ക തെറുത്തുവെക്കില്ല. നക്ഷത്രങ്ങളെ നോക്കിക്കൊണ്ട് കുറെനേരം അങ്ങനെതന്നെ മലർന്നു കിടക്കും. ഉറക്കമയക്കം തീർന്നാലുടനെ കിടക്കയിൽ എഴുന്നേറ്റിരിക്കും. വീണ്ടും കണ്ണടയ്ക്കും. വിഷ്ണുസഹസ്രനാമം ചൊല്ലിയവസാനിപ്പിക്കും. വേദത്തിൽനിന്നും രുദ്രമോ ശമകമോ ഒരു പരിവൃത്തി ചൊല്ലിയെത്തിക്കും. 'ശിവ ശിവ' എന്ന രണ്ടായിരംതവണ ജപിക്കും. എന്നിട്ട മാത്രമേ കിടക്ക തെറുത്തുവെക്കുകയുള്ളൂ. അകത്തു കൊണ്ടുപോയി വെച്ചിട്ട് മാളികയിൽനിന്നും താഴോട്ടിറങ്ങിവരും.

ചെരുപ്പിട്ട്, വാതിലടച്ചിട്ടാണ പുറത്തിറങ്ങുക. മുറ്റത്തു കെട്ടിയിരിക്കുന്ന എരുമകളേയും പശുക്കളേയും ഒന്നു കണ്ണോടിച്ചുനോക്കും. ഉഴുന്നുമിച്ചക്കകളും, തുവരയുമിച്ചക്കകളും മുറ്റത്തുതന്നെയിരിക്കുന്നുണ്ടാകും. പാലുകറക്കുന്ന വർതലേന്ന വെച്ചിട്ടുപോയതാണ്. അവയെ കവച്ചുവെച്ചാണ വീട്ടിൽനിന്നും പുറത്തിറങ്ങുക. പടിക്കൽ നിന്നാൽ പാർത്ഥസാരഥിക്ഷേത്രത്തിന്റെ ഗോപുരം കാണാം.

നിവർന്നുനിന്നു് അതിനെ കൂപ്പുകൈയോടെ വണങ്ങും. എന്നിട്ടു ക്ഷേത്രമതിലിനോടുചേർന്നു് ഉരസിക്കൊണ്ടു നടന്നു ക്ഷേത്രത്തെ ഒരുതവണ പ്രദക്ഷിണംവെക്കും. അതു കഴിഞ്ഞാൽ ഒരു ഇടവഴിയിലൂടെ കിഴക്കോട്ടു് കടൽത്തീരത്തെ നോക്കി നടക്കും. വേണമെന്നു തോന്നിയാൽ ആ കുഴമണലിലൂടെ നടന്നു്, അലകളടിക്കുന്നതിന്റെ അടുത്തു ചെന്നുനിന്നു കടലിനെ കുറച്ചുനേരം നോക്കിക്കൊണ്ടു നില്ക്കും. ഇല്ലെങ്കിൽ പാതയിലൂടെ വടക്കോട്ടു നടന്നു് ഇരുമ്പുപാലംവരെ ചെല്ലും. വീണ്ടും തെക്കോട്ടു നടന്നു് 'ഐസു് ഹൗസു്'വരെ പോകും. ആകാശത്തിൽ ഇടയ്ക്കുങ്ങാനും ഒരു കൊള്ളിമീൻ വീഴുന്നതു കണ്ടാൽ, അതു കെട്ടടങ്ങുന്നതുവരെ നോക്കിനില്ക്കും. തെങ്ങിൻതോപ്പുകളിലും തീരമണലിന്റെ പാശ്ചാത്യഭാഗത്തു വളർന്നു പന്തലിച്ചുനില്ക്കുന്ന മരങ്ങളിലും തിനക്കുരുവികൾ, നാഗണവായ്പക്ഷികൾ മുതലായവയുടെ കളകൂജനങ്ങൾ അപ്പോഴേക്കും ഉയർന്നുപൊങ്ങാൻ തുടങ്ങും. നക്ഷത്രങ്ങളും കിളികളുടെ കളകൂജനങ്ങളും കടലിന്റെ ഇരമ്പവും—എല്ലാം, ദണ്ഡപാണി തന്റെ ഹൃദയത്തിലെ പൂജാപീഠത്തിന്മേൽ വിതറുന്ന മലരുകളാണു്. അദ്ദേഹത്തിന്റെ ചിത്തവൃത്തി അങ്ങനെയുള്ളതാണു്. പൂജാമണ്ഡപത്തിന്റെ മുമ്പിലുള്ള തിരശ്ശീലപോലെയും വാദ്യങ്ങൾപോലെയുമാണു് അദ്ദേഹത്തിന്നു് ആകാശവും ശബ്ദങ്ങളും.

അങ്ങനെ നേരെ നടന്നു ലോയിഡ്സ് റോഡിൽ വന്നെത്തും. അവിടെനിന്നും ടിപ്പുക്കേൻ ഹൈറോഡിലൂടെ വീട്ടിലേക്കു മടങ്ങിവരുമ്പോൾ കിഴക്കു വെള്ളകീറിയിട്ടുണ്ടാകും; അല്ലെങ്കിൽ നല്ലപോലെ വെളിച്ചംപരന്നിട്ടുണ്ടാകും. തെരുവില്പനക്കാർ, 'ഇടിയാപ്പ'ക്കച്ച

വടക്കാർ, കായ്കറിവണ്ടിക്കാർ മുതലായവരുടെ സ ഞ്ചാരം തെരുവുകളിൽ ആരംഭിച്ചിട്ടുണ്ടാകും. വീട്ടിൽ വന്നതും പല്ലു തേക്കും, കുളിക്കും, നാല മിനിറ്റിനകം പൂജനടത്തിക്കഴിയും. നേരെ മാളികമുറിയിൽ ചെന്നി രുന്നു് അന്നത്തെ പത്രങ്ങൾ വായിക്കും.

പത്രങ്ങൾ നല്ലപോലെ വായിക്കാൻ സമയം കിട്ടാ റില്ല. അപ്പോഴേക്കും ജ്യോത്സ്യംനോക്കാൻ ആരെങ്കിലും വന്നിട്ടുണ്ടാകും. കന്യകമാരുടേയും യുവാക്കന്മാരുടേയും ജാ തകങ്ങളുമെടുത്തുകൊണ്ടു് മാതാപിതാക്കന്മാർ അവിടെ സന്നിഹിതരായിട്ടുണ്ടാകും. ഒരാൾക്കു നാട്ടിലേക്കു പോക ണം. ഒരാൾക്കു് ഒരു കച്ചവടം തുടങ്ങണം. ഒരാൾക്കു് ഒരു കല്യാണമുഹൂർത്തം നോക്കണം. പലർക്കും ജാതക പ്പൊരുത്തങ്ങൾ അറിയണം. ഒരാൾക്കു് ആസ്പത്രിയിൽ ചെന്നു് ഒരു ഓപ്പറേഷൻ ചെയ്യിക്കേണ്ടതുണ്ടു്—ഇങ്ങ നെ ഓരോ കാര്യങ്ങൾക്കുവേണ്ടി, നല്ല ദിവസം, നല്ല നേരം, മുഹൂർത്തം, പൊരുത്തം എന്നിവ നോക്കുന്നതിനു വേണ്ടി പലരും വന്നു കാത്തിരിക്കുന്നുണ്ടാകും. എട്ടുമണി ക്കകം ജ്യോത്സ്യവൃത്തിയെല്ലാം അവസാനിപ്പിച്ചു താഴത്തു വന്നു പ്രഭാതഭക്ഷണം കഴിക്കും. ഒരു കുപ്പായവുമെടു ത്തിട്ടു നേരെ ബസ്സ്റ്റാൻഡിലേക്കു നടന്നു്, അവിടെ നിന്നും ബസ്സു് കയറി പോവുകയുംചെയ്യും.

ദണ്ഡപാണി ഒരു വലിയ പ്രസ്സിലെ പ്രൂഫ് റീഡ റാണു്. പ്രൂഫ് നോക്കാൻ വേറേയും പത്തിലധികം പേരുണ്ടു് അവിടെ. അവരുടെയെല്ലാം മേൽനോട്ടം വഹിക്കുന്നതുപോലുള്ളൊരു തൊഴിലാണു് മുതലാളി ദണ്ഡപാണിക്കു കൊടുത്തിരുന്നതു്. മുതലാളി ഒരു കണ്ണാ ടിമുറിയിലാണു് ഇരിക്കുന്നതു്. മാനേജർക്കും ഹെഡ് ക്ലാർക്കിനും വേറെ രണ്ടുമൂന്നുപേർക്കും പ്രത്യേകം പ്രത്യേകം

ആപ്പീസ്സുമുറികളുണ്ട്. ആ രണ്ടുമൂന്നുപേരിലൊരാളാണ് ദണ്ഡപാണി. സംസ്കൃതം, ഹിന്ദി എന്നീ ഭാഷകളുടെ ചുമതലയാണ് അദ്ദേഹത്തിന്റേതു്. അവ മാത്രമേ നോക്കേണ്ടതുള്ളുവെന്നാണു വെപ്പു്. എന്നാൽ തമിഴ്, തെലുങ്ക്, ഇംഗ്ലീഷ് എന്നീ ഭാഷകളിലും അദ്ദേഹത്തിനു പാണ്ഡിത്യമുണ്ടു്. മേശപ്പുറത്തു നേരിട്ടു് ഒരാൾ ഇരിക്കും; വായിക്കും. ദണ്ഡപാണി തിരുത്തേണ്ടതു തിരുത്തിക്കൊടുക്കും. ആ മനുഷ്യൻ പോയാൽ വേറൊരാൾ വരും; വായിക്കും. ദണ്ഡപാണി തെറ്റുതിരുത്തിക്കൊടുക്കും.

"തന്റെ നാവിന്മേൽ ദർഭപ്പുല്ലിട്ടു് ഉരയ്ക്കണം. ഉച്ചാരണശുദ്ധി സ്വല്പമെങ്കിലും വേണ്ടേ? ഇതു സബ്ബ് റജിസ്ട്രാർ ആപ്പീസ്സിൽ ഈച്ചയാട്ടുന്ന ജോലിയാണെന്നാണോ വിചാരം? തന്നേയും വിശ്വസിച്ചു് ആയിരക്കണക്കിൽ പണം മുതലിറക്കിയല്ലോ, വിഡ്ഢ്യാനേ!" ദണ്ഡപാണി ഇടയ്ക്കിടെ പ്രൂഫ് റീഡർമാരെ ശകാരിക്കുന്ന സമ്പ്രദായമാണിതു്.

"ഈ ഞൊണ്ടിക്കുതിരയേയും വെച്ചുകൊണ്ടു് എത്ര കൊല്ലമാണു് ഈശ്വരാ, സവാരിചെയ്യുക?" ദണ്ഡപാണിക്കു സഹിക്കവഹിയാതാവുമ്പോൾ പറയുന്നതാണു് ഇതു്.

"സോറി, ഗുരുജീ; കണ്ണിനു സ്വല്പം കാഴ്ച കുറവാ."

"ഓഹോഹോ! പൊട്ടക്കണ്ണൻകുതിരയാണോ? ഞാൻ ഞൊണ്ടിക്കുതിരയെന്നു പറഞ്ഞുപോയി. ക്ഷമിക്കണം!" ദണ്ഡപാണി തന്റെ തെറ്റുതിരുത്തും.

"കണ്ണടയൊന്നു മാറ്റിയാൽ കൊള്ളാമെന്നുണ്ടു്. പണമില്ല."

"എത്ര പണം വേണം?"

"ഇരുപതു രൂപാ വേണ്ടിവരും."

ദണ്ഡപാണി മേശപ്പുറത്തിരിക്കുന്ന മണിയടിക്കും. ഒരു മനുഷ്യൻ അവിടെ ഓടിയെത്തും.

"പരാങ്കുശത്തിന്റെ കണക്കിലെഴുതാൻപറഞ്ഞു് മുതലാളിയോടു് ഒരു ഇരുപതു രൂപാ വാങ്ങിവരൂ!"

അഞ്ചുമിനിറ്റിനകം രൂപാ വന്നുചേരും.

"പത്തുമാസംകൊണ്ടു ശമ്പളത്തിലടച്ചുതീർത്താൽ മതി. നാളെ വരുമ്പോൾ കടിഞ്ഞാൺ മാറ്റിക്കൊണ്ടുവരൂ! ഇന്നു ബാക്കിയുള്ള ജോലി ഞാൻതന്നെ നോക്കിക്കൊള്ളാം."

"അയ്യോ! വേണ്ട, ഗുരുജീ! ഞാൻതന്നെ ചെയ്യുതീർത്തിട്ടു പൊയ്ക്കോള്ളാം." നന്ദിപ്രകടിപ്പിക്കുന്ന ഒരു പല്ലിളി. ഒരു കുമ്പിടലും.

"അയ്യോന്നൊന്നും പറയണ്ട. ഇന്നു വെള്ളിയാഴ്ചയാണു്. നാളെ വന്നാൽമതിയെന്നു പറഞ്ഞാൽ എഴുന്നേറ്റു് അങ്ങു പോയാൽ പോരേ?"

"ഗുരുജീ!..."

ദണ്ഡപാണി മണിയടിച്ചു. ഒരു മനുഷ്യൻ എത്തിനോക്കി.

"പ്ലൂഫും എടുത്തുകൊണ്ടു് ആഞ്ജനേയല്ലുവിനോടു് ഇങ്ങോട്ടു വരാൻ പറയൂ!"

മറ്റു മാർഗ്ഗമില്ല. ആഞ്ജനേയല്ലു വരുന്നുണ്ടു്. അയാൾക്കു കസേര ഒഴിഞ്ഞുകൊടുക്കണം.

"താങ്ക്സ് ഗുരുജീ!" പരാങ്കുശം മനസ്സില്ലാമനസ്സോടെയാണു് അവിടെനിന്നും വഴുതിപ്പോയതു്.

"മുതലാളിക്കു് ഇവിടെ വന്നു് ഒരഞ്ചുമിനിറ്റുനേരം സംസാരിച്ചാൽക്കൊള്ളാമെന്നുണ്ടു്." അപ്പോഴേക്കും മുതലാളിയുടെ സന്ദേശവുമായി ഒരു ക്ലാർക്കു് അവിടെ വരും.

"ഉം..."

മുമ്പിലുള്ള കസേരയിലിരുന്നിരുന്നയാൾ എഴുന്നേറ്റു മാറും. കുറച്ചുനേരത്തിനകം മുതലാളി അവിടെ വന്നുചേരും; സംസാരിക്കേണ്ടതു സംസാരിച്ചിട്ടു പോകും.

വൈകുന്നേരം അഞ്ചരയ്ക്കു മണിയടിക്കും. പ്രവൃത്തിക്കാരെല്ലാം പോയതിനുശേഷം ദണ്ഡപാണി വാതിൽവന്നു നില്ക്കും. മുതലാളിയും വരും. കാറിന്റെ പിൻഭാഗത്തെ വാതിൽ തുറന്നുകൊടുക്കും. ദണ്ഡപാണി കാറിൽ കയറിയിരുന്നുകഴിഞ്ഞാൽ, മുതലാളി മുൻസീറ്റിൽ കയറിയിരുന്നു കാറോടിച്ചുപോകും.

കാർ പാരീസ് കോർണറിലേക്കു തിരിയും. അവിടെനിന്നും മൻടോപ്രതിമയുടെ മുൻഭാഗത്തുടെ മൗണ്ട് റോഡിൽ വന്നിട്ട് നുങ്കംപാക്കത്തിലേക്കു തിരിക്കും. അവിടെ ഒരു വീഥിയുണ്ട്. അതിന്റെ രണ്ടുഭാഗത്തും ഒരേക്കറോളം വിസ്തീർണ്ണമുള്ള തോട്ടങ്ങളുടെ നടുവിൽ വലിയ വലിയ മനുഷ്യർ താമസിക്കുന്ന ബംഗ്ലാവുകളാണ് അധികവും. കാർ ഒരു വലിയ തോട്ടത്തിലൂടെ ചെന്ന് ഒരു വലിയ മാളികയുടെ മുമ്പിൽ വന്നുനില്ക്കും. മുൻപുതന്നെ ഏഴെട്ടു കാറുകൾ അവിടെ വന്നുനില്പുണ്ടാകും. ദണ്ഡപാണി അവിടെ ഇറങ്ങും. തുടർന്നു മുതലാളിയും. മാളികയുടെ മുൻവരാന്തയിലൂടെ നടന്നു ഹാളിനകത്തു കടന്ന് വലത്തുഭാഗത്തുള്ള ഒരു വലിയ മുറിയിലേക്കു രണ്ടുപേരും പ്രവേശിക്കും. മുറിയിൽ നിലത്ത് ഒരു വലിയ ജമക്കാളൻ വിരിച്ചിട്ടുണ്ട്. അതിന്മേൽ ഏഴെട്ടുപേർ സ്ഥലം പിടിച്ചിട്ടുണ്ട്. ദണ്ഡപാണിയും മുതലാളിയും അവരോടൊപ്പം വന്നിരിക്കും. ദണ്ഡപാണി മന്ദഹാസപൂർവ്വം എല്ലാവരേയും കൈകൂപ്പി വന്ദിക്കും. പകരത്തിനു മറ്റുള്ളവരും.

"ആരംഭിക്കാമല്ലോ?" ദണ്ഡപാണിയുടെ ചോദ്യം.

സഭാവാസികൾ തലകുലുക്കി സമ്മതിക്കും.

ദണ്ഡപാണി കണ്ണടച്ചു ധ്യാനനിരതനാകും; സാവധാനം അധോമുഖനാകും; പിന്നെ പത്തുമിനിറ്റുവരെ ധ്യാനമാണു്. തല പതുക്കെ ഉയരും; കണ്ണുകൾ തുറക്കും; ദക്ഷിണാമൂർത്തിയെക്കുറിച്ചുള്ള ശ്ലോകങ്ങൾ ഉടനേ ചൊല്ലും; മറ്റുള്ളവരും ചേർന്നു് ഒരുമിച്ചുചൊല്ലും.

"'നായമാത്മാ പ്രവചനേന ലഭ്യഃ
ന മേധയാ ന ബഹുനാ ശ്രുതേന
യമേവൈഷ വൃണുതേ തേന ലഭ്യഃ
തസ്യൈഷ ആത്മാ വൃണുതേ തനൂം സ്വാം.'

വേദാദ്ധ്യയനംകൊണ്ടോ, ബുദ്ധികൊണ്ടോ, ശാസ്ത്രശ്രവണജ്ഞാനംകൊണ്ടോ ആത്മസിദ്ധി കൈവരുമെന്നു കരുതരുതു്. ആത്മാവാണു് ആത്മാവിനെ പ്രാർത്ഥനാപൂർവ്വം കൈവരിക്കേണ്ടതു്. അപ്പോൾ മാത്രമേ സ്വകീയമായ യഥാർത്ഥരൂപത്തിൽ, പരമസത്യരൂപത്തിൽ അതു പ്രത്യക്ഷപ്പെടുകയുള്ളൂ. വിശിഷ്ടാദ്വൈതികൾ കുറച്ചുകൂടി സുന്ദരമായ ശൈലിയിൽ ഇതിനെ വ്യാഖ്യാനിക്കാറുണ്ടു്. നമ്മിൽ അന്തർലീനമായ ആത്മാവിനെ പുരസ്കരിച്ചുകൊണ്ടു പരമാത്മാവുതന്നെ പ്രാർത്ഥിക്കാറുണ്ടത്രേ. അങ്ങനെ പരമാത്മാവുതന്നെ നമ്മുടെ ആത്മാവിനെ പ്രാർത്ഥിച്ചു കൈവരിക്കാനാഗ്രഹിക്കുമ്പോൾ, അതിന്റെ അഭിവാഞ്ഛകൊണ്ടുമാത്രമല്ലേ അപ്രകാരം ചെയ്യുന്നതു്? അപ്രകാരമുള്ള ഒരു അഭിവാഞ്ഛ സംജാതമാകാനുള്ള കാരണമെന്താണു്? ഈ ആത്മാവു് പരമാത്മാവിനെപ്രതി വെച്ചിരിക്കുന്ന അഭിവാഞ്ഛ മാത്രമാണു്. അതുകൊണ്ടാണു് പരമാത്മാവിനു് ഇങ്ങോട്ടും അഭിവാഞ്ഛയുണ്ടായിട്ടു സ്വകീയമായ യഥാർത്ഥരൂപത്തിൽ പ്രത്യക്ഷപ്പെടുന്നതെന്നു വിശിഷ്ടാദ്വൈതികൾ വ്യാഖ്യാനിക്കുന്നതു്..."

മുമ്പിലിരിക്കുന്നവരെ നോക്കിയും നോക്കാതെയുമാണു് ദണ്ഡപാണി ഇങ്ങനെ തുരുതുരാ പ്രസംഗിച്ചു തീർക്കാറുള്ളതു്. ഓരോ വാചകത്തിന്നും വിവരിച്ചു് അർത്ഥം പറയും. പ്രസംഗവും വ്യാഖ്യാനവും ചിലപ്പോൾ പെട്ടെന്നു നിന്നുപോകും.

"ലക്ഷ്മണയ്യരേ, 'സ്വാം തനും വുണതേ' എന്നാൽ എന്താണർത്ഥമെന്നു് ഒന്നു പറയാൻകഴിയുമോ?" ദണ്ഡപാണി ലക്ഷ്മണയ്യരോടു ചോദിക്കും.

ലക്ഷ്മണയ്യർ കണ്ണുമിഴിച്ചുപോകും. കുറച്ചുനേരത്തെ നിശ്ശബ്ദതയ്ക്കുശേഷം:

"ഒരുതവണകൂടി വിവരിച്ചു പറഞ്ഞുതന്നാൽ മനസ്സിലാകുമെന്നാണു തോന്നുന്നതു്." ലക്ഷ്മണയ്യർ മറുപടി പറയും.

"എന്തിനാണു പറഞ്ഞുതരുന്നതു്? അങ്ങു് ഹൈക്കോടതി ജഡ്ജിയാണല്ലോ? അവിടെ വക്കീൽ ഒരു സാക്ഷിയെ വിസ്തരിക്കുമ്പോൾ ഏറ്റവും ശ്രദ്ധിക്കേണ്ടയാൾ അങ്ങയല്ലേ? വീണ്ടും വിസ്തരിക്കണമെന്നു് അങ്ങേയ്ക്കു് ആവശ്യപ്പെടാൻ കഴിയുമോ? അങ്ങു് അങ്ങനെ ആവശ്യപ്പെട്ടാൽ സാക്ഷി ഉഷാറാവില്ലേ? സത്യം എങ്ങനെയാണു പുറത്തുവരിക? മേലാലെങ്കിലും ശ്രദ്ധിച്ചു കേൾക്കൂ! അടുത്ത മന്ത്രത്തിൽ എന്താണു പറയാൻപോകുന്നതെന്നറിയാമോ? പല കായ്ങ്ങളിൽ ശ്രദ്ധവെച്ചു ബുദ്ധിയെ പാഴാക്കുന്നവർക്കു് ആത്മസിദ്ധി കൈവരികസാദ്ധ്യമല്ലെന്നാണു് അടുത്ത മന്ത്രം ഉദ്ഘോഷിക്കുന്നതു്. അങ്ങുതന്നെ ഇങ്ങനെയാണെങ്കിൽ, പതിനായിരത്തോളം ടെണ്ടർകൊടുത്തു നാട്ടിൽ അങ്ങോളമിങ്ങോളം അലയുന്ന ഞങ്ങളുടെ മുതലാളിയുണ്ടല്ലോ—ഈ ഇരിക്കുന്ന ദേഹം—ഇദ്ദേഹത്തിന്റെ സ്ഥിതിയെന്താവുമെന്നു് ഒന്നാ

ലോചിച്ചുനോക്കൂ. ശാന്തമായി, ഏകാഗ്രമായി ഇരുന്നു കൊണ്ട് ഇതെല്ലാം ശ്രവിക്കണം സ്വാമീ. ഏതോ ഈ വയസ്സുകാലത്ത് എങ്ങനെയെങ്കിലും കുറച്ചുനേരംപോക്കണമെന്നു കരുതിയാണെങ്കിൽ, നേരേ മരീനാബീച്ചിൽ പോയിരുന്നാൽ, പൊതുയോഗത്തിൽ ആരെങ്കിലും പ്രസംഗിക്കുന്നതു കേൾക്കാം. അല്ലെങ്കിൽ ക്ലബ്ബിൽ പോയിരുന്നു ശീട്ടുകളിക്കാം. ശീട്ടുകളിയിലും ശ്രദ്ധിച്ചില്ലെങ്കിൽ കൈയിലിരിക്കുന്ന കാശു പൊയ്പോകുന്നതറിയില്ല. ആട്ടേ നിങ്ങൾക്കുവേണ്ടി ഒരുതവണകൂടി ഞാൻ പറഞ്ഞുതരാം. ശ്രദ്ധിക്കൂ!" ദണ്ഡപാണി ആദ്യം പറഞ്ഞതു് ഒന്നുകൂടി ആവർത്തിക്കും.

ചിരിക്കും; ആശ്ചര്യസ്തബ്ധരായിരുന്നു കേൾക്കും; ആഹാ, ഓഹോ, സബാഷ് എന്നെല്ലാം ആസ്വാദനശബ്ദങ്ങൾ പുറപ്പെട്ടുവിക്കും; ചിലപ്പോൾ നല്ലവണ്ണം ശകാരങ്ങൾ കേൾക്കേണ്ടതായും വരും. ദണ്ഡപാണി പെട്ടെന്നൊരു ചോദ്യം ചോദിച്ചാൽ, ഉടനെ മറുപടി പറഞ്ഞുകൊള്ളണം. ഇല്ലെങ്കിൽ അവിടെ ശകാരത്തിന്റെ പൂരമാണു്.

"ഈ ബുദ്ധിയില്ലാത്ത ജ്ഞാനശൂന്യന്മാക്കു വേദോപദേശംചെയ്യാൻ ഞാൻ വന്നല്ലോ. ചീഫ് കമേഴ്സ്യൽ സൂപ്രണ്ടു് എന്നതന്നെയാണു പേരു്. പേരുതന്നെ വ്യാപാരത്തിന്റേതാണു്. എങ്ങനെയാണു് ആ തലച്ചോറിൽ വേദാന്തോപദേശം ചെന്നു കയറുക?" ദണ്ഡപാണി തന്റെ നിറുകന്തലയിൽത്തന്നെ രണ്ടടി അടിക്കും. ചിലപ്പോൾ എണ്ണ തേപ്പിക്കുന്നവർ തലയിലടിക്കുന്നതുപോലുള്ള ശബ്ദം കേൾക്കാം. അതു കണ്ടു് ആരാനും ഒന്നു ചിരിച്ചുപോയാൽ പിന്നെ ശകാരവർഷംതന്നെയാണു്. എത്രതന്നെ ശകാരിച്ചാലും പുഞ്ചിരിയോടെ സഹി

ച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുകയല്ലാതെ, താൻ ഹൈക്കോടതി ജഡ്ജി യാണെന്നോ, പ്രിൻസിപ്പാളാണെന്നോ, ഇന്ന ബാങ്കിന്റെ ചെയർമാനാണെന്നോ, തന്നെ സ്കൂൾകുട്ടികളെ ശകാരിക്കുന്നതുപോലെ ശകാരിക്കാൻ പാടില്ലെന്നോമറേറാ ധ്വനിക്കുന്ന നോട്ടമോ പറച്ചിലോ ആ ശിഷ്യന്മാരിൽ നിന്നും ഉണ്ടാവുകയില്ല.

"ഓം ശാന്തിഃ ശാന്തിഃ ശാന്തിഃ!"

പാഠംകഴിഞ്ഞാൽ എല്ലാവരും ഉച്ചരിച്ചുകൊണ്ടു് എഴുന്നേല്ക്കും. ദണ്ഡപാണി അന്നു് എന്തെങ്കിലും ശിഷ്യ ന്മാരെ അധികമായി ശകാരിച്ചുവെന്നിരിക്കട്ടെ, എല്ലാ വരും പിരിഞ്ഞുപോകാറാകുമ്പോൾ പറയും:

"അദ്ധ്യാപകനേയും അദ്ധ്യേതാക്കളേയും പരമാ ത്മാവുതന്നെ രക്ഷിക്കണം. രണ്ടുകൂട്ടരിലും മനസ്താപ മോ വിദ്വേഷമോ ഉണ്ടാകാൻപാടുള്ളതല്ല." ദണ്ഡപാ ണിയുടെ സമാധാനോക്തി എല്ലാവരേയും ചിരിപ്പിക്കും; അദ്ദേഹവും ചിരിക്കും.

ദണ്ഡപാണി പിന്നീടു് അവിടെ ഒരുനിമിഷം നില്ക്കുകയില്ല. ചെന്നു കാറിൽ കയറിയിരിക്കും. മുത ലാളി വന്നു കാറോടിച്ചു്, ട്രിപ്ലിക്കേനിലുള്ള പാർത്ഥസാ രഥിക്ഷേത്രത്തിന്റെ നടയ്ക്കൽ കൊണ്ടുവന്നു് ഇറക്കിവി ടും. അദ്ദേഹം ക്ഷേത്രത്തിന്നകത്തു ചെന്നു സ്വാമിദർശനം കഴിക്കും. വീട്ടിൽ ചെന്നുചേരുമ്പോൾ രാത്രി മണി എട്ടരകഴിഞ്ഞിരിക്കും.

മദിരാശിയിലുള്ള സാമാന്യം പഴക്കംചെന്ന ബ്രാഹ്മണഗൃഹങ്ങൾപോലെയുള്ളതാണു് ദണ്ഡപാണിയു ടെ വീട്ടും. നടക്കല്ലു കയറിക്കഴിഞ്ഞാൽ പുറമേ കമ്പി യഴികൾ പാകിയിട്ടുള്ള നീണ്ട ഇറയം. ഉമ്മറവാതിൽ കടന്നാൽ ഇടനാഴിക്കു് ഇരുവശത്തും ഓരോ മുറികൾ.

വലത്തുഭാഗത്തുള്ള മുറിയിൽ അദ്ദേഹത്തിന്റെ മൂത്ത മകൻ രണ്ടുമൂന്നു കുട്ടികൾക്കു ട്യൂഷൻ പറഞ്ഞുകൊടുക്കുന്നുണ്ടാകും. അയാൾ ഒരു കോളേജ് അദ്ധ്യാപകനാണ്. ഇടത്തുഭാഗത്തുള്ള മുറിയിൽ ദണ്ഡപാണിയുടെ കനിഷ്ഠപുത്രനും പുത്രിയും 'ഹോംവർക്ക്' ചെയ്യുകൊണ്ടിരിക്കും. നാലുകെട്ടിന്നകത്തു മരുമകൾ—മൂത്തമകന്റെ ഭാര്യ—ഊഞ്ഞാലിൽ ഇരുന്നു പതുക്കെ ആടിക്കൊണ്ട് ഈ പഠിപ്പിക്കലും പഠിപ്പും വായിക്കലും നോക്കുന്നുണ്ടാകും.

ശത്രുരന്റെ ചെരുപ്പുശബ്ദം കേൾക്കേണ്ട താമസമേയുള്ളൂ, അവൾ ഊഞ്ഞാലിൽനിന്നും എഴുന്നേറ്റു നില്ക്കും. അതിന്നകം ദണ്ഡപാണി നാലുകെട്ടിന്നകത്തു കാലെടുത്തുവെച്ചുകഴിയും. മഞ്ഞുമൂടിക്കിടക്കുന്ന മലയിടുക്കിൽനിന്നും മന്ദോഷ്ണം തുളുമ്പിനില്ക്കുന്ന മണിമന്ദിരത്തിന്നകത്തു പ്രവേശിച്ചാലെന്നപോലെ, മരുമകളുടെ രൂപം കാണുമ്പോൾ ആ ശത്രുരന്നു് എന്തൊരു മനസ്സമാധാനമാണു് ഉണ്ടാവുകയെന്നോ? മെലിഞ്ഞ ദേഹം; പച്ചഞരമ്പുകൾ തെളിഞ്ഞുകാണുന്ന കൈതപ്പൂമേനി; കുറഞ്ഞൊന്നു കൂത്ത മൂക്കും, താടിയെല്ലും; കൂട്ടിത്തം തുളുമ്പുന്ന കണ്ണുകൾ; ഒന്നിനേപ്പറ്റിയും അവൾ ചുഴിഞ്ഞു് ആലോചിക്കാറില്ല; കണ്ടതു കണ്ടതുപോലെ മാത്രമേ ഗ്രഹിക്കുകയുള്ളൂ; ഉപരിതലത്തിൽ കാണുന്നതുതന്നെയാണു് ഉള്ളിലും എന്നു വിശ്വസിക്കുന്നവളാണു് അവൾ; ഊഞ്ഞാൽ നിറ്ത്തി എഴുന്നേറ്റു് അവൾ കാലുകഴുകുന്നതിന്നു് ഒരു മൊന്ത വെള്ളവും ഭസ്മൂശയും കൊണ്ടുവന്നു വെച്ചുകൊടുക്കും. അതുവരെ അദ്ദേഹം ഒന്നും സംസാരിക്കാതെ നോക്കിക്കൊണ്ടുതന്നെ നില്ക്കും.

"അമ്മ അമ്പലത്തിലേക്കു പോയിരിക്യായിരിക്കും,

അല്ലേ?" കാലുകഴുകി വന്ന ഉടനേ ചോദിക്കാറുള്ള ചോദ്യമാണു്.

"രണ്ടാംകാലപൂജ കണ്ടു തൊഴണമെന്നു പറഞ്ഞാണു പോയതു്." അവൾ അടുക്കളയിലേക്കു നടക്കും.

"ശരി; അവൾ വരുമ്പോൾ വരട്ടെ. നീ ഇലവെയ്ക്കു്." അദ്ദേഹത്തിന്റെ ജപം കഴിയുന്നതിനുമുമ്പു് ഇലയെല്ലാം വെച്ചു തയാറായിട്ടുണ്ടാകും. കോളേജു് അദ്ധ്യാപകൻ, മൂന്നാമത്തെ മകൻ, മൂന്നാമത്തെ മകൾ എല്ലാവരും നാലുകെട്ടിനകത്തേക്കു വരും; ഇലയ്ക്കുമുമ്പിൽ ഇരിക്കാൻ തയാറായിനില്ക്കും. ദണ്ഡപാണി വന്നു് ഇരുന്ന ഉടനേ എല്ലാവരും ഒരുമിച്ചിരിക്കും.

"ഇന്നു കോളേജിലെന്തൊക്കെയാ വിശേഷം?"

"കാവേരീ, നിന്റെ പരീക്ഷ എന്നാണു്?"

"എടാ വേമ്പൂ, നിനക്കെന്നാ പരീക്ഷ?"

"എന്തെടാ, ഗോപു എവിടെ? അവനെക്കാണുന്നില്ലല്ലോ? ക്ലബ്ബിലെ മേശയ്ക്കുചുറ്റുംനിന്നു് ആളുകൾ ഇപ്പോഴും പിരിഞ്ഞുപോയിട്ടുണ്ടാവില്ല. എന്തെങ്കിലും ജയിച്ചുകൊണ്ടുവന്നാൽ ഉപകാരമായിരുന്നു. ഈമാസത്തെ വീട്ടുവാടകയെങ്കിലും ഉപകരിച്ചേനേ. അവനെക്കണ്ടിട്ടു് ഏതാണ്ടു് ഒരാഴ്ചയായെന്നാണു തോന്നുന്നതു്. ഞാൻ അവനെക്കണ്ടിട്ടു് ഒരാഴ്ചയായെന്നു നിങ്ങളിൽ ആരെങ്കിലും നാളെ ഗോപുവിനോടു പറയണം."

"ഓ, ഇത്രനേരമായിട്ടും രണ്ടാംകാലപൂജ കഴിഞ്ഞിട്ടില്ലേ? പാർത്ഥസാരഥിക്ഷേത്രത്തിലേക്കോ അതോ തിരുവട്ടീശ്വരൻപേട്ടയിലുള്ള ക്ഷേത്രത്തിലേക്കോ—എങ്ങോട്ടാണു് അവൾ പോയിട്ടുള്ളതു്?"

അങ്ങനെ പല ചോദ്യങ്ങളാണു്.

കാവേരി, ടീച്ചർമാരെക്കുറിച്ച് ഒരു കഥാപ്രസംഗംതന്നെ നടത്തിക്കളയും.

"നോക്കൂ അച്ഛാ, ഞങ്ങടെ ഹെഡ്മിസ്ട്രസ്സുണ്ടല്ലോ, അവര് ക്ലാസ്സിലേക്ക് എങ്ങന്യാ വരാന്ന്, അറിയോ? മാറും ഉന്തിച്ചുകൊണ്ട്, മൂക്കും വിടർത്തിക്കൊണ്ട്, ദേ—ഇങ്ങനെ ഇങ്ങനെ നടന്നുവരും." അവൾ ഉണ്ണുന്നിടത്തുനിന്നും അങ്ങനെതന്നെ എഴുന്നേല്ക്കും. എന്നിട്ട നടന്ന് അഭിനയിച്ചുകാണിക്കും. വീണ്ടും ഇലയുടെ മുമ്പിൽ വന്നിരുന്ന് തള്ളവിരലിന്റെ പിൻപുറം നക്കിത്തുടയ്ക്കും. ഇതു കണ്ട് എല്ലാവരും ചിരിക്കും. ദണ്ഡപാണിയും മരുമകളും പൊട്ടിച്ചിരിച്ചുപോകും. കാവേരിയുടെ വണ്ണന അത്തരത്തിൽ പടംപിടിച്ചു കാണിക്കുന്നതുപോലെയുള്ളതാണ്.

"നീ കാണിച്ചതൊക്കെ നന്നായിട്ടുണ്ട് മോളേ. പക്ഷേ, എച്ചിൽക്കൈയുംവെച്ചുകൊണ്ട് ഇതെല്ലാം കാണിക്കണോ?" ദണ്ഡപാണി ചോദിക്കും.

"അച്ഛാ, സോറി. ഇപ്പത്തന്നെ അങ്ങട്ട കാണിച്ചില്ലെങ്കി, പിന്നെ അങ്ങനെ കാണിക്കാൻ പറ്റുല്ലച്ഛാ. അതോണ്ടാ..." ഇനിമേലിൽ അങ്ങനെ ചെയ്യില്ലെന്ന മുഖഭാവത്തോടെ കാവേരി നാണിച്ചു തലകുനിക്കും.

"നോക്കിക്കോ, കാവേരീ. നാളെത്തന്നെ നിങ്ങടെ ഹെഡ്മിസ്ട്രസ്സിന്നു് ഞാനൊരു കത്തു് എഴുതി അയയ്ക്കാൻ പോവാണ്." ഇതു കനിഷ്കപുത്രന്റെ വകയാണു്.

"ഓ—എഴുതി അയച്ചോ! എന്നിട്ടെന്താവുംന്നാ? അവര് ഇങ്ങട്ട വാന്നുംപറഞ്ഞു റൂമിലേക്കു വിളിച്ചോണ്ടുപോയിട്ട് ശകാരിക്കും..."

"ദേ, എച്ചിൽക്കൈ നീട്ടിക്കാണിക്കരുതു്. അച്ഛന്റെ ഇലയിലേക്കു് എച്ചിലു തെറിച്ചുവീഴും." ഇളയ മകൻ തടുത്തുകൊണ്ടു പറയും.

"ഐ ആം വെരി സോറി!" കാവേരി കുറ്റം സമ്മതിക്കും.

"തെറിക്കാതെയെന്താ? ദേ, ഒരു വറു് ഇവിടെ വീണുകിടക്കുന്നു. ഭാഗ്യത്തിന്നു് എന്റെ ഇലയിൽവന്നു വീണില്ല." വേമ്പുവിനെ നോക്കി ദണ്ഡപാണി കണ്ണുടച്ചുകാണിക്കും.

"അയ്യോ അച്ഛാ, സോറി!"

"ഇനി മേലിൽ ഊണുകഴിക്കുമ്പോൾ ഇങ്ങനെയുള്ള കഥാപ്രസംഗമൊന്നും നീ ചെയ്യില്ലെന്നു മനസ്സുകൊണ്ടു് ഉറപ്പിച്ചാൽമതി." ദണ്ഡപാണി ഉപദേശിക്കും.

"ഒറവാക്കിന്നു പറഞ്ഞാൽ അങ്ങനെതന്നെ അനുസരിക്കുന്നവളാണോ, കാവേരി? ഇനി ഇങ്ങനെ കഥാപ്രസംഗംനടത്തില്ലെന്നു നൂറുതവണ ഇംപോസിഷൻ എഴുതാൻ പറയണം, അച്ഛാ!" കോളേജു് അദ്ധ്യാപകൻ നല്ലനല്ല ശിക്ഷയാണിതു്.

"ഓ, അതെല്ലാം നിങ്ങടെ കോളേജുപിള്ളേരോട്ടു പറഞ്ഞാ മതി. അവരെല്ലാം ചേന്നു് റൗണ്ടു് ഠാനയിൽ പിടിച്ചുനിത്തി ചേട്ടനെക്കൊണ്ടു് ഇംപോസിഷൻ എഴുതിച്ചു പറഞ്ഞയയ്ക്കും."

"ശരി, ശരി. ഊണങ്ങട്ടു കഴിയട്ടെ. പിന്നീടാവാം ഈ ഗ്രന്ഥിയൊക്കെ!" ശബ്ദത്തിൽ കുറച്ചു ഗാംഭീര്യംവരുത്തിയിട്ടു് ദണ്ഡപാണി പറയും.

"മറന്നുപോയല്ലോ ചേടത്തിയമ്മേ! ആ കത്തു് അച്ഛനു് എടുത്തുകൊടുത്തില്ലല്ലോ?" കാവേരിക്കു് അപ്പോഴാണു കത്തിന്റെ കാര്യം ഓർമ്മവന്നതു്.

"കത്തുണ്ടോ?"

"ഉണ്ടച്ഛാ, രണ്ടു കത്തുണ്ടു്."

"വന്നയുടനെ അതെല്ലാം എടുത്തു തരണ്ടേ? എവിടുന്നാ കത്തുകൾ?"

"രണ്ടു ദിവസത്തിനകം വരാംന്നുപറഞ്ഞു അപ്പുച്ചേട്ടന്റെ ഒരു കത്തുണ്ടു്."

"രണ്ടുമാസത്തിനു മുമ്പുതന്നെ അവൻ ഈ വിവരത്തിനു് എഴുതിയിട്ടുണ്ടായിരുന്നു."

"ഭവാനിയമ്മാൾ നിർബ്ബന്ധിച്ചാൽ വരാൻപറ്റില്ലെന്നും അന്നെഴുതിയിരുന്നുവല്ലോ. എങ്ങനെയായാലും രണ്ടുദിവസത്തിനകം അപ്പുച്ചേട്ടൻ ഇങ്ങട്ടു വരുമച്ഛാ! അച്ഛൻ നോക്കിക്കോളൂ!"

"ശരി. വരട്ടെ."

"പിന്നെ ചേടത്തിയമ്മേടെ അച്ഛൻ, ചിദംബരത്തിൽനിന്നു കത്തെഴുതിയിട്ടുണ്ടു്."

"എന്തെടാ, എഴുതിയിരിക്കണതു്?"

"അതേതേ. എഴുതിയിട്ടുണ്ടു്." അത്ര പിടിക്കാത്ത മട്ടിലാണു് കനിഷ്ഠപുത്രൻ സംസാരിച്ചതു്. "ചേടത്തിയമ്മേടെ അനിയന്നു് ഇക്കൊല്ലം പൂണൂൽകല്യാണം നടന്നില്ലേ? ഈവരുന്ന ആവണിയവിട്ടം ആദ്യത്തേതാണു്. അച്ഛനും അമ്മയും ചേട്ടനും ചേടത്തിയമ്മയും തീച്ചയായും അങ്ങട്ടു വരണമെന്നും പറഞ്ഞാണു് എഴുതിയിരിക്കണതു്..."

"അതേ—വേറെ വല്ല പണിയും വേണ്ടേ? ഇക്കാ

ലത്തു് ഏതു ബ്രാഹ്മണനാ അമ്മാതിരി ചടങ്ങൊക്കെ നിവ്വഹിക്കണതു്? ആവണിയവിട്ടാത്രെ! മനുഷ്യൻ കാട്ടിലുംമറ്റും താമസിച്ചിരുന്നകാലത്തു് ഉണ്ടാക്കിവെച്ച ആചാരങ്ങളാണു് ഇപ്പഴും അനുഷ്ഠിച്ചുവരണതു്. പൂണൂലിന്നെന്തൊരത്ഥമാണുള്ളതു്? ആപ്പീസ് പൂണൂൽ വില്ല വെച്ചഏത്താപ്പുധരിക്കാറുണ്ടു്. അതിന്നൊരത്ഥവുമുണ്ടു്. തന്നെ പൂണാണെന്നു കാണിക്കാനാണതു്. നമ്മുടെ ഈ പൂണൂലിന്നെന്താണത്ഥം? ജപമില്ല; വേദമില്ല; ശാസ്ത്രമില്ല. പൂണൂലു മാത്രമങ്ങു ധരിച്ചാൽ മതിയോ? എന്നോട്ടു ചോദിച്ചാൽ അതെല്ലാം അറുത്തുകളയണമെന്നു ഞാൻ പറയും. ഇതിന്നു് ഇനി ആവണിയവിട്ടമൊന്നു വേറെ! മാത്രമോ, ആദ്യത്തെ ആവണിയവിട്ടാത്രെ!" കോളേജ് അദ്ധ്യാപകന്റെ ഹൃദയത്തുടിപ്പാണിതു്.

"ചേട്ടൻ വന്നില്ലെങ്കി വേണ്ട. ഞാൻ ചേടത്തിയമ്മേം വിളിച്ചോണ്ടു പോവും. അപ്പഴത്തേക്കും അപ്പച്ചേട്ടനും വരും. ചേട്ടനെപ്പോലെയല്ല, അപ്പച്ചേട്ടൻ. വേദോക്കെ നല്ലപോലെ പഠിച്ചാളാ. വിളിച്ചാൽ തീച്ച്യായും എന്റെകൂടെ വരും. ഞങ്ങളു പോയിട്ടു വരുല്ലോ." കാവേരി പറഞ്ഞു.

"ഓ—ഓ—പോയിട്ടു വന്നോ! അപ്പുവിനേം വിളിച്ചോണ്ടു പൊയ്ക്കോ. ഇത്രയുംകാലം വേദം പഠിച്ചതിനു് എന്തെങ്കിലും ഒരു പ്രയോജനം വേണ്ടേ? ആവണിയവിട്ടത്തിനെങ്കിലും പോയിട്ടു വരാല്ലോ?"

ദണ്ഡപാണി കോളേജ് അദ്ധ്യാപകനോട്ടു് ഒന്നും സംസാരിച്ചില്ല. വളരെനാളായിട്ടു നടക്കുന്ന ഒരു തക്കമാണതു്. അനുജനെ, നാശോന്മുഖമായ ഏതോ ചില പുസ്തകങ്ങൾ പഠിക്കാൻ എവിടേക്കോ പറഞ്ഞയച്ചുവെന്നാണു് അയാളുടെ പരാതി.

UNIVERSITY LIBRARY 27 AUG 1973

"ദേ, നോക്കൂ. നീ ഫിസിക്കു് ലക്ചററായിത്തന്നെ ഇരുന്നോ. ഐൻസ്റ്റീനെയും ന്യൂട്ടനേയുംപോലുള്ള വലിയ ശാസ്ത്രജ്ഞനായിട്ടതന്നെ ഇരുന്നോ. വേണ്ടെന്നു് ആരും പറഞ്ഞിട്ടില്ല. എന്നാൽ, വേദത്തെ നാശോന്മുഖമായ പുസ്തകം എന്നു പറയരുതു്. നിനക്കു് അങ്ങനെ പറയേണ്ട കാര്യമില്ല. നീ ഭൗതികമായ വിഷയങ്ങളെക്കുറിച്ചു മാത്രം പറഞ്ഞോണ്ടിരുന്നാൽ മതി. വേദം ഭൂമിയിലുള്ളതും ആകാശത്തിലുള്ളതുമായ എല്ലാ കാര്യങ്ങളെക്കുറിച്ചും പറയുന്നു. വേദത്തെ നിനക്കിഷ്ടമില്ലെങ്കിൽ വേണ്ട. പക്ഷേ, എന്തിനാണതിനെ നാശോന്മുഖമായ പുസ്തകമെന്നു പറയണതു്? ന്യൂട്ടൻ പറയണതു തെറ്റാണെന്നു് ഐൻസ്റ്റീൻ പറയുന്നു. അയാളെ കമിഴ്ത്തിയടിക്കാൻ ഇനി ആരാണാവോ വരാൻപോണതു്! അങ്ങനെയുള്ളവർപോലും ഒന്നുമറിയാതെ നട്ടംതിരിയുകയാണു്. നീയെന്തിനാണു് വേദത്തെ ഇങ്ങനെ ദൂഷിക്കണതു്? നിനക്കു് അതിലുള്ള ഒരുവരിയെങ്കിലും അറിയാമോ? നീയോ, ഞാനോ, മദിരാശിയിലോ ഭൂലോകത്തിൽ മുഴുവനുമോ ഉള്ള ബുദ്ധിമാന്മാരോ, വിദ്ധികളോ—ആരുതന്നെ പഠിച്ചില്ലെങ്കിൽപ്പോലും, അതു നാശോന്മുഖമാണെന്നു് എങ്ങനെ പറയാൻകഴിയും?"

"അപ്പോൾ, വേദാദ്ധ്യയനംചെയ്തവക്കു് ഭൂമിയിലും ആകാശത്തിലുമുള്ള സമസ്തപദാർത്ഥങ്ങളെക്കുറിച്ചും പരിപൂർണ്ണജ്ഞാനം ഉണ്ടായിരിക്കുമെന്നാണോ പറയണതു്?"

"എന്നു ഞാൻ പറഞ്ഞില്ല. സയൻസു് പഠിച്ചവർ എല്ലാം ന്യൂട്ടന്മാരായിട്ടുണ്ടോ? അതുപോലെയാണിതും. ലക്ഷം വിത്തുവിതച്ചാൽ പാതി മുളയ്ക്കും. പാതി നശിച്ചു

പോകും. ചിലതു ചീഞ്ഞുപോകും. കുറെ വാടിക്കരിഞ്ഞുപോകും.''

തുടച്ചയായ വാദപ്രതിവാദമാണു നടക്കാറുള്ളതു്. ചില സന്ദർഭങ്ങളിൽ വാദപ്രതിവാദം മൂത്തു വഴക്കായി പ്പരിണമിച്ചു് പരസ്പരമനസ്സാപത്തിന്നുപോലും വഴിവെക്കാറുണ്ടു്. മകൻ തന്നെ ദുഷിച്ചുപറഞ്ഞുവെന്നു് ദണ്ഡപാണിക്കു തോന്നാറുണ്ടെങ്കിലും അതു ക്ഷണികംമാത്രമാണു്.

''എടാ, നാളെ റാനഡേഹാളിൽ ആരോ ഒരു ദീനബന്ധു സംസാരിക്കുവാൻപോകുന്നുണ്ടത്രേ!'' ദണ്ഡപാണി വിഷയംമാറുകയാണു്; മകനെ പ്രോത്സാഹിപ്പിക്കുകയാണു്.

''അല്ലാ, ഞാൻ ഒരു കാര്യം ചോദിക്കട്ടേ? കായ്യം പറഞ്ഞാൽ അച്ഛൻ വേദാന്തതത്വസംഹിതകളിലേക്കു വലിച്ചിഴച്ചുകൊണ്ടുപോകും. അപ്പ വേദാദ്ധ്യയനം കഴിഞ്ഞു് ഇങ്ങോട്ടു വരുന്നു. ഇവിടെ വന്നിട്ടു് അവൻ എന്തുചെയ്യാനാണു പോകുന്നതു്? എന്തെങ്കിലും സമ്പാദിക്കുമായിരിക്കും? പക്ഷേ, ഇന്നത്തെ ലോകത്തെപ്പറ്റി അവന്നു് എന്തെങ്കിലും അറിയാമോ? അതിന്നു വേറെ പല കാര്യങ്ങളും മനസ്സിലാക്കേണ്ടതില്ലേ?'' മൂത്തമകൻ കായ്യത്തിലേക്കു കടന്നുവന്നു.

''ആരാതു്?'' കാലൊച്ച കേട്ട സ്ഥലത്തേക്കു ദണ്ഡപാണി ഏറുകണ്ണിട്ടു നോക്കി.

''ഞാൻ തന്ന്യാ.'' നട്ടമുറ്റത്തിൽ ഇറങ്ങി അലങ്കാരത്തമ്മാൾ കാലും മുഖവും കഴുകി.

''ഇപ്പോ വന്നേയുള്ളോ?''

''അതേടീ. എന്താംനു് എല്ലാവരും ഇരുന്നു കാര്യവിചാരംനടത്തണതു്? അപ്പ ഇന്നത്തെ ലോകത്തെ

പ്പറഞ്ഞു എങ്ങനെയാണു മനസ്സിലാക്കാൻപോണതെന്നു കരുതി കോളേജ് പ്രൊഫസ്സർ വല്ലാതെ ക്ലേശിക്കണപോലെ തോന്നണല്ലോ."

"അതേ; വാസ്തവത്തിൽ, എനിക്കു് അതിനെക്കുറിച്ചു് ആലോചിക്കുമ്പോൾ മനഃക്ലേശമുണ്ടു്."

"അവൻ നിന്നേക്കാൾ ഒന്നും കുറഞ്ഞവനാകാൻ പോണില്ല. നീ നിന്റെ പാട്ടനോക്ക്യാ മതി. അപ്പു നല്ലപോലെ അദ്ധ്യയനംനടത്തിയിട്ടാ വരണതു്. മഹാന്മാർ പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതെല്ലാം ഭവ്യതയോടെ ശ്രദ്ധവെച്ചു പഠിച്ചറിഞ്ഞിട്ടാണു് അവന്റെ വരവു്. അവനു് ഒരു വിഷയത്തിലും സംശയം ഉണ്ടാവില്ല. നീ പുതിയ പഠിത്തക്കാരനാ. നിനക്കു് ഏതെങ്കിലും ഒരു വിഷയത്തിൽ സംശയംതീന്ന നേരമുണ്ടോടാ?"

"അങ്ങനെ ചോദിക്കു്!"

"അതേടാ, കരിവേപ്പിലയ്ക്കു് എന്തുകൊണ്ടാണു് ഇങ്ങനെയുള്ള മണം എന്നു് ആരെങ്കിലും ചോദിച്ചാൽ, നീയുടനെ പുസ്തകം നിവത്തിവെച്ചു കണക്കുകൂട്ടാൻതുടങ്ങും. ഈശ്വരൻ നല്കിയ വരപ്രസാദമാണു് ആ മണം എന്നു് ഒറ്റവാക്കിൽ പറഞ്ഞവസാനിപ്പിച്ചിട്ടു്, അപ്പു അവന്റെ പാട്ടിനു കൈയുംകെട്ടി ഇരുന്നുകളയും. നീ ഉത്തരം കണ്ടുപിടിക്കുമ്പോഴേക്കും ഏഴുതലമുറ കഴിയും; കരിവേപ്പില വാടിക്കരിഞ്ഞു് വാടനാറ്റമെടുക്കാൻ തുടങ്ങും."

"അങ്ങനെ വരട്ടേ, കളി തിരുവാതിരാ—" എച്ചിൽക്കൈയും ആട്ടിക്കൊണ്ടു് കാവേരി പറഞ്ഞു.

കോളേജ് അദ്ധ്യാപകനു ചിരിയാണു വന്നതു്. എല്ലാവരും ചിരിച്ചു. സുഷയും ചിരിച്ചു.

"അമ്മ അമ്പലത്തീന്നാ വരണേ. ഈശ്വര-

പ്രസാദം നല്ലപോലെ കിട്ടീട്ടണ്ടാവും. ഇപ്പോ അമ്മയോട്ട സംസാരിച്ചു ജയിക്കാൻ ആരെക്കൊണ്ടും സാധിക്കില്ല." ഇളയ മകൻ പറഞ്ഞു.

"ഇവൻറെയൊരു തക്കം. എപ്പോഴും ഇങ്ങനെയാണെന്നേ." പൊറുതിമുട്ടി പറയുന്നതുപോലെയാണ് അലങ്കാരത്തമ്മാൾ പറഞ്ഞതു്. "അപ്പുവിൻറെ കത്തു് അച്ഛനെ കാണിച്ചോടീ?"

"കാണിച്ചിട്ടില്ല. അതിലുള്ള കാര്യം പറഞ്ഞു. അപ്പോഴാണു് കോളേജു് പ്രൊഫസ്സർ തക്കം തുടങ്ങിവെച്ചതു്."

"രണ്ടു ദിവസത്തിനകം പുറപ്പെട്ടവരാന്നാണു് എഴുതിയിരിക്കണതു്. കത്തെഴുതിയതു് ഏഴാംതീയതി ആണു്. ഇന്നു തീയതി പത്തായി. കത്തു് ഇങ്ങട്ടു് എത്താൻ ഇത്ര ദിവസം പിടിക്ക്യോ?"

"എഴുതിയ ദിവസംതന്നെ തപാലിൽ ഇട്ടുകൊള്ളണമെന്നു നിബ്ബന്ധമൊന്നും ഇല്ലല്ലോ." ദണ്ഡപാണി പറഞ്ഞു.

എല്ലാവരും ഊണുകഴിച്ചുകഴിഞ്ഞു. മരുമകൾ ഊഞ്ഞാൽപ്പടിയിന്മേൽ വെറ്റിലച്ചെല്ലം വെച്ചിരുന്നു. ദണ്ഡപാണി അതിൽനിന്നും നാലു വെറ്റിലയെടുത്തു നുറുക്കു ചവച്ചു. കത്തും കൈയിൽ വാങ്ങിക്കൊണ്ടു മാളികയിലേക്കു കയറിപ്പോയി. വിളക്കുകൊളുത്തി അതു വായിക്കാൻ തുടങ്ങി. അധികമൊന്നും എഴുതിയിട്ടില്ല. രണ്ടുദിവസത്തിനകം വരുന്നുണ്ടത്രേ. ഇവിടെ അമ്മ, ജ്യേഷ്ഠൻ, ജ്യേഷ്ഠത്തിയമ്മ, കാവേരി, ഗോപു, വേമ്പു—എല്ലാവക്കും സുഖമെന്നു വിശ്വസിക്കുന്നു. അവിടെ ഭവാനിയമ്മാൾക്കും സുന്ദരശാസ്ത്രികൾക്കും സുഖമാണു്. വേറെ വിശേഷിച്ചു് ഒന്നും എഴുതിയി

ട്ടില്ല. ദണ്ഡപാണി വീണ്ടും വീണ്ടും ആ കത്തു വായിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. ഇരുപതു പ്രാവശ്യത്തിലധികം അതു വായിച്ചിട്ടുണ്ടാകും. പിറേറന്നു നടത്തേണ്ട വേദാന്ത ക്ലാസ്സിന്റെ കാര്യം മറന്നേപോയി. അതിനുവേണ്ട കുറിപ്പുകൾ എടുക്കേണ്ടിയിരുന്നു. പത്രം വായിക്കണമെന്നുപോലും തോന്നിയില്ല. അങ്ങനെതന്നെ ചുമരിന്മേൽ ദൃഷ്ടിയുറപ്പിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. ഒരു ഗൗളി അവിടെ തലങ്ങനേയും വിലങ്ങനേയും ഓടിപ്പാഞ്ഞുകൊണ്ട് ചുമരിന്മേൽ അവിടവിടെ വന്നു പതിഞ്ഞിരുന്ന പ്രാണികളെ പിടിച്ചു വിഴുങ്ങിക്കൊണ്ടിരുന്നു.

"അപ്പു എപ്പഴാ വര്ആ?" മാളികയിലേക്കു കയറിവന്ന അലങ്കാരത്തമ്മാൾ ചോദിച്ചു. കത്തെടുത്തു വായിച്ചുനോക്കി.

"രണ്ടു ദിവസത്തിനകം വരാമെന്നു് എഴുതിയിരിക്കുന്നല്ലോ?" ചുവരിന്മേൽ തൂക്കിയിട്ടിരുന്ന ഫോട്ടോവിലേക്കു് അവർ നോക്കി. ദണ്ഡപാണിയും അവരും രണ്ടു കസേരകളിലാണു് ഇരിക്കുന്നതു്. പിൻഭാഗത്തു് മൂത്ത മകനും മൂത്ത പെണ്ണും നില്ക്കുന്നു. മുമ്പിൽ താഴത്തു കൂപ്പായവും തൊപ്പിയുമണിഞ്ഞു് അപ്പു ചടഞ്ഞിരിക്കുന്നു.

ദണ്ഡപാണിയുടെ ദൃഷ്ടി അപ്പോഴും ചുമരിന്മേൽത്തന്നെയായിരുന്നു.

അലങ്കാരത്തമ്മാളുടെ ദൃഷ്ടി ഫോട്ടോവിലും.

രണ്ടുപേരും ഒന്നും ഉരിയാടുന്നില്ല.

കടലലകൾ ഇരമ്പിക്കൊണ്ടിരുന്നു.

ദണ്ഡപാണി തിരിഞ്ഞുനോക്കി. നിലത്തു ചമ്രംപടിഞ്ഞു്, കവിളത്തു കൈയുംവെച്ചു ശൂന്യതയിലേക്കു ദൃഷ്ടിയുറപ്പിച്ചുംകൊണ്ടു് അലങ്കാരം ഇരിക്കുന്നു.

"നീ കിടക്കാൻപോയില്ലേ?"

"..."

"ഊം?"

"ഊം. പോകാൻ പോവാണു്." അതേ നിലയിലിരുന്നുകൊണ്ടാണു് അവർ മറുപടിപറഞ്ഞതു്.

"എന്താണിത്ര വലിയ ആലോചന?"

"ഊം?"

"എന്താണു് ഇത്രയധികം ആലോചിക്കാനുള്ളതെന്നേ?"

"ഒന്നുമില്ല. ഇവൻ പതിനാറുകൊല്ലംവരെ പഠിച്ചല്ലോ. പാഠശാലയിലേക്കു പറഞ്ഞയച്ചില്ലായിരുന്നെങ്കിൽ, എങ്ങനെയാകുമായിരുന്നെന്നു് ആലോചിക്കുകയായിരുന്നു!"

"താഴത്തുവെച്ചു് ഉരുളയ്ക്കുപ്പേരി കൊടുക്കുന്നതുപോലെ മറുപടി പറഞ്ഞല്ലോ?"

"പറഞ്ഞു."

"പാഠശാലയിൽ അപ്പുവിനെ കൊണ്ടുപോയി ചേർക്കണമെന്നു നീയല്ലേ ഒറ്റക്കാലിൽ നിന്നതു്?"

"ഞാനിപ്പോ ഇല്ലെന്നു പറഞ്ഞോ?"

"പിന്നെ എന്തിനെക്കുറിച്ചാണു് ആലോചിക്കുന്നതു്?"

"..."

"ഊം?"

"എന്തോ ആലോചിക്കുന്നു. ഊംന്നു ചോദിച്ചാ ഞാനെന്താ മറുപടി പറയ്യാ?"

"ഇല്ല; പതിനാറുകൊല്ലത്തിനുശേഷം, പെട്ടെന്നാണു്, എന്തോ ചെയ്യാൻ പാടില്ലാത്തതു ചെയ്യപോയി എന്നു കരുതി സങ്കടപ്പെട്ടകയാണോന്നു് ചോദിക്കേ്യ."

"ഈ ഉപന്യാസോംമറും നിങ്ങടെ ശിഷ്യഗണങ്ങളുടെ മുമ്പിൽവെച്ചു ചെയ്താപ്പോരേ? ഇവിടെ വേണോ ഇതെല്ലാം?" അവർ തലയുയത്തി സ്വല്പം ദേഷ്യം കലർന്ന സ്വരത്തിൽ ചോദിച്ചു.

ദണ്ഡപാണിയും മൗനമവലംബിച്ചു. അദ്ദേഹം ചുമരിലേക്കു നോക്കി.

പത്തുനിമിഷത്തിനുശേഷം അലങ്കാരത്തമ്മാൾ അവിടെനിന്നും എഴുന്നേറ്റു പോയി. വാതിൽ കടക്കുമ്പോൾ അവർ പുടവത്തുമ്പുകൊണ്ടു കണ്ണു തുടയ്ക്കുന്നതുപോലെ തോന്നി.

താൻ എന്തോ തെറ്റുചെയ്തതുപോലെ ദണ്ഡപാണിക്കും തോന്നി. എന്നാൽ, അലങ്കാരത്തോട്ട് എഴുന്നേറ്റുചെന്നു ചോദിക്കാൻ കഴിയാതെ കസേരയിൽത്തന്നെ ചടഞ്ഞുകൂടി.

വളരെനേരംവരെ അദ്ദേഹം അതേ ഇരുപ്പിലിരുന്നു. പുറമെ പല ശബ്ദങ്ങൾ! നായ കുരയ്ക്കുന്നു. ചീവീടുകളുടെ ശബ്ദങ്ങൾ. അകത്തു വണ്ടിനേറ്റതുപോലെ ഒരു ശബ്ദം പുറപ്പെടുവിച്ചുംകൊണ്ട് ഒരു പ്രാണി ചാടിച്ചാടി നടക്കുന്നു. മുൻഭാഗത്തുള്ള വരാന്തയുടെ വാതിൽ തുറക്കുന്ന ശബ്ദം. പിന്നീട് അതു കരകരവത്തോടെ അടയുന്നു. കടലിന്റെ ഇരമ്പവും. അടുത്ത വീട്ടിലെ കുഞ്ഞു കരയുന്നു. തെരുവിൽ എവിടെയോ ഒരു എരുമ പുൽത്തൊട്ടിയുടെ മുളയിന്മേൽ മുട്ടുന്നു.

"രാഘവാ!" ദണ്ഡപാണി ദീർഘനിശ്വാസത്തോടെ ശ്രീരാമനെ വിളിച്ചു. നിലാമുറ്റത്തിൽ ഒരു പായും തലയണയും കൊണ്ടുചെന്നിട്ട. വിളക്കു കെടുത്തിയശേഷം അതിന്മേൽ ചെന്നുകിടന്നു.

അലങ്കാരത്തമ്മാളെ രഹസ്യമായി വിളിക്കണമെന്നുണ്ടായിരുന്നു.

അകലെ ഒരു നായ് പെട്ടെന്നു ദേഷ്യംവന്നിട്ടെന്നപോലെ ഉറക്കെ കുരച്ചു.

ദണ്ഡപാണി കണ്ണുമടച്ചു മനസ്സിനെ ശൂന്യമാക്കിക്കൊണ്ടു് ഉറങ്ങാൻ ശ്രമിച്ചു.

രണ്ടു്

ദണ്ഡപാണിക്കു പതിവുപോലെ തന്റെ മനസ്സിനെ അന്നു ശൂന്യമാക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. വിചാരിക്കുന്ന സമയത്തു് അങ്ങനെ ചെയ്യാൻ കഴിവുള്ള ആളാണു് അദ്ദേഹം. ശൂന്യാകാശത്തെ സർവ്വേശ്വരനായി സങ്കല്പിച്ചു് അങ്ങനെത്തന്നെ കിടക്കും. മനസ്സു് ജീവനറ്റുപോകും. ജീവിക്കും. വീണ്ടും ജീവനറ്റുപോകും. വീണ്ടും ജീവിക്കും. അവസാനം ഒരു വിധത്തിൽ ഉറക്കംവരും. ഇന്നു് അത്തരത്തിൽ മനസ്സു് ജീവനറ്റുപോയില്ല. ശൂന്യതയിൽ ലയിച്ചില്ല. എവിടെയൊക്കെയോ അലഞ്ഞുതിരിഞ്ഞു. കണ്ണുമിഴിച്ചു നോക്കി. ആകാശം തെളിഞ്ഞിരുന്നു. നക്ഷത്രങ്ങളെയെല്ലാം തുടച്ചു വൃത്തിയാക്കിവെച്ചിരിക്കുന്നു. കുറേനേരം കണ്ണടച്ചു കിടന്നതുകൊണ്ടോ എന്തോ, നക്ഷത്രങ്ങൾ വളരെയടുത്തു തൂങ്ങിനില്ക്കുന്നതുപോലെ തോന്നി. പൂവ്വാധികം മിന്നിത്തിളങ്ങുന്നതായിത്തോന്നി. ഒരു നക്ഷത്രം വളരെ താഴോട്ടിറങ്ങിവന്നു് ഉജ്ജ്വലഭാസ്സായി നില്ക്കുന്നു. ഏഴെട്ടു തെങ്ങുകൾ ഒരുഭാഗത്തു നില്ക്കുന്നുണ്ടു്. കാറ്റു വീശുന്നില്ല; ഉഷ്ണവുമില്ല. രാത്രിയും ആകാശവും ഒരു ചിത്രം വരച്ചുവെച്ചതുപോലെ കാണപ്പെട്ട. ഇത്ര സുന്ദരമായ ദൃശ്യത്തെ

നോക്കിക്കാണാതെ എന്തിനു വെറുതെ കണ്ണടച്ചു കിടക്കണം?

ഇരുപതുകൊല്ലങ്ങൾക്കു മുമ്പു നടക്കാറുള്ള സംഭവമാണു്. ആ കാലം വേറെതന്നെയാണു്. അലങ്കാരത്തമ്മാളും ഈ നിലാമുറ്റത്തിലേക്കു വരും. ഒരു മുഴം ദൂരെ ഒരു പായ വിരിച്ചു് അവരും മലർന്നുകിടക്കും.

"ഒരു വലിയ മീശക്കാരൻ കൈയിൽ അരിവാളും വെച്ചുകൊണ്ടു രഥത്തിൽ യാത്രചെയ്യുന്നതുപോലെ തോന്നുന്നില്ലേ?" ഒരു നക്ഷത്രക്കൂട്ടത്തിലേക്കു കൈ ചൂണ്ടിക്കൊണ്ടു് അവർ തന്റെ ഭാവനാവിലാസത്തെ പ്രകടിപ്പിക്കും.

"അതെങ്ങനെയാണു്?"

"അതാ, അങ്ങോട്ടു നോക്കു! അതാ കിഴക്കുഭാഗത്തു് 'ഓവൽ'രൂപത്തിൽ ഒരു ആറു കാണുന്നില്ലേ? അതാണു തലേക്കെട്ടു്. പിന്നീടു് ഒരു തോൾപോലെ കാണുന്നില്ലേ? ഇതാ, ഇങ്ങോട്ടു നോക്കു! ഒരു ഒൻപതു കാണുന്നില്ലേ? അതു കണ്ടാൽ വാൾപോലെ തോന്നുന്നില്ലേ? ഇപ്പോ തെക്കോട്ടു നോക്കു! ഒരു കസേരയുടെ പിൻഭാഗം വളയുന്നതുപോലെ തോന്നുന്നില്ലേ? അതിന്റെ താഴത്തു് ഒരു ചക്രം കാണുന്നില്ലേ?..."

"ഊം?" ദണ്ഡപാണി അവർ പറയുന്ന സ്ഥലത്തേക്കെല്ലാം കണ്ണോടിക്കും. അവസാനം ആ രൂപം കിഴക്കുനിന്നും ആരംഭിച്ചു വടക്കുപടിഞ്ഞാറു ചക്രവാളംവരെ പോയി നില്ക്കും. മീശയോ, തലേക്കെട്ടോ, വാളോ—ഒന്നും തന്നെ അദ്ദേഹത്തിന്റെ ദൃഷ്ടിയിൽ പെടുകയില്ല.

"നീ എന്തൊക്കെയോ പറയുന്നു. ചക്രം, മീശ, കസേരയുടെ പിൻഭാഗം, തലേക്കെട്ടു്—എനിക്കൊന്നും കാണാൻ കഴിയുന്നില്ല."

"നിങ്ങൾ പറയുന്നതു കേട്ടാൽ തോന്നും, തലേക്കെട്ടെന്നു പറഞ്ഞാൽ വെളുത്ത തുണികൊണ്ടു കെട്ടിയുണ്ടാക്കിയതു മാത്രമേ തലേക്കെട്ടാവുകയുള്ളുവെന്നു്. മീശയെന്നു പറഞ്ഞാൽ ഇടതൂർന്ന കുത്ത രോമങ്ങളാവണമല്ലോ. ഞാൻ പറയുന്നതു ഭാവനയിൽനിന്നാണു്. നാലഞ്ചു നക്ഷത്രങ്ങൾ ഉണ്ടു്. അവയെ ഒരുമിച്ചുവെച്ചു നോക്കിയാൽ തലേക്കെട്ടുമാതിരി തോന്നും; മീശമാതിരി തോന്നും. ഒന്നു സൂക്ഷിച്ചുനോക്കൂ! കണ്ണുകൾപോലും കാണപ്പെടുന്നില്ലേ? കാതിൽ വളയമിട്ടിരിക്കുന്നതുപോലെ തോന്നുന്നില്ലേ? ഗ്രാമത്തിലെ പിടാരികോവിലിന്റെറയടുത്തു് മധുരവീരന്റെ വിഗ്രഹം നില്ക്കുന്നതു കണ്ടിട്ടില്ലേ? അതുപോലെ വ്യക്തമായിക്കാണാം. എന്നിട്ടു്, ഒന്നും കാണാൻ പറ്റുന്നില്ലെന്നു പറയണല്ലോ? എന്തൊരാശ്ചര്യമാണു്! ആരാണിതെല്ലാം ഉണ്ടാക്കിവെച്ചിരിക്കണതു്?" കൈ രണ്ടും മാറിൽവെച്ചു മലന്നു കിടന്നുകൊണ്ടു്, അലങ്കാരത്തമ്മാൾ ആശ്ചര്യഭരിതയാകും.

ദണ്ഡപാണി തിരിഞ്ഞുനോക്കും. ആശ്ചര്യസ്തബ്ധയായിട്ടങ്ങനെ അവർ കിടക്കുന്നതു കണ്ടാൽ ഒരു ശിശുവാണെന്നേ തോന്നൂ. നീണ്ടുരുണ്ട ശരീരപ്രകൃതിയാണു് അലങ്കാരത്തിന്റേതു്. നിവർന്നുനിന്നാൽ ദണ്ഡപാണിയോളംതന്നെ പൊക്കമുണ്ടു്. പൊക്കം, തലമുടി, കൈകാലുകളുടെ നീളം, മുഖത്തിന്റെ അളവു്—എന്നിവയെല്ലാംതന്നെ സാധാരണസ്ത്രീകൾക്കുള്ളതിനേക്കാൾ അവക്കു കൂടുതലായുണ്ടു്. ആ അലങ്കാരമാണു് ഒരു കുട്ടിയെപ്പോലെ ആശ്ചര്യംകൊണ്ടു മതിമയങ്ങിക്കിടക്കുന്നതു്.

നക്ഷത്രങ്ങളെക്കാണുമ്പോൾ ഉണ്ടാകാറുള്ള ഭാവനമാത്രമാണോ? അല്ല; വേറേയും പലതുണ്ടു്.

"ഇന്നലെ രാത്രി ഞാനൊരു സ്വപ്നം കണ്ടു. കാമാ

ക്ഷിഅംബാൾ! പച്ചച്ച പാവാട; മൂക്കിൽ നീലജ്വാല വീശുന്ന മൂക്കുത്തി; അതിൽനിന്നും തൂങ്ങിക്കിടക്കുന്ന മുത്തുകൾ—ഒരു വൈഡൂര്യം; ഒരു പച്ച വൈരക്കല്ല്; ഒരു പവിഴമുത്ത്; ഒരു സ്വർണ്ണമുത്ത്. അയ്യ! എന്തൊരു നീലനിറമാണ്! എന്തൊരു സൗന്ദര്യം! ഇതുപോലൊരു മുഖകാന്തി ഞാൻ കണ്ടിട്ടില്ല. അടുത്തു വന്നപോലെ തോന്നി. ഞാനും അടുത്തേക്കു നീങ്ങി തൊടാൻ ഭാവിച്ചു. എന്നേയും ആ വിഗ്രഹം തൊട്ടുമോ എന്നു തോന്നി. പെട്ടെന്ന് അപ്രത്യക്ഷമായി. പാവാടയുടെ ഞെറികൾ മാത്രം കാണാമായിരുന്നു. കാറടിച്ചു തരംഗമാലകളയ ത്തുന്ന തിരശ്ശീലപോലെ, അതു് ആടിയുലഞ്ഞു പറന്നു കൊണ്ടിരുന്നു. അതിനെയെങ്കിലും തൊടാമെന്നു കരുതി കൈ നീട്ടിനോക്കി. എന്നാലോ പെട്ടെന്ന് ഉണർന്നു പോയി..."

രണ്ടു ദിവസത്തിലൊരിക്കലെങ്കിലും ഇത്തരത്തിൽ എന്തെങ്കിലുമൊന്നു പറഞ്ഞുകൊണ്ടിരിക്കും.

"പ്രയാഗയിൽനിന്നൊരു സന്ന്യാസി കഴിഞ്ഞ കൊല്ലം വന്നിരുന്നല്ലോ—അയാൾ നമ്മുടെ വീട്ടുപടിക്കൽ വന്നുനിന്നപോലെ തോന്നി. അയാളുടെ കാലിൽ മണ്ണും ചേറും പറ്റിയിരുന്നു. അകത്തേക്കു ക്ഷണിക്കണമെന്നു തോന്നി. കാലു കഴുകാൻ ഒരുമൊന്തവെള്ളം കൊണ്ടുപോയി കൊടുക്കണമെന്നും വിചാരിച്ചു. നിങ്ങളെ ഞാൻ വിളിച്ചു. നിങ്ങളപ്പോൾ പൂജാമുറിയിലാണിരുന്നിരുന്നതു്. അയാൾ പോയേക്കുമോ എന്നു കരുതി ഓടിച്ചെന്നു. ആരാണു വീട്ടുപടിക്കൽ വന്നുനില്ക്കുന്നതെന്നു് അപ്പോഴാണു് നിങ്ങൾ വിളിച്ചുചോദിക്കണതു്..." ഉറക്കത്തിൽനിന്നും ഉണർന്നെഴുന്നേറ്റിരുന്നു് അലങ്കാരത്തമ്മാൾ ഇത്തരത്തിൽ എന്തെങ്കിലും പറഞ്ഞുതുടങ്ങും.

അവരുടെ സ്വപ്നങ്ങളും കണ്ട കാഴ്ചകളും എല്ലാം വളരെ വിചിത്രമായിട്ടുള്ളവയാണു്. വണ്ണശബളിമയാന്നതും ശബ്ദായമാനവുമായിരിക്കും. പറഞ്ഞുകേൾപ്പിക്കുന്നതോ ചിത്രം വരച്ചുകാട്ടുന്ന തരത്തിലായിരിക്കും. ദണ്ഡപാണിക്കു് ഇതെല്ലാം കേൾക്കുമ്പോൾ ആശ്ചര്യം തോന്നും. അദ്ദേഹത്തിന്റെ സ്വപ്നങ്ങൾ വെറും മായികം മാത്രമായിരിക്കും. ഏതോ ഒരു രൂപം പ്രത്യക്ഷപ്പെട്ടന്നു; മറയുന്നു. ഇത്രമാത്രം. എന്നാൽ അലങ്കാരത്തമ്മാളുടെ സ്വപ്നങ്ങളിൽ കാണുന്ന രൂപങ്ങൾക്കു വ്യക്തമായ വണ്ണങ്ങളും, ആഭരണങ്ങളുമെല്ലാം ഉണ്ടായിരിക്കും. ദേവന്മാർ, പൂന്തോട്ടങ്ങൾ, നക്ഷത്രങ്ങൾ, സമുദ്രങ്ങൾ, ഗോപുരം, കപ്പൽ, ആറടി വിസ്തീർണ്ണമുള്ള താമരപ്പൂക്കൾ—ഇത്യാദി പദാർത്ഥങ്ങൾ അവരുടെ സ്വപ്നങ്ങളിൽ സർവ്വസാധാരണമാണു്. ദണ്ഡപാണിയുടെ സ്വപ്നങ്ങളിൽ അധികവും വിദ്യാർത്ഥികളാണു പ്രത്യക്ഷപ്പെടാറുള്ളതു്. ഒരു വിദ്യാർത്ഥി ബസ്സിൽ വരുന്നു; ഊണു കഴിക്കുന്നു. ഏതോ ഒരു കൂട്ടി പുസ്തകക്കെട്ടും കൈയിൽ പിടിച്ചുകൊണ്ടു് ഓടിവരുന്നു. ഒരു വലിയ റവദോശ വളരെനേരം തിന്നുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന സ്വപ്നം. അതു തിന്നാലും തിന്നാലും തീരില്ല. പകുതിയിലധികം തിന്നാൻതന്നെ കഴിയുന്നില്ല. വയറിൽ സ്ഥലമില്ല. എന്നാൽ, തിന്നുതീർക്കണമെന്ന നിർബ്ബന്ധത്തിനു വശംവദനായിട്ടു് എന്താണു ചെയ്യേണ്ടതെന്നറിയാതെ കണ്ണുംമിഴിച്ചു വായുംപൊളിച്ചുകൊണ്ടു് ഇരുന്നുപോകും. എണ്ണയിലുള്ള ഉപ്പുളത്തിൽ കഴുത്തുവരെ വെള്ളത്തിൽ നിൽക്കുന്ന സ്വപ്നവും ചിലപ്പോൾ കണ്ടിട്ടുണ്ടു്. ദണ്ഡപാണിയുടെ സ്വപ്നങ്ങളുടെ പോക്കു് ഇത്തരത്തിലാണു്. മണ്ണിൽത്തന്നെ കിടന്നു പുരളുന്നവയാണു് ആ സ്വപ്നങ്ങൾ. അലങ്കാരത്തിനു മാത്രമെങ്കിലുമെയാണു്.

ദേവന്മാരും സന്യാസിമാരും പൂക്കളും മണികളും കട്ടികളും സമുദ്രങ്ങളും പ്രത്യക്ഷപ്പെട്ടന്നതെന്നു് ദണ്ഡപാണിക്കു് എത്രതന്നെ ആലോചിച്ചിട്ടും പിടികിട്ടുന്നില്ല. അലങ്കാരത്തിനു വേദാന്തജ്ഞാനമില്ല; വേദാദ്ധ്യയനം ചെയ്തിട്ടമില്ല. സാധാരണവിദ്യാഭ്യാസംപോലുമില്ല. തേവാരം, തിരുപ്പുകഴ് എന്നിവയിൽനിന്നും ഒരു നാല ഞ്ചുവരികൾ കാണാപ്പാഠം പഠിച്ചുവെച്ചിട്ടുണ്ടു്. ഇരുപതോ മുപ്പതോ സംസ്കൃതശ്ലോകങ്ങൾ പഠിച്ചുവെച്ചിട്ടുണ്ടു്. എന്നാൽ, അവക്കു് ഊണുകഴിക്കുന്നതുപോലെയോ, എണ്ണൂരിലുള്ള ഉപ്പുവെള്ളത്തിൽ ഇറങ്ങിനില്ക്കുന്നതുപോലെയോ ഉള്ള സ്വപ്നങ്ങൾ ഒരിക്കലും ഉണ്ടാകാറില്ല.

മലർന്നുകിടക്കുന്ന അലങ്കാരത്തെ തിരിഞ്ഞുനോക്കുന്ന ദണ്ഡപാണിക്കു ചില സമയങ്ങളിൽ അസൂയ തോന്നാറുണ്ടു്. പെരുമാറ്റത്തിൽ അദ്ദേഹം മര്യാദപാലിക്കാറുണ്ടു്. അലങ്കാരം സംസാരിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുമ്പോൾ സ്പർശിക്കുന്നതുപോലും സങ്കോചത്തോടെയാണു്. അവർ ഒന്നു തിരിഞ്ഞുകിടന്നു് അദ്ദേഹത്തിന്റെ ചുമലിൽ കൈവെച്ചു് ഒന്നു മുരണ്ടുമ്പോൾ മാത്രമേ ആ സങ്കോചവും തീരുകയുള്ളു. അപ്പോഴാണു് ഒരു മനസ്സമാധാനം ഉണ്ടാവുക. ചില സമയങ്ങളിൽ അദ്ദേഹത്തിനു രോമാഞ്ചമുണ്ടാകും. ആക്കും കിട്ടാത്ത ഒന്നു തനിക്കു കിട്ടിയെന്നു കരുതി അവരുടെ മാറിലേക്കു തന്റെ തല ചായ്ക്കും. ഇതെല്ലാം അക്കാലത്താണു്; ഇരുപതുകൊല്ലങ്ങൾക്കു മുമ്പാണു്. നിലാമുറ്റത്തിൽ അവർ അദ്ദേഹത്തോടൊപ്പം കിടന്നിട്ടു് ഇപ്പോൾ ഇരുപതുകൊല്ലമായി. ഇരുപതു കൊല്ലമോ? ഇപ്പോൾ ഒരുപക്ഷേ, അതിലധികവുമായിട്ടുണ്ടാകും.

എന്നെങ്കിലും ഒരു രാത്രി അപ്പുവും വന്നു് അട്ടത്തു

കിടക്കും. അലങ്കാരം, ഹരിശ്ചന്ദ്രൻ രുഗ്മാംഗദൻ മുത ലായ പുരാണപുണ്യപുരുഷന്മാരുടെ കഥകളും, മറ്റു ഭാഗവതകഥകളും അപ്പുവിനെ പറഞ്ഞുകേൾപ്പിക്കാറുണ്ട്. ദണ്ഡപാണി ഇതെല്ലാം കേട്ടുകൊണ്ടു കിടക്കും. കുട്ടികളെ ഓമനിച്ചോമനിച്ചു വളത്തി ക്ഷീണിച്ചിട്ടോ എന്തോ, പിന്നീട്ട ജനിച്ച ഗോപു, വേമ്പു, കാവേരി എന്നിവക്കൊക്കെയും ഇങ്ങനെ കഥകൾ കേൾക്കാനുള്ള ഭാഗ്യം സിദ്ധിച്ചിട്ടില്ല. മൂത്ത മകൻ കൃഷ്ണനും, മൂത്ത മകൾ പാവ്വതിക്കും, അപ്പുവിനും മാത്രമേ ഈ സൗഭാഗ്യം ലഭിച്ചിട്ടുള്ളു. ആലോചിച്ചുനോക്കിയപ്പോൾ മറ്റുള്ള കുട്ടികളാരുംതന്നെ നിലാമുറ്റത്തിൽ രാത്രിസമയങ്ങളിൽ ഇങ്ങനെ വന്നുകിടന്നു ശാഠ്യംപിടിച്ചതായിട്ടോ രോമ്മപോലും തോന്നുന്നില്ല.

എന്നാൽ, കുട്ടികളോട്ട് അലങ്കാരത്തിനു വാത്സല്യമില്ലാതില്ല. താൻ കൃഷ്ണനെ പ്രസവിച്ച യശോദയാണെന്നാണ് അവരുടെ നാട്യം. കുട്ടികളെ അടിക്കുകയും ലാളിക്കുകയും മറും ചെയ്യുക പതിവാണ്. എച്ചിൽ തുപ്പൽ കവിളത്തു കട്ടപിടിക്കുന്നതുവരെ ഉമ്മവെയ്ക്കും.

അപ്പുവിനെ തൊട്ടിലിൽ കിടത്തും; കുനിഞ്ഞു തൊട്ടിൽ മുഴവനും മറച്ചുനില്ക്കും; ഇമകൂട്ടാതെ കണ്ണുകൊണ്ടു കുട്ടിയെ കുടിക്കുന്നതുപോലെയാണു നോക്കിനില്ക്കാറുള്ളത്. ദണ്ഡപാണിക്ക് അതെല്ലാം നല്ല ഓമ്മയുണ്ട്.

അപ്പു നല്ലപോലെ വെളുത്ത കുട്ടിയാണ്. തൊട്ടിലിൽ സ്ഥലംപിടിക്കാത്തത്ര തടിച്ചുകൊഴുത്ത കുട്ടിയാണ്. അങ്ങനെ തൊട്ടിൽ നിറഞ്ഞു കിടക്കുന്നതു കണ്ട് അവക്കുതന്നെ സഹിക്കാൻവയ്യാഞ്ഞിട്ടോ എന്തോ, ആരുതന്നെ വീട്ടിലേക്കു വന്നാലും അകത്തേക്കു കടത്തി വിടാറില്ല. ആരെങ്കിലും വന്നു കുട്ടിയെ പെട്ടെന്നു കണ്ട

പോയാൽ അലങ്കാരത്തിന്നു പരിഭ്രമമായി. നാഴിയിൽ മുളകു് ഇട്ടുകൊണ്ടുവന്നിട്ട തൊട്ടിലിനെ ചുറ്റിച്ചു് അതു് അട്ടപ്പിലിട്ടു കരിച്ചുകളയും. കണ്ണുകിട്ടാതിരിക്കാൻ വേണ്ടി ചെയ്യുന്ന വിദ്യയാണിതു്. അങ്ങനെ ചെയ്താൽ മാത്രമേ അവക്കു മനസ്സമാധാനമുണ്ടാവുകയുള്ളു. അപ്പുവിനെ എടുക്കാൻ ആരെയും സമ്മതിക്കാറില്ല. എടുത്തുപൊക്കാൻ കഴിയാതെ താഴത്തിട്ടാലോ എന്ന ഭയമാണതിന്നു കാരണം. പുറമേനിന്നും ആരെങ്കിലും വന്നു കണ്ടുപോയാലോ എന്ന ഭയം വേറൊരുഭാഗത്തു്. മൂത്തമകൻ ഒരുതവണ മദ്ധ്യവേനൽ ഒഴിവുകാലത്തു്, മധുരയിലുള്ള അലങ്കാരത്തിന്റെ അനുജത്തിയുടെ വീട്ടിൽ ചെന്നു രണ്ടുമാസം താമസിച്ചു മടങ്ങിവന്നു. വന്നപ്പോൾ അപ്പു തൊട്ടിലിൽക്കിടന്നു് ഉറങ്ങുകയായിരുന്നു.

"അമ്മേ, അമ്മേ! അപ്പു എത്ര വല്യ കുട്ടി! അല്ലേ അമ്മേ?" അയാൾ തൊട്ടിലിലേക്കു കുനിഞ്ഞുനോക്കിക്കൊണ്ടു പറഞ്ഞു.

"ഛീ, ഛീ!" അലങ്കാരത്തിന്റെ ആദ്യത്തെപ്രതികരണം.

"എന്താമ്മേ?"

"ഇങ്ങോട്ടു മാറിനിന്നേ! ഉറങ്ങുന്ന കുട്ടിയെ ഇങ്ങനെ നോക്കിനില്ക്കാൻ പാടില്ലാടാ, കഴുതേ! നിന്നോടിങ്ങോട്ടു മാറിനില്ക്കാനല്ലേ, പറഞ്ഞതു്?" അലങ്കാരം അയാളെ പിടിച്ചുവലിച്ചു മാറ്റിനിർത്തി. ദണ്ഡപാണി മൂക്കുപിടിച്ചുകൊണ്ടു മുറ്റത്തൊരിടത്തിരുന്നു ജപിക്കുകയായിരുന്നു. തന്റെ ചുണ്ടിൽ പരന്ന മന്ദഹാസം അദ്ദേഹത്തിന്നിപ്പോഴും ഓർമ്മയിൽവരുന്നു.

അപ്പുവിനെ കരയിച്ചു എന്ന കാരണം പറഞ്ഞു്

മൂത്ത മകനെ വിശ്വസിപ്പിച്ചുകൊണ്ട് അലങ്കാരം അടിച്ചിട്ടുള്ളതിനു കൈയും കണക്കുമില്ല.

"അപ്പുണ്ടല്ലോ വഴക്കിനുപോകരുതെന്നു നിന്നോട് എത്രതവണയാണു ഞാൻ പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതു?" മൂത്ത മകനെ ഓടിച്ചിട്ടടിക്കും; നല്ല അടി കൊടുക്കും. അപ്പുവിനെ ഇത്രയധികം ലാളിക്കുന്നതു കണ്ട് ദണ്ഡപാണിക്കുതന്നെ അത്ഭുതംതോന്നും. അപ്പുവിന്റെ തടിച്ചുകൊഴുത്ത ശരീരംകൊണ്ടു മറ്റുള്ളവരെയെല്ലാം ഇടിച്ചു തള്ളിത്താഴത്തിട്ടിട്ട്, അവൻ അലങ്കാരത്തിന്റെ മടിയിൽ സ്ഥലംപിടിച്ചെന്നോ? ആഹാരം, പാൽ എന്നിവയിലെല്ലാം അപ്പുവിന്റെ കാര്യത്തിൽ എന്തൊരു ശ്രദ്ധയാണെന്നോ! അപ്പുവിനു കുറഞ്ഞൊന്നു പനിച്ചാൽ മതി; അലങ്കാരത്തിന്റെ പുരികം ഉയരും. അമ്പലത്തിലേക്കോ, ബീച്ചിലേക്കോ കൊണ്ടുപോയാൽ, മടങ്ങിവന്നാലുടനെ ദൃഷ്ടിപരിഹാരം തീക്കും!...

അപ്പുവിനു വയസ്സു മൂന്നേ ആയുള്ളൂ. അലങ്കാരത്തിനറിയാവുന്ന സ്തോത്രങ്ങളെല്ലാം പറഞ്ഞുകൊടുത്തു പഠിപ്പിച്ചു. നാലുവയസ്സിൽ എഴുത്തിനിരുത്തി. അഞ്ചാം വയസ്സിൽ മൂന്നാംക്ലാസ്സിൽ കൊണ്ടുപോയി ചേർത്തു. മറ്റുള്ള കുട്ടികളുടെ കാര്യത്തിൽ അങ്ങനെയൊന്നും നടന്നിട്ടില്ല.

'നീ ഏതുദ്യോഗത്തിന്നാടാ പോകാൻപോണതു?' എന്നു ചോദിച്ചാൽ 'എഞ്ചിനീയറുദ്യോഗത്തിന്നു്' എന്നു് അപ്പു സമാധാനംപറയും.

അപ്പുവിനെ ശുശ്രൂഷിക്കുന്നതിന്നു് അലങ്കാരത്തിനു നേരം മതിയാവില്ല. ആഹാരകാര്യത്തിൽ അതിശ്രദ്ധയാണു്. പഠിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുമ്പോൾ നോക്കിക്കൊണ്ടിരിക്കും. കിടന്നാൽ തട്ടിത്തലോടിയുറക്കും. ഈ

പ്രവൃത്തികളിൽമാത്രം വ്യാപൃതയായവൾ നിലാമുറ്റത്തെത്തന്നെ മറന്നുപോയി. ആഴ്ചയിലൊരിക്കൽപ്പോലും അങ്ങോട്ടു കയറിച്ചെല്ലാറില്ല. മാസത്തിലൊരുദിവസം, പിന്നീടു രണ്ടു മാസത്തിലൊരുദിവസം എന്ന കണക്കിലായി. വേമ്പുവിനെ പ്രസവിച്ചതിന്നുശേഷം അലങ്കാരം അങ്ങോട്ടു കടന്നിട്ടില്ല. ഉമ്മറവാതിലിന്നും ഇടനാഴിക്കുമിടയിലുള്ള തിണ്ണയിൽ കിടന്നുറങ്ങാറുള്ള അവരെ നട്ടപ്പാതിരയ്ക്കു ദണ്ഡപാണി വന്നു വിളിച്ചുണർത്തിക്കിടത്തേണ്ട നിലവന്നു. ഒരുദിവസം രാത്രിയിൽ അദ്ദേഹം കൈപിടിച്ചൊന്നു വലിച്ചുനോക്കി. "ശ് ശ് ശ്!" ഒരു ക്ഷീണസ്വരം. വേറൊരു ദിവസം. "ഇനി മതി. ഇത്രത്തോളം മതി." അലങ്കാരം പറഞ്ഞു.

"എന്തു മതിയെന്നാ?"

"മതീന്നു പറഞ്ഞാ മതീന്നുതന്നെ."

"അലങ്കാരം!"

"മതീന്നേ."

"അലങ്കാരം!"

"പറഞ്ഞാൽ ശരീന്നങ്ങു സമ്മതിച്ചു പോവ്വാനല്ലുട്. വായ വലിച്ചുകീറുന്നപോലെ വേദാന്തം പ്രസംഗിച്ചിട്ട് ഇങ്ങോട്ടു വരണം. മതീന്നു ഞാൻ പറഞ്ഞാൽ മനസ്സിലാവില്ലെന്നാൽ എന്താ ചെയ്യാ?" പിറുപിറുക്കുന്നതുപോലെയല്ല അവർ സംസാരിച്ചതു്. കുട്ടികൾ എങ്ങാനും ഉണർന്നാലോ എന്നു കരുതി ആ ഇരുട്ടിൽ ദണ്ഡപാണി അലങ്കാരത്തിന്റെ വായ പൊത്തിക്കളഞ്ഞു. പതുക്കെപ്പതുക്കെ നടന്നു ചവിട്ടപടികൾ കയറി അദ്ദേഹം നിലാമുറ്റത്തു വന്നുനിന്നു.

പിറേന്നു താഴത്തിറങ്ങിവരാൻ അദ്ദേഹത്തിന്നു മനസ്സുവരുന്നില്ല. അതിന്റെ പിറേന്നും താഴത്തേക്കു

വന്നില്ല. നാലാംദിവസം കുട്ടികളെല്ലാവരും ഉറങ്ങിക്കഴിഞ്ഞപ്പോൾ അലങ്കാരംതന്നെ നിലാമുറ്റത്തേക്കു വന്നു.

"എന്താ വിശേഷം?"

"ഒന്നുമില്ല." അലങ്കാരം നക്ഷത്രങ്ങളെ നോക്കി.

"പറയൂ!"

"പറഞ്ഞാൽ നടക്കണ കാര്യമാണോ?"

"നീ പറഞ്ഞിട്ട് എന്തു കാര്യമാണിവിടെ നടക്കാതിരുന്നിട്ടുള്ളതു്? പറയൂ, അലങ്കാരം!" അദ്ദേഹം അവരുടെ ചുമലിന്മേൽ കൈവെച്ചു. ശ്ശ്ശ്ശ് എന്നെങ്ങാനും ശബ്ദിച്ചു പ്രതിഷേധിച്ചാലോ എന്ന ഭയം അദ്ദേഹത്തിന്നുണ്ടായിരുന്നു. പത്തുമിനിറ്റു നേരത്തോളം അങ്ങനെ നിന്നിട്ടും പ്രതിഷേധശബ്ദമൊന്നും ഉയർന്നില്ല.

"ഞാൻ പറഞ്ഞാൽ ശ്രദ്ധിച്ചു കേൾക്കുമോ?"

"എന്തിനാണു നീയിങ്ങനെയെല്ലാം പറയണതു്?"

"അപ്പുവിനെക്കുറിച്ചു ചില കാര്യങ്ങൾ പറയണമെന്നു കരുതി..."

"അപ്പു നിന്റെ ഓമനപുത്രനല്ലേ?"

"അങ്ങനെയൊന്നുമില്ല."

"പിന്നെ അവനെക്കുറിച്ചുമാത്രം എന്തിനാണു് ഇങ്ങനെ ഉൽക്കണ്ഠപ്പെടുന്നതു്?"

"അവനെ നല്ലവണ്ണം പഠിപ്പിക്കണമെന്നാണു് എന്റെ മോഹം."

"അതിന്നാണോ ഇത്ര ചെറുപ്പത്തിൽത്തന്നെ ഇത്ര വലിയ അസ്ഥിവാരമെല്ലാമിടുന്നതു്? നീയിട്ടിരിക്കുന്ന കണക്കു നോക്കിയാൽ ഏതാണ്ടു പതിനേഴവയസ്സാകുമ്പോഴേക്കും അവൻ എം. എ. പാസ്സാവുമെന്നാണു തോന്നുന്നതു്."

"ഈ പ്രയോജനമില്ലാത്ത പഠിപ്പിനെപ്പറ്റിയല്ലാ ഞാൻ പറയണതു്."

"എന്താ? പ്രയോജനമില്ലാത്ത പഠിപ്പോ? ഏതിനെക്കുറിച്ചാ നീയിപ്പറയണതു്?"

"ഈ എം. എ., എൽ. ടി., എഞ്ചിനീയർ മുതലായവയെക്കുറിച്ചുതന്നെയാണു്."

ദണ്ഡപാണി കുറച്ചുനേരത്തേക്കു് ആശ്ചര്യസ്തബ്ധനായി നിന്നുപോയി.

"അലങ്കാരം, നീയെന്താണിപ്പറയണതു്?"

"ഇതെല്ലാം വെറും അലങ്കാരപ്പഠിപ്പാണു്. ശവശരീരത്തെ അലങ്കരിക്കുന്നതുപോലെ...ഈ പഠിപ്പുതന്നെയാണല്ലോ എല്ലാവരും പഠിക്കണതു്? അപ്പുവിനു വലിയ പഠിപ്പുവേണം. ജീവനുള്ള പഠിപ്പുവേണം. അത്തരത്തിൽ പഠിപ്പിക്കണം."

"ജീവനുള്ള പഠിപ്പെന്നുവെച്ചാൽ?"

"വേദം പഠിപ്പിക്കണം. വേദാദ്ധ്യയനംചെയ്തു്, വേദങ്ങളെ അരച്ചുകലക്കിക്കുടിച്ചിട്ടു് അവൻ തേജസ്വിയായി ജ്വലിക്കണം. അവൻ അഗ്നിമാതിരി നില്ക്കുമ്പോൾ, അവന്റെ മുമ്പിൽ വന്നു് ആരുതന്നെ നിന്നാലും അവരുടെയെല്ലാം മനസ്സിലുള്ള കളങ്കങ്ങൾ കരിഞ്ഞുപോകണം. അവൻ ഭഗവാനെപ്പോലെ, ബൃഹസ്പതിയുടെ പുത്രനെപ്പോലെ തലയുയർത്തി നില്ക്കണം."

"എന്തൊക്കെയാണലങ്കാരം, നീയിപ്പറയണതു്?" ശങ്കാവിഷം തലയിൽ കയറിയവളെ നോക്കുന്നതുപോലെ ദണ്ഡപാണി അവരെ കുറച്ചുനേരം നോക്കിനിന്നു. "എഞ്ചിനീയർ എഞ്ചിനീയർ എന്നുംപറഞ്ഞു് അപ്പുതുള്ളിക്കുതിക്കണതു കാണാറില്ലേ?"

"അവൻ കുട്ടിയല്ലേ? ഞാൻ പറഞ്ഞുകൊട്ടത്തതു്

അല്ലേ അവൻ പറയണതു്? ഇനി മാറിപ്പറഞ്ഞുകൊട്ടത്താൽ അവൻ അങ്ങനെ പറഞ്ഞോളും.''

''വാസ്തവത്തിൽ നീ അപ്രകാരം ആഗ്രഹിക്കുന്നുണ്ടോ?''

''ഇങ്ങനെയുള്ള ചോദ്യങ്ങളൊന്നുംതന്നെ എന്നോടു ചോദിക്കരുതെന്നു ഞാനെത്രതവണ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടു്.''

ദണ്ഡപാണി പിന്നീടു കുറച്ചുനേരത്തേക്കു് ഒന്നും സംസാരിച്ചില്ല.

''അലങ്കാരം, ഇക്കാലത്തു വേദാദ്ധ്യയനംകൊണ്ടു ജീവിക്കാൻ സാധിക്കുമോ? നാട്ടുകാരുടെ കൈയിനേയും വിശ്വസിച്ചുകൊണ്ടു്, അവരുടെ ആശ്രിതത്വത്തിൽ കഴിയുന്ന ഒരു തരക്കാരായിട്ടല്ലേ, വേദാദ്ധ്യയനംചെയ്തവരെ സമുദായം കാണുന്നതു്?''

''അതു കൈനീട്ടി ദക്ഷിണവാങ്ങുന്ന പുരോഹിതനേയല്ലേ?'' അലങ്കാരം പെട്ടെന്നൊരു മറുചോദ്യം ചോദിച്ചു.

''വേദാദ്ധ്യയനംചെയ്തവനു് വേറെ എന്തു പണിയാണു കിട്ടുക?''

''വേദത്തിന്റെ അഗ്രഭാഗത്തു വത്തിക്കുന്നവൻ എന്തെങ്കിലും ജീവിതമാർഗ്ഗം കാണിച്ചുകൊടുക്കുകയില്ലേ? അപ്പു വെറുമൊരു പഞ്ചാംഗപുരോഹിതനെപ്പോലെ 'അരീങ്കോപ്പി'നുവേണ്ടി ചുറ്റിയലഞ്ഞു നടക്കുമെന്നാണോ കരുതണതു്? എന്തോ എനിക്കറിയില്ലാ... അവൻ വലിയ വേദവിദ്യാപാരംഗതനായിക്കാണണമെന്നാണു് എന്റെ മോഹം. വേദാദ്ധ്യയനം കഴിഞ്ഞിട്ടു വരട്ടെ. നിങ്ങളുടെ സ്നേഹിതൻ ആ വാസുഅയ്യങ്കാർ വലിയ വക്കീലായിരുന്നിട്ടു് അമ്പതു വയസ്സായശേഷം വേദം പഠിച്ചു്, മുരടന്മാരായ ഘനപാഠികളോടൊപ്പം കൈ

കോത്തുപിടിച്ചുകൊണ്ടു നടന്നു വേദാദ്ധ്യാപനംനടത്തുന്നില്ലേ? അതുപോലെ അപ്പു വേദാദ്ധ്യയനത്തിന്നുശേഷം വക്കീലോ പ്രൊഫസ്സറോ ആകുവേണമെങ്കിലും ആയിക്കോട്ടേ."

ദണ്ഡപാണി അന്നു പിന്നീടൊന്നും പറഞ്ഞില്ല. പിന്നീട് രണ്ടു ദിവസംകൂടി അലങ്കാരം നിലാമുറ്റത്തേക്കു വരികയുണ്ടായി. അപ്പോഴും അദ്ദേഹം ഒന്നും പറഞ്ഞില്ല. നാലാംദിവസം പറഞ്ഞു:

"അലങ്കാരം, നിന്റെ ഇഷ്ടംപോലെയാകട്ടേ."

"നിങ്ങളുടെ ഇഷ്ടവും അതുതന്നെയാകണമെന്നു കരുതിയാണു് ഞാനിത്രയും സംസാരിക്കണതു്."

"എനിക്കു പൂർണ്ണസമ്മതമാണു്. നമ്മുടെ വംശത്തിൽ ഒരുത്തനെങ്കിലും ഇങ്ങനെയുള്ള ഒരു മഹാവിദ്യ അഭ്യസിക്കുന്നതു ഞാൻ വേണ്ടെന്നു പറയുമോ? നീ അന്നു പറഞ്ഞപ്പോൾത്തന്നെ എന്റെ ദേഹമാസകലം രോമാഞ്ചംകൊണ്ടു...പക്ഷേ,...ഒരു പെണ്ണാണല്ലോ ഇങ്ങനെ വന്നു പറയണതു്, തീരെ ആലോചിക്കാതെ എന്തെങ്കിലും ചെയ്താൽ വിപരീതമായിക്കലാശിക്കുമല്ലോ എന്നൊക്കെക്കരുതിയാണു ഞാൻ അന്നു് അങ്ങനെ പറഞ്ഞതു്. രണ്ടു ദിവസത്തോളം ഞാനതിനെക്കുറിച്ചാലോചിച്ചു. അവസാനം നമ്മുടെ സുന്ദരശാസ്ത്രികളുടെ അടുക്കൽത്തന്നെ കൊണ്ടുപോയിച്ചേക്കാമെന്നു തീരുമാനിച്ചിരിക്കുകയാണു്. ഭവാനിയമ്മാൾ നടത്തുന്ന ആ പാഠശാലയിൽ! സുന്ദരശാസ്ത്രികൾ വേദവിദ്യാപാരംഗതൻ. കാശി, കല്ലത്ത, പ്രയാഗ മുതലായ സ്ഥലങ്ങളിലേക്കു് അദ്ദേഹത്തെ ക്ഷണിച്ചുകൊണ്ടു പോയി ബഹുമതികൾ അപ്പിച്ചിട്ടുണ്ടു്. അപ്പു അദ്ദേഹത്തിന്റെയടുക്കൽ വേദാദ്ധ്യയനം ചെയ്യട്ടേ."

അലങ്കാരത്തമ്മാൾ മറുപടിയൊന്നും പറഞ്ഞില്ല.

"എന്താണു നീയൊന്നും മിണ്ടാത്തതു്?"

"സ്വല്പമൊന്നാലോചിച്ചുനോക്കി. ദേഹമാസകലം രോമാഞ്ചംകൊണ്ടുപോയി. മാത്രമല്ല, സുന്ദരശാസ്ത്രീകളുടെയടുത്താണെന്നു പറഞ്ഞല്ലോ. വേദാദ്ധ്യയനവും കഴിഞ്ഞു് ജ്വലിക്കുന്ന അഗ്നിപോലെ, എന്നെ നോക്കി മന്ദസ്മിതത്തോടെ കൈകൂപ്പിക്കൊണ്ടു് അപ്പു നമസ്കാരം ചെയ്യണതുപോലെ തോന്നി. ഒരു ക്ഷണനേരത്തേക്കു് എന്നെത്തന്നെ ഞാൻ മറന്നുപോയതുപോലെ തോന്നി... ആട്ടെ—വാസ്തവത്തിൽ നിങ്ങളങ്ങനെ തീരുമാനിച്ചുകഴിഞ്ഞോ?"

"എനിക്കു മാത്രം നീ ചോദിക്കുന്ന ഈ അസംബന്ധങ്ങളെല്ലാം കേട്ടുകൊണ്ടിരിക്കാൻ കഴിയുമെന്നാണോ നീ വിചാരിക്കണതു്?" അലങ്കാരത്തിന്റെ തോൾ പിടിച്ചു തന്നോടു ചേർത്തു നിർത്തി ചുണ്ടുകളിൽ ചുണ്ടമർത്തി. അങ്ങനെതന്നെ എത്രനേരമാണു നിന്നതെന്നു പറയുകവയ്യ. ഒരു നിമിഷമോ, അഞ്ചു നിമിഷമോ—അല്ലെങ്കിൽ ഒരു യുഗപര്യവസാനംവരെയോ? പെട്ടെന്നു ദണ്ഡപാണിയെ അലങ്കാരം പിടിച്ചു മാറിനിർത്തി; കൈകൊണ്ടു കിക്കിളിയാക്കി; ഒരു കൈകൊണ്ടു് അദ്ദേഹത്തിന്റെ കണ്ണുകൾ പൊത്തിക്കളഞ്ഞു. നാലഞ്ചു നിമിഷങ്ങൾ നിരങ്ങിനീങ്ങി. കണ്ണുകൾ പൊത്തിയ കൈയെടുത്തു തോളിൽ വെച്ചു. ദണ്ഡപാണി അഭിമുഖമായി നിന്നു. അലങ്കാരം യാതൊരു ആഭരണവുമില്ലാതെയാണു വന്നിരുന്നതു്. അവർ ഒരു ശിശുവിനെപ്പോലെ കിടന്നു. ഒരു വലിയ കുട്ടിയെപ്പോലെ. എന്തൊരു രൂപകാന്തി! എത്രനീണ്ടുകൊഴുത്ത രൂപം! അവയവങ്ങളുടെ പരി

പൂണ്ണത! മാറിൽ മാംഗല്യം മാത്രം ഒരു ഭാഗത്തു് ഒതുങ്ങി ക്കിടക്കുന്നു.

"ഇതെല്ലാം എനേറതാണു്! എനിക്കുവേണ്ടിയുള്ള താണു്!" ദണ്ഡപാണിയുടെ വികാരം വിജൃംഭിച്ചു. ഞരമ്പുകൾ പിടച്ചുപൊങ്ങി. ശരീരത്തിൽനിന്നും ആവി പറന്നു. അലങ്കാരത്തിന്റെ ശരീരാവയവങ്ങളിൽ എല്ലാംതന്നെ ദണ്ഡപാണിയുടെ ഭുജദണ്ഡങ്ങൾ സഞ്ച രിച്ചു. ഗാഢാലിംഗനംചെയ്തു. ഇത്രവലിയ ആകൃതി യെ, രൂപകാന്തിയെ, ആസ്വദിച്ചു് അനുഭവിക്കണമെന്ന ആസക്തി മനസ്സിൽ നിറഞ്ഞുവഴിഞ്ഞു. വീണ്ടും ഗാഢാ ലിംഗനം! കല്യാണംകഴിഞ്ഞിട്ടു പന്ത്രണ്ടുകൊല്ലം കഴി ഞ്ഞു. എന്നാൽ ഈ അനുഭവം ഇതിനുമുമ്പു് ഉണ്ടായി ട്ടില്ല. സ്വയം ഇങ്ങനെ മതിമറന്നുപോയിട്ടില്ല. അലങ്കാ രത്തിനും ഇങ്ങനെയൊരു അനുഭവമോ മതിമയക്കമോ ഉണ്ടായിട്ടില്ല.

രാത്രി മണി രണ്ടടിച്ചു. ഉറക്കം കണ്ണിനെ വന്നു് അലട്ടുന്നു. അടഞ്ഞ കണ്ണുകൾക്കുള്ളിൽ അലങ്കാരത്തി ന്റെ രൂപം പ്രത്യക്ഷപ്പെടുന്നു. ബുദ്ധിമുട്ടി, പതുക്കെ കണ്ണുതുറന്നു നോക്കി. വസ്ത്രങ്ങളെല്ലാം ശരിയാക്കിയതി നുശേഷം അവർ പഴയ അലങ്കാരമായി അങ്ങനെ കിട ക്കുകയാണു്. വീണ്ടും കണ്ണടച്ചു.

"എല്ലാറിനേയും മറന്നു പെണ്ണിനോട്ടു് ഇണചേ ർന്നു താദാത്മ്യംപ്രാപിക്കാത്തവർ പരമാനന്ദം പരമാന ന്ദം എന്നു പറഞ്ഞു ചുറ്റിയലയുകയാണു്," എന്നു ഭർത്തൃ ഹരി പാടിയിട്ടുണ്ടു്. എപ്പോഴാണു ഭർത്തൃഹരിക്കു് അങ്ങ നെ പാടാൻ കഴിഞ്ഞതു്? ഇന്നു ദണ്ഡപാണിക്കു ലഭി ച്ചതുപോലെ, അന്നു് അദ്ദേഹത്തിനു് ഇങ്ങനെയുള്ള അനുപമമായ, അദ്വിതീയമായ, ഒരു പരമാനന്ദസാഗര

ത്തിൽ മുങ്ങിപ്പൊങ്ങാനുള്ള ഭാഗ്യം ലഭിച്ചതുകൊണ്ടായിരിക്കണം.

അതു് അക്കാലത്താണു്!

അന്നത്തെ ആ അനുപമമായ ആനന്ദാനുഭൂതി, പിന്നീടു് ഒരിക്കലും അദ്ദേഹത്തിനു കിട്ടിയിട്ടില്ല. പിറേറ നുമുതൽ ആ നിലാമുറ്റം ശൂന്യമായി. അലങ്കാരം അദ്ദേഹത്തെ അന്നു് ആ ഉന്നതാവസ്ഥയിലേക്കു് ഉയർത്തിവിട്ടതാണു്! പിന്നീടു് അവർ ആ നിലാമുറ്റത്തിലേക്കു് എത്തിനോക്കിയിട്ടപോലുമില്ല. എത്ര സംവത്സരം കഴിഞ്ഞു. ഇന്നലെ നടന്നതുപോലെ തോന്നുന്നു. എന്നാൽ, എത്രയോ യുഗങ്ങൾ കടന്നുപോയതുപോലെ ദണ്ഡപാണിക്കു തോന്നി.

ദണ്ഡപാണിക്കു് ഇപ്പോൾ അതിനെക്കുറിച്ചു് ഓർക്കുമ്പോൾ...

വഞ്ചകിയാണെന്ന ബോധമാണു് ഉള്ളിൽ പതഞ്ഞുപൊങ്ങുന്നതു്. അലങ്കാരം എന്ന പേർ അവൾക്കു് അനുചിതംതന്നെയാണു്. ലക്ഷ്മി, സരസ്വതി, വിശാലാക്ഷി, ഗൗരി, ശങ്കരി—എത്രയോ പേരുകളുണ്ടു്! അതെല്ലാം വിട്ടിട്ടു് അലങ്കാരമെന്ന പേരുവച്ചിരിക്കുന്നു! അലങ്കാരമാണത്രേ! തേവടിശ്ശികളുടേതുപോലുള്ള പേർ!

ബാങ്കിലെ പാറാവുമണി മുപ്പതുകൊല്ലമായി കേൾക്കാറുള്ളതാണു്. ഇപ്പോഴും കേൾക്കുന്നു. അവിടെ മണി രണ്ടടിച്ചു. ദണ്ഡപാണി ഒന്നു മുരണ്ടി.

ഇന്നു് അദ്ദേഹം പതിവുപോലെ മുന്നുമണിക്കു് ഉണർന്നില്ല. ആരുടേയോ കരകരശബ്ദം കാതുകളിൽ നാരാചംപോലെ വന്നലയ്ക്കുന്നു. കണ്ണു തുറന്നു നോക്കി. നേരം വെളുത്തിരുന്നു. കഴത്തിൽ വെള്ളനിറമില്ലാത്ത ഒരു അണ്ഡകാക്ക മാളികയുടെ വരാന്തയിലിരുന്നു കര

യുന്നു. നേരം എന്തായെന്നു നോക്കിയ ദണ്ഡപാണി ഒരു അപരാധബോധത്തോടെ തട്ടിപ്പിടഞ്ഞെഴുന്നേറ്റു. പായ തെറുത്തു് അകത്തുവെച്ചിട്ടു താഴോട്ടിറങ്ങിച്ചെന്നു.

മൂന്നു്

സൂര്യൻ നല്ലപോലെ ഉദിച്ചുയർന്നിരുന്നു. പടിക്കെട്ടുകൾ ഇറങ്ങിവരുന്ന ദണ്ഡപാണിയുടെ മുഖം ചുളിഞ്ഞു. ഊഞ്ഞാൽപ്പലകയ്ക്കുട്ടത്തു്, കള്ളികളുള്ളിയായുള്ള ഒരു കറുത്ത പുതപ്പും മൂടിപ്പുതച്ചുകൊണ്ടു പായിൽ ഒരു മനുഷ്യൻ കിടക്കുന്നു! ഇളയമകൻ മുറ്റത്തുനിന്നു പല്ലുതേച്ചുകഴിഞ്ഞു് ഇറയത്തേക്കു കയറി മൂശയിൽനിന്നും ഭസ്മമെടുത്തു പൂശുന്നു. അപ്പോൾ കിടക്കുന്ന ആൾ മൂന്നാമത്തെ മകൻ ഗോപുവായിരിക്കണം. ഊഞ്ഞാലിൽ ഇരുന്നിരുന്ന കാവേരി, അച്ഛൻ ഇറങ്ങിവരുന്നതു കണ്ടപ്പോൾ എഴുന്നേറ്റുനിന്നു.

"ചേട്ടാ, എഴുന്നേല്ലു്. മണി ഏഴരയായി." അച്ഛന്റെ മുഖത്തു നോക്കിക്കൊണ്ടാണു കാവേരി ജ്യേഷ്ഠനെ വിളിച്ചതു്.

"അച്ഛൻ വാക്കിങ്ങിനു പോയിട്ടു വര്വാണോ?" അവൾ ദണ്ഡപാണിയോടു ചോദിച്ചു.

"ഇല്ല, മോളേ. ഇപ്പഴാ ഞാനണ്ണന്തു്."

"അച്ഛനു തലവേദനയെടുക്കണുണ്ടോ?"

സ്നേഹം തുളുമ്പുന്ന ആ ചോദ്യം കേട്ട ദണ്ഡപാണിക്കു്, സൂര്യനുദിച്ചുപൊങ്ങിയിട്ടും ഉറങ്ങിക്കിടക്കുന്ന 'മൂശേട്ട'യെ കണ്ടപ്പോഴുണ്ടായ വെറുപ്പു് എങ്ങോ മറഞ്ഞുപോയി. എന്തായാലും പെൺമക്കൾ, പെൺമക്കൾ

തന്നെയാണു്! അദ്ദേഹത്തിനു് അങ്ങനെയൊരു മനസ്സമാധാനമാണു് ഉണ്ടായതു്.

"തലവേദനയൊന്നും ഇല്ല മോളേ. രാത്രി വളരെ നേരംവരെ ഉറങ്ങാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. നേരം പോയതറിഞ്ഞില്ല. കണ്ണു തുറന്നു നോക്കിയപ്പോഴാണു സൂര്യൻ ഉദിച്ചുയർന്നുനില്ക്കുന്നതു കാണുന്നതു്."

അങ്ങനെയാണെങ്കി അച്ഛൻ നാലുമണിക്കോ അഞ്ചുമണിക്കോമറേറാ ഉറങ്ങിയിട്ടുണ്ടാകും. അച്ഛൻ ഇത്ര നേരം വൈകി ഒരു ദിവസംപോലും എണീറ്റിട്ടില്ല..."ചേട്ടാ! ചേട്ടാ! എഴുനേല്ലു്!" കാവേരി വീണ്ടും ഉറക്കെ വിളിച്ചു.

"അദ്ദേഹം ആറുമണിക്കോമറേറാ വന്നു കിടന്നിട്ടുണ്ടാകും. നീ എന്തിനാണിപ്പോൾ അദ്ദേഹത്തെ വിളിച്ചുണർത്തുന്നതു്?" ദണ്ഡപാണി പൽപ്പൊടി കൈയിലെടുത്തു. മൂത്ത മകൻ അടുക്കളയിൽനിന്നും കാപ്പികഴിച്ചു സഞ്ചിയുമെടുത്തു കായ്കറിമാർക്കറ്റിലേക്കുള്ള യാത്രയാണു്.

"കാവേരീ, ഈ കാപ്പി ചേട്ടനു കൊണ്ടുപോയി കൊടുക്കു്." മരുമകൾ ഒരുകപ്പു കാപ്പി, ഭസ്മം പൂശിയിട്ടു് അകത്തേക്കു കയറിയ ചെറിയ അനുജനു കൊടുക്കാൻ വേണ്ടി കാവേരിയുടെ കൈയിൽ കൊടുത്തു. കാവേരി അതു കൈയിൽ വാങ്ങിക്കൊണ്ടുപോകുമ്പോൾ, താഴത്തു പുതപ്പിനടിയിൽ കിടന്നിരുന്ന രൂപത്തിന്റെ മുഖം പുറത്തുവന്നു. ഒരു കോട്ടവായിട്ടുകൊണ്ടു് എഴുന്നേറ്റിരുന്നു.

ഒരു വലിയ രൂപമാണതു്. സമ്മർ ക്രോപ്പടിച്ച ശിരസ്സു്. നേരിയ ഒരു കോങ്കണ്ണു്. ഒരു കണ്ണു സ്വല്പം ചെരുതായി ഇടുങ്ങിയമാതിരി തോന്നും. മുറുക്കിവെച്ച

വലിയ മീശ. മാറിലെല്ലാം ചകിരിനാരുപോലുള്ള രോമങ്ങളാണു്. ഒരു ലുങ്കിയാണു് ഉടുത്തിരിക്കുന്നതു്.

പല്ലു തേച്ചുകൊണ്ടിരുന്ന ദണ്ഡപാണി ഒന്നരണ്ടു പ്രാവശ്യം തിരിഞ്ഞുനോക്കി. പിന്നീടു് ഏറുകണ്ണിട്ടും നോക്കിക്കൊണ്ടിരുന്നു. അങ്ങനെ നോക്കുന്നതു് ആ വലിയ രൂപം മനസ്സിലാക്കിയെന്നു തൊന്നുന്നു. അച്ഛനല്ലേ? ഒരു മര്യാദയൊക്കെ വേണ്ടേ? പായ തെറുത്തും കൊണ്ടു് അനുജൻ വായിച്ചുകൊണ്ടിരുന്ന മുറിക്കകത്തേക്കു കടന്നുചെന്നു് ഒന്നരണ്ടു തവണ മൂരിനിവർത്തി ആയാസം തീർത്തു.

ദണ്ഡപാണി കുലുക്കുഴിഞ്ഞു തുപ്പിയിട്ടു കുളിമുറിയിലേക്കു കടന്നു. വിഷ്ണുസഹസ്രനാമം ചൊല്ലിക്കൊണ്ടു് അണ്ടാവിലുണ്ടായിരുന്ന വെള്ളം മുഴുവനും മൊന്തകൊണ്ടു കോരി തലയിലൊഴിച്ചു.

"കുളിക്കുന്നതു ഞാനല്ല; എന്റെ ശരീരമാണു കുളിക്കുന്നതു്; കാൽവിരലുകളിലെ അഴുക്കെല്ലാം കൈവിരലുകളാണു തേച്ചുകളയുന്നതു്; ഞാനല്ല. എനിക്കു് അഴുക്കില്ല; കുളിയുമില്ല. ഈ ശരീരം ഞാനല്ല, അതു പ്രകൃതിയാണു്; ഇതു ജഡമാണു്; വെറും ജഡം; എനിക്കു വ്യാധികളില്ല; ബുദ്ധിമുട്ടുകളില്ല; കഷ്ടപ്പാടുകളില്ല; അവയൊന്നും സഹിക്കേണ്ട ഭാരം എനിക്കില്ല; ഞാൻ ഈശ്വരന്റെ പ്രതിരൂപമാണു്; അല്ല, ഞാനാണു് ഈശ്വരൻ; എനിക്കുവേണ്ടിയാണു സഹസ്രനാമജപം; എന്നെ പ്രകീർത്തിക്കുന്നതാണതു്."

രണ്ടോ മൂന്നോ മഹാന്മാർ പറഞ്ഞുവെച്ച തത്വങ്ങളെ സമാഹരിച്ചെടുത്തു് അതിനൊരു രൂപംനല്കി പരിശീലനംനടത്തിവരികയാണു് ദണ്ഡപാണി. പക്ഷേ, അദ്ദേഹത്തിന്റെ മനസ്സു് ഒരു നിലയ്ക്കു നില്ക്കുന്നില്ല.

"വിശ്വമൂർത്തിർമ്മഹാമൂർത്തി-
ർദ്ദീപ്തമൂർത്തിരമൂർത്തിമാൻ
അനേകമൂർത്തിരവ്യക്ത-
ശ്ചതമൂർത്തിശ്ചതാനനഃ"

എന്നു വീണ്ടും ജപിക്കാൻ തുടങ്ങി.

നാലുകെട്ടിനകത്തുനിന്നും ഒരു പുതിയ ശബ്ദം കേൾക്കുന്നു. ദണ്ഡപാണിയുടെ മനസ്സു നാലുകെട്ടിലേക്കു പാഞ്ഞുചെന്നു.

"ഊട്ടിയിൽനിന്നും നേരേ കാറിലാണു വരുന്നതു്, ചേടത്തിയമ്മേ!"

"ഇരിക്കു!" അലങ്കാരത്തമ്മാളുടെ ശബ്ദമാണതു്. മറേറതു് ശിവസുവിൻെറ ശബ്ദമാണു്. ഇനിയും കുറച്ചുനേരംകൂടി കഴിഞ്ഞിട്ടു പോയാൽ മതി. എന്നാൽ കുളിയെല്ലാം കഴിഞ്ഞു. വിരൽത്തുമ്പിലെ അഴുക്കുപോലും കളഞ്ഞുകഴിഞ്ഞു. എത്രനേരമാണു കുളിമുറിയിൽ ഇങ്ങനെ നില്ക്കുക? മുണ്ടു പിഴിഞ്ഞു തോളത്തിട്ടു് അരയിൽ ഈറത്തോർത്തുമുട്ടത്തു ദണ്ഡപാണി നാലുകെട്ടിനകത്തേക്കു കടന്നുവന്നു.

ശിവസു അടുക്കളയിലേക്കു നോക്കിക്കൊണ്ടു് ഊഞ്ഞാലിൽത്തന്നെ ഇരിക്കുകയാണു്. സ്വല്പം അകലെ തൂണും ചാരിക്കൊണ്ടു് അലങ്കാരം നില്ക്കുന്നു. സാരിത്തുമ്പുകൊണ്ടു് വലത്തേ തോൾ മൂടിയിരുന്നു. ശിവസു അലങ്കാരത്തെത്തന്നെയാണു നോക്കിക്കൊണ്ടിരുന്നതു്. ദണ്ഡപാണിയെ കണ്ടയുടനെ ഊഞ്ഞാലിൽനിന്നും എഴുന്നേറ്റു.

"നമസ്കാരം ചേട്ടാ."

"വരൂ ആ! എപ്പഴാ വന്നേ?"

"ഇപ്പോൾ വന്നതേയുള്ളു. ഊട്ടിയിലേക്കു പോയി

രുന്നു. കുറച്ചു് ഇംഗ്ലീഷ് പച്ചക്കറിസാമാനങ്ങൾ വാങ്ങിക്കൊണ്ടുവന്നു. കുറച്ചു് ഇവിടേയും കൊട്ടത്തിട്ട പോവാമെന്നു കരുതിയാണു വന്നതു്.''

''ഇരിക്കൂ! എന്തിനാണു് എണീറ്റുനില്ക്കുന്നതു്?''

അലങ്കാരത്തിന്റെ മുമ്പിൽ ഒരു കൊട്ടയിരിക്കുന്നുണ്ടു്. അതിൽ ക്യാരറ്റു്, മുള്ളങ്കി, തക്കാളി മുതലായ പച്ചക്കറികളും, ഓറഞ്ചു്, ആപ്പിൾ മുതലായ പഴങ്ങളും, തണ്ടൊടിച്ചുകളയാത്ത ഉള്ളിയും...

''ഇരിക്കൂ!...'' ദണ്ഡപാണി തലയുയർത്തി അയാളെ നോക്കിക്കൊണ്ടു പറഞ്ഞു.

ശിവസുന്ദരത്തെ തലയുയർത്തിത്തന്നെ നോക്കേണ്ടിയിരിക്കുന്നു. അത്ര ഉയരമുണ്ടയാൾക്കു്. ഒറ്റനാഡിക്കാരനെന്നോ, ഇരട്ടനാഡിക്കാരനെന്നോ പറഞ്ഞുകൂടാ. തട്ടിപ്പൊത്തിപ്പൂശിമിനുക്കിയെടുത്തതുപോലെ തോന്നും. ഇരുനിറമെന്നു പറഞ്ഞുകൂടാ. അതിനേക്കാൾ സ്വല്പം വെളുത്ത നിറമാണു്. വലിയ തല. കൊത്തിവെച്ചതുപോലെ നീളമേറിയ മൂക്കു്. വലിയ കണ്ണു്. അലയടിക്കുന്നതുപോലെ മുടി ചീകിവെച്ചിരിക്കുന്നു. വലിയ നെറ്റിയാണു്. പക്ഷേ, മുടി മറച്ചിരിക്കുന്നതുകൊണ്ടു് വലിയതാണെങ്കിലും ചെറിയതായിട്ടേ തോന്നിക്കൂ. മുഖത്തിന്റെ ഘടന കണ്ടാൽ അതു നമ്മുടെ നാട്ടുകാരുടേതുപോലെ തോന്നുകയില്ല. പഞ്ചാബുകാരന്റേതോ, പേർസ്യക്കാരന്റേതോ, തുർക്കിക്കാരന്റേതോപോലെയൊക്കെത്തോന്നും. ശരീരഘടനയും ഏതാണ്ടങ്ങനെയൊക്കെത്തന്നെയാണു്. കൊഴുത്തുരുണ്ട ബലിഷ്ഠമായ കൈയും കാലും. മിനുമിനുപ്പാന്ന വിരലുകൾ. രണ്ടു കൈയിന്മേറയും ചെറുവിരലിലും മോതിരവിരലിലും

മോതിരങ്ങൾ മിന്നിത്തിളങ്ങുന്നുണ്ട്. വയറു് കുറഞ്ഞൊന്നു മുമ്പിലേക്കു് ഉന്തിനില്ക്കുന്നുണ്ട്. ജുബ്ബയാണു് അണിഞ്ഞിരിക്കുന്നതു്. അതു ശരീരത്തോടൊട്ടിക്കിടക്കുന്നു. വയറിന്റെ ഭാഗത്തു് ഒരു പെറിയ പന്തുപോലെ, ഉരുണ്ട പൊന്തിനില്ക്കുന്നതുപോലെ, തോന്നുമെങ്കിലും മറ്റുള്ള സ്ഥലങ്ങളിലെല്ലാം സമനിരപ്പാണു്. ഉടുത്തിരിക്കുന്ന ധോത്തിക്കു് ഒന്നരയിഞ്ചു വീതിയിൽ കസവുകരയുണ്ടു്. വയസ്സു് ഏതാണ്ടു് നാല്പത്തെട്ടായിട്ടുണ്ടാകും. എന്നാൽ, ആ ശരീരഘടന, അതിന്റെ കൊഴുപ്പു്, ശോഭ, സൗന്ദര്യം, കെട്ടുറപ്പു് എന്നിവയെല്ലാം ഒരു മുപ്പത്തഞ്ചുകാരന്റെ പൊലിമയെയാണു വിളിച്ചോതുന്നതു്. ഒരൊറ്റ നോട്ടത്തിൽ അതിനേക്കാളും ഒരഞ്ചുവയസ്സു കുറവായിട്ടേ തോന്നുകയുള്ളു. ഇരുപതു കൊല്ലത്തിനു മുമ്പു് ശിവസുന്ദരത്തെ കണ്ട ഒരാൾക്കു് അയാളിൽ ഒരു മാറ്റവും കാണാൻ കഴിയുകയില്ല. അങ്ങനെയൊരു നിത്യതാരുണ്യം അടിമപോലെ അയാളെ ചുറ്റിച്ചുറ്റി നില്ക്കുകയാണു്. അയാളെപ്പോലുള്ള ധനികന്മാരിൽ പലരും തിന്നിട്ടോ, അല്ലെങ്കിൽ പണം പണമെന്നു പണത്തിന്റെ പിന്നാലെ പാഞ്ഞുനടന്നു തിന്നാതെയോ തങ്ങളുടെ വയസ്സിനോടു് ഒരു ഇരുപതുകൂടി കൂട്ടിച്ചേർത്തു് അതിനെ ദേഹത്തിലും തൊലിയിലും ചുമന്നുകൊണ്ടു വേച്ചുവേച്ചു നടക്കുകയാണു്. അഴകയുള്ള വയസ്സുപോലും ശിവസുവിനെ സമീപിക്കാൻ മടിച്ചുനില്ക്കുകയാണു്. എന്നാൽ അയാൾ ആഹരിക്കുന്നതിലും, ധനശേഖരണത്തിലും ഒട്ടും പുറകോട്ടായിരുന്നില്ല. ഇതു നാട്ടുകാക്കെല്ലാം പരക്കെ അറിയാവുന്ന കാര്യമാണു്.

അയാൾക്കു തഞ്ചാവൂർജില്ലയിൽ നൂറ്റമ്പതു് ഏക്കർ ഭൂമിയുണ്ടായിരുന്നു. പൂവ്വിളസമയത്തു നൂറായിരുപതു്

ഏക്കറായിരുന്നു. ശിവസു ഒരു മുപ്പതേക്കർ നിലംകൂടി അതിനോട് കൂട്ടിച്ചേർത്തു. നാലു വ്യവസായസ്ഥാപനങ്ങളുടെ ഡയറക്ടറാണ്. ബാങ്കുകളിൽ ധാരാളം നിക്ഷേപങ്ങളുണ്ട്. കുററാലം, കൊടൈക്കനാൽ, ഊട്ടി, മദിരാശി — എന്നിവിടങ്ങളിലെല്ലാം ബംഗ്ലാവുകളുണ്ട്. മുത്തച്ഛന്റെപേരിൽ നാട്ടിൽ ഒരു പള്ളിക്കൂടവും നടത്തിവരുന്നുണ്ട്. നാലോ അഞ്ചോ കോളേജുകളിൽ സാധുവിദ്യാർത്ഥികൾക്കു സഹായധനം നല്കിവരുന്നുണ്ട്—മറ്റും മറ്റും.

"ഏയ്, ഇരുന്നോളൂന്നേ..." ദണ്ഡപാണി വീണ്ടും പറഞ്ഞു.

"അതു സാരമില്ല. നിങ്ങളിങ്ങനെ ഈറനുമുട്ടത്തു നില്ക്കണല്ലോ?"

"നിങ്ങളിരുന്നോളൂ! ഞാൻ ചെന്നു മുണ്ടു മാറിക്കോളാം. വീട്ടിലെല്ലാവർക്കും സുഖംതന്നെയല്ലേ?" ചോദിച്ചുകൊണ്ടു ദണ്ഡപാണി മാളികയിലേക്കു കയറിപ്പോകാൻ തിരിഞ്ഞു.

"സുഖംതന്നെയാണു ജ്യേഷ്ഠാ."

ദണ്ഡപാണി മാളികയിലേക്കു കയറിപ്പോയി. ശിവസുന്ദരം ഊഞ്ഞാലിന്മേലിരുന്നു.

ഈറൻ മാറിയ ദണ്ഡപാണി താഴത്തേക്കു വന്നില്ല. മുറിക്കകത്തുള്ള ബെഞ്ചിന്മേലിരുന്നുകൊണ്ടു ജപിക്കാൻതുടങ്ങി.

അക്കാലത്തു് ഒരുദിവസം ശിവസുന്ദരം തന്റെ അനുജത്തിയുടെ ജാതകവും, ഏഴെട്ടു വരന്മാരുടെ ജാതകങ്ങളും കൈയിലെടുത്തുകൊണ്ടു് അവിടെ വന്നു. പൊ

രുത്തം നോക്കിവയ്ക്കണമെന്നു പറഞ്ഞു്, പിറേന്നു വരാമെന്നും പറഞ്ഞു പോയി. പിറ്റേന്നും വന്നു. പിറ്റേന്റെ പിറേന്നും വന്നു. അതിന്റെ പിറേന്നും വന്നു. ദിവസേന വന്നുകൊണ്ടിരുന്നു. വേറെ നൂറുകണക്കിൽ ജാതകങ്ങൾ കൊണ്ടുവന്നു. ആഴ്ചയിൽ ഒന്നോ രണ്ടോ തവണ മുടങ്ങാതെ വന്നുകൊണ്ടിരുന്നു. അങ്ങനെയാണു് അയാളുമായുള്ള ബന്ധം വളർന്നുവന്നതു്. ദണ്ഡപാണി അരിപ്പകൊണ്ടു് അരിച്ചെടുത്തു് ഒരു ജാതകം തിരഞ്ഞെടുത്തു് അയാളുടെ കൈയിൽ കൊടുത്തു. അതിന്നു മാത്രമേ പൊരുത്തമുള്ളുവെന്നും, അതു നടക്കുമെന്നും പറഞ്ഞു. അതാണു നടന്നതും. സാധാരണഗതിയിൽ മാന്യമായൊരു കുടുംബമായിരുന്നു അതു്. വരൻ വിനയശീലനാണു്. വലിയ ഉദ്യോഗവും. ശിവസുന്ദരത്തിന്റെ സന്തോഷത്തിന്നതിരുണ്ടായില്ല. ദണ്ഡപാണി കൂട്ടിനോക്കിയ കണക്കുകൾക്കുവേണ്ടി ആയിരം രൂപാ സമ്മാനം നല്കി. പട്ടുധോത്തി വാങ്ങിക്കൊടുത്തു. ദണ്ഡപാണിയുടെ ധർമ്മപത്നിക്കു് ഒരു പട്ടുപുടവ സമ്മാനിച്ചു.

"മംഗളത്തിന്നു മാംഗല്യദീപം കൊളുത്തിവെച്ചതു നിങ്ങളാണു ജ്യേഷ്ഠാ. ഇല്ലെങ്കിൽ ഞങ്ങളുടെ ചിറ്റപ്പന്റെ വാക്കുകേട്ട പെട്ടെന്നെന്തെങ്കിലും അങ്ങു ചെയ്യുതീത്തേനേ." ശിവസുന്ദരം നമസ്കരിച്ചു നന്ദിപറഞ്ഞു.

എന്നാൽ കാര്യം അതുകൊണ്ടവസാനിച്ചില്ല. കുടുംബസ്നേഹിതൻ എന്ന നിലയ്ക്കു്, തുടർന്നു ബന്ധം പുലർത്തിപ്പോന്നു. പുലർത്തിവരികയാണു്. മദിരാശിയിൽ വന്നാൽ നാലുദിവസത്തിലൊരിക്കലെങ്കിലും അവിടെ വരാതിരിക്കാറില്ല. വിതക്കാലത്തും കൊയ്ത്തുകാലത്തും അയാൾ തഞ്ചാവൂരിലേക്കു പോകും. അപ്പോൾ

മാത്രം ഒന്നോ രണ്ടോ മാസക്കാലം അവിടെയായിരിക്കും സ്ഥിരതാമസമെന്നാണു തോന്നുന്നതു്...

ജപത്തിന്നുവേണ്ടി കണ്ണടച്ചു ധ്യാനിച്ചുകൊണ്ടിരുന്ന ദണ്ഡപാണിയുടെ കണ്ണുകളിൽ ശിവസുന്ദരത്തിന്റെ പോക്കുവരവുകളാണു പ്രത്യക്ഷപ്പെട്ടുകൊണ്ടിരുന്നതു്. മന്ത്രങ്ങൾ മനസാ ചൊല്ലിക്കൊണ്ടിരുന്നെങ്കിലും, കണ്ണും ചെവിയും നാലുകെട്ടിന്നകത്തായിരുന്നു.

കുറച്ചുനേരത്തേക്കു് അവിടെ യാതൊരനക്കവുമില്ല. അലങ്കാരം ശിവസുവിന്നു കാപ്പി കൊണ്ടുവരാൻ അട്ടക്കളയിലേക്കു പോയിരിക്കുകയാവാം...

"ഹല്ലോ, സാർ; എപ്പോ വന്നു?" ഗോപുവിന്റെ സ്വരം കേൾക്കുന്നു. മകൻ ഇപ്പോഴാണു പല്ലുതേയ്ക്കാൻ പുറപ്പെട്ടിരിക്കുന്നതെന്നു തോന്നുന്നു.

"ആരെടോ? ഗോപുവാണോ?...ദാ ഇപ്പഴാ വന്നേ. എന്താടു്? താൻ മതം മാറിയോ?" ശിവസുന്ദരത്തിന്റെ ചോദ്യമാണു്.

"ഉട്ടത്തിരിക്കണതു കണ്ടിട്ടു ചോദിക്ക്യാണോ? ഇതു കൈലിയല്ല സാർ, ലുങ്കിയാണു്—സരാങ്ങു്. സിങ്കപ്പൂരിൽനിന്നും എന്റെറ ഒരു ഫ്രണ്ടു വന്നപ്പോ വാങ്ങിക്കൊണ്ടുവന്നു തന്നതാണു്."

"താനൊരു കൈയുള്ള ബനിയനുമിട്ടു് അരയിലൊരു വീതിയുള്ള അരപ്പട്ടയും കെട്ടി നടന്നാ, നാഗപട്ടണത്തിൽ കപ്പലിറങ്ങിയ റഹിമാൻ റാവുത്തരെപ്പോലെയിരിക്കും."

"നോക്കമ്മേ, സാറെന്നെക്കളിയാക്കുന്നതു്! ഇതു

നൈറ്റ് ഡ്രസ്സാണു സാർ—അല്ലാ കാപ്പി കുടിച്ചോ? കാവേരി, സാറിനു കാപ്പികൊണ്ടുവന്നു കൊട്ടുള്ളൂ!"

"താനാദ്യം കുടിക്കെടോ...പിന്നീട്ട ഞാനും കുടിക്കാം. ഇന്നു ഗോപുമരയ്ക്കാരുടെ കൈകൊണ്ടുതന്നെയാവട്ടേ കാപ്പി."

"ഞാൻ തരാം സാർ."

"താൻതന്നെ കൊണ്ടുവന്നു തരണം. കാവേരി കൊണ്ടുവന്നു തരാൻപോണില്ല. വേമ്പു അതുപോലുമില്ല."

ശിവസുന്ദരം അവിടെ വന്നാൽ കൂട്ടുതലായി സംസാരിക്കുന്നതു ഗോപുവാണ്. വേമ്പുവാകട്ടേ, കാവേരിയാകട്ടേ,—വരൂ! ഇരിക്കൂ! എന്നു മാത്രം മര്യാദവാക്കു പറഞ്ഞിട്ട് അവരവരുടെ പാട്ടിനു പൊയ്ക്കളയും.

"എന്താ കാവേരി, കണ്ട ഭാവംപോലും കാണിക്കണില്ലല്ലോ?" ശിവസുവിന്റെ ചോദ്യത്തിനു കാവേരിയുടെ ഒരു പുഞ്ചിരിമാത്രമാണു മറുപടി.

അലക്ഷ്യഭാവംതന്നെയാണ്. അതു ശിവസുന്ദരംതന്നെ പറഞ്ഞു പരസ്യപ്പെട്ടുത്തുന്നതെന്തിനാണ്? ആ പുഞ്ചിരിയിൽ പ്രസ്തുതാർത്ഥം ദ്യോതിക്കും.

എന്നാൽ വേമ്പു തിരിഞ്ഞുനിന്നു് ഒരു ചോദ്യം ചോദിക്കാറുണ്ട്: "അമ്മാമാ, പട്ട എന്തു ചെയ്യണു്?"

"ബി. യു. സി.യിലാണ്."

"ഐച്ഛികവിഷയം?"

"കമ്മേൾസ്—ലോജിക്."

"എന്താ, ഓഡിറ്ററാകാനുള്ള പരിശ്രമമാണോ?"

"അവൻ ആദ്യം ബി. യു. സി. പാസ്സാവട്ടെ..."

വേമ്പുവിന്നു് അതിൽക്കൂട്ടതലൊന്നും അറിയേണ്ട തായിട്ടില്ല. വലിയവരോട്ട തനിക്കെന്തു ചങ്ങാത്തമാണു്? ഇത്രതന്നെ സംസാരിച്ചതു് അധികമാണു്. അവൻ അപ്പുറത്തേക്കു പോകുന്നതു കണ്ടാൽ അങ്ങനെയാണു തോന്നുക.

മുൻപൊക്കെ ഇങ്ങനെയൊന്നുമല്ല. ശിവസുന്ദരത്തിന്റെ നിഴൽ കണ്ടാൽ മതി, അമ്മാവൻ വന്നെന്നും പറഞ്ഞു കാവേരിയോ വേമ്പുവോ മാളികമുകളിലേക്കു് ഓടിച്ചെല്ലും:

"അച്ഛാ, അച്ഛാ, അദ്ദേഹം വന്നിട്ടുണ്ടു്." വളരെ മര്യാദകലർന്ന സ്വരത്തിലാണു്, ദണ്ഡപാണിയെ കൂട്ടികൾ ചെന്നറിയിക്കുക പതിവു്. അദ്ദേഹവും ഉടനെ താഴത്തേക്കിറങ്ങിവരും.

ഒരുദിവസം കാവേരി ചെന്നു പ്രസ്തുത വിവരമറിയിച്ചപ്പോൾ ദണ്ഡപാണി മുഖമുയർത്തിയില്ല.

"ശരി; വന്നോട്ടേ."

അവൾ താഴത്തേക്കിറങ്ങിപ്പോയി. ശിവസുന്ദരം ഊഞ്ഞാലിന്മേൽത്തന്നെയിരുന്നുകൊണ്ടു കുറച്ചുനേരം സംസാരിച്ചിട്ടു പുറത്തേക്കു പോയി.

"ഇന്നച്ഛനു ശിവസുന്ദരം അമ്മാവൻ വന്നിരുന്നച്ഛാ." ദണ്ഡപാണി പ്രസ്സിൽനിന്നും രാത്രി വന്നപ്പോൾ കാവേരി പറഞ്ഞു. അങ്ങനെ രാത്രികാലങ്ങളിൽ അദ്ദേഹം വീട്ടിലേക്കു കയറിവരുമ്പോൾ പല കാര്യങ്ങളും കൂട്ടികൾ അച്ഛനെ ധരിപ്പിക്കുന്നകൂട്ടത്തിൽ ശിവസുന്ദരമമ്മാവൻ വന്ന കാര്യവും പറയാറുണ്ടു്. ഇപ്പോൾ അക്കാര്യത്തെപ്പറ്റി ആരും പറയാറില്ല. അതൊരു പ്രധാന കാര്യമല്ലെന്നതുകൊണ്ടാണോ? ശിവസുന്ദരം

അത്രയും അപ്രധാനനായ ഒരു വ്യക്തിയായതുകൊണ്ടാണോ? അല്ലെങ്കിൽ പാലിരുന്ന പുളിച്ചുപോയതുകൊണ്ടാണോ?...

ദണ്ഡപാണിയുടെ മുഖം ചുളിഞ്ഞു. മനസ്സ് ഏകാഗ്രമല്ല; ശൂന്യവുമല്ല; ഉയിരറ്റുപോകുന്നതുമില്ല. ഈശ്വരനെയാണദ്ദേഹം ശപിക്കുന്നത്.

നിനക്കെന്റെ ആത്മാവിൽ വന്നിരിക്കാൻ ഇഷ്ടമില്ലേ? എന്നെക്കൊണ്ടാവുന്നവിധത്തിൽ ഞാൻ പരിശ്രമിക്കുന്നുണ്ടല്ലോ. നീ മനസ്സുവെച്ചാൽ ഈ അലമാലകളെ ശാന്തമാക്കാൻ കഴിയും. എന്നിട്ട നിനക്ക് ഇതിൽ വന്ന് ഉപവിഷ്ടനാകാം...കുംഭാഭിഷേകമെന്നും ക്ഷേത്രങ്ങളെന്നും അലഞ്ഞുതിരിയുന്ന പരിഷകളെയാണ നിനക്കിഷ്ടമെന്ന തോന്നുന്നു...

ഈശ്വരനെ വീണ്ടുംവീണ്ടും ശകാരിച്ചു.

ശിവസുന്ദരം ഊട്ടിയിലേയും കൊടൈക്കനാലിലേയും ശൈത്യത്തെപ്പറ്റി പരസ്പരം താരതമ്യവിവേചനംനടത്തുന്നു. ഡൽഹിയിലേക്കു വിമാനത്തിൽ പറന്നുചെന്ന കാര്യത്തെക്കുറിച്ചു പ്രസംഗിക്കുന്നു...

"എന്നാൽ, ഞാനിറങ്ങട്ടേ, ചേടത്തീ?" ഇടയ്ക്കിടയ്ക്കു യാത്രാനുവാദം ചോദിക്കുന്നുമുണ്ടായിരുന്നു.

ഇറങ്ങട്ടേ, ഇറങ്ങട്ടേ എന്നു ചോദിക്കുന്നതു് ഇതു നാലാമത്തെ തവണയാണു്. അനുവാദം കിട്ടിയില്ലെന്നു തോന്നുന്നു. അല്ലെങ്കിൽ ആ ഊഞ്ഞാലിന്റെ മാഹാത്മ്യം കൊണ്ടായിരിക്കണം. ആ ഊഞ്ഞാൽ എത്ര സുന്ദരമാണു്! അതിന്റെ പലകയ്ക്കു് എന്തൊരു മിനുമിനുപ്പു്! തേക്കോ, കരിഞ്ഞാലിയോ, പ്ലാവോ എന്തു മരംകൊണ്ടു് ഉണ്ടാക്കിയതാണെന്നറിയില്ല. നല്ല വീതി. ഒരാൾക്കു സുഖമായി അതിന്മേൽ കിടന്നുരുളാം. അതിന്മേൽ ഇരി

ക്കുന്നതു സുഖകരമായ ഒന്നാണു്. ഒരചേതനവസ്തുവിന്നു് ഇത്രയധികം ആകർഷകത്വം ഉണ്ടായതെങ്ങനെ? മറ്റുള്ളവരെ സന്തോഷിപ്പിക്കാനുള്ള കഴിവു് അതിന്നുണ്ടായതെങ്ങനെ?...

ദണ്ഡപാണിയുടെ ചുണ്ടുകളിൽ നേരിയ ഒരു മന്ദഹാസം പരന്നു. കണ്ണടച്ചു ധ്യാനത്തിലിരുന്നയാൾ ഒരു സമരത്തിനൊരുങ്ങിയതുപോലെ തോന്നി.

എന്റെ മനസ്സു് ഇപ്പോൾ ഒരു ഊഞ്ഞാലാണു്. അതു പതുക്കെ ആടട്ടെ. നിനക്കു് അതിൽ കയറിയിരിക്കാം. അതു തേക്കുകൊണ്ടുണ്ടാക്കിയ ഊഞ്ഞാലല്ല. ശ്വാസംവിട്ടാൽ മതി, അതു് ഉലഞ്ഞാടും. ശ്വാസംപോലും വിടാൻ പാടില്ലെന്നാണോ നീ പറയുന്നതു്? അങ്ങനെ പറയാമോ?

മനസ്സു വീണ്ടും അഴിഞ്ഞാടാൻ തുടങ്ങി. ഓറഞ്ചു നിറം കണ്ണുകളിൽ കുഴമ്പുപോലെ തളംകെട്ടിനിന്നു.

"അതെല്ലാം ശരിയാണു ചേടത്തീ. നിങ്ങൾ ഞങ്ങളുടെ വീട്ടിലേക്കൊന്നു് എത്തിനോക്കിയിട്ടു് എത്രകാലായി? രങ്കം കഴിഞ്ഞയാഴ്ച ഇതിനെക്കുറിച്ചു പറയണതു കേട്ടു, ചേടത്തിയെ ഇങ്ങോട്ടൊന്നും കാണാറേയില്ലെന്നു്."

"നണ! നണ! ശുദ്ധനണ!" ദണ്ഡപാണി അടഞ്ഞിരുന്ന കണ്ണുകളെ ഇറുക്കിയടച്ചു. പുരികം ചുളിഞ്ഞു.

"രങ്കം അങ്ങനെ പറഞ്ഞിട്ടേയുണ്ടാവില്ല. നീയാണു പറയണതു്. അലങ്കാരത്തിനെ കൂടിവെട്ടി അതിലിട്ടു മൂടണമെന്നാണു് അവൾ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടാവുക. ഒരു പക്ഷേ, രങ്കം അങ്ങനെ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടാകാനും മതി. സ്ത്രീകളിൽ രാക്ഷസികൾ ഉണ്ടു്; രാക്ഷസികളിൽ സ്ത്രീക

ളുമുണ്ട്, സീതയുമുണ്ട്; രാക്ഷസികളിൽ ഒരു മണ്ഡോദരിയുമില്ലേ?...''

അലങ്കാരം എന്തു മറുപടിയാണു പറഞ്ഞതെന്നു് ദണ്ഡപാണിക്കു കേൾക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ല.

''ഞാനാണു പണിയും മെനക്കെട്ടു് ഇങ്ങനെ അലയണതു്.'' ശിവസുന്ദരം പരിഭവംപറഞ്ഞു.

''കൈയൊന്നൊഴിഞ്ഞുകിട്ടണ്ടേ?'' അലങ്കാരം അങ്ങനെയാണു മറുപടിപറഞ്ഞതെന്നു തോന്നി. അതുകൊണ്ടായിരിക്കാം തനിക്കുള്ള കൃത്യാന്തരബാഹുല്യത്തെക്കുറിച്ചു് ശിവസുന്ദരം വായതോരാതെ പ്രസംഗിച്ചതു്.

''...ഇഷ്ടമുണ്ടെങ്കിൽ വരാൻ കഴിയും. എനിക്കെന്താ, തിക്കും തിരക്കുമൊന്നുമില്ലെന്നാണോ കരുതണതു്? ആറരമ്പതു് ഏക്കർ നിലത്തിലുള്ള കൃഷി നോക്കിയെടുക്കണം; കമ്പനിമീറ്റിംഗിനെല്ലാം പോണം; പള്ളിക്കൂടത്തിന്റെ നടത്തിപ്പിനെക്കുറിച്ചു ശ്രദ്ധിക്കണം; മദിരാശിക്കു വരണം; തിരുച്ചിക്കു പോണം; ഊട്ടിയിലേക്കു പോണം; ഇവിടെയും വരണം. നിങ്ങൾക്കു വരണമെന്നുണ്ടെങ്കിലൊക്കെ വരാൻകഴിയും. ചേട്ടനേയും വിളിച്ചോണ്ടു നിങ്ങൾക്കൊന്നങ്ങോട്ടു വന്നൂടേ?...''

എന്നെ എന്തിനാണെടോ കൂട്ടിക്കൊണ്ടുവരുന്നതു്? ഓഹോഹോ—എന്തൊരു മഴുവാദയാണു്; ആഹാഹാ വലിയവലിയ വാഗ്ദാനങ്ങളാണല്ലോ പറയുന്നതു്!

''ആരാടീ അതു്?'' അലങ്കാരത്തിന്റെ പെട്ടെന്നുള്ള ചോദ്യമാണു്. വാതിൽക്കൽ ഒരു സൈക്കിൾറിക്ഷാ ബ്രേക്കിട്ടു നിറുത്തിയ ശബ്ദം കേട്ടു.

''അമ്മേ, അപ്പുച്ചേട്ടൻ!'' കാവേരിയുടെ സ്വരത്തിൽ സന്തോഷം നിറഞ്ഞുതുളുമ്പി.

''എന്തു്?'' ബഞ്ചിലിരുന്ന ദണ്ഡപാണി ചാടി

യെഴുന്നേറ്റു. ജന്നലിന്നരികിലേക്കു് ഓടിച്ചെന്നു തെരുവിലേക്കു് എത്തിനോക്കി.

അപ്പുവാണു്! അപ്പുതന്നെ! പെട്ടിയെടുത്തു വീട്ടുവാതില്ക്കൽ വയ്ക്കുന്നു. അതേ, അപ്പുതന്നെയാണു്! തൊണ്ടയിലെന്തോ പെട്ടെന്നു വന്നടഞ്ഞതുപോലെ തോന്നി. അപ്പു... അപ്പുതന്നെ!

"അമ്മാ! അമ്മാ!" വിളികേട്ടു് ദണ്ഡപാണി തിരിഞ്ഞുനോക്കി.

"അപ്പുച്ചേട്ടൻ വന്നു! അപ്പുച്ചേട്ടൻ വന്നു!" കാവേരി തുള്ളിക്കുതിക്കുന്നു.

ദണ്ഡപാണിക്കും അങ്ങനെ കുതിച്ചുതുള്ളിയാൽ കൊള്ളാമെന്നുണ്ടു്. അരയിൽ കെട്ടിയിരുന്ന ഉത്തരീയം അഴിച്ചെടുത്തു തോളിലിടാൻപോലും മറന്നുകൊണ്ടാണു്, ദണ്ഡപാണി കാവേരിയുടെ തുള്ളലിനോടൊപ്പം മാളികമുകളിൽനിന്നും ഇറങ്ങിവന്നതു്.

വേനുവാണു റിക്ഷയിൽനിന്നും കിടക്കക്കെട്ടു് എടുത്തുകൊണ്ടുവന്നതു്. റിക്ഷാക്കാരൻ ഒരു പെട്ടി പൊക്കിയെടുത്തുകൊണ്ടുവന്നുവെച്ചു. അപ്പു മറ്റൊരു പെട്ടിയുമെടുത്തുകൊണ്ടു നാലുകെട്ടിന്നകത്തേക്കു പ്രവേശിച്ചു.

"വാടാ, അപ്പൂ!"

"അപ്പൂ!" അലങ്കാരം ഉറക്കെ വിളിച്ചു.

"അമ്മേ!"

"എന്തെടാ ഗോപൂ! മീശയൊക്കെ വടിച്ചുകളഞ്ഞോ?" എന്നു ചോദിച്ചുംകൊണ്ടാണു് അപ്പു ഊഞ്ഞാലിന്മേൽ നോക്കിയതു്. അടുത്ത ക്ഷണത്തിൽത്തന്നെ തെറ്റു മനസ്സിലാക്കി സൂക്ഷിച്ചുനോക്കി.

"ശിവസുഅമ്മാവനാ." കാവേരി പറഞ്ഞു.

"ഓ, അമ്മാവൻ... സുഖംതന്നെയല്ലേ സാർ?" അപ്പു കുശലപ്രശ്നം ചെയ്തു.

"സുഖംതന്നെ."

"ഏതു വണ്ടിയിലാ വന്നേ?"

"തൃത്തുക്കുടി എക്സ്പ്രസ്സിൽ."

"രണ്ടുദിവസത്തിന്നു മുമ്പു വരാന്നാണല്ലോ എഴുതിയിരുന്നേ?"

"എഴുതിയിരുന്നു. വാദ്ധ്യാരുടെ പേരക്കിടാവിന്റെ കല്യാണമായിരുന്നു. നിങ്ങൾക്കു ക്ഷണപത്രം കിട്ടിയില്ലേ?"

"കിട്ടി."

"അമ്മായിയും കല്യാണത്തിന്നു പോയിരുന്നു അവരു മടങ്ങിവന്നശേഷം പോയാ മതീന്നാ പറഞ്ഞേ."

"നീ പോയില്ലേ?"

"വീടുകാക്കാൻ ആരെങ്കിലും വേണ്ടേ? നില്ക്കാൻ പറഞ്ഞു. നമസ്കരിക്കുന്നച്ഛാ!" അപ്പു അച്ഛനമ്മമാരുടെ കാല്ക്കൽ വീണു വന്ദിച്ചു.

"ശിവസുസാർ, നിങ്ങൾക്കും എന്റെ നമസ്കാരം."

"എന്നെ എന്തിനാണു നമസ്കരിക്കുന്നതു്?" ശിവസുന്ദരം സങ്കോചത്തോടെ എഴുന്നേറ്റുനിന്നു. അതിനകം അപ്പു കാൽക്കൽ വീണുകഴിഞ്ഞിരുന്നു. എഴുന്നേറ്റു കാലുതൊട്ടു കണ്ണിൽ ഒപ്പിക്കഴിഞ്ഞു.

"അയ്യയ്യോ!" നിർമ്മാല്യം ചവുട്ടിയതുപോലെ ശിവസുന്ദരം പിന്നിലേക്കാഞ്ഞു.

"എന്താണിതു്? കുട്ടി നമസ്കരിക്കുന്നു!" അലങ്കാരം ആശ്ചര്യം പ്രദർശിപ്പിച്ചു.

"മകനാണോ? നന്നായിരിക്കുന്നു." ശിവസു അപ്പുവിനെ തലനിവർത്തി നോക്കി. ശിവസുവിനുപോലും

തല നിവർത്തി നോക്കേണ്ടിയിരിക്കുന്നു. അപ്പുവിന്നു് അത്രയ്ക്കു് ഉയരമുണ്ടു്. അപ്പുവിനെ നോക്കിക്കൊണ്ടതന്നെ ശിവസു പറഞ്ഞു:

"വേദവിത്തല്ലേ? എന്നെ നമസ്കരിക്കുന്നതു ശരിയാണോ?...എന്നാൽ, വയസ്സിൽ ഞാൻ മൂത്തവനാണു്. എന്റെ കാലും തൊട്ടു. ഒരുകണക്കിനു് അതു നന്നായി. അങ്ങനെയെങ്കിലും ഒന്നു തൊടാനുള്ള ഭാഗ്യം സിദ്ധിച്ചല്ലോ." അയാൾ ഒന്നു ഞെളിഞ്ഞുപിരിഞ്ഞു.

ദണ്ഡപാണിയുടെ നട്ടെല്ലുപോലും വിറങ്ങലിച്ചുപോയി. 'എടാ തടിയാ, ഇങ്ങനെയെല്ലാംകൂടി നിനക്കു സംസാരിക്കാനറിയാം, അല്ലേ? ഒരു ക്ഷണനേരത്തേക്കെങ്കിലും വ്യക്തമായും നല്ലൊരു കാര്യം പറഞ്ഞല്ലോ. നീ ബുദ്ധിശാലിതന്നെ. ഇല്ലെങ്കിൽ നിനക്കു് ഇങ്ങനെ കഴിഞ്ഞുകൂടാൻ കഴിയുമോ? ആശ്ചര്യഭരിതനായ ദണ്ഡപാണി മനസാ പറഞ്ഞു.

"ചേട്ടാ, നമസ്കരിക്കുന്നു." കാവേരി ഇതിനകം അപ്പുവിനെ തൊഴുതുകൊണ്ടു തല കുനിച്ചു.

"ഞാനും നമസ്കരിക്കുന്നു, ചേട്ടാ." വേമ്പു അവളെ പിന്തുടർന്നു.

ജ്യേഷ്ഠത്തിയമ്മ ഇതെല്ലാം നോക്കിക്കൊണ്ടു് എതിർവശത്തുള്ള മുറിയുടെ വാതിൽക്കൽ നിന്നിരുന്നു.

"ആരാ അവിടെ?" ഗോപു കുളിമുറിയിൽനിന്നും പുറത്തുവന്നു. "അല്ലാ, അപ്പുച്ചേട്ടനാണോ? എപ്പഴാ വന്നേ?"

"ഞാനും നമസ്കരിക്കുന്നു!" ഗോപു പറഞ്ഞു.

"ഏയ്, ഈറനുമുട്ടത്തുകൊണ്ടു നമസ്കരിക്കാൻ പാടില്ല." അച്ഛൻ തടഞ്ഞുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു.

"അച്ഛനൊന്നു മിണ്ടാതിരിക്കുന്നുണ്ടോ? ഇപ്പോ ചെയ്തില്ലെങ്കിൽ പിന്നീട്ടു ഞാനതു മറന്നുപോകും." ഗോപു അങ്ങനെതന്നെ ദണ്ഡനമസ്കാരംചെയ്തു. "ചേട്ടൻ എത്ര നന്നായിരിക്കുന്നു! എന്തൊരു ഫൈറ്റ്! നാളെ ചേട്ടനങ്ങട്ടു കൂടുമയെട്ടത്തു ക്രോപ്പുചെയ്യിച്ചാ പിന്നെ, ഈ മദ്രാസ്സിറ്റിയിൽ ചേട്ടനെപ്പോലെ പെൽസനാലിറ്റി ആക്ടുണ്ടാകുമമ്മേ?...എന്താ ശിവസുസാർ, ഞാൻ പറയണതു ശരിയല്ലേ? ആഹാ, എത്ര നന്നായിരിക്കുന്നു!" ഗോപു അപ്പുവിനെ കെട്ടിപ്പിടിച്ചൊരുമ്മകൊടുത്തു.

കാവേരി കൂടുകൂടേ ചിരിച്ചു.

"വത്രു, ഇരിക്കു ചേട്ടാ! ഈ ഊഞ്ഞാലിൽ ഇരിക്കാം. ശിവസുസാർ, നിങ്ങളും ഇരുന്നോളൂ! അമ്മേ, കാപ്പി കൊണ്ടുവന്നു കൊടുക്കമ്മേ!" ഗോപു അപ്പുവിനെ പിടിച്ചുവലിച്ചു കൊണ്ടുപോയി.

എല്ലാവരും അപ്പുവിന്റെ ചുറ്റും നിന്നു. ശിവസുന്ദരം തനിച്ചു് ഒരിടത്തിൽ നിന്നു. സല്പനേരത്തിനുള്ളിൽ അയാൾ അലങ്കാരത്തോടു യാത്രപറഞ്ഞു:

"ഞാൻ ഇറങ്ങട്ടേ ചേടത്തീ?"

"ശരി; അങ്ങനെയാട്ടേ!" അലങ്കാരത്തമ്മാൾ അനുവാദമരുളി.

"എന്നാൽ ഞാൻ ഇറങ്ങട്ടേ?" എല്ലാവരോടുമായിട്ടു ശിവസുന്ദരം യാത്രപറഞ്ഞു.

"റൈറ്റ് സാർ. വെജിറേറബിൾസ് കൊണ്ടുവന്നതിനും നന്ദി."

അലങ്കാരംമാത്രം ഇടനാഴിവരെ അയാളെ അനുഗമിച്ചു. മടങ്ങിവന്നു് ഊഞ്ഞാലിന്നരികേ നിന്നു. അപ്പുവിനെ ഇമവെട്ടാതെ നോക്കിനിന്നു.

അപ്പു അഗ്നിയെപ്പോലെയിരിക്കുന്നു!

"അമ്മേ!" അപ്പു അമ്മയെ നോക്കി.

ഹൃദയത്തുടിപ്പോടെയാണു് അലങ്കാരം അപ്പുവിനെ നോക്കിയതു്. അപ്പു പെട്ടെന്നു് എഴുന്നേറ്റു്, സഞ്ചിയിൽനിന്നും, ശ്രീരംഗത്തുനിന്നു വാങ്ങിക്കൊണ്ടുവന്ന പൂപ്പന്തെടുത്തുകൊടുത്തു.

"അപ്പുച്ചേട്ടന്റെ കുട്ടമ്മയ്ക്കു് എന്തൊരു നീളമാണു്! പെണ്ണുങ്ങളുടേതുപോലെ. അഴിച്ചിട്ടാൽ തുടവരെ ഇറങ്ങിക്കിടക്കും. അങ്ങനെയാണെങ്കിൽ കുറച്ചു പൂവെടുത്തു ചേട്ടനു വെച്ചേക്കു, അമ്മേ."

അപ്പുവിന്റെ തലയും, കൈയും, മാറും എല്ലാം ഗോപു മാറിമാറി നോക്കി. അയാളുടെ ഹൃദയത്തിൽ സന്തോഷം അലതല്ലി.

ഗോപുവിന്റെ നോട്ടം കാവേരിയുടെ കണ്ണിൽപ്പെട്ടു. "എന്താ ചേട്ടാ, ഇങ്ങനെ തുറിച്ചുനോക്കണതു്? അപ്പുച്ചേട്ടനു പറഞ്ഞ അമളി ഗോപുച്ചേട്ടനും പറ്റരുതെന്നു കരുതിയാണോ ഇങ്ങനെ നോക്കണതു്?"

"അപ്പുച്ചേട്ടനു് അമളിപറ്റിയോ? മനസ്സിലാകുന്നില്ലല്ലോ."

"ചേട്ടൻ കുളിക്കാൻപോയിരുന്നല്ലോ. അപ്പുച്ചേട്ടൻ അകത്തേക്കു വന്നുകയറി. ഊഞ്ഞാലിൽ ശിവസു അമ്മാവൻ ഇരിക്കണുണ്ടായിരുന്നു. ഗോപുച്ചേട്ടനാണു വിചാരിച്ചു്, 'എന്തടാ ഗോപൂ, മീശ എപ്പഴാ വടിച്ചു കളഞ്ഞേ?' എന്നു ചോദിച്ചു. ശിവസുഅമ്മാവൻ അപ്പുച്ചേട്ടന്റെ നേരെ നോക്കി. അപ്പോ, അപ്പുച്ചേട്ടന്റെ മുഖമൊന്നു കാണേണ്ടിയിരുന്നു..." കാവേരി പൊട്ടിച്ചിരിച്ചു.

"പെട്ടെന്നങ്ങു തെറ്റിദ്ധരിച്ചുപോയി കാവേരി."

"അതുകൊണ്ടെന്താ കാവേരി? എന്റെ പെൾസ നാലിറ്റി അങ്ങു വളന്നുവെന്നല്ലേ, ഇതിൽനിന്നും മന സ്സിലാക്കേണ്ടതു്? ഒരു രണ്ടു സെക്കൻഡുനേരത്തേക്കെ ങ്കിലും അങ്ങനെതന്നെയിരുന്നോട്ടെ. ശിവസുസാറിനെ പ്പോലെ, പെൾസനാലിറ്റിയും പണവും എന്റെ കൈ യിലുണ്ടായിരുന്നെങ്കി ഞാനിവിടെ ഇങ്ങനെ ഇരിക്കേ്യാ? ഈ തൊഴുത്തുതെരുവിൽ താമസിക്കുമായിരുന്നോ? ശരി, ഇന്നു് ഒരു രണ്ടു സെക്കൻഡു നേരത്തേക്കെങ്കിലും ഞാന ങ്ങനെയായല്ലോ."

"അതൊക്കെ ശരി. അപ്പൂ, നീ പോയി പല്ലുതേ ച്ചിട്ടു വാടാ കുട്ടീ. കാപ്പി കുടിക്കാം." അലങ്കാരം അപ്പു വിനെ ധൃതിപ്പെട്ടത്തി.

"കാപ്പിയോ!... ശരി, ഞാൻ ഇതാ വന്നുകഴിഞ്ഞു."

"എന്താ ചേട്ടാ, വലിച്ചുനീട്ടി സംസാരിക്കണതു്? കാപ്പി കഴിക്കാറില്ലേ?" ഗോപു ചോദിച്ചു.

"പാഠശാലയിൽ എവിടുന്നാടാ, കാപ്പി? അവിടെ കിട്ടുന്നതു് അരിക്കാപ്പിയാണു്."

"അപ്പോ, നിരാഹാരമാണോ? അങ്ങനെ പറ! അതാണിങ്ങനെ പെൾസനാലിറ്റി. അമ്മേ, അപ്പുച്ചേ ട്ടനു് ഒരു അണ്ടാവു നിറച്ചു് കാപ്പിയുണ്ടാക്കിക്കൊണ്ടു വരൂ!"

ദണ്ഡപാണിയുടെ അട്ടക്കൽ ആരോ ജാതകപ്പൊ രുത്തം നോക്കാൻ വന്നിരുന്നു. അയാളോടു സംസാരിച്ചു് അവിടെയിരുത്തിയിട്ടു് അദ്ദേഹം അപ്പുവിന്റെ അട്ടക്കൽ വന്നു നിന്നു.

"ഭവാനിയമ്മാൾക്കു സുഖംതന്നെയല്ലേ?"

"സുഖമാണു്. അച്ഛനെ അന്വേഷിച്ചതായിപ്പറ യാൻ പറഞ്ഞു."

"അവരുടെ മരുമകൾ അവിടെത്തന്നെയല്ലേ? ഇന്ദു?" അലങ്കാരം ചോദിച്ചു.

"അവിടെത്തന്ന്യാ."

"അവളുടെ ഭർത്താവിന്റെ വീട്ടിലല്ലേ?"

"അല്ല. ഭവാനിയമ്മാളുടെ വീട്ടിലാണ്."

"ഊം? അതെന്താ?"

"എന്തോ ഒത്തുപോകുന്നില്ലായിരിക്കാം."

"ഉരുക്കിക്കാച്ചിയടിച്ചെടുത്ത തങ്കക്കട്ടപോലുള്ള ഒരു കുട്ടി. പാവം. അവൾക്കിങ്ങനെ വന്നുവല്ലോ." ദണ്ഡപാണി ദീർഘശ്വാസംവിട്ടു.

"പാവം. അപ്പോ ഭർത്താവിന്റെ വീട്ടിലേക്കു പോവാറില്ലേ?"

"ഇല്ല."

ഇന്ദുവിനെക്കുറിച്ചാലോചിച്ചുകൊണ്ട് അലങ്കാരം അപ്പുവിന്റെ മുഖത്തേക്കുതന്നെ ദൃഷ്ടിയുറപ്പിച്ചുകൊണ്ടു നിന്നു.

"എന്താമ്മേ, ചേട്ടനോട് പോയി പല്ലുതേച്ചു വരാൻ പറഞ്ഞിട്ട്, പിന്നേയും നാട്ടുവർത്തമാനങ്ങൾ പറഞ്ഞോണ്ടു നില്ക്വാണല്ലേ? ചേട്ടാ, പോയി പല്ലുതേക്ക്! വരൂ. ഞാൻ പേസ്റ്റെടുത്തു തരാം. ഇങ്ങോട്ടു വരൂ!" ഗോപു അപ്പുവിനെ വലിച്ചിഴച്ചുകൊണ്ടുപോയി കുളിമുറിക്കകത്താക്കി വേണ്ടതെല്ലാം എടുത്തു കൊടുത്തിട്ടു വന്നു.

"നീ ഈറനുടുത്തുകൊണ്ടാണല്ലേ, ഈ ഉപചാരങ്ങളെല്ലാം ചെയ്യണതു്? ഈറൻ മാറ്റിട്ടു വാടാ ഗോപൂ." അമ്മ ശാസിച്ചു.

"ചേട്ടൻ വേദമെല്ലാം പഠിച്ചു വന്ന വിദ്വാനല്ലേ? അതോണ്ടാ ഈറനുടുത്തോണ്ടുതന്നെ എല്ലാം എടുത്തു കൊടുത്തിട്ടു വന്നതു്."

"ഓ—ആട്ടേ. അതെങ്കിലും നിനക്കറിയാല്ലോ! നിന്റെ മീശയും നിന്റെ ഉറക്കവും നീയും..."

"എന്താമ്മേ, അങ്ങനെ പറഞ്ഞുകളഞ്ഞെ? എനിക്കെന്താ പെൽസനാലിറ്റിയില്ലേ? അപ്പുച്ചേട്ടനെപ്പോലെ പൊക്കമില്ലേ? ഞാൻ അനിയനല്ലേ? ശിവസുസാറിനെപ്പോലെയുണ്ടെന്നു് അപ്പുച്ചേട്ടൻതന്നെ സർട്ടിഫിക്കറ്റ് തന്നല്ലോ."

"മതി മതി; മതിയാക്കെടാ ഗോപൂ. ആദ്യംതന്നെ പോയി ഈറൻ മാറീട്ടു വാ." അലങ്കാരം പറഞ്ഞു.

ദണ്ഡപാണി ഇതെല്ലാം പുഞ്ചിരിയോടെ കേട്ടുകൊണ്ടുനിന്നു. അലങ്കാരം അതും നോക്കാതിരുന്നില്ല. നിവ്വികാരമാണു് ആ നോട്ടം. എന്നാൽ അതു് അദ്ദേഹത്തെ എരിപൊരിക്കൊള്ളിക്കുന്നുണ്ടെന്നു് അവൾക്കു മനസ്സിലാകായ്കയില്ല. സന്തോഷാധിക്യംനിമിത്തം അദ്ദേഹം ആ പുഞ്ചിരിയെ വിഴുങ്ങിക്കളഞ്ഞു. അതിനെ ഉൾക്കൊണ്ടതിനെപ്പറ്റി ചിരിക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നു.

നാല്

ജാതകംനോക്കിക്കാൻ വന്നവരെല്ലാം പൊയ്ക്കഴിഞ്ഞു. അവരെ പറഞ്ഞയച്ചിട്ടു് ദണ്ഡപാണി താഴത്തേക്കു വരുമ്പോൾ വേറൊരാൾ താഴത്തുനിന്നും മുകളിലേക്കു കയറിച്ചെല്ലുന്നു.

ആഗതൻ തലയുയർത്തി നമസ്കാരംപറഞ്ഞു.

"നമസ്കാരം. ഇന്നത്തെ കച്ചവടമെല്ലാം അവസാനിപ്പിച്ചുകഴിഞ്ഞു, സ്വാമി. ഇനിയൊക്കെ നാളെ. എനിക്കിന്നു കുറച്ചു പണിയുണ്ടു്." അയാളെ തിരിഞ്ഞുപോലും നോക്കാതെ ദണ്ഡപാണി താഴത്തേക്കിറങ്ങി

വന്നു. നാലുകെട്ടിൽ എല്ലാവക്കും ഊണിന്നു് ഇല വെച്ചിരുന്നു.

"അപ്പോ..." ആഗതനും അദ്ദേഹത്തോടൊപ്പം ഇറങ്ങിവന്നു് എന്തോ പറയാൻ ഭാവിച്ചു.

"നാളെക്കാലത്തു വരൂ!"

ആഗതൻ മുഖം കുനിച്ചുകൊണ്ടു പുറത്തേക്കു നടന്നു. കാവേരി ചെന്നു് ഉമ്മറവാതിൽ അടച്ചു സാക്ഷയിട്ടു പോന്നു.

"അയ്യോ പാവം!" കാവേരിയും എല്ലാവരോടൊപ്പം ഇലയുടെ മുമ്പിലിരുന്നു.

"എന്താച്ഛാ, ഇത്ര ദയവില്ലാതെ അയാളെ പറഞ്ഞയച്ചതു്? ആശ്ചര്യമായിരിക്കുന്നല്ലോ!" വിടർന്ന കണ്ണുകളോടെ ചിരിച്ചുകൊണ്ടു് അപ്പു ചോദിച്ചു.

"പിന്നല്ലാതെന്താ? വിശ്വാസമില്ലാത്ത ഒരു കാര്യത്തിനുവേണ്ടി എത്ര നേരാ ചിലവിടണ്ടേ?" ഇലയിൽ വെള്ളം തളിച്ചു തുടച്ചു വൃത്തിയാക്കി.

"വിശ്വാസമില്ലേ? എന്താണിപ്പറയുന്നതു്?"

"യഥാർത്ഥത്തിൽ ഈശ്വരനെ വിശ്വസിക്കുന്നവൻ ഇങ്ങനെ കിടന്നു് അലയണമെന്നുണ്ടോ? ഇക്കാര്യത്തിലെല്ലാം ഇങ്ങനെ തലയിട്ടടിച്ചാൽ ഈശ്വരന്റെ പേരിൽ വിശ്വാസമുണ്ടാവില്ല. ഈ മനുഷ്യരുണ്ടല്ലോ— അവർ എല്ലാം മുൻകൂട്ടിയറിഞ്ഞു് അങ്ങു സാധിപ്പിച്ചുകളയാമെന്നുകരുതി ഓടിനടക്കുകയാ."

"അപ്പോൾ അച്ഛൻ ഇത്രനാളും ജാതകം നോക്കിപ്പറഞ്ഞതെല്ലാം വിശ്വാസമില്ലാതെയാണോ?"

"വിശ്വാസമോ? എനിക്കോ? ലവലേശമില്ല. എന്നെ ശല്യപ്പെടുത്തരുതെന്നു പറയുകേംചെയ്തു. പറഞ്ഞാൽ കേക്കണ്ടേ? 'നിങ്ങൾ വിശ്വസിച്ചില്ലെങ്കിലും

തരക്കേടില്ല; എന്നാൽ, നിങ്ങൾ കൂട്ടിനോക്കുന്ന കണക്കു തെറ്റാൻ ന്യായമില്ല' എന്നാണു പറയണതു്. എന്താ ചെയ്യ? വാടകച്ചെലവിന്നായി; പാലിന്നായി; കുട്ടികളുടെ പഠിത്തച്ചെലവിന്നായി എന്നെല്ലാം കരുതിയാണു വേണ്ടാന്നു പറയാത്തതു്."

"എനിക്കൊന്നും മനസ്സിലാവണില്ല." അപ്പു പറഞ്ഞു.

"എന്താ മനസ്സിലാകാത്തതു്?"

"അച്ഛനു വിശ്വാസമില്ലെന്നു പറയുന്നതുതന്നെ ആശ്ചര്യകരമായിത്തോന്നുന്നു."

"അണപോലുമില്ല. നിന്റെ ചേട്ടന്റെ കല്യാണം പോലും ജാതകപ്പൊരുത്തം നോക്കീട്ടല്ലാ ഞാൻ നടത്തിയതു്. അവൻ പെണ്ണിനെക്കണ്ടെന്നു പറഞ്ഞു. അവനു് അവളെപ്പിടിച്ചു എന്നും പറഞ്ഞു. അവളുടെ വീട്ടുകാരും നല്ലവരാണെന്നു തോന്നി. ശരിയെന്നു ഞാനും പറഞ്ഞു. നിന്റെ ചേടത്തിയമ്മയുടെ ജാതകമൊന്നും ഞാൻ നോക്കിയില്ല. നിന്റെ കല്യാണത്തിന്നും ഞാനങ്ങനെയൊക്കെയാണു ചെയ്യാൻപോണതു്."

"അവന്റെ കല്യാണക്കാര്യത്തെപ്പറ്റി പിന്നീടു് ആലോചിക്കാം. ആദ്യംതന്നെ സമ്പാദ്യത്തിന്നെന്തെങ്കിലും ഒരു വഴി കണ്ടുപിടിക്കണ്ടേ?" അലങ്കാരം ചോദിച്ചു.

ദണ്ഡപാണി അവരുടെ മുഖത്തേക്കൊന്നു നോക്കി.

"വഴി കണ്ടുപിടിക്കാതെയാണോ പറയണതു്?"

"എന്താ കണ്ടുപിടിച്ചു വെച്ചിട്ടുള്ളതു്?"

"അപ്പു അടുത്തമാസത്തിൽ നിന്റെ കൈയിൽ ഇരുന്നൂറുറുപ്പിക കൊണ്ടുവന്നു തരാൻപോണൊണ്ടു്. അപ്പോ അവനോടുതന്നെ ചോദിച്ചറിഞ്ഞോളൂ."

"ഇരുന്നൂറുറുപ്പികയോ? ശമ്പളാ? പറയൂ അച്ഛാ, എവിടുന്നാ?" കാവേരിക്കു് ഉടനേ അറിയണം.

"എച്ചിൽക്കൈ ആട്ടി സംസാരിക്കാതെടി പെണ്ണേ." കോളേജദ്ധ്യാപകൻ വിലക്കി.

"അച്ഛാ, അച്ഛാ! പറയൂ അച്ഛാ!"

"ഇപ്പോ ഒന്നും പറയാൻ പറ്റില്ല. നിനക്കു സ്കൂളിലേക്കു പോവാൻ നേരായില്ലേ? മിണ്ടാതെ എഴുന്നേറ്റു പോയേ. അടുത്ത മാസം പറയാതെതന്നെ അറിയാൻ കഴിയും."

"പോച്ഛാ!"

"നീ ആദ്യംതന്നെ ഊണുകഴിച്ചു സ്കൂളിലേക്കു പോ."

"പറഞ്ഞില്ലെങ്കി പോച്ഛാ."

ഊണുകഴിഞ്ഞു. കാവേരിയുംമറ്റും സ്കൂളിലേക്കു യാത്രയായി. ഗോപുവിനു് ഒരു കമ്പനിയിലാണു് ഉദ്യോഗം. അയാൾ ഒരു മണിക്കൂറിനു മുമ്പുതന്നെ പൊയ്ക്കഴിഞ്ഞു.

മാളികയിലേക്കു കയറിച്ചെന്ന ദണ്ഡപാണി അപ്പുവിനെ അരികത്തേക്കു വിളിച്ചു.

"എന്താച്ഛാ?" വിളികേട്ടുകൊണ്ടു് അപ്പു അങ്ങോട്ടു ചെന്നു.

"ഇവിടെയിരിക്കു്!"

"ഇല്ല. ഞാൻ നിന്നോളാം."

"ഇരിക്കെടാവിടെ!"

അപ്പു ബഞ്ചിന്മേലിരുന്നു.

"രാത്രി വണ്ടിയിൽ ഉറങ്ങിയോ?"

"ഒരുവിധം ഉറങ്ങിയെന്നു പറയാം."

"നല്ലവണ്ണം ഉറങ്ങിയില്ലേ?"

"വണ്ടിയിലെങ്ങിനിന്ന്യാ അതു് കഴിയ്ആ?"

"അങ്ങിനെയാണെങ്കി ഉച്ചയ്ക്കു മുഴവൻ നീ നല്ല പോലെ റെസ്റ്റെടുത്തോ. ഉറങ്ങിക്കോ. വൈകുന്നേരം അഞ്ചുമണിക്കു് ആപ്പീസുവരെ ഒന്നു വരാൻപറ്റ്വോ?"

"അതെന്താ പറ്റ്വോന്നു്? വരാല്ലോച്ഛാ!"

"വലിയ ചില ഉദ്യോഗസ്ഥന്മാക്കു ഞാൻ വേദാന്തപാഠമെടുക്കാറുണ്ടു്. അവരോടെല്ലാം നിന്നെക്കുറിച്ചു പറഞ്ഞുവെച്ചിട്ടുണ്ടു്. വേദത്തിലെ പ്രധാനഭാഗം എന്താണെന്നു് അവക്കു് അറിയണമത്രേ. വ്യാഖ്യാനസഹിതം മുഴവൻ മനസ്സിലാക്കണമെന്നാണു പറയണതു്! നിന്നെക്കൊണ്ടു പറഞ്ഞുകൊടുക്കാൻ കഴിയോ?"

"പരിശ്രമിക്കാം."

"പരിശ്രമിക്കുകതന്നെ വേണം. പതിനാറു കൊല്ലക്കാലം നിന്നെ എങ്ങോട്ടോ പറഞ്ഞയച്ചിട്ടു്, നശിച്ചുപോയ എന്തൊക്കെയോ പുസ്തകങ്ങൾ പഠിപ്പിച്ചെന്നു നിന്റെ ചേട്ടൻ എന്നോടു തട്ടിക്കേറുകയാണു്. നശിച്ചുപോയ ആ പുസ്തകങ്ങൾ പഠിച്ചതുകൊണ്ടു് എന്തു പ്രയോജനമാണു കിട്ടുകയെന്നു് അവനെ ഒന്നു് അറിയിക്കണമെന്നുണ്ടു്. പണം കിട്ടാൻ വഴിയുണ്ടെങ്കിൽ ജീവനുള്ളവയാണു് അവയെന്നു് അവൻ പറയാൻതുടങ്ങും."

"ചേട്ടൻ തമാശയായിട്ടു പറഞ്ഞതാകാനുംമതി. അല്ലെങ്കിൽ, ചേട്ടനെപ്പോലെ അനിയനു സമ്പാദിക്കാൻ കഴിയില്ലല്ലോ എന്നു കരുതി പറഞ്ഞതാവും. എന്നാൽ അവരേക്കാളെല്ലാം നല്ല ഉയന്ന വിദ്യാഭ്യാസമല്ലേ അച്ഛൻ എനിക്കു നല്കിയിട്ടുള്ളതു്?"

ദണ്ഡപാണി അപ്പുവിനെ സൂക്ഷിച്ചുനോക്കി.

"നീ പറയുന്നതു വാസ്തവമാണോ?" അദ്ദേഹം ചോദിച്ചു.

"എനിക്കു നല്ല മനസ്സമാധാനമാണുള്ളതു്. ഏതു പഠിച്ചാലാണോ, എല്ലാം പഠിച്ചതുപോലെയാകുന്നതു്, അതാണു ഞാൻ പഠിച്ചിട്ടുള്ളതു്. എല്ലാറ്റിനും മൂലാധാരമായിട്ടുള്ളതു് ഏതാണോ അതാണു ഞാൻ പഠിച്ചിട്ടുള്ളതു്. അതുകൊണ്ടു് എന്റെ മനസ്സിനു പരിപൂർണ്ണതൃപ്തിയാണുള്ളതു്."

"വാസ്തവംതന്നെയോ?"

"ഞാൻ ഉള്ളിലൊന്നും വെച്ചല്ല സംസാരിക്കുന്നതു്. അച്ഛനെന്താണിങ്ങനെ ചോദിക്കുന്നതു്?"

ദണ്ഡപാണി പതുക്കെ ഒന്നു തലയാട്ടി.

"അങ്ങനെയാണെങ്കിൽ ഒരു മനോവേദനയുമില്ലെടാ, അപ്പൂ. അണുപോലും സങ്കടമില്ല."

"അച്ഛനോടാരാണു സങ്കടപ്പെടാൻ പറഞ്ഞതു്?"

"അതല്ലെടാ, അപ്പൂ. ലോകം ആരംഭിച്ച കാലംതൊട്ടു സമ്പാദിക്കുന്നവനെയാണു് എല്ലാവരും ബഹുമാനിച്ചുവരുന്നതു്. സ്ത്രീകൾ ബഹുമാനിക്കണമെങ്കിൽ സകലതുമുണ്ടായിരിക്കണം. പണം വേണം; സൗന്ദര്യം വേണം; ബുദ്ധിശാലിയാവണം; എല്ലാം ഉണ്ടായിരിക്കണം. ഒന്നുമാത്രം ഉണ്ടായാൽ പോരാ."

"അങ്ങനെ എല്ലാം തികഞ്ഞിരിക്കാൻ സാദ്ധ്യമല്ലെങ്കിൽ കല്യാണംതന്നെ വേണ്ടെന്നു വെച്ചേക്കണം..."

"ബുദ്ധിശാലിയാണെങ്കിൽ പണക്കാരനായിരിക്കണം. പണക്കാരനാണെങ്കിൽ ബുദ്ധിമാനായിരിക്കണം. രണ്ടുമാണെങ്കിൽ യശസ്വിയായിരിക്കണം. യശസ്വിയായാൽമാത്രം പോരാ, ബലവാനുമായിരിക്കണം. എല്ലാം ആയിരുന്നാൽപ്പോലും തന്നിഷ്ടംപോലെ നടക്കാൻ കഴിയണം..."

അപ്പു കുറഞ്ഞൊന്നു കുഴങ്ങി. അച്ഛനെത്തന്നെ നോക്കിക്കൊണ്ടിരുന്നു.

"അതിനാണു ഞാനൊരു വഴി പറഞ്ഞതു്, കല്യാണംതന്നെ വേണ്ടെന്നു വെച്ചാലെന്തെന്നു്. വേദം എങ്ങനെയെങ്കിലും ഒരു വയറിനു ചോറു സമ്പാദിച്ചുതരും. അച്ഛനമ്മമാരെ കൂട്ടതലായിട്ടു സഹായിക്കാൻ കഴിയുമോ, എന്തോ?..."

"കൈയിൽ പുണ്ണുണ്ടെന്നു കരുതി, വേദനയുണ്ടെന്നു കരുതി, അതു വെട്ടിക്കളയാൻ ചികിത്സ വിധിക്കുന്നതു പോലെയാണല്ലോ നീ പറയണതു്. ഞാനൊരു കാര്യം ചോദിച്ചുവെന്നുമാത്രം. എന്നോടു നിനക്കു വല്ല പരിഭവവുമുണ്ടോ എന്നെനിക്കു സംശയം തോന്നി. അതില്ലെന്നിപ്പോൾ മനസ്സിലായി..."

"പരിഭവമില്ലെന്നു മാത്രമല്ല, സന്തോഷം മാത്രമേയുള്ളു. മറ്റുള്ള പഠിപ്പിനെക്കാളെല്ലാം ഈ പഠിപ്പു് എനിക്കു മനസ്സന്തോഷമാണു നല്കുന്നതു്."

ദണ്ഡപാണി കസേരയിൽനിന്നെഴുന്നേറ്റു ബനിയനും കുപ്പായവുമിട്ടു.

"അപ്പോ, ഒരു അഞ്ചുമണിയാവുമ്പോഴേക്കും നീ ആപ്പീസ്സിലേക്കു വരില്ലേ? ഞാൻ പോട്ടേ."

"അങ്ങനെയാട്ടെച്ഛാ."

ദണ്ഡപാണി താഴത്തേക്കിറങ്ങി. അപ്പു അദ്ദേഹത്തെ പിന്തുടർന്നു. അച്ഛൻ പോയിക്കഴിഞ്ഞപ്പോൾ അയാൾക്കു് അവിടെ നില്ക്കാനോ ഇരിക്കാനോ സങ്കോചം തോന്നി. അമ്മയും ജ്യേഷ്ഠത്തിയമ്മയും ഊണുകഴിക്കുന്നു.

"ഇന്നലെ ഉറങ്ങാൻ കഴിഞ്ഞോടാ, അപ്പു? കുറച്ചു നേരം മാളികയിൽ കിടന്നുറങ്ങാൻ പാടില്ലായിരുന്നോ?"

അമ്മ പറഞ്ഞപ്പോൾ അപ്പു മാളികയിലേക്കു വീണ്ടും കയറിപ്പോയി.

അലമാരിയിൽ ഉണ്ടായിരുന്ന പുസ്തകങ്ങളെല്ലാം ഓരോന്നായി എടുത്തെടുത്തു നോക്കി യഥാസ്ഥാനത്തു തന്നെ വെച്ചു. എന്നിട്ടു ബെഞ്ചിന്മേൽ കൊട്ടങ്കെയും കുത്തി ചെരിഞ്ഞുകിടന്നു.

തെരുവിൽ ശബ്ദകോലാഹലംതന്നെ. മോട്ടോറുകളുടെ ഹാറനുകൾ മുഴങ്ങുന്നു. ഒരു മോട്ടോർസൈക്കിൾ ഇരമ്പിപ്പാഞ്ഞുപോയി. ബസ്സുകളും കാറുകളും ഓട്ടന്ന കണ്ണുകോരശബ്ദങ്ങൾ. ഒരു മനുഷ്യൻ, ചൂല്യ്! ചൂല്യ്! എന്നു വിളിച്ചുകൂവുന്നു. തെരുവിൽ മൂന്നു വീട്ടുകൾക്കങ്ങേപ്പുറത്തു് എതിർവശത്തു് ഒരു പൈപ്പിന്നടിയിൽ സ്ത്രീകളുടെ കശപിശ കേൾക്കാം. അതൊരു ബഹളമായി രൂപാന്തരപ്പെട്ടു. അപ്പു എഴുന്നേറ്റുചെന്നു ജന്നലിലൂടെ പുറത്തേക്കു നോക്കി. അഞ്ചാറു പെണ്ണുങ്ങളേ ഉണ്ടായിരുന്നുള്ളു. ബഹളം കേട്ടപ്പോൾ അതൊരു വലിയ ജനക്കൂട്ടത്തിൻറേതാണെന്നാണു തോന്നിയതു്. കശപിശ കൂടിയിരുന്ന ഒരു സ്ത്രീക്കു വല്ലാത്ത ദേഷ്യംവന്നു. എതിരാളിയുടെ മുൻഭാഗത്തു ചെന്നു പിന്തിരിഞ്ഞുനിന്നു ചേലപൊക്കിക്കാട്ടി. മറ്റുള്ള പെണ്ണുങ്ങളെല്ലാം കൂട്ടുകൂടെ ചിരിച്ചു. അപ്പു തല പിന്നാക്കം വലിച്ചു. എതിരാളിയെ ഇത്തരത്തിൽ അപമാനിക്കുന്ന ഒരു രംഗം അയാൾ ഇതിന്നുമുമ്പു കണ്ടിട്ടില്ല. അതും ഈ പരിഷ്കൃതനഗരത്തിൽ!

മുറി ചെറുതാണു്. അതിൽ ഒരു ബെഞ്ചു്, മേശ, കസേര, അലമാരികൾ എല്ലാമുണ്ടു്...

എവിടെയോ വിരുന്നിനുവന്നിരിക്കുന്ന പ്രതീതി

യാണു് അപ്പുവിന്നു് ഒരു ക്ഷണനേരത്തേക്കു് ഉണ്ടായതു്. കാറടിക്കുന്നതിനനുസരിച്ചു മോട്ടോറുകളുടെ ഘഘ്ഘര രവം കുറഞ്ഞും കൂടിയും കേൾക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നു. വളരെക്കാലമായിട്ടു് അപരിചിതമായ ആ ശബ്ദം ഏതോ പുതിയ ഒരു സ്ഥലത്തു വന്ന തോന്നലാണു് അപ്പുവിൽ ഉളവാക്കിയതു്. എവിടേക്കോ യാത്രചെയ്യുന്നതിന്റെ ഇടയ്ക്കു വഴിയിൽ തങ്ങിയാലുണ്ടാകാവുന്ന, കാത്തിരിക്കേണ്ടിവരുമ്പോൾ ഉണ്ടാകാവുന്ന, സമാധാനമില്ലാത്തൊരു മനോനിലയാണു് അയാൾക്കനുഭവപ്പെട്ടതു്. കാറടിക്കുമ്പോൾ ഇരച്ചുകയറിവരുന്ന ഈ ശബ്ദകോലാഹലം ആ മനോനിലയെ ഇരട്ടിപ്പിച്ചെന്നു പറയാം.

അപ്പു കുറഞ്ഞൊന്നു മയങ്ങി. സിദ്ധൻ കുളത്തിലെ പാഠശാലയിലാണെന്നു് അപ്പോൾ അയാൾക്കു തോന്നി. അവിടെ വല്ലപ്പോഴുമൊരിക്കൽ ഒരു ഭാരവണ്ടി കൂട്ടകൂട്ടശബ്ദത്തോടെ തെരുവിലൂടെ പോകാറുണ്ടു്. കാളകളുടെ കഴുത്തിൽ കെട്ടിയ മണികളുടെ കിലുകിലാരവം കേൾക്കാറുണ്ടു്. തൊഴുത്തിൽ കെട്ടിയ കന്നുകാലികൾ വയ്ക്കോൽ വലിച്ചുതിന്നുന്ന കട്ടമുട്ടശബ്ദം കേൾക്കാം. മണിപ്രാവുകളുടെ ഈണക്കം; ചെമ്പോത്തുകളുടെ ഊങ്കാരം; ഭവാനിയമ്മാൾ ഇരുന്നാട്ടുന്ന ഊഞ്ഞാലിന്റെ ക്രീങ്കാരം. പാഠശാലയുടെ അന്തരീക്ഷത്തിൽ ഉയന്നുമുഴങ്ങാറുള്ള ശബ്ദങ്ങളാണു് ഇവ.

അപ്പുവിനു് എന്തോ ഒരു മനസ്സുഖമില്ലായ്മ. എന്തിനാണു് ഇങ്ങോട്ടു പോന്നതു്? വീണ്ടും വീണ്ടും ഈ ചോദ്യം ആവർത്തിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. മനസ്സിൽ എന്തോ അജ്ഞാതമായൊരു ഭയം. ഒന്നിനും ഒരു മറുപടിയും

കിട്ടുന്നില്ല. പാഠശാലയിൽ ചേത്തിട്ട് അന്നു്, അച്ഛൻ മടങ്ങിപ്പോന്ന ദിവസം ഉണ്ടായതുപോലുള്ള ഒരു ഭയം വയറ്റിൽ കത്തിക്കാളിക്കൊണ്ടിരുന്നു. അച്ഛനും ജ്യേഷ്ഠനും ഗോപുവും ഉദ്യോഗത്തിനു പോയിരിക്കുകയാണു്. കാവേരിയും വേമ്പുവും പള്ളിക്കൂടത്തിലേക്കും. ഈ വീട്ട് ഉറക്കത്തിൽ ആണ്ടുകിടക്കുകയാണു്. സംസാരിക്കാൻ ആരുമില്ല. എന്നാൽ വാസ്തവത്തിൽ ഉറങ്ങിക്കിടക്കുകയാണോ? കണ്ണു മൂടിക്കിടക്കുന്നതു കണ്ടാൽ, തന്നെ ആക്രമിക്കാൻ പുരികംചുളിച്ചു് ഉന്നംനോക്കുകയാണോ എന്നു തോന്നും. ജ്യേഷ്ഠത്തിയമ്മയോടു സംസാരിക്കാൻ കുറച്ചു മടിതോന്നുന്നു. അവരുമായിട്ടു പരിചയമില്ല. അമ്മയോടു സംസാരിക്കാം. അവർ ഊണുകഴിക്കുകയാണു്. ഊണുകഴിഞ്ഞാൽ ഒരുപക്ഷേ, ഉറങ്ങാൻ കിടന്നേക്കും.

ഒരു നിഴൽ. അമ്മയാണു്. അവർ വരുന്നു. അപ്പു ഉറങ്ങുകയാണോ എന്നു നോക്കിക്കൊണ്ടു പതുക്കെയാണു വരവു്.

"ഊണുകഴിച്ചോമ്മേ?"

"ഉവ്വു്. നീ ഉറങ്ങാണെന്നാ കരുതിയതു്."

"അമ്മ ഊണുകഴിഞ്ഞു് ഉറങ്ങാൻകിടന്നോന്നു വിചാരിച്ചു." അപ്പു എഴുന്നേല്ക്കാൻ ശ്രമിച്ചു.

"വേണ്ട. നീ കിടന്നോ."

അമ്മ കസേരയിലിരുന്നു. ഒന്നും സംസാരിച്ചില്ല. അപ്പുവിന്റെമേൽ ദൃഷ്ടിയുറപ്പിച്ചുംകൊണ്ടാണു് അവർ ഇരുന്നതു്. ഒരു ചെറിയ കുട്ടിയെ നോക്കുന്നതുമാതിരി നോക്കിക്കൊണ്ടിരുന്നു. അപ്പു സങ്കോചത്താൽ കണ്ണടച്ചു കളഞ്ഞു. അടഞ്ഞ കണ്ണിന്നകത്തു് കസേരയിൽ ഇരി

ക്കുന്ന അമ്മയുടെ രൂപംതന്നെയാണു തെളിഞ്ഞുവരുന്നതു്. അമ്മ കുളികഴിഞ്ഞു മുടിത്തുഞ്ചുമാത്രം കെട്ടിവെച്ചിരുന്നു. നെറ്റിയിൽ കുങ്കുമപ്പൊട്ടു്; അമ്മയുടെ മുഖത്തിന്നൊരു പ്രത്യേകശോഭതന്നെയാണു്. ലക്ഷം സ്ത്രീകൾ കൂടിനിന്നാൽ അമ്മയെപ്പോലെ ലക്ഷണമുള്ള പത്തു സ്ത്രീകളെ മാത്രമേ കാണാൻകഴിയുകയുള്ളൂ. ഒത്ത ഉയരം. കസേരയിൽ ഇരിക്കുന്നതിൽത്തന്നെ ഒരു ഗാംഭീര്യമുണ്ടു്. അപ്പുവിന്റെ അമ്മയാണെന്നു പറയത്തക്ക ആകൃതി. അമ്മ വേറെ ഏവിടെയെങ്കിലും ജനിച്ചിരുന്നെങ്കിൽ ഒരു സിംഹാസനത്തിൽ ഇരിക്കുമായിരുന്നു. റാണിയെപ്പോലെ. റാണിയായിട്ടുതന്നെ. അമ്മയുടെ നോട്ടം, ചിരി, സംസാരം, നടത്തം—എല്ലാറ്റിനും ഒരു പ്രത്യേകതയുണ്ടു്. യാചനാസ്വരം സംസാരത്തിൽ കേൾക്കുവാൻ കഴിയുകയില്ല. കൊട്ടയിൽ സാമാനങ്ങളുംകൊണ്ടുവില്പനയ്ക്കു വരുന്ന ആണുങ്ങളോടോ പെണ്ണുങ്ങളോടോ വിലപേശുകയില്ല. പീടികയിൽ ചെന്നാലും അങ്ങനെതന്നെയാണു്. പീടികക്കാരൻ ഒരു വില പറയും. അതു ശരിയല്ലെന്നു തോന്നിയാൽ മിണ്ടാതെ ഇറങ്ങിനടക്കുകയും. പിന്നീടു് അയാൾതന്നെ അവരെ നിർബ്ബന്ധിച്ചു വിളിക്കണം. 'എന്റെ മതിപ്പു് ഇത്രത്തോളമേയുള്ളു.' അമ്മ ഒരു വില പറയും. 'ശരി, അതു പറഞ്ഞാലല്ലേ മനസ്സിലാവുകയുള്ളു.' അമ്മ പറഞ്ഞ വിലയ്ക്കുതന്നെ അയാൾ തരണം. ഇല്ലെങ്കിൽ അവർ അവിടെ നില്ക്കുകയില്ല. അനാവശ്യമായി സംസാരിച്ചുകൊണ്ടു നില്ക്കുകയില്ല. അച്ഛൻപോലും അമ്മയോടു് അധികം സംസാരിക്കാറില്ല. ബാക്കിയുള്ളവരും അങ്ങനെതന്നെയാണു്.

അപ്പുവിന്നു്, തന്റെ തലമുടി തലോടുന്നതുപോലെ തോന്നി. കണ്ണു തുറന്നു നോക്കി. അമ്മതന്നെയാണു

തലോട്ടുന്നതു്. അവർ നിലത്തിരുന്നു് അയാളുടെ മുടി കോതി വിടുകയാണു്.

"ഉറങ്ങിക്കോടാ, കുട്ടീ."

അപ്പുവിനു സങ്കോചം തോന്നി. ജ്യേഷ്ഠത്തിയമ്മ വന്നു കണ്ടാൽ? 'ഇള്ളാക്കുട്ടിയോ മറേറാ ആണോ? വലിയ ലാളന നശിപ്പിക്കാനേ ഉപകരിക്കൂ!' അവൾ മനസ്സിൽ ഇങ്ങനെ വിചാരിക്കുകയില്ലേ?

"വേദം വേദംതന്നെയാണു മകനേ." അമ്മ പറഞ്ഞു.

"അതെന്താണമ്മേ?"

"വേദാദ്ധ്യയനം കഴിഞ്ഞാൽ ഒരു പ്രത്യേകതേജസ്സുതന്നെയാണു്... അതു മനസ്സിനേയും ശരീരത്തേയും സ്ഫുടംവെച്ചെടുക്കും. വേദമുച്ചരിച്ചാൽ ശരീരവ്യാധികളോ മനഃക്ലേശങ്ങളോ തീണ്ടുകയില്ല. വാടാത്ത പൂവു പോലെ അവ മനോഹരമായിരിക്കും."

"അമ്മയെന്താണിപ്പറഞ്ഞുവരുന്നതു്?"

"ഞാൻ വെറുതെ പറഞ്ഞതല്ലെടാ."

അപ്പു കുറച്ചുനേരത്തേക്കൊന്നും സംസാരിച്ചില്ല.

"വേദം പഠിച്ചാൽ വ്യാധിയൊന്നുമുണ്ടാവില്ലെന്നാണോ പറയണതു്? വേദാദ്ധ്യയനംചെയ്തവരെത്ര പേരാണു കുഞ്ഞുകുട്ടിപരാധീനങ്ങളോടെ പട്ടിണിയും വേദനയും മനഃക്ലേശവുമായി കഴിഞ്ഞുകൂടണതു്?"

"രണ്ടണയ്ക്കും മൂന്നണയ്ക്കും മന്ത്രം വിറ്റാൽ, അതിന്നതന്നെ ദേഷ്യംവരും; അലഞ്ഞുതിരിയാൻ പറഞ്ഞയച്ചിട്ടു് നേരമ്പോക്കു നോക്കിനില്ക്കും. മന്ത്രം ഹൃദയത്തിൽ ജ്വലിച്ചുനില്ക്കേണ്ടതല്ലേ? അതിനെ പുറമേ ആളിക്കത്താൻ വിട്ടാൽ, ഉള്ളിൽ അതു കെട്ടടങ്ങിപ്പോകും."

"വാസ്തവമാണോ?" അപ്പു കണ്ണു മൂടിക്കൊണ്ടു ചിരിച്ചു.

"പിന്നെ, വേദാദ്ധ്യയനംചെയ്തിട്ടു കഷ്ടപ്പെടാൻ പാടുണ്ടോ?"

"നിങ്ങളെന്താണു് അമ്മേ, പുതിയ രീതിയിൽ സംസാരിക്കണതു്? ഞാൻ ഭയന്നുകൊണ്ടിരുന്നു. ഇപ്പോഴും ഭയമാണെനിക്കു്. വേദാദ്ധ്യയനം കഴിയുന്നതുവരെ മനസ്സമാധാനമുണ്ടായിരുന്നു. ഇപ്പോഴാണെനിക്കു ഭയം. ശ്രീരാമന്റെ കാലംമുതൽ പൗരോഹിത്യം ഹീനത്തൊഴിലാണെന്നുള്ള ധാരണയല്ലേ?"

"നിന്നെ ഞാൻ അങ്ങനെ വിടണമെന്നുദ്ദേശിക്കുന്നില്ല. പണം പണം എന്നും പറഞ്ഞു് അതിന്റെ പിന്നാലെ പാഞ്ഞുപോകാതിരുന്നാൽമതി. വേദം നമ്മെ സംരക്ഷിച്ചുകൊള്ളും. കൈനീട്ടിക്കൊണ്ടു പിച്ചയിരന്നാലാണു്, ആ നീട്ടിയകൈയിലൂടെ പഠിച്ചുസമ്പാദിച്ചതേജസ്സെല്ലാം ഒഴുകിപ്പോണതു്. പിന്നീടു് അയാൾ ചത്തശവമാണു്. വേദം പഠിക്കണമെന്നില്ല. വെറുതെ കൈനീട്ടിയാചിച്ചാൽ മതി; മനുഷ്യൻ ശവമായിക്കഴിഞ്ഞു. തുണിക്കടവെച്ചിട്ടുണ്ടല്ലോ, ആ മുതലിയാർ! അയാൾ ഒരു ദിവസം ഉച്ചയ്ക്കു പേട്ടെന്നു വന്നു് ഈ വാതിലിൽ മുട്ടി. ഞാൻ ചെന്നു വാതിൽ തുറന്നു. അയാൾ തിണ്ണയിൽത്തന്നെ ഒതുങ്ങിനിന്നുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു: 'പിച്ചയിരന്നു കൊണ്ടുവരാമെന്നു ഞാൻ തിരുപ്പതിക്കു വഴിപാടു നേന്നിട്ടുണ്ടമ്മേ!' എന്നു്. അയാൾ വലിയ ലക്ഷാധിപതിയാണു്. എന്നാൽ വാതിലിൽ വന്നു പിച്ചയിരന്നപ്പോൾ അയാളുടെ മുഖം കാണണ്ടേ? എന്തൊരു വൃത്തികേടാണു്! അയാൾ ചിരിക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നു. ഒരു ഭ്രാന്തന്റെ ചിരി. തിരുപ്പതി വെങ്കടാചലപതിയുടെ പേരു

പറഞ്ഞുകൊണ്ടുവന്നാലും ശരി, ആരുടെ പേരു പറഞ്ഞു കൊണ്ടുവന്നാലും ശരി—പിച്ചയിരന്നുംകൊണ്ടു കൈ നീട്ടി വരുന്നവന്റെ മുഖത്തു ശവത്തിന്റേതുപോലെ ഒരു രക്തപ്രസാദമില്ലായ്മയാണു കാണാൻകഴിയുക."

അപ്പു ചിരിച്ചു.

"എന്താടാ ചിരിക്കണതു്?"

"അമ്മയുടെ വണ്ണന കേട്ടപ്പോൾ, ആ മുതലിയാർ എന്റെ മുമ്പിൽ വന്നു നില്ക്കുന്നതുപോലെയും, അയാളുടെ മുഖത്തു് ഒരു പ്രേതത്തിന്റേതുപോലെ രക്തപ്രസാദമില്ലായ്മ പരന്നിരിക്കുന്നതുപോലെയും തോന്നുന്നമ്മേ. അതു കാണുമ്പോൾ എനിക്കു ഭയം തോന്നുന്നമ്മേ. ഒരു ലക്ഷാധിപതിയുടെ മുഖപ്രസന്നത മുഴുവൻ അസ്തമിച്ചു്...അയ്യോ പാവം!..."

എന്തോ ഒരു ശബ്ദം കേട്ടു് അപ്പു തിരിഞ്ഞുനോക്കി.

"ആരാണതു്?" അയാൾ പെട്ടെന്നെഴുന്നേറ്റു വാതില്ക്കലേക്കു ചെന്നു.

"വരണം, സാർ."

ശിവസുന്ദരമാണു്. വന്നു വാതില്ക്കൽ നില്ക്കുന്നു.

അപ്പു അമ്മയുടെ നേരെ നോക്കി. അവരുടെ മുഖത്തു് ഒരു ലജ്ജ പരന്നു. പക്ഷേ, അതു പുറമേ കാണാതിരിക്കാൻ അവർ മുഖം കനിച്ചുകളഞ്ഞു. ആ മുഖത്തു പുഞ്ചിരിയില്ല.

"വരൂ!" അലങ്കാരം സാരിത്തുമ്പുകൊണ്ടു വലത്തേ തോളും മറച്ചുകൊണ്ടു് എഴുന്നേറ്റുനിന്നു. അപ്പുവിന്റെ ക്ഷണത്തിൽ നിഴലിച്ച ഉപചാരമനോഭാവം അമ്മയുടെ ക്ഷണത്തിൽ കണ്ടാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. മുൻകൂട്ടി അറിയിക്കാതെ എന്തിനാണു വന്നതെന്ന പരിഭവമാണു് അതിൽ നിഴലിച്ചുകണ്ടതു്.

"അകത്തേക്കു വരൂ!" അപ്പു വീണ്ടും ക്ഷണിച്ചു.

ശിവസുന്ദരം അകത്തു വന്നു കസേരയിലിരുന്നു. ഒരു നവാഗതനെപ്പോലെ അയാൾ മുറിക്കു ചുറ്റും കണ്ണോടിച്ചു നോക്കിയില്ല. സുപരിചിതനെപ്പോലെ ആസനസ്ഥനായിരുന്നു.

"വീണ്ടും വന്നു ശല്യപ്പെടുത്തുകയാണെന്നു വിചാരിക്കരുതു്. രാവിലെ ഇദ്ദേഹം എന്നെ നമസ്കരിച്ചു. അപ്പോൾത്തന്നെ എന്തെങ്കിലും ദക്ഷിണ കൈയിൽ വെച്ചുകൊടുക്കണമെന്നു ഞാൻ കരുതിയതാണു്. മണിപ്ലേൽസ് കായ്മസ്ഥന്റെ കൈയിലായിരുന്നു. ശരി; പിന്നീടു വന്നു തരാമെന്നു കരുതി. ഒരു താമ്പാളം കൊണ്ടുവന്നാൽ നന്നായിരുന്നു."

"എന്തിനാണു്?" അമ്മ ചോദിച്ചു. അവരുടെ നെറ്റി ചുളിഞ്ഞിരുന്നു.

"വേണം."

മരുമകൾ നിലാമുറ്റത്തുവന്നു നിന്നിരുന്നു. അമ്മ അവളോടു് ഒരു താമ്പാളമെടുത്തുകൊണ്ടുവരാൻ പറഞ്ഞു. അമ്മതന്നെ മുറിയിൽനിന്നും പുറത്തുചെന്നു മരുമകളുടെ കൈയിൽനിന്നും താമ്പാളം വാങ്ങി വന്നു.

ശിവസു ജൂബ്ബയുടെ കീശയിലേക്കു കൈയിട്ടു് ഒരു നൂറുരൂപാനോട്ടെടുത്തു. ഇടത്തെ കീശയിൽനിന്നും വെറ്റിലയും അടയ്ക്കയുമെടുത്തു താമ്പാളത്തിൽ വെച്ചിട്ടു് ആ നോട്ടും അതിൽ വെച്ചു് അപ്പുവിന്റെ നേർക്കു നീട്ടി.

"ഇതെന്തിനാണു സാർ?"

"അതല്ലേ ഞാൻ ആദ്യം പറഞ്ഞതു്?"

"ഭംഗിയായിപ്പോയി. അവൻ അതൊന്നും തൊടില്ല."

"ഞാൻ ആശിച്ചു കൊണ്ടുവന്നു തരുന്നതാണു്. സ്വീകരിക്കുകതന്നെ വേണം."

"നമസ്കരിച്ചതിനാണോ?"

"അതേ."

"അതിനുവേണ്ടി ആരുംതന്നെ ദക്ഷിണയൊന്നും തരാറില്ല."

"സാർ!" ശിവസു കുറഞ്ഞൊരു യാചനാസ്വരത്തിൽ അപ്പുവിനെ വിളിച്ചു.

"അവന്നു വേണ്ടെന്നല്ലേ പറഞ്ഞതു്. പിന്നെയും അവനോടു ചോദിച്ചാൽ?" അലങ്കാരം ചോദിച്ചു. അപ്പു അവരെ നോക്കി. വളരെ ദേഷ്യപ്പെട്ടിരുന്നതുപോലെ ആ മുഖം വറവിവരണ്ടതായിത്തോന്നി.

"വാസ്തവത്തിൽ അങ്ങനെ പറയുകയാണോ, ചേടത്തീ?"

അലങ്കാരം തലയാട്ടി. ആ മൂക്കു തെല്ലൊന്നു വിടർന്നു. അപ്പുവിന്നു ഭയമായി.

ശിവസു നിന്നിമേഷനായി കുറേനേരം അലങ്കാരത്തെ നോക്കിക്കൊണ്ടിരുന്നു.

"എന്താ ചേടത്തീ, ഏതോ അപരിചിതനോടെന്നപോലെ ഇങ്ങനെ സംസാരിക്കുന്നതു്?"

അമ്മ വീണ്ടും തലയാട്ടി. മറുപടി പറഞ്ഞില്ല ആ തലയാട്ടലിൽ സാദ്ധ്യമല്ലെന്ന ഒരു നിഷേധഭാവമാണു കാണാൻകഴിഞ്ഞതു്.

"ചേടത്തീ!"

"ഊം?"

"ഇതാണോ മറുപടി?"

"ഇപ്പോൾ ഇതിൻറെയൊന്നും ആവശ്യമില്ല."

"എന്നെയിങ്ങനെ വേദനിപ്പിക്കുകയാണോ?"

"അനാവശ്യമായി മനസ്സു വേദനിപ്പിക്കണ്ട. ആവ

ശ്യമില്ലാതെ നിങ്ങളിതു തന്നാൽ വാങ്ങുന്നവന്റെ മനസ്സാണു വേദനിക്കുക."

"നിങ്ങൾ ഇങ്ങനെ സംസാരിക്കുകയാണെങ്കിൽ ഞാൻ ഇതു് ഇവിടെ വെച്ചിട്ടു പോകും."

"ആരാണതെടുക്കാൻപോണതു്?"

ശിവസു ഒരു ദീർഘശ്വാസം വിട്ടു. "അങ്ങനെയാണെങ്കിൽ ഞാനിവിടെയിരിക്കേണ്ട കാര്യമില്ലല്ലോ?"

"എന്നാരും പറഞ്ഞില്ല."

"വളരെ ആശിച്ചാണു് ഞാനിവിടെ വന്നതു്."

"അനാവശ്യമായൊന്നും ആശിക്കരുതു്."

ശിവസു നിശ്ശബ്ദമായി നിലകൊണ്ടു.

"പാഠശാല ലീവാണോ?"

"അദ്ധ്യയനംതന്നെ അവസാനിച്ചു, സാർ. ഇനി മേലിൽ ഞാനിവിടെത്തന്നെയാണു്."

"ഓ, അങ്ങനെയാണെങ്കിൽ ഇനിയെപ്പോഴും കാണാമല്ലോ... അപ്പോൾ ഞാനിറങ്ങട്ടെ?" ശിവസുന്ദരം അലങ്കാരത്തമ്മാളുടെ മുഖത്തേക്കു നോക്കി.

"ഞാൻ പറഞ്ഞതുകൊണ്ടു പരിഭവിക്കരുതു്." അമ്മ പറഞ്ഞു.

"ഏയ്, അങ്ങനെയൊന്നുമില്ല... എന്നാൽ ഞാൻ ഇറങ്ങട്ടേ?" അപ്പുവിനോടു യാത്രപറഞ്ഞു് ശിവസുന്ദരം അവിടെനിന്നും ഇറങ്ങിപ്പോയി.

അലങ്കാരം അയാൾ പോകുന്നതുതന്നെ നോക്കിക്കൊണ്ടുനിന്നു. മുഖം ഒരു കല്ലുപോലെ നിർവ്വികാരമായിരുന്നു.

"എന്നാമ്മേ?" അവരുടെ ചിന്തയെ അപ്പു കടിഞ്ഞാണിട്ടു വലിച്ചു.

"ഉം?" അമ്മ തിരിഞ്ഞുനോക്കി.

"അയാളെന്തെങ്കിലും തെറ്റിദ്ധരിച്ചിട്ടുണ്ടായിരിക്കുമോ, അമ്മേ?"

"തെറ്റിദ്ധരിച്ചെങ്കിലെന്താ?"

"എന്തിനാണ് അയാളിങ്ങോട്ട പെട്ടെന്നിങ്ങനെ ഓടിവന്നതു്?" അപ്പു അമ്മയുടെ മുഖത്തേക്കു നോക്കി.

"പണം ധാരാളം കൈയിലുണ്ട്. ഇവരെല്ലാം ഇങ്ങനെ ചുറ്റിയലഞ്ഞു നടക്കുന്നതു കാണുമ്പോൾ ഒരു മനസ്സമാധാനവുമില്ലാതെ ഇങ്ങനെ ചുറ്റി നടക്കുന്നു. മറ്റുള്ളവർ ഒരു കാശുപോലും ചെലവാക്കാതെ മനസ്സമാധാനത്തോടെ ജീവിക്കും. എന്നാൽ ഇവരെല്ലാം സഞ്ചി നിറയെ പണവും കൈയിലെടുത്തുകൊണ്ട്, എങ്ങനെയെങ്കിലും അതു കൈവന്നേതീരൂ എന്നു നിശ്ചയിച്ചുകൊണ്ട് അലയുകയാണ്. പക്ഷേ, ഇവർ ചെല്ലുമ്പോഴേക്കും പീടികയിലെ സ്റ്റോക്കെല്ലാം തീർന്നിട്ടുണ്ടാകും."

അമ്മയുടെ അപഗ്രഥനസമ്പ്രദായം കണ്ട് അപ്പു പൊട്ടിച്ചിരിച്ചുപോയി.

"എന്താ, ഞാൻ പറഞ്ഞതു സത്യമല്ലേ?"

"ഞാൻ അല്ലെന്നു പറഞ്ഞില്ലമ്മേ. അമ്മയ്ക്കു പെട്ടെന്നു് ഉണ്ടാകുന്ന യുക്തി കണ്ടിട്ടു ഞാൻ ചിരിച്ചുപോയെന്നേയുള്ളൂ."

വൈകുന്നേരം അച്ഛൻ ആപ്പീസിലേക്കു വരണമെന്നു പറഞ്ഞ കാര്യത്തെക്കുറിച്ചു് അപ്പു അമ്മയോടു പറഞ്ഞു. അലങ്കാരം ആശ്ചര്യപ്പെട്ടു:

"അങ്ങനെയാണോ? എന്നോടു പറയാൻ പാടില്ലായിരുന്നോ? രാമരാമാ!" അവർ അവിടെനിന്നും എഴുന്നേറ്റു പോയി.

അപ്പു കിടന്നു. അമ്മയോടൊപ്പം കുറച്ചുനേരം കഴിച്ചുകൂട്ടുകയെന്നതു വല്ലാത്തൊരനുഭവമാണു്. അവരുടെ

സംസാരം; അവരുടെ ചിന്ത; അവരുടെ നോട്ടം— എല്ലാറ്റിനും ഒരു പ്രത്യേകതയുണ്ട്. ആ ശിവസുന്ദരത്തിന്റെ പരിഭവം...

എന്താണിതു്?

അപ്പുവിന്റെ നെറ്റി ചുളിഞ്ഞു. ഏതോ ഒരു നിഴൽ തന്നെ സമീപിക്കുന്നതായി തോന്നി. ആരാണതെന്നു ചോദിക്കുന്നതിനു മുമ്പു് അതു് ഓടിമറഞ്ഞതായി തോന്നി. എന്താണിതു്?

ശിവസു എന്തിനാണു പെട്ടെന്നിവിടെ വന്നതു്? ഇത്രയും പണം നീട്ടിക്കാണിച്ചതെന്തിനാണു്? രാവിലെ താൻ അയാളെ നമസ്കരിച്ചതിനാണോ? അമ്മയുടെ മുഖത്തു പെട്ടെന്നു പ്രത്യക്ഷപ്പെട്ട ലജ്ജാഭാവം! പിന്നീടു ദേഷ്യഭാവം! ഇത്രയും അടുപ്പമുള്ള ഒരു മനുഷ്യൻ തരുമ്പോൾ അതു സ്വീകരിച്ചാൽ എന്തു ദോഷമാണുള്ളതു്? അമ്മ ഇത്ര വാശിയോടെ അതു തിരസ്കരിച്ചതെന്തിനാണു്?

അവിടെ നടന്ന സംഭാഷണങ്ങളോരോന്നും അപ്പുവിന്റെ ഓർമ്മയിൽവരുന്നു. എത്രയും സ്വാതന്ത്ര്യത്തോടെയാണു് അയാൾ സംസാരിക്കുന്നതു്! വീണ്ടും വന്നു ശല്യപ്പെടുത്തുകയാണെന്നു കരുതരുതത്രേ! സംഭാഷണത്തിന്റെ തുടക്കംതന്നെ അങ്ങനെയായിരുന്നു. അയാൾ പറഞ്ഞ ഓരോന്നിനും യാതൊരു സങ്കോചവുമില്ലാതെയല്ലേ അമ്മ മുപടി പറഞ്ഞതു്? ഇത്ര പരുക്കൻമട്ടിൽ പെരുമാറത്തക്കവിധത്തിലുള്ള അടുപ്പംതന്നെ എന്താണു്? ബന്ധമെന്താണു്?

ശിവസുവിന്റെ രൂപം തെളിഞ്ഞുവരുന്നു.

പെട്ടെന്നു തലയിലടിയേറ്റതുപോലെ ഒരു ഓർമ്മ. ഊഞ്ഞാലിൽ ഇരുന്നിരുന്ന ശിവസുവിനെക്കണ്ടപ്പോൾ

'എപ്പഴാ മീശയെട്ടത്തുകളഞ്ഞേ?' എന്നു താൻ ചോദിച്ച അസംബന്ധമായ ചോദ്യം!

അസംബന്ധമായ ചോദ്യമാണോ? ഒരൊറ്റനോട്ടത്തിൽ ഗോപുവാണെന്നല്ലേ, തോന്നിയതു്?

ബുദ്ധിസ്വാധീനമില്ലാതെ വേച്ചുവേച്ചു നടന്നു ചെന്നു ചുമരിന്മേൽ ചെന്നിടിക്കുന്നതുപോലെ അപ്പുവിനു തോന്നി; ബോധംകെട്ടു് ശരീരത്തെ നിയന്ത്രിക്കാൻ കഴിയാത്തതുപോലെ തോന്നി; ആരോ പിന്നിൽ നിന്നും പിടിച്ചു തള്ളുന്നതുപോലെ തോന്നി.

ഇരുന്ന ഇരുപ്പിൽത്തന്നെ ബെഞ്ചിന്മേൽ മുറുക്കിപ്പിടിച്ചു.

ആ ഇന്ദു!—രാക്ഷസി!—അന്നവൾ പ്രേതബാധയേറ്റതുപോലെ പുലമ്പിയല്ലോ—താൻ പുലമ്പിയതുപോലെ. വാസ്തവത്തിൽ, അതു് യാഥാർത്ഥ്യത്തിന്റെ പ്രലപനമായിരുന്നോ? ഗാഢനിദ്രയിലാണ്ടുകിടക്കുന്ന മനുഷ്യന്റെ മുമ്പിൽ, സത്യം സമൂർത്തരൂപംപൂണ്ടു പ്രത്യക്ഷപ്പെട്ട മറഞ്ഞുപോയതാണോ?

കളവും കാപട്യവും ഇന്ദുവിന്നറിവില്ല. അവളുടെ അന്തരംഗത്തിൽനിന്നും അസത്യവചനങ്ങൾ ബഹിർഗ്ഗമിക്കാനുള്ള സാദ്ധ്യതയില്ല.

അപ്പു സ്വയം മറന്നു വായപൊത്തിപ്പോയി. കണ്ണുകളിൽ പരിഭ്രമത്തിന്റെ നിഴൽവീശി. എന്റെ അമ്മയെ? ഞാൻ? ഞാനിങ്ങനെ വിചാരിക്കുകയോ? ഈ അമ്മയെ?

ശിവസുവിന്നു് ഇവിടെ എന്തൊരു സ്വാതന്ത്ര്യമാണു്! അയാൾക്കും ഈ കുടുംബത്തിന്നും തമ്മിലുള്ള ബന്ധമെന്താണു്? ഏണിവെച്ചു കയറിനോക്കിയാലും എത്തിപ്പിടിക്കാൻകഴിയാത്ത, അയാളുടെ കുടുംബഗൗര

വത്തിന്നും, തിരുവല്ലിക്കേണിയിലുള്ള ഒരു പശുത്തൊഴുത്തുതെരുവിലെ സാധുബ്രാഹ്മണകുടുംബത്തിന്നും തമ്മിൽ എന്തൊരു പൊരുത്തമുണ്ടാവാനാണു്! എന്തൊരു മമതാബന്ധമാണു് അയാൾ പ്രദർശിപ്പിക്കുന്നതു്! എന്തൊരു സ്വാതന്ത്ര്യം! എന്തൊരു ദേഷ്യം! അമ്മയുടെ ആ ദേഷ്യഭാവത്തിലും എന്തൊരട്ടപ്പമാണു്!

അപ്പു അമർത്തി വാപൊത്തിപ്പിടിച്ചു.

ഇന്നു! ഇന്നു! നീ പറഞ്ഞതു നേരാണു്! പിശാചുബാധിച്ചു്, ആരിവേപ്പിലകൊണ്ടടിയേറ്റു്, തല വട്ടം കറങ്ങി തുള്ളിപ്പറയുന്ന ഒരു പെണ്ണിനെപ്പോലെ, നീ എന്തൊക്കെയോ അന്നു പറഞ്ഞുവല്ലോ—അതു സത്യമാണു്.

അപ്പുവിന്റെ ശ്വാസോച്ഛ്വാസത്തിന്നു വേഗത കൂടി. താഴോട്ടു ദൃഷ്ടിയുറപ്പിച്ചുംകൊണ്ടു് അയാൾ അങ്ങനെതന്നെ ഇരുന്നുപോയി. ഇന്ദുവിനെ അങ്ങനെതന്നെ പിടിച്ചു ഞെക്കിപ്പിഴിഞ്ഞു പിശറു ദൂരെ വലിച്ചെറിഞ്ഞുകളയണമെന്നു തോന്നി.

അല്ല; അല്ല! ശിവസു തന്നെക്കാണാനല്ല വന്നതു്. തനിക്കു പണം സമ്മാനിക്കാനല്ല വന്നതു്. ജ്യേഷ്ഠത്തിയമ്മപോലും അയാൾ വന്നിട്ടുണ്ടെന്നവിവരം വന്നു പറഞ്ഞില്ലല്ലോ. മുന്നറിയിപ്പില്ലാതെ സ്വാതന്ത്ര്യത്തോടെയല്ലേ, മാളികമുകളിലേക്കു കയറിവന്നതു്! സ്വന്തം വീട്ടിന്നുള്ളിൽ പ്രവേശിക്കുന്നതുപോലെ. അയാൾക്കു് ഈ വീട്ടം സ്വന്തവീടുതന്നെയാണോ?

അമ്മ... അമ്മ... തന്റെ സ്വന്തം അമ്മയെപ്പോലും മനസ്സിലാക്കുവാൻ കഴിയുന്നില്ലല്ലോ. എല്ലാ അമ്മമാരെയുംപോലെ, അവക്കും ഒരു സാധാരണ അമ്മയായിരുന്നാൽപോരേ?

എന്തിനാണു് ഇത്രവലിയ ഗംഭീരാകൃതി! ഗാംഭീര്യം കലന്ന നോട്ടം! ആരെയും അനുസരിപ്പിക്കുന്ന ആധിപത്യസ്വഭാവം! പശുത്തൊഴുത്തുതെരുവിലെ ഒരു കുട്ടം ബിനിക്കു് എന്തിനാണിവയെല്ലാം? അമ്മ... അമ്മ... അങ്ങു ദൂരത്തെവിടെയോ പാക്കുന്ന ഇന്ദുവിനുപോലും അറിയാൻകഴിയുന്നു! അവൾക്കു് ഇതെങ്ങനെയാണറിയാൻകഴിഞ്ഞതു്! നിഷ്കളങ്കമായ ആത്മാവുകൾക്കു സ്വതസ്സിദ്ധമായുണ്ടാകുന്ന ജ്ഞാനദൃഷ്ടിയാണോ?

"ഞാൻ അപ്പോഴേ പറഞ്ഞില്ലേ?... കേട്ടവോ?"

കണ്ണുംമൂടിക്കൊണ്ടിരുന്ന അപ്പുവിന്റെ കാതിൽ പെട്ടെന്നു വന്നു നിപതിച്ച ശബ്ദമാണിതു്. ആരാണിങ്ങനെ പറയുന്നതു്? അയാൾ കണ്ണുതുറന്നു നോക്കി. ആരുമില്ല. ഇത്രയും വ്യക്തമായി, കാതിൽ നല്ലപോലെ വന്നു വീഴത്തക്കവണ്ണം വിളിച്ചുപറഞ്ഞതാരാണു്?... ഇന്ദുവിന്റെ ശബ്ദമാണതു്. അതേ സ്വരം. അതേ സംസാരരീതി.

ഇതെല്ലാം അയഥാർത്ഥമായിരുന്നെങ്കിൽ! ആലോചിക്കുന്തോറും നല്ലതായിട്ടൊന്നുംതന്നെ കാണാൻ കഴിയുന്നില്ല. നല്ലതിനെക്കുറിച്ചു ചിന്തിക്കാൻ ശ്രമിക്കുമ്പോൾ മനസ്സു് എതിർവശത്തേക്കാണു കുതിച്ചുപായുന്നതു്. മാലിന്യം മുറ്റിക്കിടക്കുന്ന സ്ഥലത്തേക്കു് ഓടിച്ചെല്ലുന്ന പന്നിയാണോ മനസ്സു്?

അമ്മയെ വീണ്ടും കണ്ടാൽ, ഈ ദുശ്ചിന്തകളെല്ലാം പറപറക്കും. ഈ അഴുക്കുംനാറ്റവുമെല്ലാം ഒഴുകിപ്പോകും.

അപ്പു എഴുന്നേറ്റു താഴോട്ടിറങ്ങിവന്നു. ജ്യേഷ്ഠത്തിയമ്മ ഊഞ്ഞാലിൽ ചെരിഞ്ഞുകിടന്നിരുന്നു. അടുക്കളയിലേക്കു് എത്തിനോക്കി; എതിർവശത്തുള്ള മുറിയിൽ നോക്കി; അതിനടുത്തുള്ള മുറിയിൽനോക്കി; ഉമ്മറ

വാതിലിൽവന്നു നോക്കി; പിൻഭാഗത്തുപോയി നോക്കി; അമ്മയെക്കാണാനില്ല.

മടങ്ങിവരുമ്പോൾ ജ്യേഷ്ഠത്തിയമ്മ എഴുന്നേറ്റു നില്ക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നു.

"അമ്മയെവിടെ?"

"കാപ്പിപ്പൊടി വാങ്ങിവരാമെന്നുംപറഞ്ഞു പുറത്തേക്കു പോയി." അവൾ അപ്പുവിന്റെനേരെ ഒന്നു നോക്കിയിട്ടു കുനിഞ്ഞുനിന്നു.

ജ്യേഷ്ഠത്തിയമ്മയും എന്റെ കക്ഷിയിൽപ്പെട്ടവളാണോ?

ജ്യേഷ്ഠത്തിയമ്മ നടക്കുന്ന സ്ഥലം, നോക്കുന്ന സ്ഥലം—എല്ലാം മന്ത്രജലം മാവിലകൊണ്ടു തളിച്ചു ശുദ്ധമാക്കിയതാണെന്നു തോന്നുവാൻ കാരണമെന്ത്?

ജ്യേഷ്ഠത്തിയമ്മ തന്റെ കക്ഷിയിൽ ചേർന്നവളാണെന്നുതന്നെയാണു തോന്നുന്നതു്.

"ചേടത്തിയമ്മേ, ഈ ശിവസു, പതിവായിട്ടു് ഇവിടെ വരാറുണ്ടോ?" അപ്പു ധൈര്യപൂർവ്വമായിട്ടല്ല ആ ചോദ്യം ചോദിച്ചതു്. വാക്കുകൾ ഞെങ്ങിഞെരുങ്ങിയാണു് നാവിലൂടെ പുറത്തേക്കു വന്നതു്. ചോദ്യം ചോദിക്കുമ്പോൾത്തന്നെ ശരീരത്തിന്നൊരു വിറയലുണ്ടായിരുന്നു.

ജ്യേഷ്ഠത്തിയമ്മയിൽ ഒരു ഭാവവ്യത്യാസവും കാണാനുണ്ടായിരുന്നില്ല. അഭിമുഖമായിരുന്ന നോട്ടം നിലത്തുചെന്നു തറഞ്ഞുവെന്നു മാത്രം.

"ഇപ്പോൾ ഇവിടെ വന്നതുപോലെ ഉച്ചനേരത്തു വരാറുണ്ടോ?"

അവൾ തലയാട്ടി. അതിന്റെ അർത്ഥം അപ്പുവിന്നു മനസ്സിലായില്ല.

"മനസ്സിലായില്ല."

"നിശ്ചയമില്ല." അതായിരുന്നു അവളുടെ മറുപടി. ജ്യേഷ്ഠത്തിയമ്മ സാവധാനം അവിടെനിന്നും പിൻമാറുന്നു. സംസാരിക്കാൻ ഇഷ്ടപ്പെട്ടന്നില്ലെന്നാണ് അതിന്റെ അർത്ഥം.

നടുക്കത്തോടെയാണ് അപ്പു മാളികയിലേക്കു കയറിയതു്. ബെഞ്ചിന്മേൽ ചെന്നുവീണു. കണ്ണുകൾ ഇറുക്കിയടച്ചു. ശരീരം അപ്പോഴും വിറയ്ക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നു. തുടയിന്മേൽ വെച്ചിരുന്ന വിരലുകൾ വിറയ്ക്കുന്നു. മാറുമിടിക്കുന്ന ശബ്ദം കേൾക്കാം. വെള്ളം കുടിക്കണമെന്നു തോന്നി. കവിളത്തും മാറിലും പൊടിഞ്ഞുനിന്ന വിയപ്പുതുള്ളികളെ അപ്പു തോൾത്തുമുണ്ടുകൊണ്ടു തുടച്ചു.

ഇപ്പോൾ മനസ്സു ചാഞ്ചാടുന്നില്ല. ഒന്നും ചെയ്യാതെ ഒടിച്ചിട്ടതുപോലെ നിശ്ചലമായി. വേഗതയോടെ മിടിച്ചുകൊണ്ടിരുന്ന മാറ്റിടം പതുക്കെ ശാന്തമായിക്കൊണ്ടിരുന്നു.

അപ്പു ഉറങ്ങി.

ഭാഗം മൂന്ന്

ഒന്ന്

രാവും പകലും ഒരേ നിശ്ശബ്ദതയാണ് ഇപ്പോൾ അപ്പുവിന്ന് അനുഭവപ്പെട്ടന്നത്. ആദ്യദിവസം ഉണ്ടായ ശബ്ദകോലാഹലങ്ങൾ ഇന്നയാൾക്കു സുപരിചിതമായിത്തീന്നു. ഇന്നും കാറുകളും ബസ്സുകളും ഓട്ടന്നുണ്ട്. പൈപ്പിന്നടുത്തു് പെണ്ണുങ്ങളുടെ കശപിശയുണ്ട്. അടുത്തവീട്ടിലെ എരുമ നിറുത്താതെ നിലവിളിക്കുന്നുണ്ട്. രാത്രി കടലിന്റെ ഇരമ്പത്തിന്നു യാതൊരു കുറവുമില്ല. ഉക്കാ വടികൊണ്ടു രാത്രിയെ അടിച്ചടിച്ചു് ഉണത്തിവിടുന്നുണ്ട്. എതിർവീട്ടിലെ കുട്ടി തിണ്ണയിലിരുന്നുകൊണ്ടു് ഉറക്കെ വായിക്കുന്നു. അടുത്തവീട്ടിലെ കുട്ടികളെല്ലാവരുംചേന്നു വായിച്ചാലുണ്ടാകുന്ന മൂളക്കം ആ ഒരൊറക്കുട്ടിയുടെ വായനയുണ്ട്.

അച്ഛന്റെ മന്ത്രമമ്മരം സദാപി ഉയന്നുമുഴങ്ങുന്നുണ്ട്. വേദമോ ശ്ലോകമോ ചൊല്ലി ഈശ്വരനെ ഇക്കിളിക്കുട്ടന്നു. ജ്യേഷ്ഠൻ പതിവുപോലെ ഉച്ചസ്ഥായിയിലാണു് ട്യൂഷൻ ചൊല്ലിക്കൊടുക്കുന്നതു്. തെരുവിൽ അവിടവിടെക്കിടന്നിരുന്ന ഏഴെട്ടു പട്ടികൾ പെട്ടെന്നൊരുമിച്ചുകൂടി ഒരു പാട്ടകച്ചേരിനടത്തുകയാണു്. മൃദംഗം, ഘടം, ഡോലക്കു്, ഗിഞ്ചിറ, കൊന്നക്കോൽ—

എന്നീ വാദ്യവിശേഷങ്ങൾ ഒരുമിച്ചുചേന്ന് ഓലപ്പടക്കമാണു പൊട്ടിക്കുന്നതു്. ഛരീ!ഛരീ! ആക്കോ ആ താള വാദ്യക്കച്ചേരി രസിക്കുന്നില്ല. ഒരു പട്ടി ഏറുകൊണ്ട കാലും തൂക്കിപ്പിടിച്ചു ഞൊണ്ടി ഞൊണ്ടി അവിടെനിന്നും ഓട്ടംപിടിച്ചു. പാട്ടകച്ചേരി പെട്ടെന്നു നിലച്ചു. അടുത്തവീട്ടിലെ താമസക്കാരനായ കോർപറേഷൻ ബിൽ കലക്ടർ അമ്പതു തുമ്മൽ ഒരുമിച്ചു തുമ്മി. നാലു ദിവസത്തിലൊരിക്കൽ പതിവുള്ളതാണു് ആ തുമ്മൽ!

എന്നാലും, അപ്പുവിന്നു് നിശ്ശബ്ദതയാണനുഭവപ്പെടുന്നതു്. മറന്നുപോകാതിരിക്കാൻ സദാ വേദമന്ത്രങ്ങൾ ഉച്ചരിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു. രാത്രിയിൽ മനസാ വേദോച്ചാരണം നടന്നുകൊണ്ടിരിക്കും. നിശ്ശബ്ദത!

അപ്പു അതിരാവിലെ എഴുന്നേല്ക്കുന്നു. സ്നാനം ചെയ്യുന്നു. ജപിക്കുന്നു. മാർക്കറ്റിലേക്കു പോയിവരുന്നു. ബസ്സിൽ കയറി മാമ്പലത്തിലേക്കു പോകുന്നു. പെൻഷൻപറ്റിയ ഒരു എഞ്ചിനീയറുടെ വീട്ടിലേക്കാണു പോക്കു്. അവിടെ ദിവസേന ഏഴെട്ടുപേർ വേദശ്രവണത്തിന്നു വരാറുണ്ടു്. വൃദ്ധന്മാരാണു്. എന്നാലോ മിന്നിത്തിളങ്ങുന്ന മേനിയുള്ളവരാണു്. അവക്കാണു് അപ്പു വേദോപദേശം ചെയ്തുകൊടുക്കുന്നതു്. വ്യാഖ്യാനവും. സുമാർ പത്തുമണിക്കു് അയാൾ വീട്ടിലേക്കു മടങ്ങും. വൈകുന്നേരം വേറെ നാലു വൃദ്ധന്മാക്കു വേണ്ടി, ഒരു പള്ളിക്കൂടത്തിന്റെ കെട്ടിടത്തിൽവെച്ചു വേദാന്തക്ലാസ്സു് നടത്തേണ്ടതുണ്ടു്. അതു് ആഴ്ചയിൽ നാലുദിവസം മാത്രമേയുള്ളു. മറ്റുള്ള ദിവസങ്ങളിൽ ബീച്ചിൽ പോയി കാറ്റുകൊള്ളും. അവിടെ ജനങ്ങളുടെ ശബ്ദകോലാഹലമാണു്. കടലിന്റെ ഇരമ്പവും.

എന്നാൽ അപ്പുവിനു് ഇവയെല്ലാം നിശ്ശബ്ദതയായാണു് അനുഭവപ്പെട്ടതു്.

എന്നാൽ, അമ്മയെക്കാണുമ്പോൾ, അച്ഛനെക്കാണുമ്പോൾ, ശിവസുന്ദരത്തിനെക്കാണുമ്പോൾ—എല്ലാ നിശ്ശബ്ദതകളേയും ഭേദിച്ചുകൊണ്ടു കാതുകളിൽ എന്തെന്നില്ലാത്ത ഒരു ഇരമ്പമാണു് അലച്ചുകയറുന്നതു്. അമ്മയെക്കാണുമ്പോഴെല്ലാം, അച്ഛനെക്കാണുമ്പോഴെല്ലാം അങ്ങനെയൊന്നു് ഉണ്ടാകാറില്ല. ശിവസു വന്നുപോകുന്ന ദിവസങ്ങളിൽ, അയാളെക്കുറിച്ചു് ഓർക്കുന്ന സന്ദർഭങ്ങളിൽ മാത്രം.

ചില ദിവസങ്ങളിൽ നട്ടുച്ചനേരത്തു പെട്ടെന്നാണു് അവിടെ ശിവസുവിന്റെ ശബ്ദം കേൾക്കാറുള്ളതു്. അതു് ഒരു അഞ്ചുമിനിറ്റുനേരംവരെ കേൾക്കാം. ഒരു ദിവസം മാളികമുകളിലുള്ള മുറിയിൽനിന്നാണു് ആ ശബ്ദം കേട്ടതു്. അന്നു് അപ്പു കൊട്ടങ്കൈകുത്തി ചുമരിനോടു ചേർന്നു ബെഞ്ചിന്മേൽ കണ്ണുമടച്ചു ചെരിഞ്ഞുകിടന്നു.

"ഓഹോ, അപ്പുസ്സാറാണോ കിടക്കണതു്?" ശബ്ദം കേട്ടു് അപ്പു തിരിഞ്ഞുനോക്കിയപ്പോൾ, മാളികയിൽനിന്നും ചവിട്ടുപടികളിറങ്ങി താഴോട്ടു ചെല്ലുന്ന ശിവസുവിന്റെ മുതുകും, തലയുടെ പിൻഭാഗവും മാത്രമാണു കണ്ടതു്. അപ്പുവിന്റെ ചങ്കും കരളും നടുങ്ങി. തൊണ്ട പൊട്ടുമാറു് ഉച്ചത്തിൽ 'പോടാ പുറത്തു്!' എന്നു പറയണമെന്നു തോന്നി. താഴത്തു ശിവസു ചിരിക്കുന്ന ശബ്ദം കേട്ടു. കാതിൽ വല്ലാത്ത ഇരമ്പം! അയാൾ കാതിന്നകത്തു വിരൽ തിരുകിക്കയറ്റി. എന്നിട്ടും ആ ഇരമ്പം അടങ്ങിയില്ല. നെഞ്ചിന്നകത്തു പുണ്ണു പഴത്തുകൂടി വിങ്ങുന്ന വേദന. അപ്പു ചടപടാന്നു താഴോട്ടിറ

ങ്ങിച്ചെന്നു. ശിവസു ഊഞ്ഞാൽപ്പടിയിന്മേൽ ഇരിക്കുന്നതുപോലെ തോന്നി. അമ്മ തുണിം ചാരി നില്ക്കുന്നു. ഇതൊന്നും കണ്ടതായി ഭാവിക്കാതെ, വേഗത്തിൽ ഇടനാഴിയിലൂടെ നടന്നു തെരുവിലേക്കിറങ്ങി. എന്തൊരു ഇരമ്പം! ശബ്ദകോലാഹലം! ബസ്സുകളും കാറുകളും ഇരമ്പിപ്പായുന്നു. കോർപ്പറേഷൻകുപ്പവണ്ടികളെ വലിയ വലിയ കാളകൾ വലിച്ചുകൊണ്ടുവരുന്നു. കുണ്ടും കുഴിയുമുള്ള നിരത്തിന്മേൽ അവ കടപടശബ്ദമുണ്ടാക്കുന്നു. ഒരു പീടികയിൽ വെച്ചിരുന്ന റേഡിയോ നാടകപ്രക്ഷേപണംനടത്തുന്നു. അടുത്തുള്ള പൊൻപണിക്കാരന്റെ ചുററികയടി ആ പ്രക്ഷേപണത്തിന്നു കൊഴുപ്പുകൂട്ടി. ഒരു മാട്ടോർസൈക്കിൾ ടർർർ എന്ന ശബ്ദത്തോടെ പോഞ്ഞുപോയി.

പൈക്രാഫ്ട്സ് റോട്ടിലേക്കു തിരിഞ്ഞു് അപ്പു ബീച്ചിലേക്കു നടക്കാൻതുടങ്ങി. പഴവില്പനക്കാരുടെ ആപ്പ്വിളി; പൂക്കാരികളുടെ കൂരവയിടൽ!

എല്ലാ ശബ്ദങ്ങളും മാധുര്യമൂറുന്നവയാണു്.

അമൃതസ്യന്ദികൾ!

തൊലിപൊളിക്കുന്ന വെയിൽ! അപ്പു ബീച്ചിന്നടുത്തെത്തി. കോളേജുഘടികാരം നോക്കിയപ്പോൾ മണി മൂന്നര മാത്രമേ ആയിട്ടുള്ളു. കടൽത്തീരത്തിലെ മണൽപ്പരപ്പു ജനശൂന്യമായി കാണപ്പെട്ടു. എന്നാലും, അപ്പു റോഡു മുറിച്ചുകടന്നു; ഒരു മരത്തിന്നടിയിലുള്ള ബെഞ്ചിന്മേലിരുന്നു. ശാന്തമായി തുള്ളിക്കളിച്ചുകൊണ്ടിരുന്ന കടലും ഇപ്പോൾ ഇരമ്പുവാൻതുടങ്ങി.

ഇവിടെ വന്നതുകൊണ്ടും പ്രയോജനമില്ലെന്നു് വന്നിരുന്നപ്പോഴാണു മനസ്സിലായതു്. കൊട്ടിയടച്ചിട്ടിരുന്ന വാതിൽ തുറന്നിട്ടതുപോലെ, കാതിൽ പെട്ടെന്നു് ഒരു

ഇരമ്പം വീണ്ടും വന്നലച്ചു. മനോവേദിയിൽ അച്ഛൻ വന്നു നില്ക്കുന്നു. അച്ഛനെക്കുറിച്ചോർക്കുമ്പോൾ ഈ ഇരമ്പം കാതിൽ വന്നലയ്ക്കുന്നതു് ഒരു സ്വഭാവമായി മാറിക്കഴിഞ്ഞു. മുമ്പിൽ കാണുമ്പോൾ അങ്ങനെ തോന്നാറില്ല. അദ്ദേഹത്തോടു സംസാരിക്കുമ്പോൾ അങ്ങനെ തോന്നാറില്ല. അദ്ദേഹത്തോടൊപ്പമിരുന്നു വേദമന്ത്രങ്ങൾ ചൊല്ലുമ്പോൾ അങ്ങനെ തോന്നാറില്ല.

ദണ്ഡപാണിയുടെ വേദാന്തപാഠം നാലഞ്ചുദിവസം അപ്പുവും ചെന്നിരുന്നു ശ്രവിച്ചിട്ടുണ്ടു്. അഭിഭാഷകവര്യന്മാർ, ന്യായാധിപന്മാർ എന്നിവരോടു സമശീർഷനായി വർത്തിക്കുന്നതു കണ്ടിട്ടുണ്ടു്. അദ്ദേഹത്തിന്റെ താർക്കികമസ്തിഷ്കം അവരോടു കിടപിടിക്കത്തക്കതാണെന്നു് അപ്പു മനസ്സിലാക്കിയിട്ടുണ്ടു്. ചില സമയങ്ങളിൽ തർക്കത്തിൽ അവരെയെല്ലാം പരാജിതരാക്കി വിജയശ്രീലാളിതനായി നില്ക്കുന്നതും കണ്ടിട്ടുണ്ടു്. അപ്പു അഭിമാനവിജൃംഭിതനായിട്ടുണ്ടു്.

'എന്റെ അച്ഛനാണു്; അദ്ദേഹത്തിനു് നിങ്ങളെപ്പോലെ കാർ ഇല്ല; അടിച്ചുനനച്ചു് ഉണക്കിച്ചുളിവീണ അരക്കൈയൻകുപ്പായമാണു്; തിരുമ്മിത്തിരുമ്മി പഴപ്പു നിറംവീണ തുണികൊണ്ടു പഞ്ചകച്ചമാണു കെട്ടിയിട്ടുള്ളതു്—എന്നാൽപ്പോലും നിങ്ങളെയെല്ലാം ഒരുനിമിഷംകൊണ്ടു വിഡ്ഢികളാക്കാൻ എന്റെ അച്ഛനു കഴിയും. അതെന്റെ അച്ഛനാണു്.' സ്വയം മനസാ പറഞ്ഞുകൊണ്ടു് അപ്പു ചിരിച്ചിട്ടുണ്ടു്.

ഒരുദിവസം ആ ഒരുനിമിഷവിഡ്ഢികളെ ദ്വേഷ്യപ്പെട്ടു് അച്ഛൻ സ്വന്തം തലയിലടിക്കുന്നതു കണ്ടിട്ടാണു് അപ്പുവിന്റെ ചിരിയടങ്ങിയതു്.

അച്ഛനോടൊപ്പം ഈ സ്ഥലങ്ങളിൽ എത്രയോ

ദിവസം രാവിലെ അപ്പു ലാത്തുവാൻ വന്നിട്ടുണ്ട്; അപ്പോഴെല്ലാം ധാരാളം സംസാരിക്കാറുണ്ട്. അപ്പോഴൊന്നുംതന്നെ അപ്പുവിനു പ്രസ്തുതമനോഭാവം അദ്ദേഹത്തെക്കുറിച്ചുണ്ടാകാറില്ല. തനിച്ചിരുന്ന് ആലോചിക്കുമ്പോൾ മാത്രം കാതുകളിൽ ഇങ്ങനെ ഇരമ്പം തള്ളിക്കയറിവരുവാൻ കാരണമെന്തു്?

രണ്ടോ മൂന്നോ ദിവസത്തിലൊരിക്കൽ അമ്മ അപ്പുവിനെ അടുത്തു വിളിച്ചിരുത്തി ആവശ്യപ്പെടാറുണ്ട്:

"വേദത്തിൽനിന്നും ഒരു രണ്ടു വാക്യമെങ്കിലും നല്ല സ്വരത്തിൽ ചൊല്ലിക്കേൾക്കണമെന്നുണ്ട്."

അപ്പു കണ്ണുതുടച്ചിരുത്തി ചൊല്ലാൻതുടങ്ങും. അവന്റെ മുഖത്തിലെ ഭാവഭേദം കാണുമ്പോൾ, നൂറു റോസാപ്പൂക്കൾ ഒരുമിച്ചു് ഉലഞ്ഞാടുന്നതുപോലെ തോന്നും. അമ്മ കണ്ണടച്ചു ധ്യാനനിരതയായിരിക്കുന്നതു കാണാം. പെട്ടെന്നു് ആ മുഖത്തു മഞ്ഞുതുള്ളികൾപോലെ, മുത്തുകൾപോലെ—എന്താണിതു്?—കവിളത്തു കണ്ണുനീർക്കണങ്ങൾ ഉതിർന്നുനില്ക്കുന്നതു കാണാം.

"എന്താമ്മേ, ഇതു്?" പാരായണം നിന്നു. അപ്പു ചോദിക്കും.

"എന്താന്നറിയാൻ പാടില്ലാടാ, കുട്ടീ. നീ വേദം ചൊല്ലുമ്പോഴൊക്കെ എന്നെക്കൊണ്ടു താങ്ങിനില്ക്കാൻ കഴിയുന്നില്ല. ഇതൊക്കെ സൃഷ്ടിച്ചുവെച്ചതാരാണെടാ?"

"സൃഷ്ടിച്ചുവെച്ചതോ? വേദം ആരും സൃഷ്ടിച്ചതല്ലമ്മേ. ഋഷികൾ ദർശിച്ചതാണതു്. ആകാശത്തിൽ ബാഹ്യചക്ഷുസ്സുകൊണ്ടു ദർശിക്കാൻകഴിയാതെ, മനുഷ്യബുദ്ധിക്കു് അപ്രാപ്യമായി അതിസൂക്ഷ്മമായിട്ടാണു് ആ തത്വങ്ങൾ നിലക്കൊള്ളുന്നതു്. മഹർഷിമാരുടെ മഹാസമാധിവേളകളിൽ, തപോവേളകളിൽ ഒന്നോ രണ്ടോ തത്വ

ങ്ങൾ അവരുടെ അന്തശ്ചക്ഷുസ്സുകൾക്കു വിഷയീഭവിക്കും. അവ അങ്ങനെതന്നെ അവരുടെ രസനയിൽ സ്വരരൂപമായിപ്പരിണമിക്കും. അമ്മേ, നിങ്ങളിപ്പോൾ ധ്യാനനിഷ്ഠയിലിരുന്നതുപോലെ, ആ തപോധനന്മാർ ധ്യാനനിഷ്ഠയിൽ അവഗാഢമായി അവതീർണ്ണരാകുമ്പോൾ, രണ്ടോ മൂന്നോ തത്വങ്ങൾ ആകാശത്തിന്റെ അനന്തതയിൽ പുഷ്പിച്ചുനില്ക്കുന്നതുപോലെ കാണും. ആ പൂക്കൾ അവർ പറിച്ചുകൊണ്ടുവരും. അല്ലാതെ ആരുംതന്നെ സൃഷ്ടിച്ചതല്ല ഈ വേദം. അതു സർവ്വവ്യാപ്തമായി എന്നെന്നും നിലനിന്നവരുന്നു.''

''അതേടാ; നിന്റെ അച്ഛനും ഇങ്ങനെയൊക്കെത്തന്നെയാണു പറഞ്ഞുതന്നിട്ടുള്ളതു്.'' അലങ്കാരം പുടവത്തുമ്പുകൊണ്ടു കവിൾ തുടയ്ക്കും.

ആ അമ്മയെക്കുറിച്ചോർക്കുമ്പോൾ കാതുകളിൽ ഇരമ്പംവന്നലയ്ക്കുന്നു; ഉള്ളിൽ തീ കത്തിക്കാളുന്നു! എന്നാൽ അച്ഛനെക്കുറിച്ചോർക്കുമ്പോഴാണു് തീരെ സഹിക്കാൻ കഴിയാതെവരുന്നതു്. അച്ഛൻ എന്താണു് ഒന്നിനേയും കുറിച്ചു ശ്രദ്ധിക്കാതെ കഴിഞ്ഞുകൂട്ടുന്നതു്? എന്തുകൊണ്ടാണു വീട്ടിൽനിന്നും ഓടിപ്പോകാത്തതു്? എന്തുകൊണ്ടാണു സന്ന്യാസം സ്വീകരിക്കാത്തതു്? അമ്മ പാകം ചെയ്തു കൊടുക്കുന്ന, അവരുടെ കൈകൊണ്ടുതന്നെ വിളമ്പിക്കൊടുക്കുന്ന, ഭക്ഷണവും കഴിച്ചു് ഇങ്ങനെ ചടഞ്ഞുകൂടിക്കിടക്കുന്നതെന്തിനാണു്? ശുചിത്വമില്ലാത്തവരുടെ കൈകൊണ്ടു വിളമ്പിത്തരുന്ന ആഹാരം ആരോഗ്യകരമാണോ? അച്ഛൻ ഒരു ബൃഹന്നളയോ ശിഖണ്ഡിയോ മറേറാ ആയിക്കഴിഞ്ഞുവോ? എന്നാൽ ബൃഹന്നള യുദ്ധക്കളത്തിൽ ശരമാരി പൊഴിച്ചു ശത്രുക്കളെ ഓടിച്ചില്ലേ?...

നേരം സന്ധ്യമയങ്ങിത്തുടങ്ങി. കടൽത്തീരത്തിലെ മണൽപ്പരപ്പിൽ മനുഷ്യർ പരന്നിരിക്കുന്നു. അപ്പു എഴുന്നേറ്റു. തിരമാലകളുടെ അടുത്തേക്കു ചെന്നു. നേരേ തെക്കോട്ടു നടക്കാൻതുടങ്ങി. ഈറൻമണ്ണാണു്. അപ്പുവിനെ കണ്ട ഞണ്ടുകൾ ആ ഈറൻമണ്ണിൽ പുതഞ്ഞൊളിക്കാൻ ശ്രമിച്ചു. അവ മുന്നോട്ടും പിന്നോട്ടും മാത്രമല്ല നടക്കുന്നതു്, പാർശ്വഭാഗങ്ങളിലേക്കും നടക്കുന്നു. അവയെ ചവിട്ടാതിരിക്കാൻ അയാൾ പ്രത്യേകം ശ്രദ്ധിച്ചു.

വെളിച്ചം വിളറിക്കൊണ്ടിരുന്നു. അലയടിച്ചു നനവുപറ്റിയ മണലിൽക്കൂടിയാണു് അപ്പു നടന്നുകൊണ്ടിരുന്നതു്. അയാളുടെ കാലടിപ്പാടുകൾ അപ്പപ്പോൾ മാഞ്ഞുകൊണ്ടിരുന്നു. രണ്ടു കുട്ടികൾ ഈറമണ്ണുകൊണ്ടു് അണകെട്ടി കളിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. അവരുടെ അച്ഛനമ്മമാർ അലയടിക്കുന്നിടംവരെ വന്നുനില്ക്കുന്നുണ്ടു്. വെള്ളമടിച്ചു് ഈറനാകാതെ ഇരുവരും വസ്ത്രങ്ങൾ ചെരിച്ചുകയറ്റിയാണു നില്ക്കുന്നതു്. കുറച്ചകലെ 'ചഡ്ഡുഗ്ഡു'കളിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നവരെ ഇപ്പോൾ കാണാനില്ല. നേരം നല്ലവണ്ണം ഇരുട്ടിക്കഴിഞ്ഞു. അകലെ നീലവിളക്കുകൾ പ്രകാശിക്കുന്നു.

അപ്പു ഒരു മണൽത്തിട്ടമേൽ ഇരിപ്പുറപ്പിച്ചു. മനസ്സു നന്നേ ക്ഷീണിച്ചിരുന്നു. ബുദ്ധിക്കു മാന്ദ്യം സംഭവിച്ചു. ഒരു ശൂന്യതയാണു് അനുഭവപ്പെടുന്നതു്. ആ ശൂന്യത അപ്പുവിനു പ്രിയംകരമായിത്തോന്നി. അങ്ങനെതന്നെ കിടന്നുറങ്ങിയാൽക്കൊള്ളാമെന്നു തോന്നി. നല്ലവണ്ണം ഉറങ്ങണം; വളരെനേരംവരെ ഉറങ്ങണം.

മലർന്നുകിടന്നു. നക്ഷത്രങ്ങൾ കണ്ണിലേക്കു് ഉറ്റുനോക്കുന്നു. ഉള്ളംകൈയിന്മേൽ തലവെച്ചു ചെരിഞ്ഞു

കിടന്നു കണ്ണടച്ചു. ഇപ്പോൾ കാതുകളിൽ ആ ഇരമ്പമില്ല. അലമാലകളുടെ മമ്മരം; മണൽപ്പരപ്പിലെ മനുഷ്യരുടെ മമ്മരം—അത്രമാത്രം. അങ്ങകലെ ചീറിപ്പാഞ്ഞുപോകുന്ന വാഹനങ്ങൾ, സമുദ്രത്തെ ഭയന്നു നേരിയ ശബ്ദങ്ങൾ മാത്രമേ പുറപ്പെടുവിക്കുന്നുള്ളു.

അധികനേരം അങ്ങനെ കിടക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. എഴുന്നേറ്റിരുന്നു.

ആരാണതു്? — അച്ഛനെപ്പോലിരിക്കുന്നല്ലോ ... അപ്പുവിനു ഭയംതോന്നി, വേദനയും. ആ മനുഷ്യരൂപത്തിന്റെ നടത്തത്തിന്റെ വേഗത കുറഞ്ഞു. അതു് എങ്ങോട്ടെന്നില്ലാതെ അനന്തതയിലേക്കു നോക്കുന്നു. അപ്പുവിന്റെ മനസ്സു ദുഃഖാകുലമായി. തന്നെത്തേടി വരികയാണോ? കാണാതെപോയെങ്കിലോ? ഹൃദയം ത്രസിച്ചു.

"അച്ഛാ!" അപ്പു വിളിച്ചു. അലകളുടേയും മനുഷ്യരുടേയും മമ്മരം ആ വിളിയെ ആഴ്ത്തിക്കളഞ്ഞു. അപ്പു അച്ഛന്റെ അടുത്തേക്കു് എഴുന്നേറ്റുചെന്നു.

"അച്ഛാ!"

ദണ്ഡപാണി തിരിഞ്ഞുനോക്കി.

"ആരു്? അപ്പുവോ? ഈ മണലിൽ അരമണിക്കൂർനേരമായി ചുറ്റിത്തിരിയാൻതുടങ്ങിയിട്ടു്. എവിടെപ്പോയെന്നു ചോദിച്ചുംകൊണ്ടു് അമ്മ കരയുന്നു."

"എവിടെയാ പോകാൻപോകുന്നേ? ഞാൻ ഒരു കൊച്ചുകുട്ടിയോമറ്റോ ആണോ?"

"അതു ശരിയാണു്. പക്ഷേ, അവളോടു കരയണ്ടെന്നു പറയാൻ കഴിയോ?"

"ഞാൻ ഇവിടെ ഇല്ലാതിരുന്നപ്പോൾ?..."

അപ്പുവിന്റെ സ്വരം വരണ്ടതായിരുന്നു. ചാര

ത്തിനടിയിൽ കിടക്കുന്ന കനൽപോലെ അതിൽ ദേഷ്യ മുണ്ടായിരുന്നു. ആ വരൾച്ചയും കനലും അദ്ദേഹത്തിന്റെ കാതുകളിൽ കയറിയോ എന്തോ? അദ്ദേഹം ഒന്നും മറുപടി പറഞ്ഞില്ല.

"അച്ഛാ, ഇവിടെ കുറച്ചുനേരമിരുന്നുടേ?"

"അമ്മ കാത്തിരിക്കുന്നവല്ലോ."

"ആക്കുവേണ്ടി?"

ദണ്ഡപാണിയുടെ ഭാവപ്പകച്ച് ഇരുട്ടിൽ അപ്പുവിനു കാണാൻകഴിഞ്ഞില്ല. അദ്ദേഹം കുറച്ചുനേരം നിന്നനിലയിൽത്തന്നെ നിന്നു. പിന്നീട് അപ്പുവിന്റെ അടുത്തു ചെന്നിരുന്നു.

കുറച്ചുനേരത്തേക്കു രണ്ടുപേരും ഒന്നും സംസാരിച്ചില്ല. ഹൈക്കോടതിയുടെ മേൽത്തട്ടിലുള്ള വഴികാട്ടിവിളക്കു രണ്ടുതവണ ചുറ്റിവന്നു. അലകൾ ഒന്നോടൊന്നു കൂട്ടിയിടിച്ചു.

"കാപ്പിപോലും കുടിക്കാതെയാണല്ലോ നീ ഇങ്ങോട്ടു പോന്നതു്."

"മറന്നുപോയച്ഛാ!"

വീണ്ടും സ്വല്പനേരത്തെ മൗനം.

"ഇന്ദുവിന്റെ കത്തു കണ്ടിട്ടു സങ്കടപ്പെട്ടു പോന്നതാണോ? എത്ര നേരമായെടാ, ഇവിടെ ഇങ്ങനെ ഇരിക്കാൻതുടങ്ങിയിട്ടു്?" അപ്പു കരുതിക്കൂട്ടി മൗനമവലംബിക്കുകയാണെന്നു കരുതി പരാതിപറയുന്നതുപോലെ ദണ്ഡപാണി ചോദിച്ചു.

"ഇന്ദുവിന്റെ കത്തു വന്നിരുന്നുവോ?"

"എന്തു്? നീയതു കണ്ടില്ലെന്നോ?"

"ഇല്ലല്ലോ. എപ്പഴാണു വന്നതു്?"

"നിനക്കറിയില്ലേ? അങ്ങനെയാണെങ്കിൽ നീ

പോന്നതിനുശേഷം വൈകുന്നേരത്തെ തപാലിലായിരിക്കും വന്നിരിക്കുക.''

''എന്താണെഴുതിയിരിക്കുന്നതു്?''

''നാലാന്നാൾ ഭവാനിയമ്മാൾ ബോധംകെട്ടവീണതു്രേ. ഇടത്തുകാലും കൈയും സ്വാധീനമില്ലാതായിത്തീന്നിരിക്കുന്നുവത്രെ. ഡോക്ടറെ വിളിച്ചുകൊണ്ടുവന്നു് ഇൻജക്ഷൻ ചെയ്യിച്ചു. രക്തസമ്മർദ്ദം കൂടുതലാണു്. പാശ്ചവായുവിന്റെ ഉപദ്രവംകൊണ്ടു കൈയും കാലും കോച്ചിപ്പോയെന്നാണു് ആദ്യം കരുതിയതു്. ഭാഗ്യംകൊണ്ടു് അത്രയ്ക്കു് അങ്ങട്ടു പോയില്ല. ഇപ്പോൾ നീട്ടിമടക്കാം. നടക്കാനും കഴിയുന്നുണ്ടത്രേ. എന്നാൽ നടന്നാൽ തളർന്നുപോകുന്നു. അതുകൊണ്ടു് ഇരുന്ന ഇരുപ്പിൽത്തന്നെയാണു് എല്ലാ കാര്യങ്ങളും നിവ്വഹിച്ചുവരുന്നതത്രേ.''

അപ്പുവിന്നു വല്ലാത്ത വ്യസനംതോന്നി. കുറച്ചു നേരത്തേക്കു് എന്തുചെയ്യണമെന്നറിയാതെ മൗനമവലംബിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. ഭവാനിയമ്മാൾ കൂടുതൽ ശരീരബലമുള്ള ഒരു സ്ത്രീയാണെന്നു പറഞ്ഞുകൂടാ. സാധാരണമായ ആരോഗ്യനിലമാത്രമേയുള്ളൂ. എന്നിരുന്നാലും, തലവേദനയെന്നോ, കാലുവേദനയെന്നോ പറഞ്ഞു് ഒരിടത്തു് ഇരുന്നതായി അപ്പുവിന്നു് ഓർമ്മയില്ല. പട്ടിണികിടക്കാൻ ഒരു മടിയുമില്ല. ശാരീരികമായി അദ്ധ്വാനിക്കാനും അവർക്കു മടിയില്ല. ഇപ്പോൾ വയസ്സു് അറുപതിലും അധികമായിട്ടുണ്ടു്. മുപ്പതുകൊല്ലത്തെ ശരീരക്ലേശമായിരിക്കാം പെട്ടെന്നിങ്ങനെ സംഭവിക്കാൻ കാരണം.

''അവരെ ചെന്നു കണ്ടാൽ കൊള്ളാമെന്നുണ്ടു്.''

''നിശ്ചയമായും നീ ചെന്നു കാണുകതന്നെ വേണം.''

വീണ്ടും കുറച്ചുനേരത്തെ മൗനം.

"ഇക്കാര്യം അറിഞ്ഞിട്ട വ്യസനിച്ച് ഇങ്ങോട്ട പോന്നതാണോ എന്നു ഞാൻ സംശയിച്ചു."

"അതു് അച്ഛനിപ്പോൾ പറഞ്ഞപ്പോഴല്ലേ, മനസ്സിലായതു്?"

"അതുകൊണ്ടാണു പറഞ്ഞതു്—ഒന്നും പറയാതെ, കാപ്പിപോലും കുടിക്കാതെ ഇങ്ങോട്ട പോന്നല്ലോ എന്നു കരുതി അമ്മ വല്ലാതെ വ്യസനിക്കുകയാണു് ...നിന്നെ കണ്ടാൽ വല്ലാതെ ദുഃഖിക്കുന്നതുപോലെ തോന്നണല്ലോ."

"....."

"എന്താണെന്നു പറയൂ, അപ്പൂ!"

"ഒന്നുമില്ലച്ഛാ."

"ചേട്ടനോ, ചേടത്തിയമ്മയോ ആരെങ്കിലും എന്തെങ്കിലും പറഞ്ഞോ?"

"അവക്കെല്ലാം എന്നെ പ്രാണനാണച്ഛാ. എനിക്കൊരു ദുഃഖവുമില്ല. വെറുതെയങ്ങനെ വന്നെന്നേയുള്ളൂ. ഇവിടെ ഇങ്ങനെ ചുറ്റിസഞ്ചരിക്കാൻ തോന്നിയെന്നേയുള്ളൂ."

"പെട്ടെന്നു് അങ്ങനെ തോന്നാൻവഴിയില്ല. വേറെ ആരെങ്കിലും എന്തെങ്കിലും പറഞ്ഞോ?"

"ഇല്ല..."

"ഉച്ചയ്ക്കു വീട്ടിലാരെങ്കിലും വന്നിരുന്നുവോ?"

"....."

"ചോദിച്ചതിനു മറുപടി പറയൂ."

"എത്രയോ ആളുകൾ വീട്ടിലേക്കു വരുന്നു; പോകുന്നു. അതുകൊണ്ടിപ്പോഴെന്താ?"

"ഒന്നുമില്ലെങ്കിൽ നിനക്കങ്ങട്ട പറഞ്ഞൂടേ?"

"....."

"ശിവസു വന്നിരുന്നോ?" അപ്പുവിനെ നോക്കാതെ കടലിനെ നോക്കിക്കൊണ്ടാണു് ദണ്ഡപാണി ചോദിച്ചതു്.

"വന്നു; ഞാൻ മാളികമുറിയിൽ കിടക്കുന്നതു കണ്ടു താഴോട്ടിറങ്ങിപ്പോയി."

"അയാൾ അമ്മയെക്കാണാനല്ലേ, വരുന്നതു്?"

അപ്പു അച്ഛന്റെ മുഖത്തേക്കു നോക്കി. അദ്ദേഹത്തിന്റെ ദൃഷ്ടി കടലിലേക്കാണു്. ദണ്ഡപാണിയുടെ പിൻഭാഗത്തു് ഉന്നതന്യായപീഠത്തിന്റെ മുകളിലുള്ള വഴികാട്ടിവിളക്കു് ചുറ്റിത്തിരിഞ്ഞു പ്രകാശിച്ചു മറഞ്ഞുപൊയ്ക്കൊണ്ടിരുന്നു. പ്രതിനിമിഷം തിരമാലകൾ പൊങ്ങിയുയർന്നു് ആഞ്ഞടിച്ചു ചുരുണ്ടുപൊയ്ക്കൊണ്ടിരുന്നു. അദ്ദേഹം ഒരു പ്രതിമപോലെ ഇരുന്നു. കൂരിരുട്ടിൽ നിമിഷത്തിലൊരുതവണ ഒരു നിഴൽപോലെ കാണുവാൻ മാത്രമേ കഴിഞ്ഞുള്ളു.

നിങ്ങൾ ഇരിക്കുന്നതു കണ്ടാൽ കരയണമെന്നു തോന്നിപ്പോകുന്നു. അമ്മയെക്കാണാനാണത്രേ വരുന്നതു്! നാണമില്ലല്ലോ നിങ്ങൾക്കു്? അഭിമാനമുള്ള ഒരു പുരുഷൻ പറയുന്ന വാക്കാണോ ഇതു്? നിങ്ങളെ ആ വീട്ടിൽനിന്നുതന്നെ പുറത്താക്കി ഓടിക്കണം. അപ്പുവിന്റെ മനസ്സിന്നുള്ളിൽ തിങ്ങിവിങ്ങിവന്ന ചോദ്യങ്ങളാണു് ഇവ. എന്നാൽ വാവിട്ടു് അയാൾ ഒന്നും ചോദിച്ചില്ല. അതിനു ഭയമുണ്ടു്; സങ്കോചമുണ്ടു്. അപ്പുവും ഒരു പ്രതിമപോലെ അനങ്ങാതെ ഇരുന്നു.

തിരമാലകൾ ആഞ്ഞടിക്കുന്നുണ്ടു്; വാഹനങ്ങൾ ഇരമ്പിപ്പായുന്നുണ്ടു്; വിളക്കുകൾ അങ്ങകലെ ഉജ്ജ്വലമായി പ്രകാശിക്കുന്നുണ്ടു്; കാറ്റു ചൂളംവിളിക്കുന്നുണ്ടു്. എന്നാൽ അവക്കു രണ്ടുപേക്കും എല്ലാം പരിപൂർണ്ണമായ

സ്തംഭനാവസ്ഥയിലാണ്. ദണ്ഡപാണിയുടെ ആണത്ത മില്ലാത്ത അശ്രദ്ധ കണ്ടിട്ട കാലചക്രത്തിന്റെ ഭ്രമണം തന്നെ നിന്നുപോയതുപോലെ തോന്നി.

എത്ര നേരമായെന്നറിയില്ല, അപ്പുവാണു കുറഞ്ഞൊന്നനങ്ങിയതു്.

"നാളെ ഞാൻ സിദ്ധൻകളത്തിലേക്കു പുറപ്പെടണമെന്നു വിചാരിക്കുന്നു."

"ഊം?" ദണ്ഡപാണി അപ്പുവിനെ നോക്കി.

അപ്പു ഒരുതവണകൂടി പറഞ്ഞു.

"ഭവാനിയമ്മാളെ കാണാനല്ലേ?"

"അതേ."

"പോയിട്ടു വാ. ഉടനെ മടങ്ങിവരില്ലേ?"

"അമ്മായി എന്താണാവോ പറയുകയെന്നു് അറിയില്ല. അറിഞ്ഞാൽ മാത്രമേ പറയാൻപറ്റൂ."

"വേഗം വന്നില്ലെങ്കിൽ അമ്മ പറന്നുപോയേക്കും; അതുകൊണ്ടാണു ചോദിച്ചതു്." ദണ്ഡപാണി എഴുന്നേറ്റു.

"ഊം? എങ്ങോട്ടാ?"

"എത്ര നേരമാണിവിടെ ഇങ്ങനെ ഇരിക്കുക്യാ? നമുക്കൊരു വീട്ടുണ്ടല്ലോ? അങ്ങോട്ടല്ലാതെ വേറെ എങ്ങോട്ടാ പോവ്വാ?"

അപ്പുവും എഴുന്നേറ്റു. ദണ്ഡപാണി നടക്കാൻ തുടങ്ങി.

"എനിക്കൊന്നും മനസ്സിലാവുന്നില്ല." അപ്പു നടന്നുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു.

"ഒന്നും മനസ്സിലാക്കാൻ ശ്രമിക്കണ്ട. എല്ലാം നോക്കിക്കൊണ്ടിരുന്നാൽ മതി. ഈശ്വരൻ നമ്മെ അതിനാണു സൃഷ്ടിച്ചിട്ടുള്ളതു്."

അതു കേട്ടപ്പോൾ അപ്പുവിന്നു പരിഭ്രമവും സങ്കടവുമാണു വന്നതു്.

"മനസ്സിലാകുന്നുണ്ടോ, ഇല്ലയോ; എനിക്കിതൊന്നും പിടിക്കുന്നില്ല." അയാൾ ചുണ്ടുകടിച്ചു.

"എന്താ ചെയ്യ്ആ?" പിന്നീട്ട രണ്ടുപേരും ഒന്നും സംസാരിച്ചില്ല.

"എന്തടാ അപ്പൂ, എവിടെയാ നീ പോയിരുന്നേ? ഉച്ചയ്ക്കു് ഇവിടെനിന്നും പോയതല്ലേ?" നടക്കല്ലു ചവിട്ടിക്കയറുമ്പോൾ, തിണ്ണയിൽനിന്നും എഴുന്നേറ്റുവന്ന അമ്മ ചോദിച്ചു. എന്നാൽ തുടന്നു പിന്നീടൊന്നും ചോദിക്കുവാനോ പറയുവാനോ അവക്കു കഴിഞ്ഞില്ല. പെട്ടെന്നു തൊണ്ടയിലൊരു വിറയൽ. ശബ്ദം പുറത്തേക്കു വരുന്നില്ല.

"എവിടീന്ന ചേട്ടാ, പോയേ?" അമ്മ പരുങ്ങുന്നതു കണ്ടു് കാവേരി ചോദിച്ചു.

"വെറുതെയൊന്നു ബീച്ചുവരെ പോയിരുന്നു, കാവേരി."

"പോ ചേട്ടാ, അമ്മയോടുപോലും പറയാതെ പോവ്വാണല്ലേ? ഇനിമേലിൽ എവിടെയെങ്കിലും പോവ്വാണെങ്കി വേഗം വരണം, ചേട്ടാ. താമസിക്ക്യാണെങ്കി അതും പറഞ്ഞിട്ട പോണം." അമ്മയുടെ മുഖത്തേക്കു നോക്കിക്കൊണ്ടാണു കാവേരി പറഞ്ഞതു്.

ഈ ചോദ്യങ്ങളും നിർദ്ദേശങ്ങളും കേട്ടു് അപ്പുവിന്നു വല്ലാത്ത വിഷമം തോന്നി. അമ്മ തന്നോടു കൂടുതൽ പ്രതിപത്തികാട്ടുന്നുണ്ടു്. കാവേരിക്കുപോലും ഇക്കാര്യം അറിയാം. അതുകൊണ്ടാണു് അവളും അമ്മയുടെ താളത്തിനൊത്തു കളിക്കുന്നതു്. അപ്പുവിന്നു വല്ലാത്ത നാണമാണു തോന്നിയതു്. തന്നെ മറ്റുള്ളവർ ഒരു ചെറിയ

കുട്ടിയെപ്പോലെയാണോ കാണുന്നത്? കാവേരിപോലും തനിക്കു നിർദ്ദേശങ്ങൾ നല്കുന്നു. തന്നോടു ചോദ്യവഷ്ങ്ങൾ. ഇന്നു മാത്രമല്ല; എപ്പോഴും. വന്ന നാൾമുതൽ നടന്നവരുന്നു. തനിക്കു് ഒരു സ്വാതന്ത്ര്യവുമില്ലേ? സ്വന്തം കായ്യം നോക്കിനടക്കാനുള്ള ത്രാണിയില്ലേ? ഇല്ല; ഈ വീട്ടിൽത്തന്നെ ഞാൻ അടങ്ങിക്കിടക്കുന്നു. അനാവശ്യമായി എങ്ങും പുറത്തുപോകാറില്ല. എന്നെ ഒരു ചെറിയ കുട്ടിയായി കണക്കാക്കി വായ മൂടിക്കെട്ടുവാനാണു് ഇവരെല്ലാം ശ്രമിക്കുന്നതു്.

ഭക്ഷണത്തിനുമുമ്പു ജപിക്കാനിരുന്ന ആ സ്വല്പ സമയത്തുപോലും അപ്പു ഇതിനെക്കുറിച്ചുതന്നെയാണു ചിന്തിച്ചതു്. ആ സമയത്തു് ആരുംതന്നെ അധികം സംസാരിച്ചിരുന്നില്ല. കൃഷ്ണൻ മാത്രം കോളേജിൽ നടന്ന ഏതോ കായ്യത്തെക്കുറിച്ചു സംസാരിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. മറ്റുള്ളവർ സമാധാനമൊന്നും പറയാതെ കേട്ടുകൊണ്ടിരുന്നു. മുഖംവീപ്പിച്ചുകൊണ്ടു ജപിക്കാനിരുന്ന അപ്പുവിനേയും, അപ്പുവിനെത്തന്നെ നോക്കിക്കൊണ്ടിരുന്ന അമ്മയേയും കാവേരി മാറിമാറി നോക്കിക്കൊണ്ടിരുന്നു.

അപ്പു ഊണുകഴിഞ്ഞതും സിദ്ധൻകുളത്തിൽനിന്നും വന്നിരുന്ന കത്തും വാങ്ങി നേരെ മാളികമുകളിലേക്കു കയറിപ്പോയി.

"അപ്പുവിന്നു് അനേകകോടി നമസ്കാരം." കത്തു് ഇങ്ങനെയാണു് ആരംഭിക്കുന്നതു്. കടപ്പുറത്തുവെച്ചു് അച്ഛൻ പറഞ്ഞ കാര്യങ്ങൾ വലിയ അക്ഷരങ്ങളിൽ എഴുതിയിരുന്നു. "ചില സമയങ്ങളിൽ അമ്മായിയെ കാണുമ്പോൾ മനസ്സു വേദനിക്കുന്നു. നിങ്ങളെപ്പോൾ വരുമെന്നു സദാപി ചോദിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു. കഴിയുമെങ്കിൽ നിങ്ങളിവിടംവരെ ഒന്നു വന്നുപോയാൽ

അമ്മായിക്കു മനസ്സമാധാനവും സംതൃപ്തിയും ലഭിക്കുമായിരുന്നു. എന്നാൽ, വലിയ ജോലിത്തിരക്കാണെങ്കിൽ ബുദ്ധിമുട്ടണമെന്നില്ല. അമ്മായി നിങ്ങളെക്കുറിച്ചു സംസാരിക്കാൻ തുടങ്ങിയാൽ എപ്പോഴാണു നിത്തുകയെന്നു നിരുത്തിയാൽ മാത്രമേ അറിയുവാൻ കഴിയുകയുള്ളൂ. നിങ്ങളുടെ മാതാപിതാക്കന്മാക്കു് എന്റെ നമസ്കാരങ്ങൾ അറിയിക്കുമല്ലോ. അമ്മായിയുടെ ആശീർവ്വാദങ്ങൾ അറിയിച്ചുകൊള്ളുന്നു. തെറ്റുകുളെന്തെങ്കിലും ഉണ്ടെങ്കിൽ ക്ഷമിക്കുവാനപേക്ഷ. അനേകനമസ്കാരം... ഇന്നു.”

അപ്പു നാലഞ്ചുതവണ ആ കത്തു വായിച്ചു. കത്തിൽനിന്നും അയാൾക്കു കണ്ണെടുക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. ഭവാനിയമ്മാളുടെ ക്ഷീണിച്ച മുഖവും ദീർഘശ്വാസവും അയാളുടെ മുമ്പിൽ പ്രത്യക്ഷപ്പെട്ടുകൊണ്ടിരുന്നു. ഇന്നു എത്ര നന്നായെഴുതിയിരിക്കുന്നു. അവൾ എവിടെയിരുന്നാണിതെഴുതിയതു്? എങ്ങനെയാണെഴുതിയതു്! പലകയോ രാമായണപുസ്തകമോ മടിയിൽവെച്ചു് എഴുതിയതാണോ? അല്ലെങ്കിൽ സ്കൂൾഗ്രമസ്ഥന്റെ മേശപ്പുറത്തുവെച്ചാണോ എഴുതിയതു്?...ആ മേശപ്പുറത്തു തലചായ്ച്ചു കുനിഞ്ഞുനിന്നപ്പോഴല്ലേ അവൾ അന്നു തന്റെ അടുത്തു വന്നതു്? തലയിൽ തലോടിയതു്? അടുത്തുവന്നു കുനിഞ്ഞുനിന്നതു്?

ഇന്നു ഞാൻ എവിടെയോ ആണു്. അവിടെ ഒരു സത്രത്തിൽ താമസിച്ചു മടങ്ങിവന്നതുപോലെയാണോ?

തെറ്റുകളെന്തെങ്കിലുമുണ്ടെങ്കിൽ ക്ഷമിക്കണമെന്നോ? ഏതു തെറ്റുകളെക്കുറിച്ചാണെഴുതിയിട്ടുള്ളതു്. എഴുത്തിലൊന്നും തെറ്റു കാണുന്നില്ലല്ലോ...

അപ്പു കത്തിന്മേൽത്തന്നെ കണ്ണുംനട്ടുകൊണ്ടിരുന്നു.

“എന്താ എഴുതിയിരിക്കുണതു്?”

അമ്മയുടെ ചോദ്യം കേട്ടപ്പോൾ അപ്പു ഞെട്ടിത്തെറിച്ചുപോയി.

"ഒന്നുമില്ലമ്മേ. എഴുത്തു വ്യക്തമായി മനസ്സിലാവുന്നില്ല. അതുകൊണ്ടിങ്ങനെ നോക്കിക്കൊണ്ടിരുന്നെന്നു മാത്രം." അയാൾ വിക്കിവിക്കിപ്പറഞ്ഞു.

"അതിനു നീയെന്തിനാണിങ്ങനെ പരിഭ്രമിക്കുന്നതു്?" അമ്മ അയാളുടെ മുഖത്തുനിന്നും കണ്ണെടുക്കാതെ നോക്കിക്കൊണ്ടിരുന്നു.

അപ്പു കത്തു് നാലായി മടക്കി.

"നാളെ സിദ്ധൻകുളത്തേക്കു പോകുന്നെന്നു കേട്ടല്ലോ?"

"അതേ അമ്മേ; ഒന്നു പോയിട്ടുവരേണ്ടതല്ലേ?"

"തീച്ചയായും പോയിവരേണ്ടതല്ലേ?"

പോയിവരേണ്ടതല്ലേ എന്ന ഭാഗം നല്ലവണ്ണം അമർത്തിയാണു പറഞ്ഞതു്. അതു കേട്ട അപ്പു തലയുയർത്തി നോക്കി.

"അമ്മേ?"

കുറച്ചുനേരത്തേക്കു് അമ്മ മറുപടിയൊന്നും പറഞ്ഞില്ല. തിരിഞ്ഞുനോക്കുന്നതുപോലെ കടക്കണ്ണുകൊണ്ടു നാലുഭാഗത്തേക്കും നോക്കി.

"അമ്മയെ ഇഷ്ടപ്പെട്ടന്നില്ലെന്നുവെച്ചു് അവിടെത്തന്നെ ഇരുന്നുകളയില്ലല്ലോ?..." അപ്പു മാത്രം കേൾക്കത്തക്കവിധത്തിൽ അതു താഴ്ന്നസ്വരത്തിലാണു് അമ്മ ചോദിച്ചതു്. എന്നാൽ മുഴുവനും പറഞ്ഞവസാനിപ്പിക്കാൻ അവക്കു കഴിഞ്ഞില്ല. അതിനകം ചുണ്ടും കവിളും ചുളിഞ്ഞു വിറച്ചു. കണ്ണിൽ വെള്ളം വന്നു നിറഞ്ഞു.

അപ്പു തലകുനിച്ചു.

രണ്ടു

അപ്പുവിന്റെ മൂത്ത സഹോദരിയെ സേലത്തിലാണു വേളികഴിച്ചുകൊടുത്തിരിക്കുന്നതു്. വേളികഴിഞ്ഞു് ഒൻപതുകൊല്ലമായി. ഇതിന്നിടയ്ക്കു മൂന്നേമൂന്നു തവണമാത്രമേ അച്ഛനമ്മമാരെക്കാണാൻ അവൾ വന്നിട്ടുള്ളു. അവസാനമായി വന്നതു മൂത്തമകനായ കൃഷ്ണന്റെ കല്യാണം നടന്നപ്പോഴാണു്. മകളും മരുമകനും ചിദംബരത്തിലുള്ള കല്യാണവീട്ടിലേക്കാണു നേരെ വന്നതു്. മുഹൂർത്തം നടന്ന ദിവസം പൈകുന്നേരംതന്നെ മരുമകൻ മകളേയും വിളിച്ചുകൊണ്ടു യാത്രയായി. വന്നവരെല്ലാം അയാളോടു കിണഞ്ഞപേക്ഷിച്ചു. അയാൾക്കവിടെ നില്ക്കാൻപറ്റുകയില്ലെങ്കിൽ വേണ്ട, മരുമകളെങ്കിലും ഒരാഴ്ച അവിടെ താമസിക്കുന്നതിന്നു സമ്മതിക്കണം. കയ്ച്ചിട്ടു് ഇറക്കാനും വയ്യ; മധുരിച്ചിട്ടു് തുപ്പാനും വയ്യ—എന്നു പറഞ്ഞതുപോലെ, മനസ്സില്ലാമനസ്സോടെയാണു് അവളെ അവിടെ അയാൾ വിട്ടിട്ടു പോയതു്. അയാൾ ഒരു പരുപരുത്ത സ്വഭാവക്കാരനൊന്നുമല്ല. വളരെ അടക്കത്തോടെയും ഒതുക്കത്തോടെയും മാത്രമേ സംസാരിക്കുകയുള്ളു. നാട്ടിനും വീട്ടിനും കൊള്ളാവുന്നവനാണു്; ഒരു പലചരക്കുപീടികക്കാരനുണ്ടു്. ആ തെരുവിൽ അയാൾക്കു നല്ല പേരാണു്. കച്ചവടക്കാരെ കൊറവാളികളാണെന്നു കാണുന്ന അധികാരികളുടെ കണ്ണിൽപ്പോലും അയാൾ നല്ലപിള്ളയാണു്. ശത്രുരഗൃഹത്തോടു മാത്രമേ ഒട്ടിച്ചേരാതിരിക്കുന്നുള്ളു.

"എന്തോ, നമ്മളെക്കണ്ടാൽ അവനു പിടിക്കുന്നില്ല." അങ്ങനെയാണു് ഒരു ദിവസം ദണ്ഡപാണി കാവേരിയോടു പറഞ്ഞതു്.

"അങ്ങനെതന്നെയിരുന്നോട്ടെ. നമ്മെപ്പിടിക്കുന്നി

ല്ലെന്നുവെച്ച് പല്ലും കാണിച്ചോണ്ട് നമുക്കു നില്ക്കാൻ കഴിയോ?" അലങ്കാരത്തമ്മാൾ ജാമാതാവിനെ അങ്ങനെ അയാളുടെ പാട്ടിനു വിട്ടുവെയ്ക്കുകയാണു ചെയ്തതു്. കൃത്തികയ്ക്കും നവരാത്രിക്കുമെല്ലാം ജാമാതാവിനു കൊടുക്കേണ്ട സമ്മാനങ്ങളും മറ്റും മൂത്ത മകന്റെ കൈയിലാണു കൊടുത്തയയ്ക്കാറുള്ളതു്.

"നീ അവളെക്കണ്ടിട്ടു വളരെ നാളായില്ലേ? തിരുച്ചിവഴി പോകുന്നതിനു പകരം സേലംവഴിയായിട്ടു പോയാൽപ്പോരേ? സേലത്തിലിറങ്ങി ഒരു ദിവസം താമസിച്ചിട്ടു പോകാമല്ലോ? അവിടെനിന്നു നേരെ ബസ്സിലങ്ങു പോകാമല്ലോ?" അലങ്കാരം അപ്പുവിനു വഴി പറഞ്ഞുകൊടുത്തു.

അതുകൊണ്ടും അവസാനിച്ചില്ല. ഏഴരമണിക്കു് ഒരു ടാക്സി കൊണ്ടുവരാനും ഏർപ്പാടുചെയ്തു. അപ്പുവിനെ സ്റ്റേഷനിലേക്കു താനും അനുഗമിക്കുന്നുണ്ടെന്നു പറഞ്ഞുപുറപ്പെട്ടു. ഒരുനാളുമില്ലാത്ത തിരുനാളെന്നോണം ഗോപുക്കുഞ്ചിൽനിന്നും നേത്തേതന്നെ എത്തിച്ചേർന്നു.

"ചേട്ടനു് എപ്പോഴും ചില സ്പെഷ്യാലിറ്റികളെല്ലാമുണ്ടു്. പഠിപ്പിന്നൊരു പ്രത്യേകത; ഞങ്ങൾക്കില്ലാത്ത കൂട്ടമ ചേട്ടനുണ്ടു്. ചേട്ടൻ യാത്രപുറപ്പെട്ടമ്പോഴേക്കും ടാക്സി. അതും അമ്മയാണു യാത്രയയയ്ക്കാൻ വരണതു്. ഞാൻ ട്രെയിനിംഗിനുവേണ്ടി കല്ലുത്തയിലേക്കു പോയി. അമ്മ എന്നെ യാത്രയയയ്ക്കാനൊന്നും വന്നില്ല. ചേട്ടൻ ഒരു പ്രത്യേകജീവിയാണു്. ഘനപാഠിയല്ലേ? വേദാദ്ധ്യയനംചെയ്തവക്കു പ്രത്യേകമായി ഒരന്തസ്സു കല്പിച്ചുകൊടുക്കുന്നു. പ്രത്യേകവാഹനം! കായ്ങ്ങളെല്ലാം എത്ര ജോറായിട്ടാണു നടക്കണതെന്നു നോക്കണം. ഇന്നു രാവിലെ ആ ശിവസുസാറെങ്ങാനും ഈവഴിക്കു വരേണ്ടിയിരുന്നു.

അമ്മ എന്താ പറയാന്നറിയോ? 'ഏ ബ്രാഹ്മണാ, നിങ്ങളുടെ ആ കാറൊന്ന് ഇങ്ങോട്ടയയ്ക്കൂ!' ആ പ്ലീമത്ത് കാറ് ഈ വീട്ടുവാതില്ക്കൽ ഇതിനകം കൊണ്ടുവന്നു നിറുത്തുമായിരുന്നു. ചേട്ടൻ മൈസൂർരാജാവാണ ചേട്ടാ!" നിലത്തു ഞൊന്നുകിടന്നിരുന്ന ഉടുത്ത മുണ്ട് കുറഞ്ഞൊന്നു പൊക്കിപ്പിടിച്ച് തുടകളുടെ ഇടയിൽ തിരുകിവെച്ച് ഒരു കൈകൊണ്ട് ഗോപു അപ്പുവിന്റെ പുറത്തു തട്ടി.

"പിന്നെ, നിനക്കാണോ പ്രത്യേകിച്ച് ഇതെല്ലാം ചെയ്യേണ്ടതു്? ദിവസേന ക്ലബ്ബിൽ പോയി മുച്ചീട്ടു പാരായണം നടത്തുന്നുണ്ടല്ലോ—അതിന്നുവേണ്ടി നിന്നെ പീഠത്തിന്മേൽ ഇരുത്തി പാദപൂജചെയ്യണംന്നാ നീ പറയണതു്?"

"അമ്മേ, ഞാനൊരു സത്യം പറഞ്ഞെന്നേയുള്ളമ്മേ!" ഗോപു കുറച്ചു നീങ്ങിനിന്നു.

ടാക്സി വന്നു. അപ്പുവിനോടൊപ്പം അലങ്കാരവും അതിൽ കയറി. സഹായത്തിനു വേറെ ആരെയും വിളിച്ചില്ല. കൂട്ടികളും കൂടെച്ചെല്ലാൻ മുന്നോട്ടുവന്നില്ല.

"അപ്പൂ, വേഗം മടങ്ങിവാ." ദണ്ഡപാണി പറഞ്ഞു.

"അങ്ങനെയാകട്ടെ, അച്ഛാ!"

ടാക്സി പുറപ്പെട്ടു. അമ്മ കുറച്ചുനേരത്തേക്കു് ഒന്നും സംസാരിച്ചില്ല.

"ആ ഗോപു എന്തോ പറഞ്ഞെന്നുകരുതി സങ്കടപ്പെട്ടകയാണോ, അപ്പൂ?" മൗണ്ട് റോഡിലെത്തിയപ്പോൾ അലങ്കാരത്തമ്മാൾ ചോദിച്ചു.

"സങ്കടപ്പെടത്തക്കവണ്ണം അവൻ ഒന്നും പറഞ്ഞില്ലല്ലോ."

"എപ്പോഴും എന്തെങ്കിലും അസംബന്ധങ്ങൾ പറ

ഞ്ഞോണ്ടിരിക്കും. നിനക്കു പക്ഷപാതംകാണിക്കണ്ടെന്നാ അവൻ പറയണതു്. നിന്നെ സ്റ്റേഷനിലേക്കു കൊണ്ടു വന്നാക്കാൻ അദ്ദേഹത്തിൻറട്ത്തു കാറുകൂടി ചോദിച്ചേനേന്നു്."

"അവൻ തമാശയല്ലേ അമ്മേ പറഞ്ഞതു്? അമ്മ ചെയ്യണതു കണ്ടാൽ എനിക്കുപോലും നാണമാകുന്നമ്മേ. എന്നോടു് ഇത്രയധികം പക്ഷപാതംകാണിക്കരുതമ്മേ."

അവർ ഉടനെ അതിന്നു മറുപടിപറഞ്ഞില്ല. വളരെനേരം കഴിഞ്ഞാണു മറുപടിവന്നതു്. സ്റ്റേഷൻ പ്ലാറ്റ്ഫാറത്തിൽ വന്നപ്പോൾ നീലഗിരി എക്സ്പ്രസ്സ് പുറപ്പെടേണ്ട ലൈനിൽ വണ്ടിവന്നു നിന്നിട്ടില്ല. ഇനിയും ഒരു മണിക്കൂർ താമസമുണ്ടു്. അമ്മയും മകനും അവിടെ ഒരു തൂണി വിരിച്ചിട്ടു് അതിന്മേൽ ഇരുന്നു.

"നിന്നോടെനിക്കു പക്ഷപാതംതന്നെയാണെടാ, അപ്പു. നിന്നെ പ്രത്യേകം ശുശ്രൂഷിച്ചാണു ഞാൻ പ്രായശ്ചിത്തംചെയ്യാൻപോണതു്. നീയല്ലേ എന്റെ ഇളയ മകൻ?"

അമ്മയുടെ മുഖത്തേക്കു നോക്കാൻ മകൻ ഭയപ്പെട്ടു.

"എങ്ങനെയാണു് എന്നെത്തന്നെ കളയാനുള്ള കരുതി ഞാൻ ചുറ്റിയലഞ്ഞു. തീയിലിട്ടു ദഹിപ്പിക്കേ്യ? അല്ലെങ്കിൽ കടലിൽ കൊണ്ടുചെന്നു കൈവയ്ക്കേ്യ? അതിനെല്ലാം എന്തുചെയ്യാൻ കഴിയും? കൊല്ലാനല്ലേ കഴിയൂ? ചാരമാക്കാനല്ലേ സാധിക്കൂ? അവസാനം നിന്നെ പാഠശാലയിൽ കൊണ്ടുചെന്നാക്കാമെന്നു നിശ്ചയിച്ചു. വേദാദ്ധ്യയനം കഴിഞ്ഞാൽപ്പിന്നെ പ്രായമുണ്ടോ? വേദാദ്ധ്യയനം കഴിഞ്ഞവർ ഋഷികളായിത്തീരും; അഗ്നിയായിത്തീരും. നീ അങ്ങനെയാവും.

അപ്പോൾ നിൻറെട്ടത്തു വന്നു കാല്ലൽവീണു് എല്ലാററിനെയും ദഹിപ്പിച്ചുകളയാമെന്നാ തീരുമാനിച്ചതു്...''

അമ്മ ചുണ്ടുകടിച്ചു കരച്ചിലടക്കാൻ പാടുപെടുന്നുണ്ടായിരുന്നു. പുടവത്തുമ്പുകൊണ്ടു് അവർ കണ്ണു തുടച്ചു. പ്ലാററ്ഫാറത്തിൽ അവിടവിടെ നിന്നുകൊണ്ടിരുന്നവർ ഈ രംഗം കാണുന്നുണ്ടായിരുന്നു.

''മിണ്ടാതിരിക്കു! എന്താമ്മേ, ഈ കാണിക്കണതു്?''

അലങ്കാരം വളരെ ശ്രമപ്പെട്ടാണു കരച്ചിലടക്കിയതു്. അവർ മുഖം വീണ്ടും തുടച്ചു.

''ആ മൂന്നെണ്ണത്തിന്നു്—ഗോപൂനും വേമ്പൂനും കാവേരിക്കും—എന്നെക്കണ്ടാ പിടിക്കുല്ലെടാ. മരുമകളാണെങ്കി അടുക്കളയിൽനിന്നും പുറത്തേക്കു വരണേയില്ല. താനും ചോറിനോടൊപ്പം വെന്തു ചത്തുപോട്ടേന്നു വിചാരിക്കുന്നുണ്ടോ എന്തോ? ഞാനെന്തടാ ചെയ്യ്അ? നിന്നോടൊപ്പം ഞാനും വരാന്നു കരുതി. രാവിലെമുതൽ നിന്നോടതു ചോദിക്കണന്നു വിചാരിച്ചു. നീ പോകരുതെന്നു പറയണംന്നും കരുതിയതാണു്. എന്നിട്ടു സ്റ്റേഷനിലേക്കെങ്കിലും നിൻറെകൂടെ വരാംന്നുകരുതി പുറപ്പെട്ടെന്നേയുള്ളു. നീ മടങ്ങിവരോ ഇല്ലയോന്നു് എൻറെ മനസ്സിൽ വല്ലാത്തൊരു പരിഭ്രമം. അതുകൊണ്ടാണു പട്ടിയെപ്പോലെ നിൻറൊപ്പം ഇറങ്ങിപ്പുറപ്പെട്ടതു്.

ഒരു കൈവണ്ടി തള്ളിക്കൊണ്ടു് ഒരു പോർട്ടർ അവിടെ വന്നു. യാത്രക്കാർ കൂട്ടംകൂട്ടമായി വന്നുനിന്നു. ദൂരെ ഒതുങ്ങിനിന്നിരുന്നവർ മുമ്പിലേക്കു നീങ്ങിവന്നു. ''വണ്ടി വരുന്നു.'' അപ്പു എഴുന്നേറ്റു. അലങ്കാരവും എഴുന്നേറ്റു.

കൂട്ടത്തിൽ തിക്കിത്തിരക്കി വണ്ടിയിൽക്കയറി അപ്പു സ്ഥലംപിടിച്ചു. ഇരുന്നുകഴിഞ്ഞിട്ടും രണ്ടുപേരും ഒന്നും സംസാരിക്കുന്നില്ല. അലങ്കാരത്തമ്മാൾ ജന്നലിലൂടെ പുറത്തേക്കും, അപ്പുവിന്റെ മുഖത്തേക്കും മാറിമാറി നോക്കിക്കൊണ്ടിരുന്നു; ഇടയ്ക്കിടെ ചുണ്ടുകടിച്ചുകൊണ്ട് അസഹ്യമായ എന്തോ ഒന്നിനെ അടക്കിക്കൊണ്ടിരുന്നു. എന്നിട്ടും അതു കണ്ണുകളിൽവന്നു തേങ്ങിനിന്നു. ചുറ്റും ശബ്ദകോലാഹലങ്ങൾ! ഇരിക്കുന്ന ബെഞ്ചിന്റെ അടിയിലേക്കു യാത്രക്കാർ തള്ളിവെയ്ക്കുന്ന പെട്ടികളുടെ മുന കൊള്ളാതെ കാലുകൾ സൂക്ഷിക്കുന്നതുതന്നെ ഒരു പ്രധാന ജോലിയായിരുന്നു. ഒരാൾ പിന്നീട് ഒരു പെട്ടിയെ അവിടെനിന്നും വലിച്ചെടുത്തു തുറന്നു. അപ്പോഴും അപ്പുവിന്നു കാൽ പൊക്കിക്കൊട്ടക്കേണ്ടിവന്നു.

"നിനക്കു ജാതകങ്ങളും മറ്റും വരണുണ്ടെടാ." മൗനം ഭഞ്ജിച്ചുകൊണ്ട് അലങ്കാരം പറഞ്ഞിട്ട് അപ്പുവിനെ ഉറുനോക്കി.

"എന്തിനാ?"

"എന്തിനെന്നോ? ജാതകങ്ങൾ എന്തിനാ കൊണ്ടുവന്നതരാറു്? നിന്റെ ചോദ്യം തരക്കേടില്ലല്ലോ."

"ഇങ്ങനെതന്നെ ഇരുന്നാൽ മതിയമ്മേ!" അപ്പുവിന്നു് എന്തൊക്കെയോ പറയണമെന്നുണ്ടായിരുന്നു. എന്നാൽ അയാൾ ഇത്രമാത്രം പറഞ്ഞിട്ടു വാപൊത്തിക്കളഞ്ഞു.

"ഒരു നല്ല സ്ഥലത്തുനിന്നും വരട്ടേന്നു കരുതി ഞാൻ മിണ്ടാതിരിക്ക്യാണു്. ആ തമിഴ് വാദ്ധ്യാർ ശേഷരാമനുണ്ടല്ലോ—അയാളും അയച്ചുതന്നിട്ടുണ്ടു്."

"കഴിഞ്ഞാഴ്ച ഞാൻ അദ്ദേഹത്തെക്കണ്ടല്ലോ.

അച്ഛൻ ഏതോ പ്രൂഫ് കൊണ്ടുപോയിക്കൊടുക്കാൻ പറഞ്ഞയച്ചതാ.''

''ആ പെണ്ണിനെ നീ കണ്ടോ?''

''കണ്ടു.''

''എങ്ങനെയിരിക്കുന്നു?''

''നല്ല ലക്ഷണമൊത്ത പെണ്ണാണു്.''

''ലക്ഷണംന്നു് പറഞ്ഞാ മതിയോടാ. ലക്ഷം പെണ്ണുങ്ങളെ നിരത്തിനിർത്തിയാൽ അവളെപ്പോലെ ലക്ഷണമൊത്ത ഒന്നിനെക്കണ്ടെടുക്കാൻ പറ്റില്ലാടാ.''

അപ്പു ആലോചിച്ചുനോക്കി. വാസ്തവമാണു്. അസാധാരണമായ രൂപസൗന്ദര്യം! അയാൾ പ്രൂഫ് കൊണ്ടുപോയിക്കൊടുക്കാൻ ചെന്നപ്പോൾ ശേഷരാമൻ അവിടെയുണ്ടായിരുന്നില്ല. പത്തുവയസ്സായ ഒരു പെൺകുട്ടി പുറത്തു നിന്നിരുന്നു. അവളും രണ്ടു് ആൺകുട്ടികളും അകത്തായിരുന്നു. ആ പെൺകുട്ടി ''ചേച്ചീ'' എന്നും വിളിച്ചുകൊണ്ടു് അകത്തേക്കു ചെന്നു.

''ആരാത്തു്?'' എന്നു ചോദിച്ചുംകൊണ്ടു് അവൾ പുറത്തേക്കുവന്നു. നീണ്ട കണ്ണു്! ഇടതുന്ന കൺപീലി. ആരും ആ കണ്ണു കണ്ടാൽ നോക്കിനിന്നുപോകും. ആണുങ്ങളെക്കണ്ടാൽ വെറും പരിഭ്രമം കാണിക്കുന്ന പെണ്ണുങ്ങളെപ്പോലെ യാതൊരു പരിഭ്രമവും കാണിക്കാതെ അവൾ അപ്പുവിനെ അടിമുടി ഒരുതവണ നോക്കി. അയാളുടെ പൊക്കം കണ്ടു പരിഭ്രമിച്ചുവോ, എന്തോ?

ഒരു നേരിയ പുഞ്ചിരിയോടെ എന്താണു വേണ്ടതെന്നു ചോദിച്ചു. ലേശം ചതുരാകൃതിയാണു് ആ മുഖ

ത്തിന്നു്. കുളികഴിഞ്ഞു് ഉണങ്ങാനിട്ടിരുന്ന തലമുടി മുഖത്തുവീണു പാറിക്കളിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു.

"ശേഷരാമയ്യർ ഉണ്ടോ?"

"ഇല്ലല്ലോ. നിങ്ങളാരാണു്?... അകത്തേക്കു വരാമല്ലോ."

"സാരമില്ല. ഈ കവർ അദ്ദേഹം വരുമ്പോൾ കൊടുത്താൽ മതി. ദണ്ഡപാണി കൊടുത്തയച്ചതാണെന്നു പറയൂ."

"ദണ്ഡപാണിഅമ്മാവൻ തന്നയച്ചതാണോ?"

"അതേ."

"നിങ്ങൾ?..."

"ഞാൻ അദ്ദേഹത്തിന്റെ മകനാണു്."

"അപ്പുവാണോ?"

"അതേ..." അപ്പുവിന്നു് ആശ്ചര്യം തോന്നി. അവൾക്കു് എങ്ങനെയറിയുമെന്നു ചോദിക്കണമെന്നു തോന്നി.

അപ്പുവാണോ എന്നു ചോദിക്കുമ്പോൾ അവളുടെ കണ്ണു വിടരുന്നതു കാണാമായിരുന്നു. പുഞ്ചിരിയും വികസിച്ചു് നുണക്കുഴികളെ വ്യക്തമാക്കിയിരുന്നു.

"അകത്തേക്കു വരൂ!" വീണ്ടും ക്ഷണിച്ചിട്ടു് അവൾ പിന്നോക്കം നടന്നു.

ആഹാ! എന്തൊരു സൗന്ദര്യം! അപ്പു വലിയ സങ്കോചത്തോടെയാണു് അകത്തേക്കു കയറിയതു്.

"അടയാളംപോലും കണ്ടുപിടിക്കാൻ കഴിയുന്നില്ല. ഒരൊറയടിക്കു് അങ്ങു വളന്നല്ലോ." അവൾ പറഞ്ഞു.

"ഞാൻ കണ്ടിട്ടേയില്ലല്ലോ?" ബെഞ്ചിന്റെ അറ്റത്താണു് അപ്പു ഇരുന്നതു്. വീട്ടിന്റെ പിൻഭാഗത്തുള്ള മുറ്റത്തിൽ പൈപ്പു്; അതിന്നു താഴെ തേക്കാനിട്ടിരുന്ന

ഓട്ടകലവും ക്രിപ്പാത്രങ്ങളും; അഴുക്കും പായലും ഒട്ടിപ്പിടിച്ചു കിടക്കുന്ന വെള്ളത്തൊട്ടി; പൈപ്പിൽനിന്നും തൊട്ടിയിലേക്ക് ഒരു പഴയ തകരക്കുഴൽ ചെരിച്ചുചായ്ച്ചുവെച്ചിട്ടുണ്ട്. അതെല്ലാം ആ ബെഞ്ചിന്മേലിരുന്നാൽ കാണാമായിരുന്നു. എന്നാൽ ആ പരിതഃസ്ഥിതികൾക്കും അവൾക്കും യാതൊരു ബന്ധവുമില്ലെന്നു തോന്നി.

"നിങ്ങളുടെ ജ്യേഷ്ഠത്തിയുടെ കല്യാണത്തിന്നു് ഞാനും അമ്മയും അച്ഛനും എല്ലാവരും വന്നിരുന്നു. അപ്പോൾ ഞാൻ രണ്ടാംഫോറത്തിലാണു പഠിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നതു്... അപ്പോൾ നിങ്ങളും ചെറിയ കുട്ടിയായിരുന്നു... ഇപ്പോൾ അടയാളംപോലും അറിയാൻ കഴിയുന്നില്ല ... ഇരിക്കൂ! ഞാൻ ജ്യേഷ്ഠനെ വിളിക്കാം." അവൾ മാളികയിലേക്കു് ഓടിക്കയറി. ഒരു മിനിറ്റിനകം ഒരാളല്ല, രണ്ടു ജ്യേഷ്ഠന്മാരാണവിടെ വന്നതു്.

"ദണ്ഡപാണിഅമ്മാവന്റെ മകനാണോ നിങ്ങൾ?" അവരിൽ പൊക്കംകൂടിയ ഒരാൾ ഇങ്ങനെ ചോദിച്ചുംകൊണ്ടാണു് ഇറങ്ങിവന്നതു്. ഈ അനുജത്തിക്കും ജ്യേഷ്ഠന്മാർക്കുംതമ്മിൽ എന്തൊരന്തരം! നീണ്ട മൂക്കു്; നീണ്ട തല; സാധാരണമായ മുഖങ്ങൾ! കവിളും താടിയെല്ലും മാത്രം അനുജത്തിയുടേതുപോലെ.

അനുജത്തിയും കൂടെ വന്നിരുന്നു. പണിയെടുത്തു വിയർത്തു മിന്നിത്തിളങ്ങുന്ന മുഖം തുടച്ചിട്ടാണു് അവൾ വന്നതെന്നു തോന്നി. വെള്ളം തളിച്ചു തുടച്ചെടുത്ത തളിർവാഴയിലപോലിരുന്നു ആ മുഖം.

അപ്പു ജ്യേഷ്ഠന്മാരോടു സംസാരിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. എന്നാൽ അയാളുടെ കണ്ണുകളിൽ ആ നീലലോചനങ്ങളും ഇടതൂർന്ന കൺപീലികളുമാണു പ്രത്യക്ഷപ്പെട്ടുന്നതു്.

വീടിന്റെ വൃത്തികേടുകൾക്കും അവളുടെ സൗന്ദര്യത്തിനും തമ്മിൽ യാതൊരു പൊരുത്തവുമില്ല. ആ പൊരുത്തക്കേടിനെക്കുറിച്ചു ചിന്തിച്ചുകൊണ്ടിരുന്ന അപ്പുവിനു് ആദ്യമാദ്യം ജ്യേഷ്ഠന്മാരുടെ ചോദ്യങ്ങൾക്കു ശരിയായ മറുപടി പറയാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. എന്നാൽ, പിന്നീടു് അയാൾ വളരെ ജാഗ്രതയോടെ തന്റെ മനസ്സിനെ നിയന്ത്രിച്ചു.

അപ്പുവിന്റെ വിദ്യാഭ്യാസത്തെക്കുറിച്ചു്, സമ്പാദ്യത്തെക്കുറിച്ചു്—എല്ലാം അവർ ചോദിച്ചു. പാഠശാലയിൽ വേദാദ്ധ്യയനംചെയ്തതു്; മൈസൂറിൽ ചെന്നു പരീക്ഷകളിൽ വിജയിയായതു്; ഇപ്പോൾ പ്രതിമാസം മുന്നൂറു രൂപയോളം സമ്പാദിച്ചുവരുന്നതു്—മുതലായ കാര്യങ്ങളെല്ലാം ചോദ്യങ്ങൾക്കു മറുപടിയായിട്ടു് അപ്പു പറഞ്ഞു. ഇടയ്ക്കിടെ അയാൾ അവളെ നോക്കി. അടുക്കളവാതിലിന്നരികെ നിന്നുകൊണ്ടിരുന്ന അവളെ നോക്കിയപ്പോൾ ആരോ സുന്ദരമായി കോലംവരച്ചു നിറ്ത്തിവെച്ചിരിക്കുന്നതായിത്തോന്നി. നിറംമങ്ങിയ ഒരു സാരിയാണു് അവൾ ഉടുത്തിരുന്നതു്. അടുക്കളപ്പണി അതിനെ ഈറനാക്കിയിരുന്നു; അതു ചുളിഞ്ഞു മടങ്ങിക്കിടന്നിരുന്നു; എങ്ങും അഴുക്കുകൾ പറ്റിപ്പിടിച്ചിരുന്നു. അടുക്കളയിലേക്കു പോകും; മടങ്ങിവന്നു് അവരുടെ സംഭാഷണം ശ്രദ്ധിച്ചുനില്ക്കും. അവളുടെ മുഖത്തു പ്രത്യക്ഷപ്പെട്ട പ്രസന്നതയും പരിഭ്രമവും കണ്ടാൽ ആ വീട്ടിൽ ഏതോ ഒരു മംഗളകർമ്മം നടക്കുന്നതുപോലെ തോന്നും.

കാപ്പി തയ്യാറാക്കുന്നതിന്റെ തിരക്കാണു് അടുക്കളയിലേക്കുള്ള ഈ പോക്കുവരവുകൾ.

കാപ്പികുടിയുംകഴിഞ്ഞു് അവിടെനിന്നും പുറപ്പെട്ടു്

ബസ്സിൽ കയറിയ അപ്പു ആ വീടിനെക്കുറിച്ചു് ആലോചിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. നടന്ന വിവരമെല്ലാം രാത്രി അച്ഛനെ അറിയിച്ചു. അമ്മയില്ലാത്തതാണു് ആ കുട്ടംബമെന്നു് അച്ഛൻ പറഞ്ഞപ്പോഴാണു് അപ്പു അറിഞ്ഞതു്. ഇരുനിറത്തേക്കാൾ കൂറഞ്ഞ നിറമാണു് അവളുടേതു്. എന്നാൽ ആ കണ്ണുകൾ, ചതുരവടിവിലുള്ള മുഖം, പ്രസന്നത, ആരോഗ്യം എന്നിവയെല്ലാം ആ നിറത്തെ, ഭസ്മമിട്ട തേച്ചെടുത്ത ഓട്ടവിളക്കിന്റെ നിറമാക്കി മാറ്റിയിരുന്നു.

അമ്മ അവളെപ്പറ്റി പറഞ്ഞപ്പോൾ അപ്പുവിന്നു് എല്ലാം ഓർമ്മവന്നു. ആ പേരൊലിയിലും ജനത്തിരക്കിലും അയാൾ അന്നത്തെ ആ ദൃശ്യം കണ്ടു.

"ലക്ഷണത്തിന്റെ കാര്യം ഇരിക്കട്ടെ. മിടുക്കത്തീന്നു് അവളെയാണു പറയേണ്ടതു്. സ്കൂൾപഠിപ്പു പൂർത്തിയാക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. അതിനകം ആ അമ്മ മരിച്ചുപോയി. വീട്ടുകാര്യം നോക്കാൻ ആളില്ല. അതുകൊണ്ടാണു് അദ്ദേഹം പഠിപ്പു നിർത്താൻ പറഞ്ഞതു്. പഠിപ്പു നിർത്തിയെന്നുവെച്ചു് അവളുടെ മിടുക്കും സാമർത്ഥ്യവും എവിടെപ്പോവാനാണു്? ശരീരത്തോടൊപ്പം പിറന്ന സ്വരവും സംസാരവും നിർത്താൻ കഴിയുമോ? അതെല്ലാം കണ്ടിട്ടാണു് നിന്റെ അച്ഛൻ മയങ്ങിപ്പോയതു്. നീയവിടെച്ചെന്നിട്ട വന്നില്ലേ? മൂന്നാംദിവസം ജാതകവും കൈയിലെടുത്തുകൊണ്ടു് ബ്രാഹ്മണൻ ഇവിടെയെത്തി. നല്ലകാലമെന്നു പറയട്ടെ, നിന്റെ അച്ഛൻ ആ സമയത്തു് ഇവിടെയുണ്ടായിരുന്നില്ല. ഉണ്ടായിരുന്നെങ്കിൽ, 'എനിക്കീ ജാതകത്തിലൊന്നും വിശ്വാസ

മില്ല; അച്ഛന്റെ മനസ്സിനു പിടിച്ചെങ്കി ശരി,' എന്നു് എന്തെങ്കിലും അസംബന്ധം എഴുന്നള്ളിക്കുമായിരുന്നു. ജാതകം ഞാൻ വാങ്ങിവെച്ചു. വന്നാൽ കാണിക്കാമെന്നും പറഞ്ഞു. നിന്റെ അച്ഛൻ വന്നതും ഞാനതു കൊടുത്തു. അപ്പുവിനു തീച്ചയായും ആ പെണ്ണിനെ ഇഷ്ടപ്പെട്ടുമെന്നു പറഞ്ഞുകൊണ്ടാണു് അദ്ദേഹം സംസാരം ആരംഭിച്ചതുതന്നെ. ഭംഗിയായി. ആ ദുഷ്ടപ്പുകാരിയുടെ മകളെ കെട്ടിക്കാനാണോ നമ്മുടെ കുട്ടിയെ പതിനാറുകൊല്ലം തപസ്സുചെയ്യാൻ പറഞ്ഞയച്ചതു്? അച്ഛൻ പറഞ്ഞവസാനിപ്പിച്ചതു് ഇങ്ങനേയും. ശേഷരാമയ്യർ നല്ലവനാണു്. അവൾ മരിച്ചുംപോയി. കുറ്റം പറയാൻ പാടില്ലല്ലോ—ശേഷരാമനെപ്പോലെയായിരുന്നു അവളും എങ്കിൽ, റൈറ്റ് എന്നും പറഞ്ഞു് കല്യാണമണ്ഡപം നടത്തിക്കളയാമായിരുന്നു. ആദ്യം ആ ബ്രാഹ്മണനു് ഒരു സേട്ടുവിന്റെ പള്ളിക്കൂടത്തിലായിരുന്നു ജോലി. മകന്റെ പൂണൂൽക്കല്യാണത്തിനു സേട്ടുവിനേയും മറ്റും ക്ഷണിച്ചു. അയാൾ വരികയുംചെയ്തു. പിന്നീടു് ഒരു ദിവസം ശേഷരാമനേയും ഭാര്യയേയും സേട്ടുവിന്റെ വീട്ടിൽ ഒരു വിശേഷമാണെന്നു പറഞ്ഞു ക്ഷണിച്ചു. അവരും അങ്ങോട്ടു പോയിരുന്നു. പിന്നീടു് അവൾ സേട്ടുവിന്റെ വീട്ടിലേക്കു് അച്ചാർ ഉണ്ടാക്കിക്കൊടുത്തു. നമ്മുടെ പാചകം സേട്ടുവിന്റെ ഭാര്യയ്ക്കു വളരെ ഇഷ്ടപ്പെട്ടുവത്രേ. പിന്നെ അവളുടെ പോക്കു് ആ സ്ത്രീക്കു പാചകം പഠിപ്പിച്ചുകൊടുക്കാനായിരുന്നു. അത്രതന്നെ. അവിടുന്നും അവൾ ബഹദൂരം മുന്നോട്ടു പോയി. ശേഷരാമയ്യർ രണ്ടു കൊല്ലംവരെ കണ്ണും അടച്ചു സഹിച്ചുനോക്കി. പിന്നീടു് അയാൾക്കതു സഹിക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. ആ പള്ളിക്കൂടത്തിലെ ജോലിയുപേക്ഷിച്ചു വേറെ എവി

27 AUG 1973

ടേക്കെങ്കിലും മാറിത്താമസിക്കണം എന്നു കരുതി സൈദാപ്പേട്ടയിലേക്കു വന്നുചേർന്നു. എത്ര ദൂരത്തിൽ മാറിത്താമസിച്ചാലും എന്താണു പ്രയോജനം? വാഴയ്ക്കു ചുറം വെളുക്കാൻ സാദ്ധ്യതയുണ്ടോ? തുണി കീറിയാൽ മാത്രമേ അതും പോവുകയുള്ളൂ. ഇങ്ങനെയൊരു ബന്ധത്തിനുവേണ്ടിയാണോ അവനെ ഇങ്ങനെ സ്റ്റൂടംവെച്ചെടുത്തത്? ജാതകപ്പൊരുത്തം ഇല്ലെന്നുപറഞ്ഞു കത്തെഴുതിയയച്ചതിനുശേഷം വേറെ കാര്യം നോക്കിയാൽ മതി എന്നു ഞാൻ പറഞ്ഞു. എഴുതാൻ പറഞ്ഞു് എഴുതിച്ചു ലെറ്റർ പോസ്റ്റുചെയ്തതിനുശേഷം മാത്രമേ എനിക്കു ശ്വാസം നേരെ വീണുള്ളൂ. അച്ഛൻ കരുതിക്കൂട്ടിയാണു് നിന്നെ പ്രൂഫുംകൊണ്ടു് അങ്ങോട്ടു് അയച്ചതെന്നു പിന്നീടാണു് എനിക്കു മനസ്സിലായതു്. നീ അവളെ കാണണമത്രേ. നിനക്കു് അവളെ പിടിക്കുമോ എന്നു് അറിയുന്നതിനാണത്രേ അങ്ങോട്ടയച്ചതു്. എന്നോടൊരു വാക്കു ചോദിക്കാൻപാടില്ലായിരുന്നോ എന്നു ചോദിച്ചപ്പോൾ കണ്ണു മിഴിക്ക്യാണു്. എനിക്കും വളരെ ഇഷ്ടപ്പെട്ടമെന്നു പറഞ്ഞപ്പോൾ എനിക്കിഷ്ടപ്പെട്ടകയില്ലെന്നു പറയാൻ കഴിയുമോ? പക്ഷേ, എനിക്കും അദ്ദേഹത്തിനും ഇഷ്ടപ്പെട്ടെന്നു കരുതി വേദാദ്ധ്യയനംകഴിച്ചു വന്ന ഒരു കുട്ടിയെ കശാപ്പുകടയിലേക്കു തള്ളിവിടാൻ കഴിയോന്നു ഞാൻ ചോദിച്ചപ്പോഴാണു് വായുംപൊത്തി മിണ്ടാതിരുന്നുപോയതു്..."

തെരുവിലൂടെ പോയിക്കൊണ്ടിരിക്കുമ്പോൾ, പെട്ടെന്നൊരു പരുന്തു വന്നു് കൈയിലിരിക്കുന്ന സാധനവും റാഞ്ചിയെടുത്തു ദേഹത്തും കൊത്തിപ്പറിച്ചു പറന്നുപോയാലുണ്ടാകുന്ന വേദനയാണു് അപ്പുവിന്നു് ഇതെല്ലാം കേട്ടപ്പോഴുണ്ടായതു്. എന്നാൽ രണ്ടുമൂന്നു മിനിറ്റിനകം

ആ വേദനയെ അയാൾക്കു നിയന്ത്രിക്കാൻ കഴിഞ്ഞു. ശേഷരാമയ്യരുടെ മകളെക്കുറിച്ചു പിന്നീട് അധികമൊന്നും ആലോചിച്ചില്ല. ഏഴെട്ടതവണ ആ ഓമ്മവന്നപ്പോൾപ്പോലും അയാൾക്കൊരു സംഭ്രമമാണുണ്ടായതു്. മേഘത്തെ—അതിൽ ഉരുകിയൊഴുകുന്ന വെള്ളിയെ—കാണുന്നതുപോലെ. അതിനെ കൈകൊണ്ടു പിടിക്കാൻ കഴിയുമെന്നു വിചാരിക്കുന്നതു് എത്ര മൗഢ്യമാണു്! ഇപ്പോൾ അമ്മ ചെയ്തുവെച്ച കാര്യങ്ങൾ കേട്ടപ്പോൾ അയാളുടെ നെഞ്ചിലെ തൊലി കീറിപ്പോവുകയാണുണ്ടായതു്.

ഏതമ്മയാണു് ഈ സംസാരിക്കുന്നതു്? രണ്ടാമത്തെ അമ്മയാണോ? ഗോപുവിനേയും വേമ്പുവിനേയും കാവേരിയേയും പ്രസവിച്ച അമ്മയാണോ? അല്ലെങ്കിൽ ഉന്മാദമോ, ഭ്രാന്തോ, പിശാചോ ഇവരെ ബാധിച്ചിട്ടുണ്ടോ?

അപ്പു തിരിഞ്ഞു് അമ്മയുടെ മുഖത്തേക്കു് ഒന്നു നോക്കി. സാധാരണനിലയിൽ കാണാറുള്ള അതേ അമ്മതന്നെയാണു്. അതേ സമചിത്തത; അതേ ഗൗരവം; സിംഹാസനത്തിൽ വാണരുളുന്നതുപോലുള്ള അതേ ആധിപത്യസ്വഭാവം എന്നീ ഗുണഗണങ്ങളുള്ള അമ്മതന്നെയാണു്.

അമ്മ പിന്നീട് എന്തോ പറഞ്ഞു. എന്നാൽ അപ്പു അതു കേട്ടില്ല. ചിന്തയും പരിഭ്രാന്തിയും അയാളുടെ കാതുകളെ അടച്ചുകളഞ്ഞു.

ജനക്കൂട്ടം, അപ്പു കയറിയിരുന്ന പെട്ടിയുടെ വാതിലുൽ വന്നു നിറഞ്ഞു് സ്ഥലംകിട്ടാതെ വിഷമിച്ചുനില്ക്കുണ്ടായിരുന്നു.

"ഞാൻ ഇറങ്ങാണൊടാ അപ്പൂ. ജ്യേഷ്ഠത്തിയുടേയും

അളിയനേറെയും വത്തമാനങ്ങളെഴുതിയറിയിക്കു്. അളിയൻ മുഖംവീപ്പിച്ചെങ്കിൽ അതിനെക്കരുതി നീ ഖേദിക്കരുതു്. ചെന്നു കാണണമെന്നു കരുതി; ചെന്നു കണ്ടു എന്നുമാത്രം വിചാരിച്ചാൽ മതി. അവരെല്ലാം സുഖമായിരിക്കണമെന്നു മാത്രമേ എനിക്കുള്ളു. നിന്നോടു സംസാരിച്ചില്ലെങ്കിൽപ്പോലും ഖേദിക്കാനില്ല. ഇതെല്ലാം നിന്നോടു പറയണമെന്നു തോന്നി. പറഞ്ഞുവെന്നു മാത്രം."

അലങ്കാരത്തമ്മാൾ വണ്ടിയിൽനിന്നും താഴെയിറങ്ങി.

മൂന്നു്

മാളികയിലെ ഒരു വലിയ മുറി. സൗഖ്യമരുളുന്ന ശൈത്യം. ചാരുകസാലയുടെ കാൽച്ചട്ടത്തിനെ മുന്നോട്ടു നിവർത്തി, അതിന്മേൽ കാലും കയറ്റിവെച്ചു് അപ്പുകിടന്നുകൊണ്ടിരുന്നു. പുറത്തു മങ്ങിയ വെയിൽ. നേരിയ തെന്നൽ വീശിക്കൊണ്ടിരുന്നു. മുറിയിൽ മങ്ങിയ വെളിച്ചമേയുള്ളു. കണ്ണിനും ശരീരത്തിനും കുളുമ്മനല്ലിയിരുന്ന ആ ചുറ്റുപാടിൽ അട്ടത്തു കിടന്നിരുന്ന പത്രങ്ങൾപോലും വായിക്കാൻ മനസ്സുവരുന്നില്ല. ജന്നലിൽ തട്ടിയുരുമ്മുന്ന മാവിലകളും, അവയ്ക്കിടയിൽ കാണുന്ന നീലാകാശവും നോക്കിക്കൊണ്ടു കിടക്കാനാണു് അപ്പുവിനു തോന്നിയതു്.

ഉച്ചഭക്ഷണത്തിനു വന്നിരുന്ന അളിയൻ ഒരു മാജ്ജാരനിദ്രകഴിഞ്ഞു വീണ്ടും കച്ചവടപ്പീടികയിലേക്കു പോയി. രണ്ടു കുട്ടികളും പള്ളിക്കൂടത്തിലാണു്.

അളിയനു പലചരക്കുകച്ചവടമാണു്. ഒരു ചെറിയ മൊത്തവ്യാപാരിയാണെന്നു പറയാം. പീടിക സാമാന്യം വലിയതാണു്. വീട്ടം അങ്ങനെതന്നെ. രണ്ടു പശുക്കളേയും ഒരു എരുമയേയും കറക്കുന്നുണ്ടു്. ഗാംഭേയം കാളകളെ പൂട്ടിയ ഒരു സവാരിവണ്ടി; രണ്ടു മാവുകൾ; ഒരു വണ്ടോൽത്തുറു; ഒരു കായ്കറിത്തോട്ടം—എന്നിവ ആ വീട്ടിന്റെ ചുറ്റുമുള്ള വസ്തുക്കളാണു്. മാളികയിൽ ഒരു വലിയ ഹാൾ. അതിനു രണ്ടു വശത്തും ഓരോ മുറികൾ. മുൻഭാഗത്തു് ഒരു നിലാമുറ്റം. ആ ഹാളിലാണു് അയാളുടെ വ്യവഹാരകാര്യങ്ങളെല്ലാം നടന്നുവരുന്നതെന്നു തോന്നുന്നു. കരിങ്ങാലികൊണ്ടുണ്ടാക്കിയ മിനുസമുള്ള നാലു ബെഞ്ചുകൾ ചുമരിനോടു ചേർത്തു് ഇട്ടിട്ടുണ്ടു്. നാലഞ്ചു കരിങ്ങാലിക്കസേരകൾ; നടുവിൽ ഒരു ഊഞ്ഞാൽ; രണ്ടു് ഉരുക്കലമാരികൾ; മാൻതോലു വിരിച്ച ചാരുകസാല; ചുമരിന്മേലുള്ള കൂട്ടിൽ കുറെ പുസ്തകങ്ങൾ—ഇവയെല്ലാമാണു് ആ ഹാളിലുള്ള സാധനങ്ങൾ. സിദ്ധൻകുളത്തിലെ ധനികന്മാരെപ്പോലെതന്നെ അയാളും വീടു മോടിയായിത്തന്നെയാണു നിർമ്മിച്ചിട്ടുള്ളതു്. എല്ലാ സൗകര്യങ്ങളും അതിലുണ്ടു്. പക്ഷേ, അയാളുടെ എല്ലാ കാര്യങ്ങളിലും ഒരു അനാഡംബരത്വം കാണാൻകഴിയും.

ജ്യേഷ്ഠത്തിയെ കല്യാണംകഴിക്കുമ്പോൾ അയാൾ ഒരു സാധാരണമനുഷ്യനായിരുന്നു. ഒരു ചില്ലറപ്പീടിക മാത്രമേ ഉണ്ടായിരുന്നുള്ളു. സ്വന്തവീടുപോലുമുണ്ടായിരുന്നില്ല. അടുത്ത തെരുവിലാണു താമസിച്ചിരുന്നതു്. കല്യാണം കഴിഞ്ഞു് ഒരു കൊല്ലത്തിനുശേഷമാണു കച്ചവടം കുറഞ്ഞാന്നു പുരോഗമിച്ചതു്. ക്രമേണ ഒരു മൊത്തക്കച്ചവടക്കാരനായി. ഈ പറമ്പു വിലയ്ക്കുവാങ്ങി; ഈ

മാളിക പണിതു. ജ്യേഷ്ഠത്തിയുടെ ശാന്തിമുഹൂർത്തം ഈ വീട്ടിൽവെച്ചുതന്നെയാണു നടന്നതു്. പിന്നീടു് എട്ടു കൊല്ലത്തിനുശേഷം അപ്പു ഇപ്പോഴാണു് ഇവിടെ വന്നിട്ടുള്ളതു്. ഗൃഹപ്രവേശത്തിനു് അച്ഛനമ്മമാർ വന്നിരുന്നു. ജ്യേഷ്ഠത്തിയുടെ അമ്മായി അവരോടു കലഹിച്ചു പറഞ്ഞയച്ചു. അമ്മായി ഇപ്പോൾ താഴെയുള്ള മുറിയിൽ കിടന്ന കിടപ്പിലാണു്. തലയ്ക്കൽ മഞ്ഞനിറത്തിലും വെള്ളനിറത്തിലുമുള്ള ഏതാണ്ടു് ഇരുപതോളം മരുന്നു പെട്ടികൾ ഉണ്ടു്. ഗുളികകൾ, സൂചിമരുന്നുകൾ, ടോണിക്കുകൾ—എന്നിവയാണു് ആ പെട്ടികളിൽ. ഹൃദയസംബന്ധമായ എന്തോ സുഖക്കേടാണു്. വീട്ടിനുള്ളിൽത്തന്നെ അല്പാല്പമായി വല്ലപ്പോഴും എഴുന്നേറ്റു നടക്കാലായി. ദിവസത്തിൽ പതിനാറുമണിക്കൂറും ഉറക്കത്തിലാണു്. പുത്രഭാര്യയുടെ മാതാവിനെ ഏറുകണ്ണിട്ടപോലും നോക്കാറില്ല. ആ മകനെ പ്രസവിച്ച അഭിമാനബോധമാണതിനു കാരണം. സാമ്പത്തികപ്രൗഢി ഒന്നു വേറെ. അങ്ങോട്ടും ഇങ്ങോട്ടുമുള്ള പോക്കുവരവുകൾപോലും ഇപ്പോൾ ഇല്ല. ഈ സ്ത്രീതന്നെയായിരിക്കാം അതിനു കാരണക്കാരി. ജാമാതാവിനുള്ള പാരിതോഷികങ്ങൾ ജ്യേഷ്ഠന്റെ കൈയിലാണു് അമ്മ കൊടുത്തയയ്ക്കാറുള്ളതു്.

"ഇതെല്ലാമെന്തിനാണു്? അവരവർ ഇരിക്കേണ്ടിടത്തു് അവരവരിരുന്നാൽ മതിയല്ലോ. ഇതെല്ലാം ഞങ്ങൾ പ്രതീക്ഷിക്കുന്നില്ലെന്നു ചെന്നു പറയൂ!" അമ്മായി ഒരുതവണ ജ്യേഷ്ഠനോടു് ഇങ്ങനെ പറഞ്ഞുവത്രെ. അതിനുശേഷം ജ്യേഷ്ഠനും ഈ വീട്ടിൽ കാലുകുത്തിയിട്ടില്ല.

അപ്പു രാവിലെ വീട്ടിൽവന്നു കയറിയപ്പോൾ ജ്യേഷ്ഠത്തി പിൻഭാഗത്തു് എവിടെയോ ആയിരുന്നു.

അയാൾ വന്നിരിക്കുന്ന വിവരമറിഞ്ഞു് അവൾ ഓടി വന്നു.

"അല്ലാ; ഇതാരാണു്! അപ്പുവാ? വാടാ, അപ്പൂ; എപ്പഴാ വന്നേ?" അവളുടെ മുഖത്തു സന്തോഷം നിഴലിച്ചു. ചുണ്ടുകളിൽ പുഞ്ചിരിപരന്നു. അപ്പോഴേക്കും അവളുടെ ഭർത്താവു് അവിടെ വന്നെത്തി. അമ്മായിയും വന്നു. കുശലപ്രശ്നങ്ങൾ നടന്നു. അളിയനും അമ്മായിയും പുഞ്ചിരിച്ചു. എന്നാൽ അമ്മായിയുടെ മുഖത്തുണ്ടായിരുന്ന പുഞ്ചിരിവേഗം മറഞ്ഞുമാഞ്ഞു. അതിനു് അവരെ കുറ്റംപറഞ്ഞിട്ടു കായ്മമില്ല. അവരുടെ ശരീരസ്ഥിതി അങ്ങനെയുള്ളതായിരുന്നു. ചുണ്ടുതുറന്നു് ഒന്നു ചിരിക്കുന്നതിനുപോലും അവർ ബുദ്ധിമുട്ടുന്നതായിത്തോന്നി.

അളിയൻ സംസാരിച്ചു. അച്ഛനമ്മമാർ, സഹോദരീസഹോദരന്മാർ എന്നിവരെക്കുറിച്ചെല്ലാം അന്വേഷിച്ചു. അപ്പുവിന്റെ വിദ്യാഭ്യാസം, സമ്പാദ്യം എന്നിവയെക്കുറിച്ചും ചോദിക്കാതിരുന്നില്ല. ചോദ്യങ്ങളെല്ലാം തന്നെ സംക്ഷിപ്തമായിരുന്നെങ്കിലും ചോദിക്കേണ്ടതൊന്നുംതന്നെ ചോദിക്കാതിരുന്നില്ല. നാലുദിവസമെങ്കിലും ഇവിടെ താമസിച്ചു് ഏക്കാട്ടു്, സേലംഗ്രഹ, മേട്ടർ അണ—എന്നിവയെല്ലാം കണ്ടിട്ടു പോയാൽ മതിയെന്നു് ഉപചാരവാക്കുകൾ പറഞ്ഞിട്ടാണു് അയാൾ പീടികയിലേക്കു പോയതു്.

അളിയൻ പറഞ്ഞതു മുഴുവനും സ്വീകരിക്കാൻ സാദ്ധ്യമല്ലെങ്കിലും ഒന്നു രണ്ടു കായ്മങ്ങളെങ്കിലും നിവ്വഹിച്ചിട്ടു പോകണമെന്നു് അപ്പു കരുതി. ഇല്ലെങ്കിൽ അതു സ്വല്പമായിട്ടാണെങ്കിലും അവശേഷിച്ചുനില്ക്കുന്ന കുടുംബബന്ധത്തെ തകർത്തുകളഞ്ഞേക്കും.

പതിഞ്ഞ കാലടിശബ്ദം കേട്ടു് അപ്പു തിരിഞ്ഞു

നോക്കി. പിഴിഞ്ഞെടുത്ത ഈറൻതുണികളും തോളിലിട്ടുകൊണ്ടു ജ്യേഷ്ഠത്തി നിലാമുറ്റത്തിൽ നില്ക്കുന്നു. അവയെല്ലാം കൂടഞ്ഞു് ഉണക്കാനിട്ടു.

അവൾ ഒരു ദീർഘശ്വാസത്തോടെ ഹാളിലുള്ള ഒരു ബെഞ്ചിന്മേൽ ഇരുന്നു.

"വീട്ടു വളരെ ഭംഗിയായിട്ടുണ്ടു്, ചേച്ചി. ഈ ഹാളിൽ നല്ല കാറ്റു്. നല്ലതണുപ്പു തോന്നുന്നു."

"അതിനൊന്നും കുറ്റമില്ല. എല്ലാം നന്നായിട്ടുണ്ടു്. ആ അലമാരയിലേക്കു നോക്കു്! എത്ര പുസ്തകങ്ങളാ വാങ്ങിവെച്ചിരിക്കുന്നതു്!" ജ്യേഷ്ഠത്തി തലയാട്ടിക്കൊണ്ടു പറഞ്ഞു. എന്തോ അവളുടെ മുഖത്തു് ഒരു അസംതൃപ്തിയുണ്ടു്. അവൾ അലമാരി തുറന്നു കാണിച്ചു. ഇംഗ്ലീഷിലും തമിഴിലുമുള്ള കുറെ പുതിയ പുസ്തകങ്ങൾ അതിൽ അടുക്കിവെച്ചിരിക്കുന്നതു കണ്ടു.

"ചേച്ചിക്കു വായിക്കാൻ സമയം കിട്ടാറുണ്ടോ?"

"ഉച്ചയ്ക്കു പിന്നെ എന്താ ചെയ്യുആ? കുട്ടികൾ സ്കൂളിലേക്കു പോകും. അമ്മായി കിടന്നുറങ്ങും. ഞാൻ പിന്നെ എന്താ ചെയ്യുആ?... വായിക്കണംന്നു കരുതി വായിക്കാനിരിക്കും. കുറച്ചെന്തെങ്കിലും വായിക്കുമ്പോഴേക്കും അച്ഛനെക്കുറിച്ചു് ഓർക്കും. കുമാരസംഭവം, രഘുവംശം, സുന്ദരകാണ്ഡം, നാലാന്തിരുമൊഴി—എല്ലാം അച്ഛൻറട്ടത്തുവെച്ചാണു് ഞാൻ വായിച്ചിട്ടുള്ളതു്. അതിനെക്കുറിച്ചെല്ലാം ഓർക്കുമ്പോൾ ഈ പുസ്തകങ്ങളിലെ ഒരൊറ്റ അക്ഷരംപോലും മനസ്സിൽ പതിയണില്ല. അച്ഛനെ ഒരു പത്തുദിവസത്തേക്കെങ്കിലും ഇവിടെ കൂട്ടിക്കൊണ്ടുവന്നു താമസിപ്പിക്കണമെന്നു വിചാരിക്കാറുണ്ടു്. അതെല്ലാം എവിടെയാ നടക്കുആ?"

"കത്തെഴുതിയയച്ചാൽ വരില്ലേ?"

"ഞാൻ കത്തെഴുതിയാൽ മതിയോ?"

"അളിയൻ എന്താ എഴുതാത്തതു്?"

"അതൊന്നും നടക്കണകാര്യമല്ലെടാ, അപ്പു."

"എന്താണിങ്ങനെ പറയുന്നതു്?"

"അമ്മ ജീവിച്ചിരിക്കുന്നേടത്തോളംകാലം അതൊന്നും നടക്കാൻപോണില്ല."

"അച്ഛനോടും അമ്മയോടും അമ്മായിക്കെന്താണിത്ര വിരോധം?"

"അച്ഛനോടൊരു വിരോധവുമില്ല. അമ്മയോടാണു്. അമ്മയോടൊന്നും എതിർത്തു സംസാരിക്കാത്തതാണു് അച്ഛൻ ചെയ്യണ തെറ്റു്."

"അതിനുതക്കവണ്ണം അമ്മായീടെ കണ്ണിൽ കുത്തുന്നതുപോലെ അമ്മ എന്തു കുറമാണ ചെയ്യുന്നതു്?"

"അതെല്ലാം ഇപ്പോ എന്തിനാ? കളയെടാ."

"ഞാൻ വീട്ടിലില്ലാതായിട്ടു പതിനാറുകൊല്ലമായി, ചേച്ചീ."

"കണ്ണെത്താത്ത ദൂരത്തിലിരുന്നതു നന്നായെടാ. ഈശ്വരനാണു് അങ്ങനെ ചെയ്തതെന്നു വിചാരിച്ചാൽ മതി. ഈ വൃത്തികേടെല്ലാം നേരിട്ടു കാണണ്ടല്ലോ."

"വന്നതിനുശേഷം ഞാനും നേരിട്ടു കാണത്തക്കവണ്ണമാണല്ലോ നടക്കുന്നതു്."

"എന്തു്!... അമ്മയ്ക്കിനിയും നല്ലബുദ്ധി തോന്നിയിട്ടില്ലേ?... ശിവസു ഇപ്പോഴും അവിടെ വരുന്നുണ്ടോ?"

ഊഞ്ഞാലിന്മേൽ ഇരിക്കുന്ന ഗോപുവിന്റെ തുപോലുള്ള ഒരു ചിത്രം അപ്പുവിന്റെ മനസ്സിൽ പെട്ടെന്നു തെളിഞ്ഞുവന്നു.

"ഞാൻ വന്നിട്ടു് ഏതാണ്ടു രണ്ടുമാസമായി. ഇതിനകം രാവിലേയും ഉച്ചയ്ക്കുമായി ഒരു പതിനഞ്ചുതവണ

യെങ്കിലും അയാൾ അവിടെ വന്നുപോകുന്നതു ഞാൻ കണ്ടിട്ടുണ്ടു്."

അവൾ പിന്നീടു കുറച്ചുനേരത്തേക്കു് ഒന്നും സംസാരിച്ചില്ല. മൂകമായ അന്തരീക്ഷം. ഒരു അണ്ണാക്കണ്ണന്റെ ചലചലശബ്ദം ആ മൂകതയെ ഭേദിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. ആകാശത്തിൽ എവിടെയോ പറന്നുകൊണ്ടിരുന്ന ഒരു കഴുകൻ ശിശുവിന്റേതുപോലുള്ള ശബ്ദം ഇടയ്ക്കിടയ്ക്കു പുറപ്പെടുവിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു.

"അമ്മയെക്കുറിച്ചോർക്കുമ്പോൾ മനസ്സിലൊരു വല്ലായ്മ തോന്നുന്നെടാ, അപ്പൂ. അച്ഛനോടൊപ്പം കഴിഞ്ഞുകൂടുവാൻ അമ്മ ഇഷ്ടപ്പെട്ടുന്നുവോ എന്തോ—എനിക്കറിയില്ല—അവസാനത്തെ മൂന്നു കുട്ടികളും അവർ മനസ്സുവെച്ചു പ്രസവിച്ചതുപോലെ തോന്നുണ്ടെടാ. അമ്മ ഇപ്പോഴും സ്വബോധത്തോടെതന്നെയാണിരിക്കുന്നതു്. ശിവസുവിനെക്കാണാതിരിക്കാൻ അവരെക്കൊണ്ടു പറ്റില്ല. നീയും ഞാനും അമ്മായിയും എന്നുവേണ്ട, ഈ ലോകത്തിലുള്ള എല്ലാവരും കോപിച്ചാലും ഒരു പ്രയോജനവുമില്ല." ദീർഘകാലത്തെ മൗനത്തിനുശേഷം സംസാരിക്കുന്നതുപോലെയാണു് ജ്യേഷ്ഠത്തി ഇത്രയും കായ്ങ്ങൾ പറഞ്ഞുതീർത്തതു്.

എന്താണിതു്!

അപ്പുവിന്നു് ആദ്യമൊന്നും മനസ്സിലായില്ല. നന്നായിട്ടു മനസ്സിലാകുവാൻ കുറച്ചു നേരം പിടിക്കുകതന്നെ ചെയ്തു.

"ശിവസു അവിടെ ചെല്ലാതിരിക്കില്ല. അച്ഛനെയാണു കുറ്റംപറയേണ്ടതു്. അദ്ദേഹം മുണ്ടും കീറി ഒരു കോണകവുമുടുത്തു സന്യസിക്കേണ്ടതായിരുന്നു. അങ്ങനെയല്ലെങ്കിൽപ്പോലും ഇങ്ങോട്ടു വന്നുടേ? എനിക്കദ്ദേഹ

ത്തെ വെച്ചു സംരക്ഷിക്കാൻ കഴിയും. എന്നാൽ അച്ഛൻ വരണ്ടേ? അമ്മയെപ്പിരിഞ്ഞു് അദ്ദേഹത്തിനു ജീവിക്കാൻ വയ്യ. ഇതെല്ലാം സഹിച്ചുകൊണ്ടു്, അമ്മയെ നോക്കിക്കൊണ്ടിരിക്കുകയല്ലാതെ അവരെപ്പിരിഞ്ഞു ജീവിക്കില്ല. പ്രാണൻ പോകുന്നതുവരെ അങ്ങനെതന്നെയിരിക്കും. അദ്ദേഹത്തെ ഇങ്ങോട്ടെങ്ങാനും വലിച്ചിഴച്ചുകൊണ്ടുവന്നാൽ വന്ന ഉടനെ ഇവിടെക്കിടന്നു ചാവും.''

അപ്പുവിന്നു പെട്ടെന്നു തന്റെ ബുദ്ധിയും മനസ്സും മരവിച്ചുപോയതുപോലെ തോന്നി. കോത്ത കൈവിരലുകളിന്മേൽ ദൃഷ്ടിയുമുറപ്പിച്ചുകൊണ്ടു കുനിഞ്ഞിരുന്നു.

മനസ്സു ചലിക്കാൻതുടങ്ങിയപ്പോൾ, സ്റ്റേഷനിൽവെച്ചു് അമ്മ കരഞ്ഞുപറഞ്ഞ കാര്യങ്ങൾ അപ്പു പറഞ്ഞു:

''നീയാണെന്റെ അവസാനത്തെ മകൻ എന്നും പറഞ്ഞുകൊണ്ടു കരയാൻ തുടങ്ങി. പ്രായശ്ചിത്തംചെയ്യുന്നതിന്നാണത്രെ എന്നെ വേദാദ്ധ്യയനത്തിന്നു പറഞ്ഞയച്ചതു്. എന്റെ കാല്ക്കൽ വീണു പാപങ്ങളെല്ലാം കഴുകിക്കളയാമത്രേ.''

ജ്യേഷ്ഠത്തിയുടെ കണ്ണുകൾ ഒരുനിമിഷം തുറിച്ചുനിന്നു.

''പാപകർമ്മങ്ങൾ ചെയ്തതായി അമ്മ കരുതുന്നു. അതുകൊണ്ടാണങ്ങനെ പറഞ്ഞതു്. എന്നാൽ, അവസാനത്തെ മൂന്നു മക്കളെയാണു് അമ്മ സന്തോഷത്തോടെ പ്രസവിച്ചതെന്നു് എപ്പോഴും പറയാറുണ്ടു്. നിന്നോടങ്ങനെ പറഞ്ഞതുകൊണ്ടു് ഈ സത്യം സത്യമല്ലാതായിത്തീരുമോ?''

''എനിക്കിതൊന്നും മനസ്സിലാവുന്നില്ല, ചേച്ചീ.''

''മനസ്സിലാക്കിയിട്ടെന്താണു പ്രയോജനം? നീ മിണ്ടാതിരിക്കുകയാണു നല്ലതു്.''

"ഞാനവിടെ താമസിക്കുന്നതു ശരിയല്ലെന്നു തോന്നുന്നല്ലോ."

"നിന്നോട്ടു് ആരാ അവിടെത്താമസിക്കാൻ പറഞ്ഞതു്?"

"ഞാൻ മടങ്ങിച്ചെല്ലാതിരുന്നേക്കുമോ എന്നു കരുതി അമ്മ കിടന്നു പിടയുകയാണു്."

"ഞാനെന്താണു പറയുക? അമ്മയോടൊപ്പം താമസിക്കാനാണിഷ്ടമെങ്കിൽ അവിടെത്തന്നെ താമസിക്കു്! വേറെ പലതും നിനക്കു വേണമെന്നുണ്ടെങ്കിൽ... എന്നെക്കൊണ്ടെന്തു പറയാൻ കഴിയും? എനിക്കു തോന്നിയതു ഞാൻ പറഞ്ഞു."

അപ്പു വീണ്ടും ആലോചനാമഗ്നനായി തലകുനിച്ചിരുന്നു. ഇപ്പോൾ മാവിന്മേൽ രണ്ടു് അണ്ണാക്കണ്ണന്മാർ മാറിമാറി ചിലയ്ക്കാൻതുടങ്ങി.

"അമ്മായിക്കു മരുന്നു കൊടുക്കാൻ നേരമായി. ഓറഞ്ചു പിഴിഞ്ഞു കൊടുക്കണം. താഴത്തേക്കു പോകട്ടെ. നീ കുറച്ചുനേരം കിടന്നുറങ്ങു്! ഇല്ലെങ്കിൽ പത്രങ്ങൾ കിടപ്പുണ്ടു്. നോക്കിക്കൊണ്ടിരുന്നോളൂ." ഉണങ്ങാൻ അഴിച്ചിട്ടിരുന്ന തലമുടി കെട്ടിക്കൊണ്ടു് അവൾ താഴത്തേക്കു് ഇറങ്ങിപ്പോയി.

ജ്യേഷ്ഠത്തി ഏതോ ഉത്തരവിട്ടതിനെ നിറവേറ്റുന്നതുപോലെ, അപ്പു പത്രങ്ങളെല്ലാം മറിച്ചുനോക്കിക്കൊണ്ടിരുന്നു. ഒരു മടിയാണു തോന്നിയതു്. ജന്നലിലൂടെ പുറത്തേക്കു നോക്കി. നോക്കിയ സ്ഥലത്തെല്ലാം മാളികകളും കൂരവീടുകളുംതന്നെ. കുറച്ചു് ഒതുങ്ങിയ സ്ഥലത്തു്, അധികം ജനത്തിരക്കില്ലാത്ത ഒരു തെരുവിലാണു് ആ വീടു സ്ഥിതിചെയ്യുന്നതു്. അതും തെരുവിൽനിന്നും കുറച്ചകലെയാണു്. തികഞ്ഞ നിശ്ശബ്ദത.

വിദൂഷകവേഷം കെട്ടിയവൻ പറയുന്നതു കേട്ട് എല്ലാവരും ചിരിക്കും. എന്നാൽ എല്ലാവരും ചേർന്നു വിദൂഷകവേഷം കെട്ടിച്ചു്—താൻ ചിരിപ്പിക്കേണ്ടതിനു പകരം, തന്നെ നോക്കി ചിരിക്കുന്ന ഒരു പ്രതീതിയാണു് അപ്പുവിനുണ്ടായതു്.

കാപ്പികുടിയും കഴിഞ്ഞു് അങ്ങാടിചുറ്റിക്കാണാൻ അപ്പു പുറപ്പെട്ടു. ഓടയായിപ്പരിണമിച്ചിരുന്ന പുഴയെ നോക്കിക്കൊണ്ടു കുറേനേരം അങ്ങനെ നിന്നുപോയി. രാത്രി അളിയനൊന്നിച്ചു് ഒരു സിനിമകണ്ടു. പിറ്റേന്നു് അയാളോടൊപ്പം ഏർക്കാട്ടിലേക്കു പോയി. ഒന്നിലും അപ്പുവിനു് ആശ്ചര്യമോ അഭിപ്രായമോ ഉണ്ടായില്ല. എന്തിനാണു സിനിമയ്ക്കു പോയതു്, ഏർക്കാട്ടിലേക്കു പോയതു്? അയാൾക്കൊരു പിടിയും കിട്ടിയില്ല. മനസ്സു പ്രവർത്തിക്കുന്നില്ല. ചലിക്കുന്നില്ല. അലക്കാനിട്ട തുണി ക്കെട്ടുപോലെയായിരുന്നു അതു്.

മൂന്നാംദിവസംതന്നെ സിദ്ധൻകുളത്തിലേക്കു് അയാൾ ബസ്സിൽ യാത്രപുറപ്പെട്ടു.

നാലു്

കരൂർനഗരം കടന്നുകഴിഞ്ഞു. കാവേരിപ്പുഴയെ സമീപിക്കാൻതുടങ്ങി. അതു പാതയിൽനിന്നും അകന്നും അടുത്തുമായി ഒഴുകിക്കൊണ്ടിരുന്നു. ഹൃദയം ശൂന്യമായിരുന്നു. നദിയിലേക്കും പാതയിലേക്കും അപ്പു മാറിമാറി നോക്കിക്കൊണ്ടിരുന്നു. അങ്ങകലെ, ആകാശത്തിന്നു നീലച്ഛായം പൂശിക്കൊണ്ടു് കൊല്ലിമല ഉയർന്നുനില്ക്കുന്നു. ശൂന്യഹൃദയം...എന്നാൽ, ഈ ശൂന്യഹൃദയം വേറൊരുതരത്തിലുള്ളതാണു്. സേലത്തിൽ രണ്ടുദിവസം

ചുരുണ്ടുകിടന്നിരുന്ന അഴുക്കു തുണിക്കെട്ടായിരുന്നില്ല അതു്. കുളിർകാറ്റു വീശുന്നതിനുമുമ്പുള്ള മാന്ദ്യം പോലെ, ഏതോ ഒന്നിനുവേണ്ടി ഒഴിഞ്ഞുവെച്ചിരിക്കുന്ന ശൂന്യഹൃദയമായിരുന്നു അതു്. മുപ്പതു കൊല്ലത്തിനുമുമ്പു വിട്ടുപോന്ന പാഠശാലയെ കാണാൻപോകുന്നതുപോലെ അതു നിറഞ്ഞുകവിയാൻ തുടങ്ങി. ഒരുനിമിഷം അപ്പുവിന്നു് അതു താങ്ങാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. മുൻഭാഗത്തും പിൻഭാഗത്തും ഇരുന്നിരുന്ന എല്ലാവരും അയാൾക്കു സുപരിചിതരായിത്തോന്നി. റോഡിന്റെ വളവുകൾ തിരിവുകൾ, ഈ വയലുകൾ, പീടികകൾ, റെയിൽവേ സ്റ്റേഷൻ—ഒന്നിനും ഒരു മാറ്റവും സംഭവിച്ചിട്ടില്ല. അന്നു കണ്ടതുപോലെതന്നെ. സിദ്ധൻകുളം റോട്ടിലിറങ്ങി ഗ്രാമത്തിലേക്കു നടന്നുപോകുമ്പോൾ കാലുകൾ കുഴഞ്ഞില്ല; ഒഴുകിപ്പോകുന്നതുപോലെ തോന്നി.

"അപ്പുവാണോ?"

ജനലിന്നരികിൽ ഇരുന്നിരുന്ന ഗ്രാമാധികാരി അപ്പു വരുന്നതു കണ്ടു വീട്ടുവാതിൽക്കലേക്കു് ഓടിവന്നു ചോദിച്ചു. ദുരസ്വാമിയുടെ കുട്ടി പതിവുപോലെ പുറന്തിണ്ണയിൽ കാലു താഴോട്ടു തൂക്കിയിട്ടുകൊണ്ടിരിക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നു. കുട്ടി കുറഞ്ഞൊന്നു തടിച്ചിരുന്നു. പാമ്പുവിരലും മോതിരവിരലും വായിലിട്ടു ചപ്പിക്കൊണ്ടിരുന്ന കുട്ടി അപ്പുവിനെ കണ്ടപ്പോൾ പതിവുപോലെ ഒന്നു മന്ദഹസിച്ചു. കുട്ടി ഇപ്പോഴും തന്നെ ഒർമ്മിക്കുന്നു! പകരത്തിനു് അപ്പുവും മന്ദഹസിച്ചു.

"ദേ, അപ്പു വരണടാ!"

പാഠശാലയുടെ തിണ്ണയിൽ ഇരുന്നിരുന്ന രണ്ടു വിദ്യാർത്ഥികൾ അപ്പുവിനെ കണ്ടതും ആർത്തുവിളിച്ചുകൊണ്ടു് അകത്തേക്കോടി. അവർ അകത്തു ചെന്നു്

എന്താണു പറഞ്ഞതെന്നു് അപ്പുവിന്നു് അറിയില്ല. അയാൾ നടക്കല്ലു കയറി ഇടനാഴിയിൽ പ്രവേശിക്കുന്നതിനകം ഊഞ്ഞാലിൽ കിടന്നിരുന്ന ഭവാനിയമ്മാൾ എഴുന്നേറ്റിരുന്നു. അപ്പു വരുന്ന ഭാഗത്തേക്കു പതുക്കെ മുഖം തിരിച്ചു. അടുക്കളയിൽനിന്നും ഇന്ദു എത്തിനോക്കി.

"അമ്മായീ, ദേ, അപ്പു വന്നിരിക്കുന്നു. അപ്പു, വരൂ!" അവൾ മാറിലെ സാരി ശരിയാക്കിയിട്ടുകൊണ്ടു നാലുകെട്ടിന്നകത്തേക്കു വന്നു. വിദ്യാർത്ഥികൾ രണ്ടു പേരും ഓടിവന്നു് അപ്പുവിന്റെ കൈയിലുണ്ടായിരുന്ന രണ്ടു സഞ്ചികളും വാങ്ങിവെച്ചു.

"വാടാ, അപ്പൂ."

കാലുകൾ താഴത്തേക്കിട്ടു് അഭിമുഖമായിത്തിരിഞ്ഞ ഭവാനിയമ്മാൾ അയാളെ സ്വാഗതംചെയ്തു.

"വരുന്നവഴിയാണോ?" അവരുടെ ശബ്ദത്തിൽ ഗദ്ഗദമുണ്ടായിരുന്നു.

"വാ!"

ആ ഒരു വാക്കുകൂടി മാത്രമേ പറയാൻ കഴിഞ്ഞുള്ളു. കണ്ണു നിറഞ്ഞു കാഴ്ച മങ്ങിപ്പോയി.

"ഇപ്പോൾ വന്നേയുള്ളു. ശരീരാരോഗ്യം എങ്ങനെയിരിക്കുന്നു?" അപ്പു അവരുടെ കാൽക്കൽ ദണ്ഡനമസ്കാരംചെയ്തു.

"ദീർഘായുഷ്മാനാകട്ടേ! മഹാരാജാവിനെപ്പോലെ വർത്തിക്കൂ!" അവർ കണ്ണു തുടച്ചു. "നീ നാളെ വന്നുചേരുമെന്നു ഞാൻ ഇന്ദുവിനോടു് ഇപ്പഴാ പറഞ്ഞേ. ഇന്ദൂ!—ഓ, അപ്പഴത്തേക്കും നീ എങ്ങോട്ടാ പോയെ?"

"ദേ, വരുന്നമ്മായീ." അമ്മായി കരയുന്നതു കണ്ടു്, തന്റെ കണ്ണുകളും നനയുവാൻ തുടങ്ങിയപ്പോൾ സ്വനിയന്ത്രണത്തിന്നുവേണ്ടി അകത്തേക്കു ചെന്ന ഇന്ദു വിളിച്ചു

പറഞ്ഞു. കണ്ണും തുടച്ചുകൊണ്ട് അവൾ നാലുകെട്ടിലേക്കു വന്നു.

"അപ്പു നാളെ വരും; നാളെ വരും എന്നു് ഇന്നലെ മുഴവൻ അമ്മായി പറഞ്ഞുകൊണ്ടിരിക്ക്യായിരുന്നു. അമ്മായിയുടെ നാവിൽ എപ്പഴും അപ്പൂന്റെ പേരാ."

"നിന്നെക്കാണാതെ എനിക്കു് എങ്ങനെയാണെടാ, ചാവാൻ കഴിയുക? അത്രത്തോളമെങ്കിലും എന്റെ മനസ്സു നല്ലതാണെടാ." അവരുടെ തൊണ്ടയിടറി.

"എന്തായിരുന്നു സുഖക്കേടു്?"

"കഴിഞ്ഞ ശനിയാഴ്ചയാണു്. ഉണ്ണ്യാൻ ഇലവെച്ചിട്ടു വിളിച്ചു. കാലും മുഖവും കഴുകി വരാമെന്നു പറഞ്ഞു കിണറ്റിങ്കരയിലേക്കു പോയി. എന്താണു നടന്നതെന്നു് അറിയില്ല. മൊന്തയും താഴത്തിട്ടു പെട്ടെന്നു് അവിടെ വീണുപോയി. ഞാൻ ഓടിച്ചെന്നു. ഈ രണ്ടു് അന്തേവാസികളും അങ്ങട്ടു് ഓടിവന്നു. അടുത്തു ചെന്നു നോക്കിയപ്പോഴല്ലേ—മോഹാലസ്യപ്പെട്ടുകിടക്കുന്നു. ഉടനെ കുപ്പായുടെ അടുത്തേക്കു് ആളയച്ചു. അയാൾ വന്നു. രണ്ടു ഗ്ലൂക്കോസ് ഉരച്ചുകൊടുത്തു. കൈയും കാലും തിരുമ്മാൻ എണ്ണയും തന്നു പോയി. ഉച്ചയ്ക്കു സർക്കാർ ആശുപത്രിയിലേക്കു ശംഭുവിനെ അയച്ചു. ഡോക്ടർ വന്നു പരിശോധിച്ചുനോക്കി. രക്തസമ്മർദ്ദമാണെന്നാണു പറഞ്ഞതു്. ഇൻജെക്ഷൻ ചെയ്തു. ഉള്ളിലേക്കും മരുന്നു കൊടുത്തു. ഞാൻ കത്തിൽ എഴുതിയിരുന്നല്ലോ—ഇടത്തുകൈയും കാലും തളർന്നുപോയേക്കുമോ എന്നു സംശയിച്ചെന്നു്. രണ്ടുദിവസം കഴിഞ്ഞാലേ പറയാൻപറ്റുകയുള്ളുവെന്നാണു ഡോക്ടർ പറഞ്ഞതു്. അദ്ദേഹം പിന്നീടും വന്നു ചികിത്സിച്ചു. ഭാഗ്യംകൊണ്ടു കൈയിനും കാലിനും തരക്കേടൊന്നും സംഭവിച്ചില്ല. വാഗ്ധ്യാരും

ഇവിടെയില്ല. പേരപ്പെണ്ണിന്റെ ശാന്തിമുഹൂർത്തത്തിനു പോയിരിക്കുണ്ണു്. അവിടെച്ചെന്നു പനിപിടിച്ചു കിടപ്പിലാണു്. മടങ്ങിവരാൻ ഒരു മാസം പിടിക്കുമെന്നാണു കത്തെഴുതിയിരിക്കുന്നതു്. അന്നത്തെ സ്ഥിതി കണ്ടു ഞങ്ങൾ വല്ലാതെ ഭയന്നുപോയി. എന്തിനു്, അപ്പുവിനു് ഒരു കത്തെഴുതിയയയ്ക്കാൻ പറഞ്ഞു, അമ്മായി. ഒരു മാസമായി പാഠശാലയിൽ പാഠംനടന്നിട്ടു്. വിദ്യാർത്ഥികളെ ഇവിടെ താമസിപ്പിച്ചതുകൊണ്ടു് എന്താണൊരു ഫലം? വണ്ടിക്കൂലിയും കൊടുത്തു് എല്ലാവരോടും നാട്ടിലേക്കു പൊയ്ക്കൊള്ളാൻ പറഞ്ഞു. ഈ രണ്ടുപേർ മാത്രമേ ഇവിടെയുള്ളു. എന്തിനെങ്കിലും ഒന്നു വിളിക്കാൻ ആരെങ്കിലും വേണ്ടേ?...'' ഇന്ദു പറഞ്ഞുകൊണ്ടിരുന്നു. അപ്പു അവളെത്തന്നെ സ്വയം മറന്നു നോക്കിക്കൊണ്ടിരുന്നു.

പെട്ടെന്നാണു് അവളുടെ കണ്ണിൽ നാണം നിഴലിച്ചതു്. അതു ചുണ്ടുകളിലേക്കും പരന്നു. സംസാരം പെട്ടെന്നു നിന്നുപോയി. അപ്പു മുഖം തിരിച്ചുകളഞ്ഞു. ഇന്ദു എത്രമാത്രം സുന്ദരിയാണു്!

''വാദ്ധ്യാർ ഇല്ല. വിദ്യാർത്ഥികളെല്ലാം നാട്ടിലേക്കു പോയി. ആൺകുട്ടികളാണെങ്കിലും ചാൺകുട്ടികളാണു് ഈ രണ്ടുപേരും. ഇവരെ വെച്ചുംകൊണ്ടു് എന്തു ചെയ്വാൻകഴിയും? അപ്പുവിനെ ഇവിടെക്കൊണ്ടുവന്നെത്തിച്ചുതരില്ലേ എന്നു് ഈശ്വരനോടു പ്രാർത്ഥിക്കുകയായിരുന്നു ഞാൻ.''

''ഇപ്പോൾ മാത്രമല്ല; നിങ്ങൾ നാട്ടിലേക്കു പോയി നാലഞ്ചുദിവസംവരെ ആരെക്കണ്ടാലും 'എന്താ അപ്പൂ' എന്നു ചോദിച്ചശേഷം തെറ്റു മനസ്സിലാക്കി തിരുത്താ

റാണ് അമ്മായിയുടെ പതിവ്.'' ഇന്ദുവിന്റെ സ്വരം താണിരുന്നു.

''ഇനി എനിക്കു പറയാനൊന്നുമില്ല. മൂന്നുതവണ ഈ മോഹാലസ്യം വരും. മൂന്നാംതവണ ഈശ്വരൻ അങ്ങട്ടു വിളിക്കും. അതു് ഇന്നോ, നാളെയോ, അടുത്ത മാസത്തിലോ, അടുത്തവർഷത്തിലോ ആകാം.''

''എനിക്കങ്ങനെയുള്ള ഭയമൊന്നും തോന്നുന്നില്ല അമ്മായീ.'' അപ്പു പറഞ്ഞു.

''ഭയപ്പെടാനെന്തിരിക്കുന്നു? രണ്ടുമൂന്നുപേർ ഇങ്ങനെ മൂന്നാംതവണ പോയതു ഞാൻ കണ്ടിട്ടുണ്ട്. ഞാൻ പോകുന്നതിനെക്കുറിച്ചു ഭയപ്പെട്ടുന്നില്ലെടാ. നീ നാട്ടിലേക്കും പോയി. വാദ്ധ്യാരുടെ ശരീരസ്ഥിതിയെ ഇനി വിശ്വസിക്കാൻ തരമില്ല. എന്റെ കണ്ണു് അടയുന്നതോടൊപ്പം പാഠശാലയുടെ കണ്ണും അടഞ്ഞുപോയേക്കുമോ എന്ന ഭയമാണെനിക്കു്. അതാലോചിക്കുമ്പോഴാണു് എന്റെ ഹൃദയം കിടന്നു പിടയ്ക്കുന്നതു്. ഒരു വിത്തിട്ടാൽ അതു മുളച്ചു വളർന്നുവരണ്ടേ? ഒരു കാര്യം തുടങ്ങിവെച്ചാൽ പിന്നെ അതു നിത്താമോ? മനുഷ്യർ വരും; പോവും. എന്നാൽ ഈശ്വരകാര്യം നിന്നുപോകാൻ പാടുണ്ടോ?...''

ഭവാനിയമ്മാൾ നടുങ്ങിയതുപോലെ തോന്നി. സംസാരിക്കാൻതന്നെ വളരെ പ്രയാസപ്പെട്ടുന്നു. മുഖത്തു കഠിനമായ വേദനയും ഭയവും ഘനീഭൂതമായിക്കാണപ്പെട്ടുന്നു. അപ്പു മറുപടിയൊന്നും പറഞ്ഞില്ല.

''നിനക്കു പുറമേനിന്നും സമ്പാദ്യമുണ്ടു്; വലിയവർപോലും നിന്നെ ആദരിക്കുകയും ബഹുമാനിക്കുകയുംചെയ്യുന്നുണ്ടു്—എന്നെല്ലാം എഴുതിയിരുന്നുവല്ലോ. നിന്റെ കത്തു വായിക്കുമ്പോഴെല്ലാം ദക്ഷിണാമൂർത്തി

അരികിലിരുന്നുകൊണ്ടു പറഞ്ഞുതരുന്നതുപോലെ തോന്നാറുണ്ടെടാ. എപ്പോഴും ചെറിയവരാണു വലിയവക്കു പറഞ്ഞുകൊടുക്കേണ്ടതു്. ഞാനും എന്റെ അന്ത്യഘട്ടത്തിലേക്കു വന്നെത്തിയതുപോലെയാണു തോന്നുന്നതു്. ആ വൃദ്ധന്മാക്കു പറഞ്ഞുകൊടുക്കുന്നതുപോലെ എനിക്കും കഴിയുമെങ്കിൽ എന്തെങ്കിലുമൊക്കെ പറഞ്ഞുതരണമെന്നു് എഴുതണമെന്നു ഞാൻ ഇന്ദുവിനോടു പറഞ്ഞു."

"എന്താണമ്മായീ, എന്തൊക്കെയോ പറയുന്നതു്?"

"എന്റെ മനസ്സിലുള്ളതു പറയുകയാണു്. എന്നെ ഉപദേശിക്കാൻവേണ്ടി നിന്നെ ഞാൻ വരണമെന്നു പറഞ്ഞതല്ല. ഈ പാഠശാല തുടർന്നുനടക്കണമല്ലോ— അതിന്നെന്തെങ്കിലും ഒരു വഴി പറയൂ!"

"ഞാനെന്താണമ്മായീ, പറയേണ്ടതു്? അമ്മായി എന്തു പറഞ്ഞാലും അതനുസരിച്ചു നടക്കുന്നതിന്നുവേണ്ടിയാണു ഞാനിവിടെ വന്നിട്ടുള്ളതു്. എന്നെക്കൊണ്ടു് അതു മുഖത്തു നോക്കി വാവിട്ടു പറയുവാൻ കഴിയുന്നില്ല. അമ്മായി പറയുന്നതു് അനുസരിക്കുകയല്ലാതെ എനിക്കു വേറൊന്നുംതന്നെയില്ല..." സ്വരത്തിലുണ്ടായ വിറയൽ പുറത്തറിയാതിരിക്കാൻവേണ്ടി അപ്പു സംസാരത്തെത്തന്നെ നിർത്തിക്കളഞ്ഞു. തുടർന്നു സംസാരിക്കാനും കഴിഞ്ഞില്ല. ഹൃദയം കൃതജ്ഞതാനിർഭരമായിരുന്നു. അയാൾ തലകുനിച്ചിരുന്നു.

"ഇതിനു മുമ്പും നിന്നോടു ഞാനിതു പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടു്. ഇപ്പോൾ വീണ്ടും പറയുകയാണു്. ഇനി ഇതു നടത്തിക്കൊണ്ടുപോകാനുള്ള ശരീരാരോഗ്യം വാദ്ധ്യാക്കില്ല. നീ തന്നെ ഇവിടെയിരുന്നു നടത്തിത്തരണമെന്നു പറയാനാണെനിക്കു തോന്നുന്നതു്. എന്നാൽ, മദ്രാസ്സിൽ നിനക്കു

കിട്ടിയിട്ടുള്ള വലിയവരുടെ സ്നേഹബഹുമാനങ്ങളെയെല്ലാം ഉപേക്ഷിച്ചു്...''

''അമ്മായിയാണെനിക്കേറ്റവും വലിയതു്. ഞാനിവിടെത്തന്നെ ഇരുന്നുകൊള്ളാം അമ്മായീ.'' അപ്പു ഇടയ്ക്കു കയറി പറഞ്ഞു. അവർ ഇങ്ങനെ മടിച്ചുമടിച്ചു കേണപേക്ഷിക്കുന്നതു കണ്ടപ്പോൾ അയാൾക്കതു സഹിച്ചില്ല.

''ഞാനിവിടെത്തന്നെയാണു താമസിക്കാനുദ്ദേശിക്കുന്നതു്. അതല്ലേ അമ്മായിക്കും വേണ്ടതു്?''

''എന്താ നീ പറഞ്ഞേ?''

''അതേ അമ്മായി. അമ്മായിയുടെ ഇഷ്ടംപോലെയാകട്ടെ.''

അടുക്കളവാതിലിന്റെ ഇരുപാർശ്വങ്ങളിലും വെളുത്ത കൈകൾ പിടിച്ചുകൊണ്ടു്, ഇതെല്ലാം കേട്ടുകൊണ്ടിരുന്ന ഇന്ദു ചുണ്ടുകൾ കടിച്ചമർത്തി. പെട്ടെന്നു് ആ രൂപം അവിടെനിന്നും മറഞ്ഞു.

ഭവാനിയമ്മാൾ ഒന്നും പറഞ്ഞില്ല. മൗനാനുവാദത്തോടെ തലയാട്ടി. കുറച്ചുനേരം കഴിഞ്ഞു് അവർ പറഞ്ഞു:

''അപ്പൂ, നീയാണിതു പറയണതെന്നു് എനിക്കു തോന്നുന്നില്ലെടാ. ഈശ്വരൻതന്നെ മുമ്പിൽ പ്രത്യക്ഷപ്പെട്ടു പറയുന്നതുപോലെ തോന്നുന്നെടാ...എനിക്കിനി ഒന്നും പറയാനില്ല...ഞാൻ കുറച്ചുനേരം ഇവിടെയൊന്നു നടുചായ്ക്കട്ടെ. അധികനേരം ഇങ്ങനെയിരിക്കാൻ എനിക്കു പറ്റില്ല.''

അവർ ഊഞ്ഞാൽപ്പടിയിന്മേൽ ചെരിഞ്ഞു കിടന്നു.

അഞ്ചു്

പഴയ നിശ്ശബ്ദതയാണു വീണ്ടും അനുഭവപ്പെട്ടതു്. നദീതീരത്തിലെ മണൽപ്പരപ്പിൽ മണിപ്രാവുകൾ കുണുങ്ങിക്കുണുങ്ങി കുറുകുറുശബ്ദം പുറപ്പെടുവിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. ചെമ്പോത്തുകളുടെ ഊങ്കാരവും മുഴങ്ങിക്കൊണ്ടിരുന്നു. അപ്പുവിന്റെ മനസ്സു് അതിൽ ലയിച്ചു. ക്ഷീണിച്ചവശനായതുപോലെ എങ്ങോട്ടെന്നില്ലാതെ നോക്കിക്കൊണ്ടിരുന്നു. ആറുമണൽപ്പരപ്പിലൂടെ കുറേ നേരം ചുറ്റിനടക്കണമെന്നു തോന്നി. അതേസമയംതന്നെ നാലുകെട്ടിലെ പാതി ഇരുട്ടിൽ ചടഞ്ഞുകിടക്കണമെന്നും തോന്നി.

ക്ഷീണാധിക്യംകൊണ്ടോ എന്തോ ഭവാനിയമ്മാൾ ഗാഢനിദ്രയിലായിരുന്നു. കായ്കറിത്തോട്ടവും പൂന്തോട്ടവുമെല്ലാം എങ്ങനെയിരിക്കുന്നെന്നു നോക്കുവാൻവേണ്ടി അപ്പു പതുക്കെ ശബ്ദമുണ്ടാക്കാതെ അവിടെനിന്നും എഴുന്നേറ്റു നടന്നു. മുറ്റത്തുള്ള അട്ടപ്പിലെ അണ്ടാവിൽനിന്നും ആവി പറന്നുകൊണ്ടിരുന്നു. ഇന്നു നെല്ലുപുഴുങ്ങുകയാണു്. അപ്പുവിനെ കണ്ടപ്പോൾ, മുഖത്തു മുത്തുകളായിപ്പൊടിഞ്ഞുനിന്നിരുന്ന വിയർപ്പുതുള്ളികളെ അവൾ സാരിത്തുമ്പുകൊണ്ടു തുടച്ചു.

ഉടനേ അപ്പുവിന്നു് തന്റെ അമ്മയെക്കുറിച്ചുള്ള ഓർമ്മ വന്നു. ശേഷരാമയ്യരുടെ മകളെക്കുറിച്ചോർത്തു. അമ്മയെ കാണുമ്പോൾ അയാൾക്കു ഭയമാണു്. ശേഷരാമന്റെ മകളുടെ സൗന്ദര്യത്തെക്കുറിച്ചോർക്കുമ്പോൾ അയാൾ ആശ്ചര്യസ്തബ്ധനാകുന്നു. 'ഇന്ദുവിനെക്കാണുമ്പോഴെല്ലാം മനസ്സിലൊരു അലിവാണുണ്ടാവുക. അതു മാത്രമല്ല; അവളോടു കലഹിക്കണം; അവളെ കരയിക്കണം; രണ്ടു കൈകൊണ്ടും പിടിച്ചു ഞെക്കിഞെരുക്കി ശ്വാസം

മുട്ടമ്പോൾ ദൂരെ വലിച്ചെറിയണം. അത്രയ്ക്കു ദേഷ്യമാണയാൾക്കവളോട്. അതു മാത്രവുമല്ല; അവളെക്കണ്ടമാത്രയിൽ നെഞ്ചിൽ തിങ്ങിവിങ്ങുന്ന, ശരീരത്തിൽ നിറഞ്ഞുതുളുമ്പുന്ന ഒരു സംഭ്രമവും ശ്വാസംമുട്ടിക്കുന്ന ഒരു ആനന്ദാനുഭൂതിയും സംജാതമാകുന്നതുപോലെ തോന്നുകയും ചെയ്യുന്നു. അവളോട് അയാൾ അത്രയും അടുത്തുപെരുമാറിയിട്ടുണ്ട്; ബന്ധപ്പെട്ടിട്ടുണ്ട്. സമ്മിശ്രവികാരങ്ങൾ!

"എന്നോടു ദേഷ്യമാണല്ലേ?" അടുത്തിരുന്ന ഉരലിന്മേലിരുന്ന്, കൈ തുടച്ചുകൊണ്ട് ഇന്ദു ചോദിച്ചു.

"അതെ; ദേഷ്യമാണ്."

"അപ്പോൾ ദേഷ്യമാണ് അല്ലേ?"

"നിങ്ങൾക്കെങ്ങനെയാണു മനസ്സിലായതു?"

"എന്തു?"

അപ്പു കുറച്ചുനേരം അവളെത്തന്നെ അനങ്ങാതെ നോക്കിനിന്നു. ഇന്ദു തലകുനിച്ചു.

"അറിയാൻ പാടില്ലാത്തതുകൊണ്ടുതന്നെയാണോ ചോദിക്കുന്നതു?"

ഇന്ദു മറുപടി പറഞ്ഞില്ല.

"ഞാൻതന്നെ പറഞ്ഞറിയണമല്ലേ? ഞാൻതന്നെ പറഞ്ഞു നിങ്ങൾ അതു കേട്ട സന്തോഷിക്കണമെന്നാണല്ലേ?"

"എന്താണപ്പു, ഇങ്ങനെയൊക്കെ പറയുന്നതു?"

"അതേ, നിങ്ങൾക്കു അതു കേട്ടു സന്തോഷിക്കണം. ഇല്ലെങ്കിൽ നിങ്ങൾ ഈ ഇരിക്കുന്ന ഇന്ദുവാകുന്നതെങ്ങനെ?"

"എന്തിനാണപ്പു, എന്നെക്കണ്ടാലിങ്ങനെയൊക്കെ

പറയണതു്? പെട്ടെന്നു് ഉറക്കത്തിൽ കിടന്നു നിലവിളിക്കണതുപോലെ.'' അവൾ മുഖത്തെ താഴത്തേക്കു് ഇട്ടു കളഞ്ഞു.

''നിങ്ങൾ അന്നു തലയിൽ ഇടിവീഴ്ന്നതുപോലെ എന്തെല്ലാമോ പറഞ്ഞുകളഞ്ഞല്ലോ. അന്നു വാസ്തവത്തിൽ നിങ്ങളെ കഴുത്തു ഞെക്കിക്കൊല്ലണമെന്നെനിക്കു തോന്നി. എന്നാൽ വീട്ടിൽചെന്നു നോക്കിയപ്പോഴല്ലേ...നിങ്ങൾ പറഞ്ഞതു് അങ്ങനെതന്നെ...വാസ്തവമാണു്. എന്റെ ദേഷ്യം പതിന്മടങ്ങു വർദ്ധിക്കുകയാണുണ്ടായതു്...ആ...നിങ്ങൾക്കിതെങ്ങനെ മനസ്സിലായി?''

''എന്തിനെക്കുറിച്ചാണു ചോദിക്കുന്നതു്?''

''കണ്ടോ! വീണ്ടും നിങ്ങൾ ഒന്നുമറിയാത്തതുപോലെ സംസാരിക്കുന്നു. എന്നെ ഒന്നു കൂടയണമെന്നുതന്നെയാണു നിങ്ങളുടെ ആഗ്രഹം. ശരി, സന്തോഷിച്ചുകൊള്ളു...ഞാൻ എന്റെ അമ്മയെക്കുറിച്ചുതന്നെയാണു സംസാരിക്കുന്നതു്.'' ആണത്തവും ചുറുചുറുക്കും നഷ്ടപ്പെട്ടവനെപ്പോലെയാണു് അപ്പു സംസാരിച്ചതു്.

ഇന്നു കുറച്ചുനേരത്തേക്കൊന്നും സംസാരിച്ചില്ല.

''ഞാൻ നിങ്ങളെ വല്ലാതെ ശല്യപ്പെട്ടുത്തി. ഗർവ്വുകൊണ്ടെന്തൊക്കെയോ പറഞ്ഞുപോയി.''

''എന്തുകൊണ്ടായാലും കായ്ക്കും വാസ്തവമാണു്. നിങ്ങൾക്കിതെങ്ങനെ മനസ്സിലായെന്നാണു ഞാൻ ചോദിക്കുന്നതു്?''

''നിങ്ങൾ ഇത്ര സാധുവായിപ്പോയല്ലോ, അപ്പു. ഇതെന്തൊരു ചോദ്യമാണു്! ഇതെല്ലാം വീട്ടിലും നാട്ടിലും പരസ്യമായ കായ്മ്മല്ലേ? എന്തിനാണിതെല്ലാം ചിക്കിച്ചികഞ്ഞുനോക്കി നിങ്ങൾ മനസ്സിനെ ഇങ്ങനെ അലട്ടുന്നതു്?''

"അങ്ങനെയാണെങ്കിൽ നിങ്ങൾക്കിതു വളരെനാളായിട്ട് അറിയുമല്ലേ?"

"....."

"അമ്മായിക്കും അറിയാമോ?"

"....."

"ഈ പ്രദേശത്തു് വേറെ ആക്കെങ്കിലും അറിയാമോ?"

"....."

"പറയൂ, ഇന്ദു!"

"അപ്പൂ, നിങ്ങൾ അകത്തേക്കു ചെല്ലൂ! കുറച്ചുനേരം കിടന്നുറങ്ങൂ! വല്ലാത്ത വെയിൽനേരത്തല്ലേ ബസ്സിൽ യാത്രചെയ്യുവന്നതു്?"

"ഞാനിതു ചോദിച്ചല്ലോ. മരമണ്ടൻസൻ! സേലത്തിൽ ജ്യേഷ്ഠത്തിക്കിതറിയാം. അവരുടെ ഭർത്താവിനറിയാം. അയാളുടെ അമ്മയ്ക്കുമറിയാം. അതുകൊണ്ടു ജനിച്ചവീട്ടിലേക്കുതന്നെ ജ്യേഷ്ഠത്തിയെ അവർ പറഞ്ഞയച്ചുന്നില്ല. ശാന്തിമുഹൂർത്തത്തിനുശേഷം എന്റെ ജ്യേഷ്ഠത്തിയമ്മയ്ക്കും ഇതറിയാം. അമ്മായിക്കും ഇതറിയാതെവരുമോ? നാട്ടുകാരും ഇതിനെക്കുറിച്ചറിയാതിരിക്കുമോ?" അപ്പു മുറത്തേക്കു കാലുംനീട്ടി ഇറയത്തിരുന്നു.

ഇന്ദു പെട്ടെന്നു് അകത്തേക്കു പോയി.

കവിളത്തു കൈയും വെച്ചുകൊണ്ടു് അപ്പു ആ ഇറയത്തു് ഇരുന്നുപോയി. കുറച്ചു കഴിഞ്ഞപ്പോൾ വടക്കിനിയുടെ വാതിലടയ്ക്കുന്ന ശബ്ദം കേട്ടു. ഇന്ദു സാവധാനം അങ്ങോട്ടു നടന്നുവന്നു്, അപ്പുവിന്റെ മുമ്പിൽ വന്നുനിന്നു. കവിളത്തു വെച്ചിരുന്ന കൈ പിടിച്ചുയർത്തി. അപ്പു എഴുന്നേറ്റു. ഒരു പാവമാതിരി അയാൾ നടന്നു. മുറ്റത്തിന്റെ

രണ്ടുഭാഗത്തും ഇറയമുണ്ട്. മറുഭാഗത്തെ ഇറയത്തിലേക്ക് അപ്പുവിന്നഭിമുഖമായിനിന്നുകൊണ്ടുതന്നെ അവൾ കയറി. അപ്പോഴും അവൾ അയാളുടെ കൈ വിട്ടിരുന്നില്ല. അയാളെ ചുമരിന്നരികിലേക്കു നീക്കിനിത്തി. രണ്ടു കൈകളും അയാളുടെ തോളിലേക്കിട്ടു.

"സങ്കടപ്പെടണ്ട; ആർ എങ്ങനെയായാലെന്താ? നിങ്ങൾ സ്ഥടികമാണ്. കളങ്കമോ കറയോ ഇതിലില്ല. എന്തിനാണിങ്ങനെ വിഷമിക്കുന്നത്?...ഇങ്ങോട്ടു നോക്കൂ! എന്തുണ്ടെങ്കിലും എന്നോടു പറയൂ! നിങ്ങൾക്കിതു താങ്ങാനുള്ള ത്രാണിയില്ലെന്നെനിക്കറിയാം. എന്തുണ്ടെങ്കിലും എന്നോടു പറഞ്ഞുകൊള്ളൂ. പറയാംന്നു പറയൂ!"

അയാളുടെ തോൾ കുലുങ്ങിയതേയുള്ളൂ. വാ തുറന്നില്ല. അപ്പു തലയാട്ടി.

"നിശ്ചയമായും പറയുമോ?"

അയാൾ വീണ്ടും സമ്മതഭാവത്തിൽ തലയാട്ടി.

ഇന്ദുവിന്റെ ദീർഘശ്വാസം. അവൾ അയാളുടെ മാറിലേക്കു തല ചായ്ച്ചു.

"അപ്പൂ! എന്തൊരു സന്തോഷമാണെന്നോ! ഞാൻ പറഞ്ഞതു വാസ്തവമാണെന്നു സമ്മതിച്ചല്ലോ. ഈ സന്തോഷം എന്നെക്കൊണ്ടു താങ്ങാൻ കഴിയുന്നില്ല. എന്നെ നോക്കൂ! നിങ്ങളുടെ തലയിലേക്കു വരുന്ന എത്ര വലിയ കല്ലായാലും തരക്കേടില്ല—എന്റെ തലയിലേക്കു മാറ്റിവെച്ചുകൊള്ളൂ. അപ്പൂ! അപ്പൂ!" അയാളുടെ ചുണ്ടുകളിൽ അവളുടെ ചുണ്ടുകൾ പതിഞ്ഞു.

അപ്പു ഒന്നും സംസാരിച്ചില്ല. കണ്ണുകൾ താനേ അടഞ്ഞുപോയി. അയാളുടെ കൈകളെ ഇന്ദു തന്റെ തോളിലേക്കു വലിച്ചിട്ടു. അവ ക്രമേണ ഇറുകി. ആ ശരീര

ങ്ങൾ ചേന്മനന്നു. അപ്പു സ്വബോധമില്ലാതായവനെപ്പോലെ നിന്നു.

ഒരു മിനിറ്റു കഴിഞ്ഞു. ഇന്ദു പതുക്കെ നീങ്ങി. ഇടവാതിൽ തള്ളിത്തുറന്നു. അതിലൂടെ അകത്തേക്കു നോക്കി. വീണ്ടും വാതിലടഞ്ഞു. വേഗം ചെന്നു് അപ്പുവിനെ കെട്ടിപ്പിടിച്ചു. ചുണ്ടിനോടു ചുണ്ടുരുമ്മിക്കൊണ്ടു നിന്നു. വീണ്ടും അകന്നു. കെട്ടടങ്ങിത്തുടങ്ങിയ നെല്ലുപ്പിനെ മുറുകെക്കൊണ്ടു വീശിക്കത്തിച്ചു. അപ്പു അറിയാതെ വാതിൽ തുറന്നു പറമ്പിലേക്കിറങ്ങി.

നന്ത്യാർവട്ടച്ചെടികൾ ഇടതൂർന്നു പൂത്തു കുലുങ്ങുന്നു. പൂക്കൾ പറിച്ചെടുക്കാതെ അങ്ങനെതന്നെ നില്ക്കുന്നു. ഒരു ഇളങ്കാറ്റു വീശി. ചെടികൾ കുലുങ്ങി. പൂക്കൾ അടർന്നുവീണു. അടുത്തു നിന്നിരുന്ന കാശിത്തുമ്പകളും കാറ്റിലാടി. അവ നന്ത്യാർവട്ടച്ചെടികളെ തൊട്ടുരുമ്മി.

അപ്പു ആടിയുലയുന്ന പൂച്ചെടികളെ ഉരസിക്കൊണ്ടു നടന്നുനീങ്ങി. ചെടിയിൽനിന്നും പറിക്കാതെതന്നെ അയാൾ ഒരു പൂവു് പിടിച്ചു കണ്ണിലൊപ്പി. അപ്പുവിനെ കണ്ട പശു രണ്ടുമൂന്നുതവണ 'ഇമ്പേ'ശബ്ദം പുറപ്പെടുവിച്ചു. ഇളംചുവപ്പുനിറത്തിലുള്ള കന്നുകുട്ടിയുടെ മേലെല്ലാം വെള്ളപ്പാണ്ടുകൾ. അപ്പു അടുത്തെത്തിയപ്പോൾ അതു തുള്ളിക്കുതിച്ചു. അയാൾ പോയതിന്റെ ശേഷം വാഴകൾ നാലഞ്ചുതവണ കുരുത്തു. തോട്ടത്തിന്റെ മുമ്പത്തെപ്പോലെ വെട്ടപ്പും വൃത്തിയുമുണ്ടായിരുന്നില്ല. ചപ്പും ചവറും അടിച്ചുവാരിക്കളഞ്ഞിരുന്നു. പക്ഷേ, മുത്തങ്ങ, കീഴാനെല്ലി, നിലപ്പന മുതലായവ ധാരാളം മുളച്ചുപൊന്തിയിരുന്നു. അവയെല്ലാം പറിച്ചുകളഞ്ഞെങ്കിലേ വൃത്തിയാവൂ. അപ്പുവിന്നു് ഒന്നിലും ശ്രദ്ധയില്ല. വെറുതെ നോക്കിക്കൊണ്ടു നിന്നു. ഹൃദയം നിറഞ്ഞു

തുളുമ്പുന്നുണ്ടായിരുന്നു. ചെടികളെയെല്ലാം പുണരണമെന്നു തോന്നി. ചെടികൊടികളുടെ കുരുന്നിലകളാൽ മുഖത്തു് ഉരുമ്മണമെന്നു തോന്നി. അയാൾ ഒന്നും ചെയ്തില്ല. തോട്ടത്തിന്മേൽ ദൃഷ്ടിയുറപ്പിച്ചുകൊണ്ടു് അങ്ങനെതന്നെ നിന്നുപോയി.

അവിടുന്നങ്ങോട്ടു് കാവേരിനദിക്കരയിലേക്കാണു് അയാൾ പോയതു്. കടവിന്റെ പടവിന്മേൽ ഇരിപ്പുറപ്പിച്ചു. അന്തിമയങ്ങിയതും മടങ്ങിവന്നു് ഊണുകഴിച്ചു. അമ്മായിയോടു നാട്ടുവർത്തമാനങ്ങൾ പറഞ്ഞു. അച്ഛനമ്മമാരെപ്പറ്റിയും സഹോദരങ്ങളെപ്പറ്റിയും പറഞ്ഞു. ഇതുമെല്ലാമായിട്ടും നെഞ്ചിൽ തിങ്ങിവിങ്ങുന്ന, ശരീരത്തിൽ തുളുമ്പിനില്ക്കുന്ന, സംഭ്രമവും ശ്വാസംമുട്ടിക്കുന്ന ആനന്ദാനുഭൂതിയും അയാളെ വിട്ടകലുന്നില്ല. ആ ഉദ്വേഗനിമിത്തം രാത്രി വളരെ വൈകുന്നതുവരെ നിന്നിദ്രനായി കഴിച്ചുകൂട്ടേണ്ടിവന്നു. കിടക്കയിൽ കിടപ്പുകൊള്ളുന്നില്ല. എങ്ങോട്ടോ ഊർന്നൊഴുകിപ്പോകുന്നതുപോലെയാണു തോന്നിയതു്. രാത്രി വളരെനേരമായി. കിടന്നതന്നെ കഴിച്ചുകൂട്ടണം. എഴുന്നേറ്റു നടക്കുന്നതു നാട്ടുനടപ്പിനു വിപരീതമാണു്. അർദ്ധരാത്രി കഴിഞ്ഞു വളരെ നേരം ചെന്നതിനുശേഷം മാത്രമാണു് ഉറക്കം കണ്ണുകളെ മൂടിയതു്. രാവിലെ കണ്ണു തുറന്നപ്പോഴും അതേ അനുഭവങ്ങൾ! വൈകുന്നേരംവരെ അതേ അനുഭൂതികൾ!

ആറു്

ഭവാനിയമ്മാളുടെ ശരീരാരോഗ്യം കുറേശ്ശയായി മെച്ചപ്പെട്ടുവന്നു. അനങ്ങിയാൽ വേദനിച്ചിരുന്ന

കൈയും കാലും നീട്ടാനും മടക്കാനും കഴിയുമെന്ന ദിക്കായി. നാലുകെട്ടിൽനിന്നും എഴുന്നേറ്റു പറമ്പുവരെ നടന്നു പോകാനുള്ള ശക്തിയാർജ്ജിച്ചു. പക്ഷേ, അത്രത്തോളം ഒന്നു പോയിവന്നാൽ ക്ഷീണാധിക്യംനിമിത്തം തളർന്ന് ഊഞ്ഞാലിൽ വന്നു കുറേനേരം ഇരിക്കണം. ആവശ്യമുള്ളപ്പോഴെല്ലാം അപ്പു സഹായത്തിനെത്തിയിരുന്നു. കിടക്ക തട്ടിക്കുടഞ്ഞു വിരിച്ചുകൊടുക്കും; അടുത്തിരുന്നു സംസാരിച്ചു സന്തോഷിപ്പിക്കും; വേദസ്തുതികളെ ചൊല്ലി അർത്ഥം പറഞ്ഞുകൊടുക്കും; കേൾക്കണമെന്നാവശ്യപ്പെട്ടാൽ ഒരു നാഴികനേരത്തോളമിരുന്നു ഘനപാഠങ്ങൾ ചൊല്ലിക്കേൾപ്പിക്കും.

വന്ന ദിവസമുണ്ടായ അനുഭവങ്ങൾ ഇത്രത്തോളം തന്നെ ശക്തിമത്തായിരുന്നില്ലെങ്കിൽപ്പോലും, അയാളെ അലട്ടിക്കൊണ്ടിരുന്നു. കാവേരിക്കരയിലിരുന്ന് അവയെക്കുറിച്ചുതന്നെ ആലോചിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കും. രാവിലെ കുളിക്കാൻ ചെന്നാൽ മാറോളം വെള്ളത്തിലിറങ്ങിനിന്നു സ്വയം മറന്ന് അവയെത്തന്നെ അയവിറക്കിക്കൊണ്ടിരിക്കും.

ഭവാനിയമ്മാൾ ഗാഢനിദ്രയിലാണ്ടിരിക്കുമ്പോൾ, ആ രണ്ട് അന്തേവാസികൾ റോട്ടിലുള്ള പീടികയിലേക്കു പോയിരിക്കുമ്പോൾ, ആ ഇറയത്ത് ഇന്നുവും അപ്പുവും കണ്ടുമുട്ടാറുണ്ട്. കിണറ്റുകരയിലുള്ള മുറ്റത്തിൽ അയാൾ വന്നിരിക്കാറുണ്ട്. അവൾ പെട്ടെന്നവിടെ വരും. അയാളെ എഴുന്നേല്പിക്കും. കൈപിടിച്ചു വലിച്ചുകൊണ്ടു നീങ്ങും. രണ്ടു ശരീരങ്ങളും ഒന്നായിപ്പരിണമിക്കും. കണ്ണുകളടഞ്ഞുപോകും. ആ നിമിഷങ്ങളെപ്പറ്റി ചിന്തിച്ചുംകൊണ്ട് ആ ശരീരം വെള്ളത്തിൽ അങ്ങനെതന്നെ നിന്നു വിറങ്ങലിക്കും.

അമ്പലത്തിലെ ശാന്തിക്കാരനെ കണ്ടാൽ അവിടെയിരുത്തി ഒന്നു പാടിക്കണമെന്നു തോന്നും. ശാന്തിക്കാരൻ, രാജരത്നത്തിന്റെ തോടിരാഗം അതേപടി പാടി ഒപ്പിക്കും. കിട്ടപ്പാ പാടിയ ഒന്നുരണ്ടു പാട്ടുകളും തട്ടിവിട്ടേക്കും.

മണൽപ്പുറപ്പിൽ കൂടിയാനവന്മാരുടെ കുട്ടികൾ ചഡുഗുഡുകളിക്കാൻ വന്നിട്ടുണ്ടെങ്കിൽ അവരോടൊപ്പം നിന്നു താനും കുറച്ചുനേരം കളിക്കും. ചില സമയങ്ങളിൽ റോട്ടിലുള്ള പീടികത്തിണ്ണയിൽ കയറി, അതിലെ പോകുന്ന ലോറികളേയും ബസ്സുകളേയും, തിരുച്ചിക്കോട്ടയ്ക്കു പോയിവരുന്ന തീവണ്ടികളേയും മണിക്കൂറുകളോളം നോക്കിക്കൊണ്ടിരിക്കും.

അന്നു പലചരക്കുപീടികയുടെ മുൻഭാഗത്തു് ഇരിക്കുമ്പോഴാണു പെട്ടെന്നൊരു ബസ്സു് അവിടെ വന്നു നിന്നതു്. ബസ്സിൽനിന്നും ആരെല്ലാമോ ഇറങ്ങുന്നുണ്ടു്. കൂട്ടത്തിൽ താന്തോണിഗൗണ്ടരുമുണ്ടു്. ഗൗണ്ടരുടെ വലത്തുകണ്ണിന്റെ മുൻഭാഗത്തു് ഒരു കുറുത്ത മൂടി തൂങ്ങിക്കിടക്കുന്നുണ്ടു്. അയാളുടെ മകനാണു് കൈയും പിടിച്ചു നടത്തിക്കൊണ്ടുവരുന്നതു്. താന്തോണി വീട്ടിൽനിന്നും പോയിട്ടു് ഇരുപതു ദിവസമായി. കണ്ണിൽ ഒരു ദശ വളന്നതുകാരണം, അതു് ഓപ്പറേഷൻചെയ്യിക്കുന്നതിനു് തിരുച്ചിക്കോട്ടയ്ക്കു പോയിരിക്കുകയായിരുന്നു.

"എന്താ ഗൗണ്ടരേ, വരുന്നവഴിയാണോ?" അപ്പു ചോദിച്ചു.

"ആരെടാ ചിന്നപ്പാ, അതു്? നമ്മുടെ പട്ടണത്തിലെ സാമീടെ ശബ്ദംപോലെ തോന്നണല്ലോടാ." പീടികയുടെ ഭാഗത്തേക്കു തിരിഞ്ഞുനോക്കിക്കൊണ്ടു് താന്തോണി ചോദിച്ചു.

"അതേ അച്ഛാ!...സാമി എപ്പഴാ വന്നേ?" ചിന്നപ്പൻ അപ്പുവിനോട്ട ചോദിച്ചു.

"ഞാൻ വന്നിട്ട പത്തു ദിവസമായി."

"പത്തു ദിവസായോ? പട്ടണത്തിൽ എല്ലാവക്കും സുഖംതന്നെയല്ലേ?"

"അതേ...ഓപ്പറേഷൻ നടന്നുവോ?"

"നടന്നു, സാമീ. വെള്ളെഴുത്തുകണ്ണട വയ്ക്കണംന്നാ പറഞ്ഞേ. ഇനിയൊരു തവണകൂടി പോയിട്ട വരണം. എനിക്കിങ്ങനെയുള്ള സൂക്കേടൊന്നും വരില്ലാന്നാ കരുതിയതു്. നോക്കൂ, സാമീ—എന്റെ അച്ഛനും മുത്തച്ഛനും ആരുംതന്നെ ഇങ്ങനെ കണ്ണും മൂടി നടന്നു കഷ്ടപ്പെട്ടിട്ടില്ല. എനിക്കു വന്ന ഒരു കഷ്ടകാലം നോക്കൂ, സാമീ."

"വ്യസനിക്കണ്ട. കണ്ണിനു തരക്കേടൊന്നും വരില്ല. കണ്ണട വെച്ചാൽ ഒക്കെ ശരിയാവും."

"അതെല്ലാം ശരിയാവും, സാമീ. അമ്മയ്ക്കും കുഞ്ഞമ്മയ്ക്കും എല്ലാം സുഖംതന്നെയല്ലേ? വല്യമ്മയ്ക്കു സൂക്കേടാണെന്നു ചിന്നപ്പൻ പറഞ്ഞു. ഇപ്പോ എങ്ങനെയിരിക്കണു?"

"ഇപ്പോൾ സ്വല്പം ഭേദമാണു്. കുറേശ്ശെ എഴുന്നേറ്റു നടക്കാൻ കഴിയുന്നുണ്ടു്."

"അങ്ങനെ പറയൂ, സാമീ. സാമി പട്ടണത്തിലേക്കു പോയശേഷം സാമിയെപ്പറ്റിത്തന്ന്യാ എപ്പഴും സംസാരം...എനിക്കിങ്ങനെ അധികനേരം നില്ക്കാൻ പറ്റണില്ല സാമീ. സാമി അവിടെ ഉണ്ടാവൂല്ലോ?"

"ഉണ്ടാകും."

"അപ്പോ ഞാൻ രാവിലെ അങ്ങട്ട വരാം സാമീ. വല്യമ്മയോടും പറയൂ. വന്നവൻ നേരേയങ്ങു വന്നു കാണ

ന്നതിനേക്കാൾ എന്താണൊരു പണിയെന്നു വിചാരിച്ചേക്കാം!—ആ, അങ്ങനെയൊന്നും വിചാരിക്കണോരല്ല അവരു്...”

“അങ്ങനെയൊന്നും വിചാരിക്കില്ല. ഗൗണ്ടർ പോയി വിശ്രമിക്കൂ! രാവിലെ വന്നു കണ്ടാൽ തീർന്നു.”

താന്തോണി മകന്റെ കൈയും പിടിച്ചു സാവധാനം നടന്നു. അപ്പോഴാണു് അപ്പുവിന്നു വയറ്റിലൊരു കാളൽ ഉണ്ടായതു്. വന്ന ദിവസംമുതൽ എണ്ണിനോക്കി. പന്ത്രണ്ടു ദിവസമായി. താന്തോണിയെക്കണ്ടതും പഴയ ഓർമ്മകൾ പൊട്ടിവിടർന്നു. അയാളാണു് അന്നു കാളവണ്ടിയിൽ തന്നെ സ്റ്റേഷനിൽ കൊണ്ടുവന്നാക്കിയതു്.

‘എന്താ ഗൗണ്ടരേ, അസംബന്ധം പറയുന്നതു്?’ അന്നു് അപ്പു പെട്ടെന്നു ദേഷ്യപ്പെട്ടു ഗൗണ്ടരോടു ചോദിച്ചു. വയസ്സിൽ വലിയവരോടു് അങ്ങനെ പെട്ടെന്നു ദേഷ്യപ്പെട്ടു സംസാരിച്ചതിൽ അയാൾ ഖേദിച്ചു. തീവണ്ടിയിൽ കയറുന്നതിന്നുമുമ്പു താന്തോണിയോടു വളരെനേരം നിന്നു സംസാരിച്ചു്, തന്റെ തെറ്റിന്നു പ്രായശ്ചിത്തം ചെയ്തു.

എന്തിനാണു്, ഈ പീടികയുടെ മുൻഭാഗത്തു നിന്നു കൊണ്ടു വെറുതെ നേരം പോക്കുന്നതു്? എന്തിനാണിങ്ങോട്ടു പോന്നതു്? താന്തോണി എന്തോ കണ്ടുപിടിച്ചു പുഞ്ചിരിക്കുന്നതുപോലെ തോന്നിയല്ലോ. ഗൗണ്ടർ അന്നു് അങ്ങനെയെല്ലാം സംസാരിച്ചതെന്തിനാണു്? അയാൾ എന്തിനെക്കുറിച്ചെങ്കിലും സംശയിച്ചിരുന്നുവോ?..... അന്നങ്ങനെ സംശയിച്ചിരുന്നെങ്കിൽ അതിൽ യാഥാർത്ഥ്യമൊന്നുമില്ലായിരുന്നു.

അവിടെ ഇരിപ്പുറയ്ക്കുന്നില്ല; എഴുന്നേറ്റു. കഠിനമായ ഉച്ചവെയിൽ. കണ്ണടയ്ക്കാൻ കഴിയുന്നില്ല. അപ്പു

വീട്ടിലേക്കു നടന്നു. വെയിലിൽനിന്നും വീട്ടിനകത്തേക്കു കയറിയപ്പോൾ കണ്ണിൽ ഇരുട്ടു ബാധിച്ചു. കുറച്ചുനേരത്തേക്കു തപ്പിപ്പിടിച്ചു നടക്കേണ്ടിവന്നു.

"അപ്പുവാണോ? അപ്പു, നിനക്കു കത്തു വന്നിട്ടുണ്ടല്ലോ." ഊഞ്ഞാൽപ്പടിയിൽ കിടന്നുകൊണ്ടിരുന്ന ഭവാനിയമ്മാൾ പതുക്കെ എഴുന്നേറ്റിരുന്നു. തലയണയ്ക്കടിയിൽ വെച്ചിരുന്ന കാർഡെടുത്തു് അപ്പുവിന്റെ കൈയിൽ കൊടുത്തു. "പോസ്റ്റുമാൻ കൊണ്ടുവന്നു തന്നതാണു്. അരമണിക്കൂറായി. മദ്രാസിൽനിന്നാണെന്നാ തോന്നണതു്. ആരാ എഴുതിയിരിക്കണതു്?"

കാർഡ് വെളിച്ചത്തിലേക്കു നീട്ടിനോക്കി.

"അച്ഛനാണു്."

അപ്പു ശബ്ദമില്ലാതെ വായിക്കാൻ തുടങ്ങി. പറയത്തക്ക കാര്യമൊന്നുമില്ല. അപ്പു ഇങ്ങോട്ടു പോന്നതിനു ശേഷം എന്താണു കത്തൊന്നും എഴുതാത്തതു്? ഭവാനിയമ്മാളുടെ ശരീരസ്ഥിതി എങ്ങനെയിരിക്കുന്നു? സേലത്തിൽനിന്നും വിശാലം കത്തെഴുതിയിരുന്നു. അപ്പു വന്നുപോയ വിവരം അതിൽ കാണിച്ചിരുന്നു. അപ്പു എപ്പോഴാണു മടങ്ങിവരുന്നതെന്നു് അമ്മ ചോദിച്ചിരിക്കുന്നു. അപ്പു കത്തെഴുതാത്തതിൽ കാവേരിക്കു പരിഭവമുണ്ടു്. വേറെ വിശേഷവുമായിട്ടു കത്തിൽ ഒന്നുംതന്നെയുണ്ടായിരുന്നില്ല.

അപ്പു വിവരമെല്ലാം ഭവാനിയമ്മാളെ പറഞ്ഞു ധരിപ്പിച്ചു.

"എപ്പോഴാണു മടങ്ങിവരുന്നതെന്നു ചോദിച്ചിരിക്കുന്നു; അല്ലേ?" ദൂരത്തേക്കു നോക്കിക്കൊണ്ടു ഭവാനിയമ്മാൾ ചോദിച്ചു.

"....."

"അതിനു് എന്തു മറുപടിയാണു് എഴുതാനുദ്ദേശിക്കുന്നതു്?"

"....."

കുറച്ചുനേരത്തെ നിശ്ശബ്ദത.

"നിനക്കുതന്നെ ഒരു അഭിപ്രായമില്ലാത്തതുപോലെ തോന്നുന്നല്ലോ?" അപ്പുവിന്റെ അഭിപ്രായമാരാഞ്ഞുകൊണ്ടുള്ള ചോദ്യം.

അപ്പു ഒന്നും പറയാതെ നിന്നനിലയിൽത്തന്നെ നിന്നു. അയാളുടെ കണ്ണുകൾ പിൻഭാഗത്തുള്ള മുറ്റത്തിലായിരുന്നു. ഹൃദയം പിടച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. നില്ക്കാൻ കഴിയാത്തവിധം കാലുകൾ കുഴയുന്നുണ്ടായിരുന്നു. കൈയിലിരുന്ന കാർഡ് ഇലപോലെ വിറച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. അടുത്തുള്ള തൂണിന്മേൽ പിടിച്ചു സ്വയം നിയന്ത്രിക്കാൻ പരിശ്രമിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു.

"എന്താ അപ്പൂ?"

"...ഉം?"

"മടങ്ങിപ്പോണംന്നാണോ വിചാരിക്കണതു്?"

"ഞാനെന്തിനേയോകുറിച്ചു വിചാരിക്കുകയായിരുന്നു അമ്മായീ." കാർഡ് പിടിച്ചിരുന്ന കൈ നിയന്ത്രണംവിട്ടു വിറയ്ക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നു. തൂണിന്മേൽത്തന്നെ അമർത്തിപ്പിടിച്ചു് അതിനെ നിയന്ത്രിക്കാൻ അപ്പു ശ്രമിച്ചു.

"നീ വേദാന്തം പറഞ്ഞുകൊട്ടക്കുന്നവക്കെന്തു മറുപടിയാണു പറയാന്നാലോചിക്കുകയായിരുന്നോ?"

"അല്ലമ്മായീ."

"എന്നാ എന്താന്ന്ച്ചാ മനസ്സു തുറന്നങ്ങു പറഞ്ഞൂടേ?" ഭവാനിയമ്മാൾ സാവധാനം എഴുന്നേറ്റിരുന്നു. അവർ നടപ്പുരയിലൂടെ പാഠശാലക്കെട്ടിടത്തിലേക്കു നടന്നുചെന്നു. ആ രണ്ടു് അന്തേവാസികളും കിണറ്റു

ങ്കരമുറ്റത്തുള്ള ഇറയത്തു കിടന്നുറങ്ങുന്നുണ്ടായിരുന്നു. ഭവാനിയമ്മാൾ വീണ്ടും നാലുകെട്ടിലേക്കു വന്നു. ഇന്ദു പിൻഭാഗത്തു് ഇറയത്തു ചമ്രംപടിഞ്ഞിരുന്നു് എന്തോ ജോലിയിൽ വ്യാപൃതയായിരുന്നു. മടങ്ങിവന്ന ഭവാനിയമ്മാൾ പിൻവാതിൽവരെ ചെന്നിട്ടു വീണ്ടും മടങ്ങിവന്നു് ഉമ്മറവാതിലും പിൻവാതിലും കാണത്തക്കവണ്ണം ചുമരിന്നരികിലുള്ള ബെഞ്ചിന്മേലിരുന്നു.

"പിൻഭാഗത്തു മുറ്റമാണു സ്വർഗ്ഗമെന്നു വിചാരിച്ചിരിക്യാണു് ഇന്ദു." അവർ അങ്ങോട്ടു തിരിഞ്ഞുനോക്കി.

"എന്താണമ്മായീ വേണ്ടതു്?"

"കുറച്ചു ചൂടുവെള്ളം വേണം. നീതന്നെ ചെന്നു് ആ അടുക്കളയിൽനിന്നും ഒരു ഗ്ലാസ്സു് വെള്ളമെടുത്തുകൊണ്ടു വരൂ! അവളെ ഇപ്പോ വിളിക്കണ്ട."

അപ്പു അടുക്കളയിലേക്കു ചെന്നു വെള്ളമെടുത്തുകൊണ്ടുവന്നു. കെറോസിൽനിന്നും ഗ്ലാസ്സിലേക്കു പകരുമ്പോൾ നിലത്തെല്ലാം തെറിച്ചുവീണു. വിറയ്ക്കുന്ന കൈയിനെ നിയന്ത്രിക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. വളരെ ശ്രമപ്പെട്ടാണു് ആ ഗ്ലാസ്സു് ബെഞ്ചിന്മേൽ കൊണ്ടുവന്നു വെച്ചതു്.

വീണ്ടും നിശ്ശബ്ദത. ആ വീട്ടിന്നകത്തു് അതു ഘനീഭവിച്ചുനിന്നു. ഒരു നേരിയ ശ്വാസംപോലും പേരൊലിയെ സൃഷ്ടിക്കുവാൻ പര്യാപ്തമായിരുന്നു. കാറ്റുപോലും ശ്വാസമടക്കിയാണു് അങ്ങോട്ടു പ്രവേശിച്ചതു്.

"പട്ടണത്തിലെപ്പോലെ ഇവിടെ പണം കിട്ടുകയില്ലെന്ന വിവരം നിനക്കറിയാമല്ലോ..."

"സമ്പാദ്യത്തെക്കുറിച്ചു ഞാൻ വേവലാതിപ്പെട്ടിന്നില്ലമ്മായീ."

"പിന്നെ?"

"എനിക്കവിടെ ഒന്നുംതന്നെ പിടിക്കുന്നില്ല."

"എന്നുപറഞ്ഞാൽ?"

"എനിക്കു പട്ടണത്തിൽ താമസിക്കാൻതന്നെ ഇഷ്ടം തോന്നുന്നില്ല."

"അങ്ങനെയാണെങ്കിൽ ഇവിടെത്തന്നെ താമസിച്ചുകൊള്ളൂ."

"...ഉം?"

"എനിക്കുശേഷം ഈ വീടിന്റെയും പാഠശാലയുടെയും നിലയെന്താവുമെന്നാ നീ നിരീക്കണതു്?"

"....."

"തിരുച്ചിയിൽനിന്നും വിശ്വത്തിനോടിങ്ങോട്ടു വരാൻ ഞാൻ എഴുതിയിട്ടുണ്ടു്."

"ഏതു വിശ്വം?"

"ആ വക്കീൽഗുമസ്തനില്ലേ?... അവനെത്തന്നെ... ആ ശാസനമൊന്നു മാറ്റിയെഴുതണം."

"ഏതു ശാസനമാണമ്മായീ?"

"പാഠശാലയെക്കുറിച്ചു് എഴുതിവെച്ചിരിക്കുന്നതുതന്നെ. ഞാനങ്ങട്ടു കണ്ണടച്ചാൽ, പിന്നെ എന്താ നടക്കാന്നു് എങ്ങനെ പറയാനാ? നീതന്നെയാണു് ഇതെല്ലാം നോക്കി നടത്തിച്ചെല്ലേണ്ടതു്. വീടെല്ലാം ഇന്നു നോക്കിക്കൊള്ളാം. നാട്ടിലുള്ളോരടെ കണ്ണെല്ലാം ഇങ്ങട്ടു തിരിയാൻപോവാണു്. നീ പാഠശാലയെ നോക്കിനടത്തും. വീടിനെ ഇന്നുവും. മനുഷ്യരു വെറുതെ ഇരിക്ക്യോടാ അപ്പൂ? വേദം പഠിപ്പിച്ചുകൊട്ടക്കാനാണത്രേന്നു് നാട്ടിനെ നന്നാക്കാൻ പുറപ്പെട്ട രണ്ടുപേർ പറയും. പാഠശാലയെ നടത്തിച്ചെല്ലുന്നത്രേന്നു് ഇന്നുവിനെ നോക്കി വേറെ നാലുപേർ പറയും. അങ്ങനെയാവുമ്പോ

പിന്നെ ഇവിടെ ആരാ വന്നു പഠിക്കാൻപോണേ?... വേറെ ആരെയെങ്കിലും വേണമെങ്കിൽ വെച്ചു നടത്താം. അതിനു് എന്റെ മനസ്സു സമ്മതിക്കാത്തതുപോലെയാണു് ഇരിക്കണതു്. ഊണുകഴിക്കാതെ, വെള്ളം കുടിക്കാതെ, ഇന്നു ആറുമാസംകൊണ്ടങ്ങു ചാവണന്നാണെങ്കിൽ അങ്ങനെ ചെയ്യാം...മോഹമെന്നു പറയണതു മുപ്പതുനാളത്തേക്കാണു്. വേദത്തിന്മേൽ മോഹം ജനിച്ചതുകൊണ്ടാണു് ഞാനങ്ങനെയെല്ലാം ചെയ്തുവെച്ചതു്. മുപ്പതുകൊല്ലം നടന്നു. കഴിഞ്ഞമാസം ഞാൻ കണക്കു കൂട്ടിനോക്കി. നൂറിനാലുപേർ ഇവിടെ താമസിച്ചു വേദാദ്ധ്യയനം നടത്തിപ്പോയിട്ടുണ്ടു്. അവരിൽ രണ്ടുപേർ ഇപ്പോഴില്ല. ആയുസ്സവസാനിച്ചുപോയി. ബാക്കി നൂറ്റിരണ്ടുപേരും വേദംചൊല്ലിയാണു കഴിച്ചുകൂട്ടണതു്. കേശവഭട്ടൻ അരിശിക്കരയിൽ ഒരു പാഠശാല സ്ഥാപിച്ചു നടത്തിവരാണു്. നരസു ബോംബേയിൽ വേദം പഠിപ്പിക്കുകയാണത്രേ. നൂറിലധികം വിദ്യാർത്ഥികൾക്കു് ഇവിടെനിന്നും വേദവിദ്യ നല്ലിയിട്ടുണ്ടു്. നൂറു് അശ്വമേധയാഗം നടത്തിയതുപോലുള്ള മനശ്ശാന്തിയാണെനിക്കുണ്ടാവുന്നതു്...മതി. ഇനി എന്തായാലെന്താ? നൂറു്, നൂറമ്പതു്, ഇരുന്നൂറു് എന്നിങ്ങനെ തലയെണ്ണിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നതുകൊണ്ടു് എന്താണു പ്രയോജനം?..."

ഭവാനിയമ്മാൾ വളരെ പതുക്കെയാണു സംസാരിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നതു്. ഇന്നു അങ്ങോട്ടു വരുന്നതു കണ്ടു. അവൾ അടുക്കളയിലേക്കു തിരിഞ്ഞു. അവർ സംസാരം സ്വല്പസമയത്തേക്കു നിർത്തി. വീണ്ടും തുടർന്നു:

"നാലുപേക്കു വേദവിദ്യ നല്ലണമെന്നു മോഹം തോന്നി. അതു നടന്നു. തലയെണ്ണി നോക്കുന്നതെന്തിനാണു്? അങ്ങനെ നോക്കണതു് അഹംഭാവമാണു്. നമ്മ

ളില്ലെങ്കിൽ വേദങ്ങൾ നിലനില്ലുില്ലേ? അവ അനാദിയാണു്. കാറ്റിൽ അലയടിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു. ഏതോ മഹർഷിപുംഗവൻ അതു കണ്ടു. നാക്കുകൊണ്ടു് ഉച്ചരിച്ചു. അവ നാക്കിൽനിന്നും കാറിലേക്കു പോയാലും എന്നെന്നും നിലനില്ലുില്ലേ? നമ്മുടെ പിൻഗാമികൾക്കു ഭവാനിയും ഈ പാഠശാലയും മാത്രമേ ശരണമുള്ളോ?... വേദവിദ്യ നല്ലുന്നവൻ ശുകബ്രഹ്മാവിനെപ്പോലെ ഇരിക്കണം; ഭീഷ്മരെപ്പോലെ ഇരിക്കണമെന്നു് എല്ലാവരും അവനെ നിർബ്ബന്ധിക്കുന്നു. അല്ലെങ്കിൽ, ഇഷ്ടപ്പെട്ടാലും ഇല്ലെങ്കിലും ഒരുവളെ കെട്ടിക്കൊണ്ടു കാലംകഴിക്കണം... അങ്ങനെയാണു ഞാൻ കഴിച്ചുകൂട്ടിയതു്. എത്ര നാളാണു് അങ്ങനെ ജീവിച്ചതു്? എന്തൊരു ജീവിതമായിരുന്നു അതു്?..."

അവർ ഒരു കവിൾ ചുടുവെള്ളം കുടിച്ചു.

"അതുകൊണ്ടാണു ശാസനത്തെ മാറിയെഴുതണമെന്നു ഞാൻ തീരുമാനിച്ചതു്. കഴിയുമെങ്കിൽ വേദം പഠിപ്പിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കൂ! അല്ലെങ്കിൽ പത്തു കുട്ടികൾക്കു ഭക്ഷണം കൊടുത്തു പള്ളിക്കൂടത്തിലേക്കു പറഞ്ഞയച്ചുകൊണ്ടിരിക്കൂ! ഇംഗ്ലീഷുപള്ളിക്കൂടത്തിലേക്കോ ഏതു പള്ളിക്കൂടത്തിലേക്കായാലും വിരോധമില്ല—അതെല്ലാം ആ കുട്ടികളുടെ ഇഷ്ടത്തിനു വിട്ടേക്കൂ. വേദം പഠിച്ചാലും, വാദം പഠിച്ചാലും അതുങ്ങളുടെ വയറ്റിൽ രണ്ടു വറ്റു വീഴണമെന്നേ എനിക്കുള്ളൂ. വിശപ്പാണു് ഈശ്വരൻ. അതിനു നിവേദ്യം വെച്ചാൽ മതി... ഇങ്ങനെ പറയണതുപോലും അഹംഭാവംപറച്ചിലാണു്. എത്ര വിശന്ന വയറുകളുടെ മുമ്പിൽ നമുക്കു നിവേദ്യം വെക്കാൻ കഴിയും?... സാധിക്കില്ല. എന്നാൽ നമുക്കു് ഈശ്വരന്റെ സ്മരണയുണ്ടാവുമല്ലോ. ഈശ്വരൻ വിശ

പ്പിന്റെ ശ്രദ്ധയിലാണിരിക്കുന്നത്... ഇക്കാര്യം നീ ഓർമ്മിച്ചാൽ മതി... എനിക്കുവേണ്ടി."

ഭവാനിയമ്മാൾ വളരെ സാവധാനത്തിലാണു സംസാരിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നതു്. അവരുടെ ഓരോ വാക്കും അപ്പു സശ്രദ്ധം കേട്ടുകൊണ്ടിരുന്നു. ആ സമയത്താണു് ഇന്ദു നാലുകെട്ടിന്നകത്തേക്കു വന്നു് ഊഞ്ഞാൽച്ചങ്ങലയെ പിടിച്ചുകൊണ്ടു് അങ്ങോട്ടു നോക്കിനിന്നതു്.

അപ്പുവിന്റെ തല താണിരുന്നു. കാലുകൾ വല്ലാതെ കുഴയുന്നു. അസഹ്യമായ മനോവേദനയോടെ അയാൾ നിന്നുകൊണ്ടിരുന്നു.

ഭവാനിയമ്മാൾ സംസാരം നിർത്തിയിട്ടു കുറച്ചുനേരമായി. ഇപ്പോൾ ഘനീഭൂതമായ നിശ്ശബ്ദതയല്ല; സന്ധിബന്ധങ്ങളെല്ലാം തകർന്നു്, അമർന്നുകിടക്കുന്ന നിശ്ശബ്ദതയായിത്തീർന്നിരുന്നു.

അവർ ഒരു കവിൾ വെള്ളംകൂടി കുടിച്ചു. പതുക്കെ എഴുന്നേറ്റുവന്നു് ഊഞ്ഞാലിന്മേൽ വന്നു കിടന്നു.

"പയറെല്ലാം ചേററിവെച്ചോ, ഇന്ദൂ?"

"ഇല്ലമ്മായീ."

"മുഴുവനാക്കാണ്ടു് ഇങ്ങു വരേ?"

"ദാഹം വന്നു. കുറച്ചു വെള്ളം കുടിക്കാൻ വന്നു. ദാ, പോവാണു." അവൾ അവിടെനിന്നും പോയി.

നെഞ്ചു പിളർക്കുന്ന വേദന; ഒരു ഗദ്ഗദം!

"എന്താപ്പൂ?"

അപ്പു ഒരു ശിശുവിനെപ്പോലെ കരയുന്നു. കരച്ചിലടക്കാൻ അയാൾ വല്ലാതെ ബുദ്ധിമുട്ടുന്നുണ്ടു്.

"അപ്പു എന്തിനാണു കരയണതു്? നീ ഒന്നും തെറ്റു ചെയ്തിട്ടില്ലല്ലോ. ഇന്ദുവിന്റെ കഷ്ടപ്പാടു് എനിക്കു

കാണാൻവയ്യ. അതുകൊണ്ടാണ് ഞാൻ പറഞ്ഞതു്. അതിനു നീയെന്തിനാണു കരയണതു്? മിണ്ടാതിരിക്കു്!"

പാഠശാലയിലെ കിണറുങ്കരയിലുള്ള ഇറയത്തു് ഉറങ്ങിക്കിടന്നിരുന്ന കുട്ടികൾ എഴുന്നേറ്റെന്നാണു തോന്നുന്നതു്. കിണറ്റിൽനിന്നും വെള്ളം കോരുന്ന ശബ്ദം കേൾക്കാറായി.

"അപ്പു, നീ പൊയ്ക്കോ! കുട്ടികൾ രണ്ടുപേരും എണീറ്റിരിക്കണു. അവക്കു മോരിൽ കുഴച്ചു ചോറുകൊട്ടക്കാൻ ഇന്ദുവിനോടു പറയൂ. മുളകോ, ചീവക്കായോ മറേറാ പൊടിക്കണംന്നു് അവൾ പറഞ്ഞു. അതു് യന്ത്രത്തിലിട്ടു പൊടിപ്പിക്കാൻ അവരെ പറഞ്ഞയയ്ക്കാൻ അവളോടു പറയൂ."

അപ്പു മുഖം തുടച്ചുംകൊണ്ടു് അവിടെനിന്നും നടന്നു പോയി.

ഏഴു്

ഭവാനിയമ്മാളെ കാണുമ്പോൾ അപ്പുവിന്നൊരു സങ്കോചം. അവരുടെ കണ്ണിൽപ്പെടാതിരിക്കണമെന്നു് അയാൾക്കാഗ്രഹമുണ്ടു്. ഉച്ചവെയിൽ ആറിത്തുടങ്ങി. ചൂടിനു ശമനമായിട്ടില്ല. അയാൾ വീട്ടിൽനിന്നും പുറപ്പെട്ടു.

നാണമോ, വേദനയോ, ദേഷ്യമോ—എന്തുമാകട്ടേ—ആരോടാണു പറഞ്ഞുതീർക്കുക? കാവേരിപ്പുഴ ഒന്നു മാത്രമേയുള്ളു. അയാൾ പുഴക്കരയിലേക്കു നടന്നു. റെയിൽപാളത്തെ മുറിച്ചുകടന്നു്, മൂളിമരത്തോപ്പിലൂടെ നടന്നു് ശിവക്ഷേത്രത്തിന്റെ മുമ്പിലുള്ള മണ്ഡപത്തിൽ വന്നു നിന്നു. കടവിന്റെ പടവുകളിൽ ഇപ്പോഴും വെയിലടി

ക്കുന്നുണ്ട്. അതിന്റെ ഒരു ഭാഗത്തു പന്നുവന്നിരുന്ന മരനിഴൽ പടവുകളിൽ മുഴുവനും പരക്കാൻ ഇനി അധികനേരം വേണ്ടിവരില്ല. എന്നാൽ അത്രവേഗം ചൂടാറിയെന്നുവരില്ല. മണ്ഡപത്തിന്റെ തണുത്ത നിഴലിൽ അപ്പു ഇരുന്നു.

എന്തു കാര്യമാകട്ടേ—ഇവിടെ വരാതിരിക്കാൻ കഴിയുകയില്ല; കാവേരിയോട്ട പറഞ്ഞു് കരയാതിരിക്കാൻ കഴിയുകയില്ല. എന്നുവെച്ചാൽ തന്നോടുതന്നെ. അതിനു വേണ്ട ഏകാന്തത ഇവിടെ മാത്രമേ കിട്ടുകയുള്ളു.

പഠിത്തം കഴിഞ്ഞു നാട്ടിലേക്കു മടങ്ങിപ്പോകാൻ തീരുമാനിച്ച അന്നു്, ഇരുട്ടു കട്ടകുത്തുന്നതുവരെ ഇവിടെ ഇരുന്നുവല്ലോ—ആ സായംസന്ധ്യയെ അയാൾ ഓർമ്മിച്ചു. അന്നത്തെപ്പോലെതന്നെയാണു് ഇന്നും. ഇന്നും, അന്നു തോന്നിയതുപോലെ കാവേരിയെ ആദ്യമായിട്ടാണു കാണുന്നതെന്നു തോന്നി. ഈ പുഴക്കരയെ വിട്ടുകളാൻ സാദ്ധ്യമല്ലെന്നു തോന്നി.

ഭവാനിയമ്മാൾ പറഞ്ഞതോർക്കുമ്പോൾ ഒരു പരിഭ്രമം; ഒരു കുറ്റബോധം.

അവർക്കുവേണ്ടിയാണത്രേ! ഇന്ദുവിന്റെ കഷ്ടപ്പാടു കണ്ടുകൊണ്ടിരിക്കാൻ സാദ്ധ്യമല്ലത്രേ! അപ്പുവിന്റെ കഷ്ടപ്പാടുകളും!

മുപ്പതു സംവത്സരങ്ങളായി കെട്ടിയുയർത്തിയ കോട്ടയെ ഇടിച്ചുതകർക്കുന്നു. അപ്പുവിനുവേണ്ടി എല്ലാം തകർത്തു തരിപ്പണമാക്കുന്നു. അങ്ങനെ ചെയ്യാൻ താനെത്ര മഹത്കാര്യമാണു നിർവ്വഹിച്ചിട്ടുള്ളതു്!

വേണ്ട വേണ്ടെന്നു പറഞ്ഞു്, കാലിൽ വീണു ക്ഷമായാചനംചെയ്തു് ഇവിടെനിന്നും ഓടിക്കടന്നുകള

ഞാനെന്താ? എന്നാൽ—എങ്ങോട്ടാണോട്ടക? ഇന്ദുവി ല്ലാതെ തനിക്കെങ്ങനെ കഴിച്ചുകൂട്ടുവാൻ കഴിയും? താൻ എത്ര ദൂരത്തിലേക്കോടിപ്പോയാലും, അവളുടെ ദുരിത ങ്ങൾക്കു് അറുതിയുണ്ടാകുമോ? അവൾ എങ്ങിയേങ്ങി കരഞ്ഞുകൊണ്ടല്ലേ കാലംകഴിക്കുക? ആ രൂപം കണ്ണുറി യാതെ മനസ്സിൽ വന്നു പതിച്ച നിഴലുപോലെ തന്നെ പിന്തുടരും.

അവളുടെ കല്യാണത്തെക്കുറിച്ചു് ഓമ്മവന്നു. ഈറോട്ടിലേക്കു യാത്രപുറപ്പെട്ട ദിവസത്തെക്കുറിച്ചു് ഓത്തു. അപ്പു അന്നു് അവിടെനിന്നും അപ്രത്യക്ഷനായി. വണ്ടിയിൽ കയറിയപ്പോൾപ്പോലും വന്നുകണ്ടില്ല. റെയിൽവേസ്റ്റേഷനിലേക്കും പോയില്ല. പുഴക്കരയ്ക്കു പോകുന്ന വഴിയിലുള്ള ആൽത്തറയിൽ പ്രതിഷ്ഠിച്ചി രിക്കുന്ന ഗണപതിവിഗ്രഹത്തിന്റെ അടുത്തു ചെന്നി രുന്നു. തറക്കല്ലുകളുടെ വിടവിൽ മുളച്ചുപൊന്തിയിരുന്ന കറുകനുല്ലിന്റെ ഇളന്തണ്ടുകളെ പറിച്ചെടുത്തു കടിച്ചു കാന്നുകൊണ്ടിരുന്നു. ഭവാനിയമ്മാളായാലും, ഇന്ദുവാ യാലും, പരശുവായാലും—ആരെക്കുറിച്ചോത്താലും അസ ഹ്യമായ ദേഷ്യം—കയ്പു്! അന്നു വിശപ്പുപോലും അറി ഞ്ഞില്ല. വയറു് ഇരമ്പുന്നുണ്ടായിരുന്നു. അടുത്തുള്ള ഒരു ചെറിയ തോട്ടു് ഒഴുകുന്നുണ്ടു്. അതിൽ ആളയരം കോറപ്പുല്ലുകൾ മുളച്ചുനില്പുണ്ടു്. അപ്പു ആ തോട്ടിൽ ചെന്നിറങ്ങി. നാലഞ്ചു കോറപ്പുല്ലുകൾ പറിച്ചെടുത്തു. അവയെ ആഞ്ഞു വീശി. ചൂളംവിളിക്കുന്നതുപോലുള്ള ഒരു ശബ്ദം മുഴങ്ങി. ഒടിച്ചൊടിച്ചു് അവയിലുള്ള ചോറെടുത്തു കടിച്ചുതുപ്പിക്കളഞ്ഞു. ശാന്തിമുഹൂർത്തം നടന്ന ദിവസത്തെക്കുറിച്ചും ഓമ്മിച്ചു. ചടച്ചു മെലി ഞ്ഞ ശരീരം; ഈറക്കമ്പുപോലുള്ള കൈ; മെലിഞ്ഞു

നീണ്ട കഴുത്തു്; അയാൾ ഇന്ദുവിനെ തൊട്ടു. ഇന്ദു മുഖം ചുളിച്ചു...

. ശ്ശ്ശ്...അപ്പു മുഖം ചുളിച്ചു. ശിവക്ഷേത്ര മണ്ഡപം; മുമ്പിൽ കാവേരിനദി; അങ്ങേപ്പുറത്തു കാറ്റാടിമരത്തോപ്പു്. അയാൾ വീണ്ടും പ്രകൃതത്തിലേക്കു വന്നു.

അന്നെന്തിനാണു് അമ്മയെപ്പോലെയാണു്, സഹോദരിയെപ്പോലെയാണു് എന്നെല്ലാം നുണ പറഞ്ഞതു്?

കൈകൊണ്ടു നെറ്റി തിരുമ്മി; കണ്ണും തിരുമ്മി. പതഞ്ഞുവരുന്ന ചിന്തകളെ തിരുമ്മിക്കളയുകയാണോ?

ഉറുമ്മുന്നൊരു മുരങ്ങൽശബ്ദം കേട്ടു് അപ്പു തിരിഞ്ഞുനോക്കി. ഒരു വെളുത്ത നായു് വന്നു നില്ക്കുന്നു. പിൻകാലുകൾകൊണ്ടു് ഇളക്കിപ്പുറപ്പിച്ച മണൽ അയാളുടെ മുഖത്തു വന്നു വീണു. അപ്പു അതിനെ അടിക്കാൻ കൈ ഓങ്ങി. അതു ശരേന്നു് ഓടിപ്പോയി. കുറച്ചകലെച്ചെന്നു തിരിഞ്ഞുനിന്നു. അയാളെ ശകാരിക്കുന്നതുപോലെ കുറേനേരം കുരച്ചു. അപ്പു വീണ്ടും കൈ ഉയർത്തി. ശകാരിക്കുന്നതുപോലെ കുരച്ചുകൊണ്ടു് അതു കാറ്റാടിമരത്തോപ്പിലേക്കു് ഓടിമറഞ്ഞു.

അപ്പുവിനു ചിരിയാണു വന്നതു്. ഇനി ഇവിടെ ഇരുന്നതു മതി. എഴുന്നേറ്റു നടന്നു. എന്നാൽ അടുത്ത ക്ഷണത്തിൽത്തന്നെ മരംപോലെ നിന്നുപോയി. ദൂരത്തിൽ, കാറ്റാടിമരത്തോപ്പിലേക്കു വരുന്ന വഴിയിലൂടെ ഒക്കത്തു കുടവും എടുത്തുകൊണ്ടു് ഇന്ദു വരുന്നു. വൈകുന്നേരംതോറും ഒരു തവണ കാവേരിവെള്ളം അവൾ എടുത്തുകൊണ്ടുപോവുക പതിവാണു്. മണി നാലരപോലും ആയിട്ടില്ലെന്നു് അപ്പോഴാണു് അപ്പുവിനു മന

സ്സിലായതു്. അയാൾ അവിടെ അങ്ങനെതന്നെ ഇരിക്കുകയാണുണ്ടായതു്.

"അല്ലാ, ഈ വെയിലിൽ ഇവിടെ വന്നു് ഇരിക്ക്യാണല്ലേ?" അട്ടത്തു വന്നതും ഇന്ദു ചോദിച്ചു.

"വെയിലോ മഴയോ എന്തായാലും ഇവിടെ വന്നാൽ മാത്രമേ എനിക്കു് ഒരു മനസ്സമാധാനമുള്ളു."

ഇന്ദു മറുപടി പറഞ്ഞില്ല. കുറച്ചു മണ്ണെടുത്തു ചെമ്പുകുടം തേയ്ക്കാൻതുടങ്ങി.

"ഞാൻ ഇവിടെ വന്നു പഠിച്ചതുകൊണ്ടു്, കുവളമെല്ലാം വെട്ടിക്കളഞ്ഞു പകരം മുരിങ്ങമരം നട്ടമെന്നാണു തോന്നുന്നതു്."

"കുവളമരത്തിനെ വെച്ചു പൂജിക്കാനല്ലേ കഴിയൂ. മുരിങ്ങമരമാണെങ്കിൽ കായ് പറിച്ചു തിന്നാമല്ലോ." ഇന്ദു പറഞ്ഞു.

"അമ്മായി എന്താണു പറഞ്ഞതെന്നറിയാമോ?"

"അറിഞ്ഞു. ഇന്നു രാവിലെ എന്നോടു പറഞ്ഞു. നിങ്ങൾക്കു വേണമെങ്കിൽ തോന്നുമ്പോൾ കാവേരിക്കരയിൽ വന്നിരുന്നു മനഃസമാധാനം നേടാം. ഞാൻ രണ്ടു പറ പയറെടുത്തു ചേറിക്കൊഴിക്കാൻ ഇരുന്നു."

ഇന്ദു കുടം കഴുകി വെള്ളം നിറച്ചെടുത്തു.

"അമ്മായിയുടെ മനസ്സു കാവേരിനദിയാണു്. അഖണ്ഡപ്രവാഹമായിട്ടാണു് അതൊഴുകുന്നതു്. സ്നേഹമയമായും കരുണാർദ്രമായും അതു പതഞ്ഞൊഴുകുന്നു. എന്നാൽ എന്റെ മനസ്സിൽ ഭയം തോന്നുന്നു. ഞാൻനിമിത്തമല്ലേ ഇതെല്ലാം..."

"കാവേരി കൈവഴികളായല്ലേ പായേണ്ടതു്? പായുന്നതിനും വറ്റുന്നതിനും രണ്ടു കൈവഴികൾ വേണ്ടേ? അവർ പറയുന്നതു ചോദ്യംചെയ്യാതെയങ്ങു ചെയ്യു

തീക്കാൻ രണ്ടുപേർ വേണ്ടതല്ലേ?... ആട്ടേ, നിങ്ങൾക്കു വരാൻ താമസമുണ്ടോ?"

"ഞാൻ കുറച്ചുനേരം കഴിച്ചു വരാം."

ഇന്ദു പുറപ്പെട്ടു. ആൽത്തറയിൽ കയറി പ്രദക്ഷിണംവെച്ചു.

"നിങ്ങളുടെ ഭയം ഇപ്പോഴും തീർന്നിട്ടില്ല. അതുകൊണ്ടാണ് അമ്മായി മുരിങ്ങമരംതന്നെ നട്ടുപിടിപ്പിക്കാൻ തീരുമാനിച്ചിരിക്കുന്നതെന്നു തോന്നുന്നു." അവൾ പതുക്കെ പറഞ്ഞുകൊണ്ട് അവിടെനിന്നും പോയി.

അപ്പു നിലത്തു നോക്കിക്കൊണ്ടിരുന്നു. കുറച്ചു നേരത്തിനുശേഷം അവളെ എത്തിപ്പിടിക്കാനെന്നപോലെ എഴുന്നേറ്റു വേഗം നടന്നു. അങ്ങു ദൂരത്തിൽ അവളുടെ രൂപം തീവണ്ടിപ്പാതയെ മുറിച്ചു കടന്നുകൊണ്ടിരുന്നു.

എട്ട്

ഭവാനിയമ്മാൾ തനിക്കുവേണ്ടി നീക്കിവെച്ചിരുന്ന അഞ്ചേക്കർ നിലം ഇന്ദുവിന്റെപേരിലെഴുതി. മുപ്പതു് ഏക്കർ നിലത്തെ, വിശപ്പിനുമുമ്പിൽ സമർപ്പിക്കുന്ന നിവേദ്യമായിട്ട് അവർ രണ്ടുപേരുടേയും പേരിൽ എഴുതി. ശാസനം കട്ടക്കമഷിയിൽ എഴുതിച്ചു് കൈയൊപ്പിട്ടുവെച്ചു.

രജിസ്ട്രേഷൻ കഴിഞ്ഞതും, കൂലിയും വാങ്ങിക്കൊണ്ട് വിശപം കോട്ടയിലേക്കു ബസ്സ് കയറി. ഭവാനിയമ്മാൾ, അപ്പു, ഇന്ദു എന്നിവർ തീവണ്ടിയിലും കയറിപ്പോന്നു.

അവരെല്ലാവരും വീട്ടിൽ വന്നുകയറി.

"എന്റെ കാലംവരെ ഇതു വേദപാഠശാലയായിട്ടു തന്നെ നടക്കട്ടെ. പിന്നീടെല്ലാം നിങ്ങളുടെ ഇഷ്ടംപോലെയാകട്ടെ. ഇന്നാ, ഇതു് ഇന്ദുവിന്റെ കൈയിൽ കൊടുത്തു പെട്ടിയിൽ വെയ്ക്കാൻ പറയൂ." ഭവാനിയമ്മാൾ നാലുകെട്ടിന്നകത്തു വന്നു് ഊഞ്ഞാലിൽ കയറിയിരുന്നതും മരണശാസനത്തെ അപ്പുവിന്റെ നേരെ നീട്ടിക്കൊണ്ടു പറഞ്ഞു. അവർ ഊഞ്ഞാൽപ്പടിയിന്മേൽ ചെരിഞ്ഞുകിടന്നു. കൈയും കാലും കഴുകി ശുദ്ധംവരുത്തിയിട്ടു കാപ്പിവെയ്ക്കാൻ അടുക്കളയിലേക്കു ചെന്ന ഇന്ദുവിനെ വിളിച്ചു്, അപ്പു ആ ശാസനത്തെ അവളുടെ കൈയിൽ കൊടുത്തു.

"ഇനി നിന്റെ അച്ഛനു മറുപടി എഴുതിക്കോളൂ!" എന്നു പറഞ്ഞ ഭവാനിയമ്മാൾ കുറച്ചുനേരം കണ്ണടച്ചിരുന്നു. "നാട്ടിലേക്കു പോയിരിക്കുന്ന അന്തേവാസികൾക്കും ഉടനേ മടങ്ങിവരണമെന്നുപറഞ്ഞു് എഴുതൂ!"

അന്തേവാസികൾക്കു കത്തുകളെഴുതി പിറേറന്നു തന്നെ തപാലിലിട്ടു. എന്നാൽ അച്ഛനു കത്തെഴുതിയില്ല. എന്താണെഴുതേണ്ടതു്? എങ്ങനെയാണു് എഴുതേണ്ടതു്? കാവേരിയിലേക്കു പോകുമ്പോഴും, പറമ്പിൽ കിളച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുമ്പോഴും, ജപിക്കുമ്പോഴുമെല്ലാം അപ്പുവിനു് അതേആലോചനയായിരുന്നു. രണ്ടുമൂന്നുതവണ എഴുതി. വായിച്ചു വായിച്ചുനോക്കി കീറിക്കളഞ്ഞു.

"അച്ഛനു കത്തെഴുതിയോ?" മൂന്നാംദിവസം സന്ധ്യ മയങ്ങിയപ്പോൾ ഭവാനിയമ്മാൾ ചോദിച്ചു.

"നാളെക്കാലത്തു് അച്ഛനു കത്തെഴുതിയിട്ടേ വേറെ കായ്മുള്ളൂ."

"ഇനിയുമെഴുതിയില്ലേ? ഏതൊരു കായ്മയിരുന്നാലും വിചാരിച്ച ഉടനെ ചെയ്താലേ അതു നടക്കൂ."

"രാവിലെ തീച്ചയായും എഴുതാം, അമ്മായീ."

പിറേറന്നു പതിവുപോലെ, ശുക്രനക്ഷത്രം മങ്ങുവാൻതുടങ്ങുന്നതിന്നുമുമ്പേ, കാവേരിയിൽ സ്നാനം ചെയ്തിട്ടു മണ്ഡപത്തിൽ ഇരുന്നുകൊണ്ടു ജപിക്കുമ്പോൾ കുത്തെഴുതുന്നതു് അത്ര പ്രയാസമുള്ള കായ്മയല്ലെന്നു് അപ്പുവിന്നു തോന്നി. മണ്ഡപത്തിന്നു ചുററും കിളികളുടെ കളകൂജനങ്ങൾ. തിനക്കുരുവി ചിലച്ചു. സൂചിവാലൻ കുരുവിവിസിലടിച്ചു. നാഗണവായ്കുരുവി ഘനപാഠം ചൊല്ലുന്നതുപോലെ ഒരേ സ്ഥായിയിൽ കൂവി. ഈറ്റക്കുഴലിനെ ചെറിയചെറിയ കഷണങ്ങളാക്കി മുറിച്ചെടുത്തു് ഓടക്കുഴലുകളാക്കി മാററി വെവ്വേറെ ശ്രുതികളിൽ വായിക്കുന്നതുപോലുള്ള ആരവങ്ങൾ, കാററാടി മരത്തോപ്പിൽനിന്നും പുറപ്പെടുന്ന ദീർഘശ്വാസം ഈ ശബ്ദങ്ങളെയെല്ലാം അതിജീവിച്ചു കേൾക്കുന്നു. അവ ഓരോന്നും അതാതിന്റെ ജോലികൾ കൃത്യമാംവണ്ണം നിർവ്വഹിക്കുന്നു. തനിക്കു മാത്രം ഒരു കുത്തെഴുതുന്നതിനു് ഇത്രമാത്രം ക്ലേശമോ? ഒരു ചെറിയ കായ്മ ചെയ്യുതീർക്കുന്നതിന്നു് ഇത്ര വലിയ ആലോചനയോ? അപ്പുവിന്നു ചിരിവന്നു. ഇങ്ങനെ എഴുതിയാൽപ്പോരേ?

'അച്ഛൻ ഒരുദിവസം ഇങ്ങോട്ടു വരൂ! ഈ സമയത്തു് ഇവിടെ വന്നിരുന്നു് ഇതൊന്നു കേൾക്കൂ...നോക്കൂ! എന്നിട്ടു പറയൂ, ഞാൻ പട്ടണത്തിലേക്കു വരണമോ വേണ്ടയോ എന്നു്!...' ഇങ്ങനെതന്നെ എഴുതാം. വേണെങ്കിൽ ഇതുംകൂടി എഴുതിക്കളയാം: 'അമ്മയും വരട്ടെ. ഇവിടെ എന്താണു നടക്കുന്നതെന്നു നോക്കി മനസ്സിലാക്കട്ടെ.'

കുറച്ചുനേരം കഴിഞ്ഞപ്പോൾ അപ്പുവിനു ലജ്ജയാണു തോന്നിയതു്. രാത്രി മനസ്സിൽ പൊട്ടിവിടർന്ന ഭാവന

കൾ പ്രഭാതസൂര്യന്റെ വെയിലിൽ വാടിത്തളർന്നുവീഴുന്നതുപോലെ ആ ആലോചനകൾ ശരിയല്ലെന്നു തോന്നി. താൻ ഇവിടെത്തന്നെ താമസിച്ചു വേദം ചൊല്ലിക്കൊടുക്കാനാണു തീരുമാനിച്ചിരിക്കുന്നതെന്നു ചുരുക്കത്തിൽ വാസ്തവമെന്തെന്നു തുറന്നെഴുതിയിട്ടു ക്ഷമായാചനത്തോടെ കത്തു് അവസാനിപ്പിക്കുന്നതാണു നല്ലതെന്നു് അപ്പു തീരുമാനിച്ചു. അയാൾ മണ്ഡപത്തിൽനിന്നും ഇറങ്ങി നടന്നു.

വീട്ടിൽ വന്നു ദോശ കഴിച്ചു. ആ രണ്ടു് അന്തേവാസികളേയും ഇരുത്തി കുറച്ചുനേരം വേദം ചൊല്ലിക്കൊടുത്തു. തോട്ടത്തിലേക്കു ചെന്നു നനയ്ക്കേണ്ടതു മുഴുവൻ നനച്ചു. മടങ്ങിവന്നു ഗ്രന്ഥത്തിന്റെ മേശപ്പുറമ്പിൽ ഇരുന്നു. നീളമുള്ള ഒരു പുസ്തകത്തിന്നിടയിൽ വെച്ചിരുന്ന കാർഡുകളിൽ ഒന്നു പുറത്തെടുത്തു. കാർഡിന്നടുത്തു കണ്ട ചില വരികളെ അയാൾ വായിക്കാൻ തുടങ്ങി:

'എല്ലാ ജീവനുകളും ഇവനിലാണു് അന്തർഭവിച്ചിട്ടുള്ളതു്. അഥവാ ഇവൻ എല്ലാ ജീവനുകളിലും നിവസിക്കുന്നു. അതുകൊണ്ടാണു് ഇവന്നു് 'തിരുമാൽ' എന്ന പേരുണ്ടായതു്. തിരുമാലിനു വസു എന്ന പേരുമുണ്ടു്. വസു എന്നാൽ ഐശ്വര്യമെന്നാണർത്ഥം. അതായതു് എല്ലാറ്റിലും ശ്രേഷ്ഠമെന്നർത്ഥം. ശ്രേഷ്ഠമായ മനസ്സുള്ളവനാണു് തിരുമാൽ. സ്നേഹം, ദ്വേഷ്യം മുതലായ ക്ലേശങ്ങളോ മതം മുതലായ ചിന്താക്കുഴപ്പങ്ങളോ അവന്റെ മനസ്സിനെ തൊട്ടു കളങ്കപ്പെടുത്തിയിട്ടില്ലെന്നതുകൊണ്ടു് വസുമനസ്സു് എന്നും വിഷ്ണുവിനു് ഒരു തിരുനാമമുണ്ടു്...'

ആദിശങ്കരൻ സഹസ്രനാമത്തിന്നു് എഴുതിയ വ്യാഖ്യാനമാണു്. മാവരയ്ക്കുന്ന യന്ത്രത്തെ ചലിപ്പിച്ചാലെന്നപോലെ ദിവസേന അന്തേവാസികളോടൊപ്പം

ഇരുന്നുകൊണ്ടു നിലവിളിച്ചതാണു്. എന്നാൽ ഈ വ്യാഖ്യാനം അയാളുടെ കണ്ണുകളിൽ പെട്ടിട്ടില്ല; വായിച്ചിട്ടില്ല. തുടന്നു വായിക്കാൻ തുടങ്ങി.

"ഈ വീടാണു്! പാട്ടീ, നിങ്ങടെ വീട്ടു തേടി ആരോ വന്നിരിക്കുണു." ഒരു ചെറുക്കന്റെ ശബ്ദം ഭവാനിയമ്മാളുടെ വീട്ടിൽനിന്നും നടപ്പുരവഴിയിലൂടെ അപ്പുവിന്റെ കാതുകളിൽ വന്നലച്ചു.

"ആരാതു്?" ഭവാനിയമ്മാളുടെ ശബ്ദം.

"ഞാൻതന്നെയാണമ്മായീ."

അപ്പുവിന്നു് എന്തെന്നില്ലാത്ത ആശ്ചര്യമാണുണ്ടായതു്. എന്താണിതു്? നെഞ്ചു തണുത്തുറഞ്ഞതുപോലെ തോന്നി. മേശയെ മുൻപോട്ടു തള്ളിമാറ്റിയിട്ടു് എഴുന്നേറ്റു.

"ഞാൻതന്നെയാണമ്മായീ. അപ്പുന്റെ അമ്മ. പട്ടണത്തിൽനിന്നാണു്."

എന്തു്? അമ്മയോ?

അതേ. അമ്മതന്നെയാണു്! ആ ഉയരം; അലയടിക്കുന്നതുപോലുള്ള തലമുടി; അതേ ഗംഭീരാകൃതി; ഗാംഭീര്യമുള്ള അതേ നോട്ടം; അമ്മ വന്നു നില്ക്കുന്നു. എങ്ങനെയാണു വന്നതു്? എപ്പോഴാണു വന്നതു്?

അപ്പു നടപ്പുരയിലൂടെ ഓടിച്ചെന്നു.

"അമ്മേ! എന്താമ്മേ ഇതു്? എപ്പഴാ വന്നേ?" അപ്പു അമ്മയെ നോക്കിക്കൊണ്ടു നിന്നു.

"വശ്യ! വശ്യ! എന്താശ്ചര്യമാണിതു്! എപ്പഴാ വന്നതു്? ഇരിക്കു!" ഭവാനിയമ്മാൾ എഴുന്നേറ്റുനിന്നു് ഊഞ്ഞാലിൽ ഇരിക്കാൻ ആംഗ്യംകാണിച്ചു.

പിൻഭാഗത്തുനിന്നും ഇന്ദു ഓടിവന്നു.

"എന്റെ അമ്മയാണു്." അപ്പു ഇന്ദുവിനു് അമ്മയെ പരിചയപ്പെടുത്തിക്കൊടുത്തു.

"അമ്മയോ!" അവളുടെ കണ്ണുകൾ വിടർന്നു. "വല്ല! വല്ല!" സാരിത്തുമ്പുകൊണ്ടു കൈ തുടച്ചുംകൊണ്ടു് അവൾ അടുത്തുവന്നു നിന്നു.

ഭവാനിയമ്മാൾ അലങ്കാരത്തമ്മാളെത്തന്നെ നോക്കിക്കൊണ്ടുനിന്നു.

"ഞാൻ ഒരുതവണമാത്രമേ കണ്ടിട്ടുള്ളു. അതും കാശിക്കു പോകുമ്പോഴാണു്. അപ്പോൾ നിങ്ങളുടെ വീട്ടിലേക്കു വരാൻ നേരം കിട്ടിയില്ല. നിങ്ങൾ ദണ്ഡപാണിയുമൊന്നിച്ചു സ്റ്റേഷനിൽ വന്നിരുന്നുവല്ലോ. ഓർമ്മയുണ്ടോ?" അവർ ചോദിച്ചു.

"ഓർമ്മയുണ്ടോന്നോ? നല്ല ശേലായി. ഒരുതവണയേ കണ്ടിട്ടുള്ളുവെങ്കിൽത്തന്നെ എന്താണു്? നല്ല ഓർമ്മയുണ്ടു്."

ഇന്ദു അലങ്കാരത്തമ്മാളെത്തന്നെ ആശ്ചര്യത്തോടെ ശ്രദ്ധിച്ചു നോക്കുകയായിരുന്നു.

"ഇപ്പഴേതാ തീവണ്ടി?"

"രാത്രി തിരുവനന്തപുരം എക്സ്പ്രസ്സിലാണു വന്നതു്. നാലരമണിക്കു തിരുച്ചിയിൽ വന്നു. അരമണിക്കൂറിനുള്ളിൽ അവിടെനിന്നും വേറൊരു വണ്ടി പുറപ്പെട്ടു. അതിലാണു വന്നതു്."

"ഒരു കത്തെഴുതിയിടാൻ പാടില്ലായിരുന്നോ? സ്റ്റേഷനിലേക്കു വണ്ടിയയച്ചേനേല്ലോ."

"ഓ, അതെല്ലാമെന്തിനാ? അധികം സാമാനമൊന്നുമില്ലല്ലോ. ഒരു സഞ്ചി മാത്രമല്ലേ ഉള്ളൂ?... അതിരിക്കട്ടെ. ശരീരസ്ഥിതി എങ്ങനെയിരിക്കുന്നമ്മായീ?"

അലങ്കാരത്തമ്മാൾ ഭവാനിയമ്മാളെ അമ്മായി എന്നു വിളിക്കുന്നതു കണ്ടപ്പോൾ ഇന്ദു അപ്പുവിന്റെ

നേരെ നോക്കി. അയാളുടെ നെഞ്ചു നിറഞ്ഞുതുളുമ്പുകയാണു്. ആശ്ചര്യവും ആനന്ദവും!

"ഒരുമാതിരി തരക്കേടില്ല. ഈ കിടപ്പിൽ ഭഗവാൻ അങ്ങട്ടു വിളിക്കാൻ ഇഷ്ടപ്പെട്ടില്ല. അദ്ദേഹം വിളിക്കുമ്പോഴല്ലേ പുറപ്പെടാൻ കഴിയൂ? എന്നാൽ അച്ഛാണി ഊരിവെച്ചിരിക്ക്യാ. തയ്യാറായിരുന്നോളൂ; എപ്പഴാ വിളിക്ക്യാന്നു പറയാൻ കഴിയില്ലാന്നു പറയണപോലെ. ഹൃദ്രോഗമാണെന്നു പറഞ്ഞാൽ അച്ഛാണി ഊരിയെടുത്തതുപോലെയല്ലേ?"

"ഏയ്. അതൊന്നും കണക്കാക്കാനില്ല. അച്ഛാണി ഊരിപ്പോയാലും അങ്ങട്ടു നോക്കാണ്ടിരുന്നാമതി. വണ്ടി ഓടിക്കൊണ്ടേയിരിക്കും. താഴോട്ടു നോക്കിയാലാണു് ആപത്തു്." അലങ്കാരം സമാധാനപ്പെടുത്തി.

"അതെല്ലാം ഒരു വിശ്വാസമാണു്. നമ്മെത്തന്നെ സമാധാനിപ്പിക്കാൻ മാത്രമേ പറ്റുള്ളു...എന്തോ; എല്ലാറ്റിനും ഈശ്വരനുണ്ടല്ലോ."

ഭവാനിയമ്മാൾ എല്ലാവരെക്കുറിച്ചും അന്വേഷിച്ചു. മറുപടി പറഞ്ഞുകൊണ്ടിരുന്ന അലങ്കാരത്തമ്മാൾ ഇന്ദുവിനെ ആപാദചൂഡം ഇടയ്ക്കിടയ്ക്കു നോക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നു. നോക്കുന്നതു് ആരുമറിയരുതെന്നു കരുതി അങ്ങോട്ടും ഇങ്ങോട്ടും തിരിഞ്ഞു നോക്കുന്ന വ്യാജേന കണ്ണുകൊണ്ടു് അളന്നുകൊണ്ടിരുന്നു. അമ്മ ഊഞ്ഞാലിൽ ഇരിക്കുന്നതു തന്നെ അപ്പുവിന്നു് ഒരു കാഴ്ചയായിരുന്നു. എത്ര ചുറുചുറുക്കോടെയാണവർ ഇരിക്കുന്നതു്! മറ്റുള്ളവരെക്കാണിക്കാൻ വേണമെന്നു കരുതി അങ്ങനെ ഇരിക്കുന്നതല്ല. ശരീരദാർഢ്യത്തോടൊപ്പം ആ ഭാവഗാംഭീര്യവും മറ്റും ഒത്തിണങ്ങിയിരുന്നു. ഇന്ദു എന്താണു വിചാരിക്കുന്നു

തെന്നു് ഇടയ്ക്കിടയ്ക്കു് അവളുടെ മുഖഭാവത്തെ അപ്പു ശ്രദ്ധിക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നു.

"വന്നവൻ ഒരു രണ്ടുവരിയെങ്കിലും എഴുതിഅയയ്ക്കുണ്ടേ, സുഖമാണെന്നൊക്കെപ്പറഞ്ഞു്? ഇങ്ങനെയാണോ അപ്പു, വേണ്ടതു്?" അമ്മയുടെ ചോദ്യത്തിന്നു വായും പൊത്തിക്കൊണ്ടു നില്ക്കാനേ അപ്പുവിന്നു കഴിഞ്ഞുള്ളൂ.

രണ്ടുമണിക്കൂർ നേരത്തോളം വർത്തമാനങ്ങൾ നീണ്ടുനിന്നു. അതിന്നുശേഷം അലങ്കാരം കൂളിക്കാൻ പുറപ്പെട്ടു. ഇന്ദുവാണു് അവരെ കാവേരിയിലേക്കു കൊണ്ടുപോയി വന്നതു്.

ഊണു കഴിഞ്ഞു. യാത്രാക്ഷീണവും തീർത്തു. അപ്പു മുള്ളിന്മേൽ നില്ക്കുകയാണു്. അയാൾക്കു നില്പുറയ്ക്കുന്നില്ല. പാഠശാലയിലേക്കും വീട്ടിലേക്കും പറമ്പിലേക്കുമായിട്ടു് അങ്ങനെനടന്നുകൊണ്ടിരുന്നു. അമ്മഎന്തിനാണിപ്പോൾ ഇവിടേക്കു വന്നതു്. പതിനാറുകൊല്ലക്കാലം ഇങ്ങോട്ടു കാലെടുത്തുവെച്ചിട്ടില്ല. അങ്ങനെയുള്ള അമ്മയാണു്!

വല്ലാത്തൊരു ഭയം. എപ്പോഴാണു് അമ്മ ഭവാനിയമ്മാളുടെ മുഖത്തുനോക്കി പെട്ടെന്നെന്തെങ്കിലും പറയുകയെന്നു നിശ്ചയമില്ല. എന്തിനാണിങ്ങനെ അകാരണമായി ഭയപ്പെടുന്നതെന്നു് അയാൾക്കു നിശ്ചയമില്ല.

അമ്മ വടക്കിനിയിലിരുന്നുകൊണ്ടു് ഇന്ദുവിനോടു സംസാരിക്കുകയാണു്. അവളെ എന്തെങ്കിലും പറഞ്ഞു വേദനിപ്പിക്കുമോ, എന്തോ?

അപ്പു അങ്ങോട്ടുമിങ്ങോട്ടും അലഞ്ഞുനടന്നു ക്ഷീണിച്ചു. അവസാനം ഗ്രമസ്കന്റെ മേശയ്ക്കു മുമ്പാകെ വന്നു് ഇരുന്നു. രാവിലെ മറിച്ചുനോക്കിയ അതേ പുസ്തകത്തെത്തന്നെ എടുത്തു വായിക്കാൻതുടങ്ങി. പേജുകൾ മറി

ഞ്ഞുകൊണ്ടിരുന്നു. കണ്ണും മനസ്സും ഒരിടത്തു നില്ക്കുന്നില്ല. മേശയിന്മേലേക്കു കമഴ്ന്നുകിടന്നു കണ്ണടച്ചു.

"ഇവിടെയാണോ നീ ഇരിക്കണതു്?" അമ്മയുടെ ശബ്ദം. അവർ പാഠശാലയും ആ വളപ്പും ചുറ്റിനടന്നു നോക്കിയിട്ടു വന്നിരിക്കുകയാണു്.

"എനിക്കു് ഇവിടെയുള്ള ക്ഷേത്രങ്ങളെല്ലാം ദർശിക്കണം."

"ഒരു വിഷ്ണുക്ഷേത്രമുണ്ടു്; ഗ്രാമത്തിൽ ഒരു ശിവക്ഷേത്രവുമുണ്ടു്. കാവേരിക്കരയിലും ഒരു ശിവക്ഷേത്രമുണ്ടു്. എല്ലാ ക്ഷേത്രങ്ങളിലും പോയിട്ടുവരാം."

"അങ്ങനെയാണെങ്കിൽ മുഖം കഴുകി വാടാ. എല്ലാ സ്ഥലത്തും പോയിട്ടുവരാം."

അപ്പു കിണറ്റിങ്കരയിൽ ചെന്നു മുഖം കഴുകി തിരിച്ചുവന്നു. ഇന്ദുമതഗതിയിൽ കാപ്പി തയാറാക്കിക്കൊണ്ടുവന്നു മുമ്പിൽവെച്ചു. കാപ്പികുടിയും കഴിഞ്ഞു് അമ്മയും മകനും പുറത്തേക്കിറങ്ങി.

വെയിൽ ചാഞ്ഞുകൊണ്ടിരുന്നു.

"ആദ്യംതന്നെ നമുക്കു കാവേരിക്കരയ്ക്കു പോയിട്ടുവരാം. ഇല്ലെങ്കിൽ ഇരുട്ടാവും." അപ്പു കാവേരിയിലേക്കു പോകുന്ന വഴിക്കു തിരിഞ്ഞു.

അലങ്കാരത്തമ്മാൾ അവിടവിടെ നിന്നു നോക്കിക്കൊണ്ടാണു നടന്നുവന്നതു്.

"എടാ അപ്പൂ, മദിരാശിനഗരം ഇതുപോലെയായിരുന്നെങ്കിൽ!...എന്തൊരൈശ്വര്യമാണു്! എന്തൊരു പച്ചനിറം! കാറ്റാടിമരത്തിന്നു് ഇത്ര ഉയരമുണ്ടോ? ചെറുതെന്നുപറയാൻ ഒരൊറ്റയെണ്ണംപോലും ഇല്ലല്ലോ." കാവേരിപ്പുഴയേയും കാറ്റാടിമരത്തോപ്പിനേയും മാറിമാറി നോക്കിക്കൊണ്ടു് അലങ്കാരം പറഞ്ഞു. അകലെ മഞ്ഞുമൂടി

ക്കിടന്നിരുന്നതുപോലെയുള്ള, കൊല്ലിമലയുടെ നീല നിറം കാണാമായിരുന്നു.

"ക്ഷേത്രം തുറന്നിട്ടില്ലെന്നു തോന്നണല്ലോ." അമ്മ പറഞ്ഞു. അമ്മയും മകനും പുഴക്കരയിലെത്തി.

"കുറച്ചുനേരംകൂടി കഴിയണം." അപ്പു പറഞ്ഞു.

"കാവൽകാക്കുന്ന ഈശ്വരനാണെന്നു കരുതി ശാന്തിക്കാരൻ കുറച്ചു പതുക്കനെ മതിയെന്നു് ഇരിക്ക്യാവും." അലങ്കാരം മണ്ഡപത്തിൽ കയറി, ഒരു ചതുരത്തൂണിന്മേൽ ചാരിയിരുന്നു. "ഇരിക്കു, അപ്പൂ!"

"കാവേരി, ഗോപു, ജ്യേഷ്ഠത്തിയമ്മ—എല്ലാവർക്കും സുഖംതന്നെയല്ലേ, അമ്മേ?" സങ്കോചത്തോടേയാണു് അപ്പു ചോദിച്ചതു്.

"അതേടാ. ഞാനിവിടെ വന്നപ്പോഴല്ലേ, ചോദിക്കണതു്? ഒരു കത്തുപോലും നിനക്കു് എഴുതണമെന്നു തോന്നിയില്ലല്ലോ. ഇപ്പോൾ ചോദിച്ചോ? ഞാനിവിടെ വന്നിരുന്നില്ലെങ്കിൽ നീ ആരോടാണു ചോദിക്ക്യാ?"

"വന്നപ്പോൾമുതൽ തുടങ്ങിയതു നിത്താറായില്ലേ, അമ്മേ?"

"എങ്ങിനെയ്യാടാ, നിത്താ?" അവർ കാവേരിനദിയിലേക്കു നോക്കി.

അപ്പു ഒന്നും സംസാരിച്ചില്ല.

"നാളെ നാട്ടിലേക്കു പുറപ്പെടണമെന്നു വിചാരിക്കുന്നു. നീയെന്തു പറയുന്നു?"

"ഇത്ര ധിറുതിയെന്താണമ്മേ? രണ്ടു ദിവസംകൂടി താമസിച്ചിട്ടു പോയാൽ പോരേ?"

"ആരു്? ഞാൻ മാത്രമോ? നമുക്കൊരുമിച്ചു പോവാംന്നു നീ പറയാത്തതെന്താ?"

"....."

"പറയൂ, അച്ഛൻ."

"എനിക്കെങ്ങനെയാണമ്മേ, വരാൻ കഴിയ്ആ?"

"വരാൻ കഴിയാതെന്താ? അമ്മായീടെ സൂക്കേടാണെങ്കിൽ ഭേദമായി. എണീറ്റു നടക്കണെല്ലാമുണ്ടല്ലോ."

"അതെന്തൊരു നടപ്പാണമ്മേ? അമ്മായിയുടെ ശരീരസ്ഥിതിയെപ്പറ്റി ഒന്നും പറയാൻ പറ്റില്ലമ്മേ. എന്തോ എഴുന്നേറ്റു നടക്കുന്നുണ്ട്. എന്നാൽ അവർ വല്ലാതെ ഭയപ്പെട്ടുന്നു. ഒന്നു വിളിച്ചാൽ വിളികേൾക്കാൻ ഒരാൾകൂട്ടി ഇവിടെയില്ല... വാദ്ധ്യാരുടെ സ്ഥിതിയും വല്ലാത്ത ഒരു നിലയിലാണ്. ഇനി ഇങ്ങോട്ട വരാൻ കഴിയില്ലെന്നാണു തോന്നുന്നതു്. ഞാൻതന്നെ ഇവിടെയിരുന്നു് എല്ലാം നോക്കിയെടുക്കണമെന്നാണു് അമ്മായി പറഞ്ഞതു്. ഞാനും അതിനു വിസമ്മതമൊന്നും പറഞ്ഞില്ല."

"എന്താ പറഞ്ഞേ?"

"അതേമ്മേ."

"ഈ ഗ്രാമത്തിലോ?"

"ഇതാണോ ഗ്രാമം? ചുറ്റിനടന്നു കാണുന്നുണ്ടല്ലോ. ഗ്രാമംമാതിരിയാണോ അമ്മയ്ക്കിതു തോന്നുന്നതു്? പട്ടണത്തിൽ ആ പാർത്ഥസാരഥിക്ഷേത്രമുണ്ടല്ലോ—ഭഗവാന്റെ കണ്ണിന്റെ മുമ്പിലുള്ള ആ ക്ഷേത്രക്കുളത്തിൽ ചണ്ടിപ്പായലല്ലേ പടർന്നുകിടക്കുന്നതു്? ആക്കെങ്കിലും ആ കുളമൊന്നു ശുദ്ധപ്പെടുത്തിയെടുക്കണമെന്നു തോന്നിയിട്ടുണ്ടോ? കേൾപ്പോരുകേൾവിയില്ലാതെയല്ലേ അതു കിടക്കുന്നതു്? എന്നിട്ടു് ഇതിനെ ഗ്രാമമെന്നു പറയുന്നുവല്ലോ? നോക്കൂ! ഈ നിമിഷം കണ്ട പതയും നുരയും അടുത്ത നിമിഷത്തിൽ ഇവിടെ കാണാൻകഴിയുകയില്ല. ഒരു തവണ സ്പർശിച്ച കാറ്റു് അടുത്ത തവണ ഇവിടെ

നമ്മെ തൊട്ടുകയില്ല. ഇവിടെ എല്ലാം എപ്പോഴും പുതിയതാണു്.''

—''പുതിയതാണു്.'' അലങ്കാരം ആ വാക്കു് ആവർത്തിച്ചു പറഞ്ഞു. ''എന്നാൽ, പഴയതെല്ലാം പുതിയതായിട്ടു നിന്റെ കണ്ണിനു തോന്നാതിരിക്കണമെന്നു മാത്രം.'' സാകൂതമായിട്ടാണു് അലങ്കാരത്തമ്മാൾ പറഞ്ഞതു്.

''എന്നുവെച്ചാൽ?''

''എന്നുവെച്ചാൽ അങ്ങനെയാണു്.''

അപ്പു പിന്നീടു് ഒന്നും ചോദിച്ചില്ല.

''അപ്പോ...നീ എന്റെകൂടെ വരില്ല; അല്ലേ?''

''അതല്ലേ ഞാൻ പറഞ്ഞതു്...വേദം പഠിപ്പിച്ചുകൊടുക്കാനാളില്ലെങ്കിലും പത്തു കുട്ടികൾക്കു ഭക്ഷണം നല്കി പള്ളിക്കൂടത്തിലേക്കു പറഞ്ഞയയ്ക്കാനാണു് അമ്മായി ഏർപ്പാടുചെയ്തിരിക്കുന്നതു്. മരണശാസനം അങ്ങനെ മാറ്റിയെഴുതിയിരിക്കുകയാണു്. നാലാന്നാളാണു് അതിന്റെ റെജിസ്ട്രേഷൻ നടന്നതു്.''

അമ്മയുടെ കണ്ണിൽ ഒരു ക്ഷണനേരത്തേക്കു ഭയത്തിന്റെ നിഴൽവീശുന്നതു കണ്ടു. പിന്നീടു് ഒരുതരം നിർവ്വികാരതയാണു നിഴലിച്ചതു്. ദൂരത്തേക്കു് ഒരു വരണ്ട നോട്ടം. അവർ അതേനിലയിൽ കുറച്ചുനേരം അങ്ങനെതന്നെ ഇരുന്നു.

''അപ്പോ...സ്വത്തെല്ലാം പരിപാലിക്കേണ്ടതു് നീയാണു് അല്ലേ?'' അപ്പുവിന്റെ നേരെ നോക്കാതെയാണു് അമ്മ ചോദിച്ചതു്.

''രണ്ടുപേരും ചേർന്നു്—ഇന്ദുവും ഞാനുംകൂടി—നോക്കണമെന്നാണു് എഴുതിയിരിക്കുന്നതു്.''

''അതിനു രണ്ടുപേരെന്തിനാണു്? ഒന്നുകിൽ നീ

നോക്കിനടത്തണം. അല്ലെങ്കിൽ അവൾ. രണ്ടുപേർ എന്നു പറയുന്നതിന്റെ അർത്ഥമെന്താണു്? നിനക്കും അവൾക്കും എന്തു ബന്ധമാണുള്ളതു്? നീ വാദ്ധ്യാരായിരിക്കാൻപോണെന്നല്ലേ പറഞ്ഞതു്?"

അപ്പുവിന്നു മറുപടിയില്ല. മുണ്ടിന്മേൽനിന്നും ഇഴകൾ വേർപെടുത്തിക്കൊണ്ടിരുന്നു.

"ഒരു പുരുഷനുംകൂടി ചേന്നു നിവ്വഹിച്ചുവന്നാൽ തരക്കേടില്ലെന്നു ഭവാനിയമ്മാൾക്കു തോന്നിയിട്ടുണ്ടാകാം." അമ്മതന്നെ മറുപടി പറഞ്ഞു.

ശാന്തിക്കാരൻ വന്നപ്പോൾ സംഭാഷണത്തിന്നു വിഘ്നംനേരിട്ടു.

"എന്താ അപ്പുസ്സാറേ?" അമ്പലത്തിന്റെ നട തുറന്നുംകൊണ്ടു ചോദിച്ചു. പിന്നീടാണു് അലങ്കാരത്തെ അദ്ദേഹം കണ്ടതു്.

"എന്റെ അമ്മയാണു്. ഇന്നു രാവിലെയാണു പട്ടണത്തിൽനിന്നും വന്നതു്."

"ഓഹോ, അങ്ങനെയോ? അപ്പോ...നിങ്ങൾ...ഇതിന്നുമുമ്പു്...ഇവിടെ?..."

"ഞാൻ ഇതിന്നുമുമ്പു് ഇവിടെ വന്നിട്ടില്ല. ഇതു് ആദ്യമാണു്." അമ്മ പറഞ്ഞു.

"ക്ഷേത്രമെല്ലാം സന്ദർശിക്കണമെന്നു കരുതി വന്നതാണു്. നിങ്ങളെ വരട്ടേന്നു കരുതി ഇവിടെ ഇരുന്നതാണു്." അപ്പു പറഞ്ഞു.

"വരൂ! വരൂ!" ശാന്തിക്കാരൻ സ്വാഗതംചെയ്തു.

ശാന്തിക്കാരൻ അമ്പലത്തിന്നകത്തേക്കു് അവരെ കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയി. ഗർഭഗൃഹം തുറന്നു. കർപ്പൂരം കൊളുത്തിക്കാട്ടി. ഭസ്മം കൊടുത്തു. അദ്ദേഹം തന്റെ പണി നോക്കി പോയി.

അമ്മ അതേനിലയിൽ കണ്ണുടച്ചുകൊണ്ടു നിന്നു. നെറ്റിയിൽ ഭസ്മപ്പൊട്ടു തിളങ്ങി. അമ്മ അമ്മതന്നെയാണു്!

"ഹീശ്വരാ!" അമ്മയുടെ ഒരു ദീർഘനിശ്വാസം. അവർ കണ്ണുതുടച്ചു.

ശാന്തിക്കാരനോടു യാത്രയുംപറഞ്ഞു് രണ്ടുപേരും അവിടെനിന്നു മടങ്ങി.

"നിനക്കുവേണ്ടി ജാതകങ്ങൾ വന്നുതുടങ്ങിയിട്ടുണ്ടു്."

"ഞാൻ കല്യാണംകഴിക്കാൻ ഉദ്ദേശിക്കുന്നില്ലമ്മേ." ഒരു വിറയലോടെയാണു് അപ്പു പറഞ്ഞതു്.

"ഓഹോ. അതും തീരുമാനിച്ചുകഴിഞ്ഞോ?"

പിന്നീടു് അപ്പു തന്റെകൂടെ വരണമെന്ന കാര്യം പോലും അമ്മ സ്പർശിച്ചുപറഞ്ഞില്ല. വിഷ്ണുക്ഷേത്രവും ഗ്രാമത്തിലെ ശിവക്ഷേത്രവും സന്ദർശിച്ചതിനുശേഷം വീട്ടിലേക്കു മടങ്ങുമ്പോൾ സന്ധ്യമയങ്ങിക്കഴിഞ്ഞു.

അത്താഴത്തിനുശേഷം സംസാരിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നതിനിടയിൽ അമ്മ ചോദിച്ചു:

"തിരുച്ചിക്കു രാവിലെ എപ്പഴാണു വണ്ടി?"

"തിരുച്ചിക്കു നാലുദിവസം കഴിഞ്ഞിട്ടേ വണ്ടിയുള്ളു. വന്നകാലിൽത്തന്നെ അങ്ങോട്ടു മടങ്ങുകയോ? ഭംഗിയായി." ഭവാനിയമ്മാൾ പരിഭവം പറയാൻ ആരംഭിച്ചു.

"ഇരുന്നിട്ടു പോകാനൊന്നും വിരോധമില്ല. ചെന്നിട്ടു് ഒരുപാടു പണീണ്ടു്. അതെല്ലാം അവിടെ വലിച്ചെറിഞ്ഞിട്ടിട്ടാണു് ഇങ്ങോട്ടു പോന്നതു്. ഇവൻ ഒരു കത്തുപോലും എഴുതിയില്ല; നിങ്ങളെയെല്ലാം ഒന്നു വന്നു കാണണംന്നും ഉണ്ടായിരുന്നു. ഏതായാലും വന്നു. തഞ്ചാവൂരിൽ എന്റെ ചിറ്റമ്മയുടെ മോളുണ്ടു്. ഞങ്ങൾ രണ്ടു

പേക്കും ഒരുദിവസമാണു കല്യാണംനടന്നതു്. പിന്നീടു് എവിടെയെങ്കിലും എപ്പോഴെങ്കിലും വല്ല കല്യാണവീട്ടിലോ മറ്റോ കണ്ടിട്ടുണ്ടെന്നല്ലാതെ സ്വസ്ഥായിട്ടു കണ്ടു് ഒന്നു സംസാരിക്കാനേ കഴിഞ്ഞിട്ടില്ല. അവളേയും ഒന്നു പോയിക്കാണണമെന്നാണു് ആഗ്രഹം...''

''അതെല്ലാം ഇപ്പോ പറയില്ല.'' ഭവാനിയമ്മാൾ തടസ്സംപറഞ്ഞു.

അമ്മയെ ആക്കു തട്ടത്തുനിത്താൻ കഴിയും? അവർ വന്നല്ലോ. അതുതന്നെ വലിയ കാര്യമാണു്.

അപ്പു പാഠശാലയുടെ തിണ്ണയിലാണു് അന്നു കിടന്നതു്. തിരിഞ്ഞും മറിഞ്ഞും കിടന്ന രാത്രി കഴിച്ചുകൂട്ടി.

പിറേന്നു രാവിലെ ഒമ്പതുമണിവണ്ടിക്കു് അമ്മ യാത്രതിരിച്ചു. ഇന്നു വലിയ പണിത്തിരക്കിലായിരുന്നു അന്നു്. രാവിലെതന്നെ ഊണു തയാറാക്കി; വണ്ടിക്കാരനോടു വരാൻപറഞ്ഞു് ആളെ അയച്ചു; പത്തു നാളികേരം പൊതിച്ചെടുക്കാൻ നിർദ്ദേശിച്ചു; ആ പത്തു തേങ്ങയും സഞ്ചിയിൽ കുത്തിത്തിരുകിവെച്ചു; അതിനോടൊപ്പം ഒരിടങ്ങഴി അവിൽ നിറച്ച വേറൊരു തുണിക്കെട്ടും സഞ്ചിക്കകത്തു തിക്കിക്കയറ്റി. പമ്പരംപോലെ ചുറ്റിക്കറങ്ങിക്കൊണ്ടാണു് അവൾ ഇതെല്ലാം നിവ്വഹിച്ചതു്.

താന്തോണിഗൗണ്ടരുടെ മകൻ കാളവണ്ടി വീട്ടുവാതില്ക്കൽ കൊണ്ടുവന്നു നിത്തിയിട്ടുണ്ടായിരുന്നു.

വായനിറയെ വെറ്റിലയും അടയ്ക്കയുമാണു്. കടിച്ചുചവച്ചുകൊണ്ടു് അലങ്കാരത്തമ്മാൾ ഭവാനിയമ്മാളുടെ കാല്ക്കൽവീണു നമസ്കരിച്ചു.

''ദീർഘസുമംഗലിയായിരിക്കു! സദ്ഗുണസമ്പന്നനായ ഒരു മകനെ പ്രസവിച്ചു വേദത്തിന്നുവേണ്ടി ഉഴിഞ്ഞുവെച്ചു. ഇക്കാലത്തു് ഇങ്ങനെയൊരു സൽക്കർമ്മം

ആരുചെയ്യും?" ഭവാനിയമ്മാൾ അലമാരി തുറന്നു. അതിൽനിന്നും ഒരു വെള്ളിത്തളിക പുറത്തെടുത്തു. ഒരു പട്ടുചേല, പട്ടുറൗക്കത്തുണി, ഇരുപത്തഞ്ചു രൂപാ, മഞ്ഞൾ, വെറ്റിലയടയ്ക്ക—എല്ലാം അതിൽ വെച്ചിരുന്നു.

"എന്താണിതു്? ഭ്രാന്തായി!" വെറ്റിലയടയ്ക്കയും മഞ്ഞളും മാത്രം അതിൽനിന്നു് എടുക്കാൻ തുനിഞ്ഞു, അലങ്കാരം.

"ഇതിലുള്ളതെല്ലാം എടുക്കണം. ഇല്ലെങ്കിൽ എനിക്കു വല്ലാത്ത വിഷമമാണു്. നീ ഇവിടെ വന്നിട്ടേയില്ല. എനിക്കുവേണ്ടി ഇതെല്ലാം എടുക്കണം." അധികാരവും അപേക്ഷയും കലർന്ന സ്വരത്തിലാണു് ഭവാനിയമ്മാൾ പറഞ്ഞതു്.

"ശരി; ഞാൻ എടുത്തോളാം...എനിക്കു് അറിവും വിവേകവുമുണ്ടാകണമെന്നു് ആശീർവ്വദിക്കൂ!" അലങ്കാരം അഭ്യർത്ഥിച്ചു. ആ മുഖത്തു വീണ്ടും ഭയത്തിന്റെ നിഴൽ വീശി.

ആ മുഖത്തു നോക്കിനില്ക്കാൻ അപ്പുവിന്നു കഴിഞ്ഞില്ല.

"ഈശ്വരാനുഗ്രഹംകൊണ്ടു് നിനക്കെല്ലാമുണ്ടാകട്ടേ. നീ മാത്രമാണു ശരണമെന്നു പ്രാർത്ഥിക്കുകയാണെങ്കിൽ ഈശ്വരൻ എത്രതന്നെ നമുക്കു പ്രദാനംചെയ്യില്ല?"

"ഇന്ദൂ, ഞാൻ പോയിവരട്ടേ?" അലങ്കാരം അവളെ ഉറ്റുനോക്കി. അവൾ തലയാട്ടി യാത്രാനുവാദം നല്കി.

"അപ്പു നിങ്ങളുടേതായിക്കഴിഞ്ഞതുപോലെയാണു്. നിങ്ങളാണു് അവനെ ഇനി ശ്രദ്ധിക്കേണ്ടതു്." എന്നു പറഞ്ഞുകൊണ്ടാണു് അവർ പടികടന്നതു്.

"അങ്ങനെതന്നെയാകട്ടേ." ഭവാനിയമ്മാൾ ചിരിച്ചുംകൊണ്ടു പടിക്കലേക്കു് അവരെ അനുഗമിച്ചു.

അമ്മ വണ്ടിയിൽ കയറിയിരുന്നു. പിൻഭാഗത്തു മകനും കയറിയിരുന്നു.

പതിവുപോലെ സ്റ്റേഷനിൽ പത്തുപതിനഞ്ചു യാത്രക്കാർ മാത്രമേ ഉണ്ടായിരുന്നുള്ളു.

ഒരു സിമന്റുബെഞ്ചിന്മേൽ അമ്മയോടൊപ്പം അപ്പു ഇരുന്നു.

"ഞാൻ ഭവാനിയമ്മാളെ മാത്രം കാണാനാണു വന്നതെന്നു നീ കരുതണ്ട. മുഖ്യമായും നിന്നെയാണു കാണാൻ വന്നതു്. ഈ സമയം കഴിഞ്ഞാൽ പിന്നെ എന്നാണു് നിന്നെ കാണാൻപോകുന്നതു്?" അമ്മ പറഞ്ഞു.

"അമ്മയെന്താണിപ്പറയുന്നതു്?"

"ഒന്നുമില്ല; ഞാൻ കാശിയിലേക്കു പുറപ്പെട്ടകയാണു്."

"കാശിയിലേക്കോ? എന്തിനാ?"

"മരിക്കാൻതന്നെ."

"മിണ്ടാതിരിക്കുമ്മേ! അമ്മയ്ക്കെന്തെങ്കിലും പറഞ്ഞോണ്ടിരിക്കണം." പരിഭവസ്വരത്തിൽ അപ്പു പറഞ്ഞു.

"ഞാൻ പറഞ്ഞതു വാസ്തവമാണു്. ഒന്നുകിൽ മകന്റെ മുമ്പിൽക്കിടന്നു കണ്ണടയ്ക്കണം. ഇല്ലെങ്കിൽ കാശിയിൽ ചെന്നുകിടന്നു മരിക്കണം. നീയൊരുവൻ മാത്രമാണു് എനിക്കു മകനെന്നാണു ഞാൻ കരുതിയിരുന്നതു്. നീ ഋഷിയാണല്ലോ; നിന്റെ കാല്ക്കൽവീണു് എല്ലാപാപങ്ങളേയും കഴുകിക്കളയാമെന്നാണു വിചാരിച്ചതു്.

എന്നാൽ മറിച്ചാണെല്ലാം നടക്കുന്നതു്!... ഇനി എനിക്കു കാശിമാത്രമേ ശരണമുള്ളൂ."

അപ്പുവിനു് ഒന്നും സംസാരിക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. അയാൾ ദൂരത്തിൽ വയലുകളിലേക്കു കണ്ണോടിച്ചുംകൊണ്ടിരുന്നു.

"വാസ്തവമാണോ അമ്മ പറയുന്നതു്?" അയാൾ ചുണ്ടുകൾ കടിച്ചമർത്തി. കണ്ണുകൾ കലങ്ങിമറിഞ്ഞു.

"ഞാൻ വേറെ വഴി കാണുന്നില്ലാടാ. എത്ര പാട്ടിമാരാണു് അവിടെ ചാവാൻ ചെന്നു തപസ്സുചെയ്യണതെന്നറിയാമോ? ഞാനും അവിടെച്ചെന്നു തപസ്സുചെയ്യാൻ പോവാണു്."

അപ്പുവിന്നു് ആ വാക്കുകൾ ഉൾക്കൊള്ളുന്നതിന്നു കുറെനേരം പിടിച്ചു. അയാൾ വിമ്മിവിമ്മിക്കരഞ്ഞു. പ്ലാറ്റ്ഫോറത്തിൽ ദൂരെ നില്ക്കുന്നവർ കാണാതിരിക്കാൻവേണ്ടി മുണ്ടുകൊണ്ടു മുഖം മറച്ചു. ശ്വാസം നേരെ വീഴാൻ രണ്ടുനിമിഷംപിടിച്ചു.

"അച്ഛനും വരുന്നുണ്ടോ?"

"അച്ഛനെന്തിനാടാ കാശി? അച്ഛൻ ജ്ഞാനസൂര്യനല്ലേ? എന്നെ ചുട്ടുകരിച്ചുകളയാതെ ഇത്രയുംനാൾ ഇരുന്നവല്ലൊ. അതുതന്നെ വലിയ കാര്യമാണെടാ. ഞാൻ മാത്രമേ പോകുന്നുള്ളൂ."

"അമ്മയെ പറഞ്ഞയച്ചിട്ടു് അച്ഛൻ തനിച്ചിരിക്കില്ലമ്മേ."

"ശരി. അതിന്നുവേണ്ടി ഞാൻ എത്ര നാളാണു് അദ്ദേഹത്തെ ഇങ്ങനെ കൊല്ലാതെ കൊല്ലുന്നു?"

അപ്പുവിന്റെ മനസ്സു വീണ്ടും വരണ്ടുണങ്ങി. ഒന്നുംതന്നെ സംസാരിച്ചില്ല.

വണ്ടി വന്നു. വണ്ടി നിങ്ങിയപ്പോൾ—

"ഞാനവിടെച്ചെന്നു മിണ്ടാതിരിക്കില്ലെടാ. കത്തെഴുതാം."

വണ്ടി നീങ്ങിക്കഴിഞ്ഞു. അപ്പു ഒക്കത്തു കൈയും കുത്തിക്കൊണ്ടു് പാഞ്ഞുചെല്ലുന്ന വണ്ടിയെ നോക്കിനിന്നു. വണ്ടി ക്രമേണ ഒരു ബിന്ദുവായി മാറി.

"പോവ്വാല്ലേ, സാമീ?" താന്തോണിയുടെ മകന്റെ ശബ്ദമാണു്.

"കാളീ, നീ പൊയ്ക്കോ. ഞാൻ നടന്നുവന്നോളാം. ഒന്നു കാലാടണം. നടക്കാൻ തോന്നുന്നു."

"വരൂ, സാമീ. വണ്ടിയിൽത്തന്നെ പോകാം."

"ഇല്ല; നീ പൊയ്ക്കോ. ഞാൻ നടന്നുതന്നെ പതുക്കെ വന്നോളാം."

അപ്പുവിനെ ഉറ്റുനോക്കിക്കൊണ്ടു താന്തോണിയുടെ മകൻ പതുക്കെ നടന്നു.

വീട്ടിനകത്തു വന്നതും ഭവാനിയമ്മാൾ ചോദിച്ചു. "അമ്മയ്ക്കു വണ്ടി കിട്ടിയോടാ?"

"കിട്ടി അമ്മായീ." വിറയ്ക്കുന്ന തൊണ്ടയെ അടക്കിക്കൊണ്ടു്, കാലുകഴുകാൻ കിണറ്റിങ്കരയിലേക്കു പോകുന്നതുപോലെ അവിടെനിന്നും നടന്നകന്നു.

കിണറ്റിൽനിന്നും വെള്ളം കോരി കാലിലൊഴിച്ചു തേയ്ക്കാൻതുടങ്ങി. അവിടെ വന്ന ഇന്ദു അതുതന്നെ നോക്കിനിന്നു. അപ്പു മുഖംതിരിച്ചു നിന്നു.

"അപ്പൂ!" അയാൾ തിരിച്ചുവരുമ്പോൾ ഇന്ദു വിളിച്ചു.

"അമ്മയ്ക്കെന്തൊരു ഭംഗി! എനിക്കിത്രനാളും അറിയാനേ പാടുണ്ടായിരുന്നില്ല. നിങ്ങളെന്നോടു പറഞ്ഞതുമില്ല. എന്തു ഭംഗി! എന്തു സൗന്ദര്യം!"

"അത്രയും സൗന്ദര്യം കൊള്ളില്ല, ഇന്ദൂ. അതു് ആപത്താണു്." അപ്പു ചുമരും നോക്കിക്കൊണ്ടുനിന്നു.

"ഏയ്, ഒരാപത്തുമില്ല." അവൾ അയാളെ ഒരു തവണ കെട്ടിപ്പിടിച്ചിട്ടു് അകത്തേക്കു് ഓടിച്ചെന്നു.

അപ്പുവിന്റെ മനസ്സും ശരീരവും തിളച്ചുമറിയുകയാണു്. ഇന്നു അരികെ ഉണ്ടായിരുന്നെങ്കിൽ തരക്കേടില്ലെന്നു തോന്നി. പക്ഷേ, അവൾ ഓടിപ്പോയല്ലോ. അതേ സമയം ഒറ്റയ്ക്കിരിക്കണമെന്നും തോന്നി. ശരീരം വിറയ്ക്കുന്നു. ആ രൂപം അയാളുടെ മുമ്പിൽ പ്രത്യക്ഷപ്പെടുന്നു. കാശിയിൽ ചെന്നാൽ കത്തെഴുതാമെന്നു് വണ്ടിയുടെ ജന്നലിലൂടെ തല പുറത്തേക്കു നീട്ടിക്കൊണ്ടു് അമ്മ പറയുന്നു.

—വനങ്ങളിലെങ്ങും വരുണഭഗവാൻ വായുവിനെ വ്യാപിപ്പിച്ചു; കുതിരകൾക്കു് അതിവേഗത നല്കി; പശുക്കളിൽ പാൽ നിറച്ചു; മനസ്സിൽ വിജ്ഞാനം പകർന്നു; ജലത്തിൽ അഗ്നിയെ നിക്ഷേപിച്ചു; ആകാശത്തിൽ സൂര്യനെ പ്രതിഷ്ഠിച്ചു; വാനം, ഭൂമി, കീഴ്വാനം —എല്ലായിടത്തും കാമ്പുകിലുകൾ തുവിമൂടിവെച്ചു! അതുകൊണ്ടാണു ഭൂമി നനഞ്ഞതു്, മഴയിൽ നനയുന്ന ധാന്യം പോലെ. പാല്യ വേണമെന്നു തോന്നുമ്പോൾ പരന്ന ഭൂമിയേയും ആകാശത്തേയും വരുണൻ കുതിയ്ക്കുന്നു. അപ്പോഴാണു മലകൾ മുകിൽമാലകളണിയുന്നതു്; മരുത്തുക്കൾ വന്നു് അവയെ അവിടെനിന്നും ഊതിപ്പറപ്പിക്കുന്നതു്. ഈ ദേവൻ മഹാ തത്വജ്ഞാനിയാണു്. ദേവന്റെ സാമർത്ഥ്യാതിരേകത്തെ ആരെക്കൊണ്ടു നിഷേധിക്കാൻ കഴിയും?

—വരുണാ, നീയാണു് ആത്മാർത്ഥസുഹൃത്തു്; ആത്മസഹോദരൻ; അയല്ക്കാരൻ. ആനിലയ്ക്കു് ഞങ്ങ

ളുടെ പാപങ്ങളെ കാററിലൂതിപ്പറപ്പിക്കു! ഞങ്ങളെ സമീപിച്ചവരെ സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം,—ഇതുവരെ കണ്ടിട്ടപോലുമില്ലാത്തവരെ സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം കൂടി—ഞങ്ങൾ അറിയാതെ ചെയ്തുപോയേക്കാനിടയുള്ള പാപങ്ങളിൽനിന്നും ഞങ്ങളെ വിമോചിപ്പിക്കു!

—വരുണാ, ചൂതുകളിക്കാരെപ്പോലെ, അറിഞ്ഞോ അറിയാതെയോ ഞങ്ങൾ മറ്റുള്ളവരെ ചതിച്ചിട്ടുണ്ടാകാം. ആ പാപങ്ങളിൽനിന്നും ഞങ്ങളെ വിടുവിക്കു! നിന്റെ സ്നേഹവും വാത്സല്യവും ഞങ്ങൾക്കു വേണം—

കാശിക്കു യാത്രയാകുന്ന അമ്മയുടെ രൂപം ധ്യാനിച്ചുകൊണ്ട്, അപ്പു ഈ വരികളെ ചൊല്ലി. മാനസിക പ്രക്ഷോഭം കുറഞ്ഞൊന്നു ശമിക്കാൻതുടങ്ങി. അപ്പുവിന്റെ തലയ്ക്കു മുകളിൽ മുറ്റത്തിന്റെ മതിലിലുള്ള ചതുരാകൃതിയിലുള്ള ഒരു ഓട്ടയിൽ കൂട്ടുകൂട്ടി താമസിച്ചിരുന്ന ഒരു ചിട്ടുകുരുവി, വാലിളക്കിക്കൊണ്ടു തുടച്ചയായി ചിലച്ചു. അപ്പു കാലുകഴഞ്ഞു് നിലത്തു് ഇരുന്നു.

288569
031:3N25:14
32K9
MUL
288569
AUG 1973
MADRAS

OSL 4 3279 AMMA VANNU JANAKI RAMAN
031.3N25:14
32 kg
Indic Digital Archive Foundation
gpura.org